2010. JÚLIUS
WWW.SZINHAZ

színház

Lear király

A kaposvári évad

Interjú:
Novák Eszter/
Bagó Bertalan

Nem tudni, hogyan
Háló nélkül
Völgyhíd; Szerelem
Borisz Godunov

Beckett-est

VILÁGSZÍNHÁZ:
Arany Maszk
Fesztivál

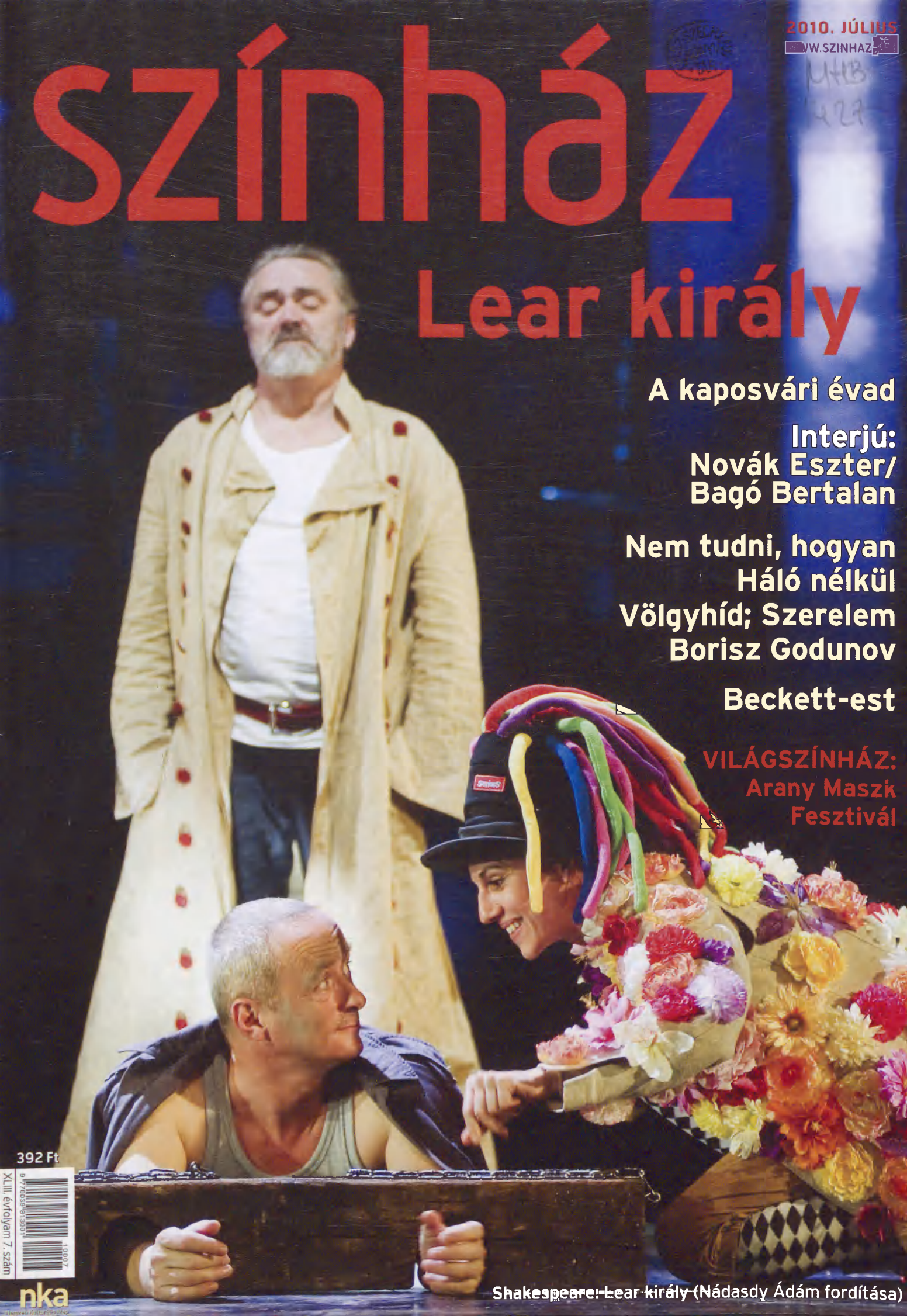

Shakespeare: Lear király (Nádasdy Ádám fordítása)

392 Ft
XLIII. évfolyam 7. szám
nka

Bora Gábor és Jónás Zsuzsa a Faun című előadásban

(Nemzeti Táncszínház)

Koncz Zsuzsa felvétele

SZÉCHENYI, 1976
In memoriam Ádám Ottó

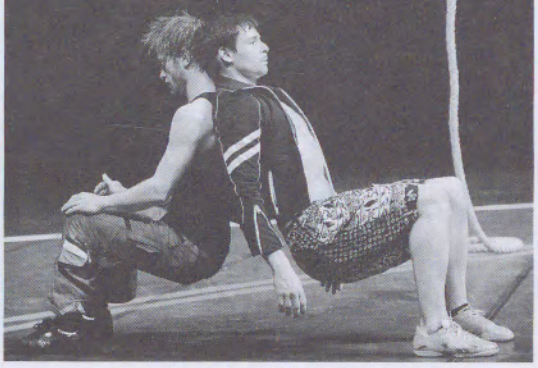

GODOT-RA VÁRVA
Forte Társulat
Koncz Zsuzsa felvétele

VÁNYA BÁCSI
Bíró József-portré
Biró István felvétele

OSZMI SZÉCHENYI KÖNYVTÁR

Színházportré

2 **Ugrai István – Zsedényi Balázs: Végjáték. Búcsú a Kaposvár-jelenségről**
A Csiky Gergely Színház 2009/2010-es évada

Interjú

7 **Kővári Orsolya: Most a Grusékat szeretem**
Beszélgetés Novák Eszterrel

16 **Kovács Dezső: Nem mondtam le arról, hogy társulatom legyen**
Beszélgetés Bagó Bertalannal

In memoriam

20 **Nánay István: A szépség és a harmónia elkötelezettje**
Ádám Ottó (1928–2010)

Kritikai tükör

23 **Sz. Deme László: Őrület-magok**
Luigi Pirandello: Nem tudni, hogyan

25 **Zsedényi Balázs: Nulla hulla**
Háló nélkül

27 **Sztrókay András: Via Dukt**
Háy János: Völgyhíd

29 **Szántó Judit: Sírkövek és képernyők**
Jon Fosse: Őszi álom

31 **Rádai Andrea: Szerelem híján**
Barta Lajos: Szerelem

33 **Koltai Tamás: Nő az erőszak**
William Shakespeare: Lear király

36 **Deres Kornélia: Ardennes-i eklektika**
William Shakespeare: Ahogy tetszik

38 **Oroszlán Anikó: Sótlan valóság**
Sultz Sándor: Mal'haba

39 **Selmeczi Bea: Lelki szögesdrót**
Leonyid Zorin: Varsói melódia

Opera

41 **Koltai Tamás: Új és eredeti**
Mogyeszt Muszorgszkij: Borisz Godunov

44 **Kolozsi László: Alkonyati zóna**
Giuseppe Verdi: Az álarcosbál

Tánc

46 **Szoboszlai Annamária: Beckett-testek**
Figyeljük csendben a mozgását!

48 **Péter Márta: Állati nimfák**
Faun

51 **Kutszegi Csaba: Erotika a Bükk lábánál**
Rómeók és Júliák; Requiem

54 **Králl Csaba: Világ polgárai, egyesüljetek!**
Unisono

Portré

57 **Demény Péter: A lélek pepita serpenyője**
Bíró József-portré

Világszínház

59 **Markó Róbert: Egy kiállítás képei**
Arany Maszk, Moszkva

Könyv

63 **Rosner Krisztina: A színészképzés módszere**
David Zinder: Test – hang – képzelet

DRÁMAMELLÉKLET:
William Shakespeare: Lear király
(Nádasdy Ádám fordítása)

A CÍMLAPON: Horváth László Attila (Lear), Fazekas István (Kent) és Kuthy Patrícia (Bohóc) a *Lear király* nyíregyházi előadásában • Balázs Attila felvétele

A HÁTSÓ BORÍTÓN: A *Koldusopera* a Moszkvai Művész Színházban (Arany Maszk fesztivál) • Jekatyerina Cvetkova felvétele

színház

MAGYAR SZÍNHÁZI TÁRSASÁG | ORSZÁGOS SZÍNHÁZTÖRTÉNETI MÚZEUM ÉS INTÉZET

XLIII. évfolyam 7. szám
2010. július

Megjelenik havonta
XLIII. évfolyam
HU-ISSN 0039-8136

www.szinhaz.net

FŐSZERKESZTŐ: KOLTAI TAMÁS. FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: TOMPA ANDREA (világszínház). A SZERKESZTŐSÉG: CSOMOR MÁRTONNÉ (szerkesztőségi titkár); HERNER DÁNIEL (technikai munkatárs); KONCZ ZSUZSA (képszerkesztő); KUTSZEGI CSABA (tánc, szinhaz.net); SZÁNTÓ JUDIT.

Szerkesztőség és kiadó (SZÍNHÁZ ALAPÍTVÁNY): 1126 Budapest, XII., Németvölgyi út 6. III/2.; Telefon/fax: 214–3770, 214–5937; (bankszámlaszám: 10402166–21624669–00000000), http://www.szinhaz.net; e-mail: szinhaz.folyoirat@t-online.hu; Felelős kiadó: KOLTAI TAMÁS

Terjeszti LAPKER Rt. és alternatív terjesztők. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető a szerkesztőségben, közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII., Orczy tér 1. Tel.: 06 1/477–6300; postacím: Bp., 1900). További információ: 06 80/444–444; hirlapelofizetes@posta.hu. Pénzforgalmi jelzőszám: 11991102–02102799. Előfizetés egy évre: 3900 Ft – Egy példány ára: 392 Ft.

Tipográfia: Kálmán Tünde. Nyomdai előkészítés: Dupla Studio. A nyomás készült: Multiszolg Bt., Vác

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTÉRIUM

TÁMOGATÓK: Oktatási és Kulturális Minisztérium, Nemzeti Kulturális Alap, a Fővárosi Közgyűlés Kulturális Bizottsága, Nemzeti Civil Alap, Szabad Sajtó Alapítvány, József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány

OSZMI

Ugrai István – Zsedényi Balázs

Végjáték.

Búcsú a Kaposvár-jelenségtől

A CSIKY GERGELY SZÍNHÁZ 2009/2010-ES ÉVADA

A 2009/2010-es kaposvári évad értékelésekor nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a színházat 2008 nyara óta vezető Schwajda György idén áprilisban gyors lefolyású betegség következtében elhunyt. Kaposvári igazgatásának története az ellentmondásosság jegyében telt, ez a színház művészi eredményein is meglátszott. Most, 2010-ben a kaposvári társulat meghatározó alakjai elhagyják a társulatot. Egyetlen dolog biztos most Kaposváron: a bizonytalanság.

A most véget ért évad volt az első, amelyért Schwajda György igazgatóként „felelősséget vállalt". A még Znamenák István által előkészített előzőben először nem szerepelt a Csiky Gergely Színház a Pécsi Országos Színházi Találkozón (miközben a színház rendezője, Mohácsi János két előadással is jelen volt a Janisch Attila válogatta szemlén), és csúfosan megbukott az új igazgatói elvárásoknak megfelelő operett, *A cigánybáró*. Schwajda egy közönségtalálkozón úgy ítélte meg, hogy az előző évadban nem volt országos jelentőségű színdarab a Csiky repertoárján, a társulati ülésen *A cigánybáró* sikertelenségének okát pedig a „túlzott alkotói igényességben" vélte megtalálni.[1] Pedig aki látta, pontosan tudja – és ezt a Színikritikusok Díjában a kritikusok is visszaigazolták –, hogy *A helytartó* az évad egyik legfontosabb, kiemelkedő előadása volt: Mohácsi János rendezése az elvakultságról, a szűklátókörűségről, a közönyről, a fekete-fehérben gondolkodásról beszélt, egy provokatív darab kereteit felhasználva, ám azokat saját hagyományai szerint túllépve, roppant határozottan érvényesítve az itt és most igényét. Hogy ehhez az előadáshoz műsorfüzet miért nem volt már kapható a bemutató után, nem tudni, de ezen túl több körülmény összejátszása kellett ahhoz, hogy ez az egyértelműen kiváló produkció elsikkadjon. *A cigánybáró* pedig valóban értetlenséget, már-már ellenállást szült a közönség körében: egy alacsony költségvetésű amerikai tévéjátékban több az ötlet, mint Selmeczi György rendezésében, amelyben mintha éppen a színházszerűség szorult volna háttérbe. Az operettátdolgozást saját kezűleg készítő Schwajda koncepciója szerint Kaposvárott korábban paródiát csináltak az operettből, és ő szerette volna visszaadni a műfaj sajátos attribútumait és rangját,[2] ám ez aligha jelentheti azt, hogy csak a dialógusok lehető legszűkebb, felszínes értelmezését állítják színre. A műfaji igényességre való hivatkozás örve alatt alkalmazott lebutított sémák enyhén szólva meglepték a nem ehhez szokott kaposvári nézőket, és az általunk látott negyed házas közönség udvariasan végigunatkozta a produkciót.

Mindkét eset kihatott a 2009/2010-es évadra. A szezon Mohácsi-bemutatójának már elméleti esélye sem volt a POSZT-ra jutni (a válogatás február 28-án lezárult, *A falu rosszát* pedig áprilisban mutatták be), az idei operett megrendezésére pedig Znamenák István kapott megbízást, mondván, ő jobban ismeri a „kaposvári zenés színházi hagyományokat", ám Schwajda jelezte, hogy „a zenei igényességből engedni azonban ezzel együtt sem kíván".

Történt még egy, a színház jövőjét meghatározó esemény 2009-ben: január 30-ával a nagy múltú Csiky Gergely Színház megszűnt. Természetesen „csak" adminisztratív-technikai tekintetben, ugyanis a színház ekkortól nem költségvetési intézményként, hanem nonprofit kft.-ként működött. Schwajda átalakítási tervét a közgyűlés többsége a konkrétumok ismerete nélkül is megszavazta. Ennek alapján folytak le a szerződtetések: a rendezői kar megszűnt, csupán Babarczy László volt igazgató és Mohácsi János addigi vezető rendező maradt a társulatban; tizenhat színész távozott, bár néhányan közülük előadásra szerződve a színházban maradtak.

A Csiky Gergely Színház jó ideje csípi a lojális szórakoztató színházat szerető helyi és magasabb szintű politikusok szemét. Ez az *56 06 / őrült lélek vert hadak* című előadás körüli botrányban csúcsosodott ki 2007-ben,

[1] Schwajda György: Rosszul érzem magam Kaposváron. sonline. hu, 2009. június 3. (http://www.sonline.hu/ somogy/kultura/ schwajda-gyorgy-rosszul-erzem-magam-kaposvaron-236777)

[2] Erre utal Schwajda György utolsó tévéinterjújában, amit a Magyar Televízió *Záróra* című műsorának adott. (2009. október 28., megtekinthető a http://videotar.mtv.hu/Videok/2009/10/29/08/Zarora_2009_oktober_28__Vendeg_Schwajda_Gyorgy.aspx címen).

de – a mai magyar közéleti valóság abszurdjaként – a kaposvári közgyűlésben addig és azóta is elég sokszor alakult ki *politikai* vita a színház *művészeti tevékenysége* körül. Az igazgatóválasztás körüli hercehurca eredményeként Szita Károly polgármester felkérte Schwajdát, hogy vegyen részt a pályázaton, aki erre a célra készített hevenyészett dolgozatában (benne a sokat citált, központozás hiányában kétértelmű mondattal: „Rombolni nem színházat építeni szívesen jövök Kaposvárra") harmincórányi DVD-s előadás-felvétel megtekintése alapján – és nyilvánvalóan a posztra felkérőkkel konzultálva – a következő megállapítást tette: „[...] Szinte minden előadásban, legyen ártatlan operett, bohózat, álvarieté vagy dráma, hol csak egyetlen jelenetecskében, hol az egész előadással, hol még a tapsrenddel is, engem... (mármint a nézőt) folyamatosan sértegetnek. [...] Ez a színház minden erejével törekszik arra, hogy figyelmeztessen engem, az egyszerű kaposvári nézőt: »Nézd meg magad ebben a tükörben, nézd meg, mekkora bunkó vagy, micsoda vidéki tahó!«"[3] Schwajda szerint „túl egyszerűen", megértés és szeretet nélkül ábrázolják kigúnyolt figuráikat, később pedig arra utal, hogy a kaposváriak le akarnák váltani a színház mostani vezetését. Ez a szövegrész érezhetően szinkronban van a színházat meghatározó művészek és előadások bírálóinak véleményével; számos fórumban olvasható az az önkormányzati szinten is sugallt igény, hogy az új igazgató „tegyen rendet", csináljon „rendes, polgári" színházat, és lehetőleg távolítsa el a „felforgató tevékenységet" folytatókat. Többször elhangzó vád, hogy a Csiky valamiféle szűk rétegnek szól, ahelyett, hogy az adófizetők gondtalan kikapcsolódását biztosítaná. Ugyanakkor az egyéves Znamenák-korszakban a korábban folyamatosan csökkenő számban eladott bérletekből hirtelen háromezerrel több fogyott, vagyis a kaposvári közönség egyértelműen kiállt a színház eddigi munkája mellett.

A politikáról többször megvetően, a politika szakmába való beavatkozásáról pedig kifejezetten ellenségesen nyilatkozó, ugyanakkor a polgármesteri „meghívást" elfogadó Schwajda az első évben nem elégítette ki a kisöprésre vágyókat, de az évad két jelentős(nek szánt) produkciója is csupán a kaposvári társulat kvázi-statisztálásával született. Anatolij Vasziljev *Naphosszat a fákon* című előadása tulajdonképpen Törőcsik Mari apoteózisa: „Maradéktalanul teljesül mindaz, amit Vasziljev megfogalmazott: minden pillanatot uraló jelenlét, fölényes, magabiztos szövegtudás, a mozdulatok és a megszólalások személyiségen átszűrt hitelessége: a *Naphosszat a fákon* egy Nagy Színészegyéniség közönség előtt prezentált ünnepe" – írja Karsai György,[4] utalva arra, hogy az elképesztő színészi és nézői koncentrációt igénylő, amúgy mind a történetet, mind a színpadi formát tekintve közhelyes, a giccstől sem idegenkedő előadás mindent ennek rendel alá; a végén a közönség valóban ünnepel: Törőcsik Marit. Rajta kívül Vasziljev minden színpadi jelet végletesen stilizált, merevvé és művivé teremtett, a figurákat mintha hatásvadász marionettbábokként mozgatta volna.

A másik jelentősebb, közönségvonzó produkcióról, az Experidance-t irányító Román Sándor rendezésében látható *West Side Story*ről szólva csak ismételhetjük magunkat: „egy színpadra pakolt plasztik előadás, műérzelmeket hazudó átlátszó hatásvadászat".[5] A tánc-show profizmusa a színházi élmény komplexitásához nem elégséges. A kaposvári bérletesek érzékelhetően nincsenek hozzászokva ahhoz, hogy ilyen élmény helyett puszta technikai teljesítményt, kontextus nélküli snitteket, beállításokat, képeket kapjanak. Ebben a két előadásban a helyi színészek másodhegedűsök, a főbb szerepeket nagyrészt meghívottak játsszák – a társulatban kevésbé hívő Schwajda koncepciója szerint, aki szolnoki éveire hivatkozva így nyilatkozott: „Szerintem egy-egy előadásra kell létrejönnie annak a műhelymunkának, ami emlékezetessé tesz egy produkciót."[6]

Hogy ez a koncepció és a kaposvári hagyományok mennyire (nem) fértek meg egymás mellett, arról remekül tanúskodik a Znamenák István által rendezett *A víg özvegy* kétarcúsága. A főbb szerepeket részben meghívott operaénekesek játsszák, akik az előadásban – nincs rá jobb kifejezés – *nem találkoznak* a kaposvári társulat színészeivel. Ez a színpadon nagyjából úgy néz ki, hogy a rendezés egész egyszerűen fel van függesztve a szólók és duettek idejére, statikusan áll minden, majd amikor elindul a prózai rész, továbbhalad a darab is. Znamenák nem tudja (a második felvonástól mintha nem is nagyon akarná) elfedni, hogy két külön úton halad a produkció, pedig hogy lenne invenció az utak egybedolgozására, azt a harmadik felvonásban jól mutatja Bakos-Kiss Gábor (Daniló) és Némedi Árpád (Nyegus) kettőse: az addig jellemzően andalító Lehár-zene életre kel, a koreográfia eredetivé lesz, a szöveg pedig a maga valójában cseng, ahogy színész és énekes termékeny szimbiózist alkot.

Schwajda koncepciója – bár erről soha nem árult el részleteket – feltehetően egy sokoldalú, a populáris zenés műfajt felülreprezentáló és arra koncentráló népszínház létrehozása volt: „Egy vidéki színháznak egyszerre kell Nemzetinek, Katonának és Fővárosi Operettszínháznak lennie" – idézte őt, pályázatával összhangban, a *Somogyi Hírlap*.[7] Ez lehet a magyarázat a „kaposvári szellemtől" egyértelműen eltérő *István, a király*, *A cigánybáró*, a *West Side Story*, a *Naphosszat a fákon* és *A víg özvegy* előadásaira, melyekre mind a kritika, de a közönség is elég negatívan reagált. A kaposvári társulatot pedig ezek *mellé* kényszerítették. Kedvetlen hangulatban, időnként nyilatkozatháborúba keveredve, ellentmondásokkal terhelten működött – lassan haladva a szakadás felé. Érthető, ha a társulat háttérbe szorítva érezte magát, mondjuk, az *Oidipusz király* előadásai közben, a stúdióban, mialatt a nagyszínpadon a *West Side Story* dübörgött. A színészek és a rendezők egy része „nyitott" kifelé, így készített Mohácsi két év alatt négy előadást a Pécsi Nemzeti Színházban, amelyből három (*A képzelt beteg*, az *Istenítélet* és *Az elveszett levél*, utóbbi kettőben kaposvári színészek – Kocsis Pál, illetve Kovács Zsolt – kaptak főszerepet) részt vett a POSZT-on is.

---

[3] Schwajda György pályázatát a somma.hu portál hozta nyilvánosságra. (http://img.somma.hu/kultura/szinhaz/2008-04-16-232444-080416schwajda/sw.pdf)

[4] Karsai György: A színművészet magasiskolája. *SZÍNHÁZ*, 2010. január.

[5] Ugrai István: Az ember a fővárosból. *SZÍNHÁZ*, 2010. február.

[6-7] Menni, vagy nem menni? Karcsúbb lett a Csiky társulata. sonline.hu, 2009. március 5. (http://www.sonline.hu/somogy/kultura/menni-vagy-nem-menni-karcsubb-lett-a-csiky-tarsulata-216820)

1.

2.

3.

4.

5.

A 2009/2010-es évad további produkciói mintha valamilyen szinten reflektálnának is a színház aktuális pozíciójára és állapotára. Babarczy László *A nők iskolája* című Molière-klasszikusban pontosan és érzékletesen vázolta fel a görcsösen konstruált, valamint a szabadon kibontakozó, természetes élet ellentétét, nem hagyva egyiket sem győzni. Főhőse, a megtestesült *jó* ellenállhatatlan világi megjelenése, Ágnes felőrlődik a két világ közti harcban, szerelme és nevelője egyaránt megbukik előtte, az előbbi léha pozőrré válik, az utóbbi pedig végérvényesen elveszti minden méltóságát. Babarczy rendezése a tiszta, szabad akarat keretek közé szorításának következményeiről szól. Örkény *Kulcskeresők* című darabját Keszég László állította színpadra. A nemzeti identitás keresését célzó kvázi-pszichoterápia a lakókat mintegy „elnyelő" panellakásban arról ad képet, hogy mindenki csak jót akar, itt mindent a jó szándék és az elkeseredés különböző arányú vegyülete határoz meg, és ez annyira esetlenül és kedvesen emberi. Nevetünk, pedig sírnunk kéne.

Az évad legérdekesebb vállalkozása Mohácsi Jánosé. Tóth Ede népszínműve, *A falu rossza* egyéni válasz a mostanában

1. Kulcskeresők
2. A falu rossza
3. Nem fizetek! (Egy vasat sem!)
4 Naphosszat a fákon
5. A padlás
6. West Side Story
7. A helytartó
8. A víg özvegy

Klencsár Gábor felvételei

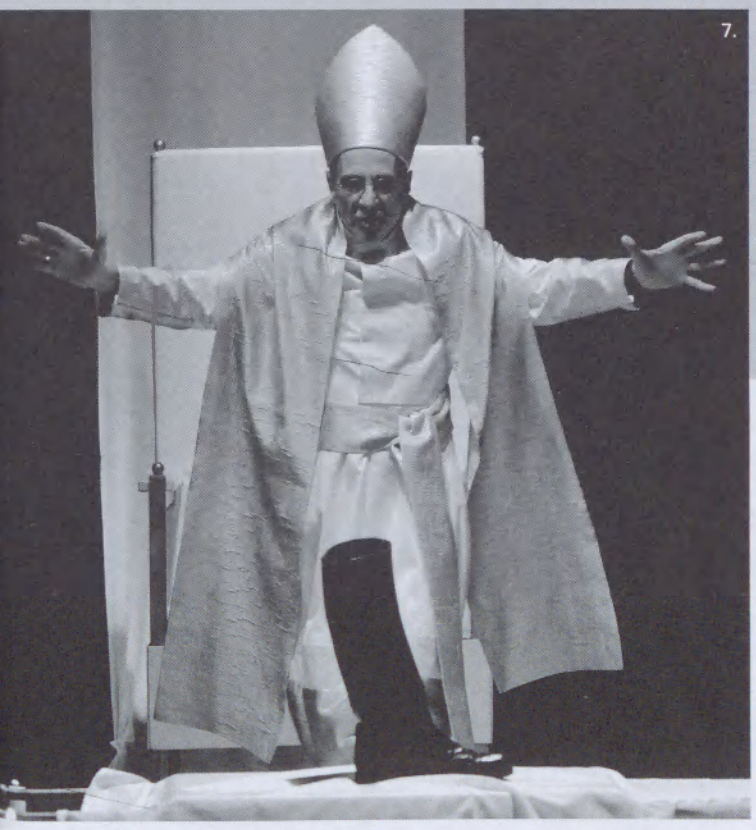

oly divatos „népszínház-csinálás" hangzatos ígérete mögé rejtett kommersz – operettek, musicalek, XX. századi amerikai drámák, bohózatok és komédiák – elterjedésére. A Mohácsi testvérek átirata egyszerre tartja magát a darab világához, és folyamatosan reflektál is rá. A zenekar állandó jelenléte és az archaikus-népies dialógusok közepette lecsapásszerűen érkező modern hangzású mondatok a humor és a stilizáció forrásai. Az előadás részben kiigazítja a népszínmű dramaturgiai gondjait, főszereplővé teszi Finum Rózsit, a szereplők motivációit pedig mélyíti, s ezzel a stilizált ábrázolás ellenére sem az idillhez, hanem a valósághoz közelít. A cselekmény két, egymást követő napba sűrítése (a darabbeli három év helyett) sokkal intenzívebbé, ritmusosabbá teszi a játékot. A társadalom ábrázolásának szeretetteli, de erősen kritikus módja a népszínmű műfajának mai érvényességét bizonyítja, a posztmodern intertextualitás pedig (számtalan referencia emelődik a produkcióba a népdaloktól a *Szegénylegények*ig) a darab viszonylagosan szellős szerkezetét stabilizálja egy-egy ponton. Bár az előadás érezhetően küzd némi bizonytalansággal, egyensúlyhiánnyal, lazább és kevésbé koncentrált a szokottnál (egy cikkben Mohácsi János a társulat egységének megbomlását és a munkakörülmények romlását említi annak indokaként, miért nem kíván nagyobb szabású produkciót vállalni a következő évadban[8]), mégis: a produkció egyfajta válasz a színházi közélet aktuális kérdéseire is.

Két remek stúdió-előadás is született az évadban. Rusznyák Gábor Szophoklész Jon Fosse által átdolgozott *Oidipusz király* című drámáját tűpontos, szikár, határozott és általános érvényű keretbe zárta. Nem a történet eljátszását tartja fontosnak, hanem a tragédiához vezető út jelzését: a puszta jóakarat is tragédiát okozhat, ha nem tiszták a miértek. Fontos hangsúly esik Oidipusz igazságkeresési vágyára – ha nem ezt tenné, saját magát tagadná meg –, illetve az anyai szerep értelmezésére: Iokaszté egyszer elengedte saját gyermekét, és a sors így áll bosszút rajta. Az előadás nem csupán a személyes tragédiák szintjén értelmezhető: ennél is fontosabb a problémák felszínre hozásának vágya, Oidipusz küldetésének teljesítése, illetve az eredendő bűn keresése. S mindez rólunk szól, hiszen szó szerint

[8] Znamenák a Nemzetibe tart, Mohácsi is elmegy Kaposvárról. sonline.hu, 2010. május 19. (http://www.sonline.hu/somogy/kultura/znamenak-a-nemzetibe-tart-mohacsi-is-elmegy-kaposvarrol-306167)

közöttünk játszódik. Súlyos, erős előadás, kiváló rendezői, tervezői és színészi összhang jellemzi (Kovács Zsolt, Csapó Virág, Kocsis Pál, Znamenák István egyaránt gondosan felépített játéka külön élmény ilyen közelről).

Hasonló összhang jellemzi a *Nem fizetek! (Egy vasat se!)* című produkciót is, pedig a Réthly Attila által rendezett előadás műfaja könnyed komédia. Réthly egyfajta XX. századi commedia dell'arteként tálalja Eduardo de Filippo „nápolyi komédiáját", amelyhez nagyszerű „motort" is talált a főszerepet játszó Gyuricza István személyében. A humor stílusskálájának széles spektrumát vonultatja fel az előadás, a siker oka pedig az, hogy a különböző árnyalatok éppen a megfelelő mértékben, helyen és időben jelennek meg. A játék könnyeden, de mégis komolyan mutatja meg, hogy ha az emberek nem képesek egymás meghallgatására, abból miféle bonyodalmak, értelmetlen hercehurcák, háborúk, csaták és veszteségek származhatnak – pedig nem egymással kellene harcolnunk, ha már egyszer béke van. Ki tudja, meddig...

A színház előcsarnokában, a bejárat mellett egy szál virág, egy fénykép és mécsesek jelzik, mi történt. Schwajda György az utolsó két bemutatót – *A falu rosszát* és a *Nem fizetek!*...-et – már nem láthatta. „A két előadás főpróbahetén hirtelen kitett papír szerint szembetegség miatt, most még nem, de ígéri, nemsokára. És sok sikert addig is" – olvasható a Csiky honlapján.[9] Schwajda ugyanazon a napon, ugyanúgy hatvanhét éves korában hunyt el, mint Hevesi András, a színház zenei vezetője egy évvel ezelőtt. A Csiky Gergely Színház homlokzatán fekete zászló, írásunk fogalmazásának idején zajlik az V. Kaposvári Nemzetközi Gyermek- és Ifjúsági Színházi Biennále, programjában a két idei Csiky-gyerekelőadással, *A padlás*sal (amely először került színre élő zenekari kísérettel – Presser Gábor és Holló Aurél hangszerelésében –, Keszég László inkább családnak, mint csupán gyerekeknek szóló rendezésében), illetve az egyetemisták játszotta *A kis hableánny*al. Törőcsik Mari visszatért még egy, bérleten kívüli előadásra, a huszonegyedikre – talán nem az utolsóra: információink szerint Alföldi Róbert a Nemzeti Színházban szívesen fogadná az előadást.

Schwajda halála előtt lefolytatta a jövő évi szerződtetési tárgyalásokat. A társulatnak választást ajánlott: további nyolc-tíz művészt elbocsát, vagy vállalják, hogy csupán tíz hónapos szerződést kötnek (vagyis a nyári szünet alatt nem kapnak fizetést) – ez esetben csupán a szakmai nyugdíjasoktól kénytelen megválni. A városnak ugyanis egymilliárd forintos önerőt kell adnia a színház mintegy 7,5 milliárd forintos felújításához, s ennek egy részét tőlük vonják el. Schwajda a teátrum fennállásának centenáriumára, 2011. október 23-ra tervezte az első előadást. Azt mondta, nem jönnek sztárok és vendégelőadások sem (ehhez képest Szita Károly polgármester az igazgató „utolsó nagy alkotásaként" vendégekkel – három korábbi kaposvári színész, Molnár Piroska biztos, illetve Jordán Tamás és Koltai Róbert tervezett fellépésével – tűzdelt évadról beszélt a közgyűlésben).

A színházi „megszorítás" részeként Schwajda nem ajánlott társulati tagságot Mohácsi Jánosnak, a volt vezető rendezőnek. Egyetlen, afféle kamara-előadásra szerződtek, Molnár Ferenc *Játék a kastélyban* című komédiájára. Persze számos rendezési felkérése van szerte az országban, a fővárosi Nemzetiben pedig a legendás *Csárdáskirálynő* ismételt színre állítására készült (amelynek metszetváltozatát a Kaposvári Egyetemen tanuló színészhallgatókkal is megcsinálta), ám a játszási jogok felett rendelkező Budapesti Operettszínház erre nem adott engedélyt. A Nemzeti azonban számít rá (állandó alkotótársaival, Mohácsi István dramaturggal és Kovács Márton zeneszerzővel együtt). Távozik Znamenák István is, ő saját elhatározásából válik meg az egy évig általa igazgatott színház társulatától. Alföldi Róbert egyéves szerződést kínált neki szintén a Nemzetiben.[10]

Nem lehet tudni, jövőre hol fog játszani a színház. Kamarell Márta megbízott ügyvezető, a Csiky művészeti titkára a mostani épületre tervezi a következő évadot. Nyilvánvaló: a felújítás (amelynek szükségessége vitatott) csak olyan vezető mellett képzelhető el, akiben az önkormányzat megbízik. Finanszírozása nem pontosan ismert, elképzelhető, hogy a színészek hiába vállalják a csökkentett fizetést, végül csupán befogadó színház lesz a felújított épületből. (Nem garantált, hogy a jelenleg átépítés alatt álló Szivárvány Zeneházban teljesíthető az I. kategóriájú színházak számára előírányozott előadásszám.) Az önkormányzat júniusban írja ki a vezetői pályázatot, és még nyáron dönteni akar a személyről. Vajon a politika itt is megkísérel ráerőltetni valakit a társulatra, ahogyan legutóbb Zalaegerszegen történt? Elő lehet-e húzni a kalapból még egy „legjobbat"? (Szita Károly azzal indokolta Schwajda meghívását, hogy „Kaposvár a legjobbat érdemli".[11])

„Én nem éreztem ezt politikai küldetésnek. Azt éreztem, hogy van egy színház, ami bajban van anyagilag, épületileg, szakmailag" – mondta Schwajda.[12] Nem tudni, mennyire komolyan hitt a szakmai probléma létezésében, hiszen az valójában csak a fenntartó és a színház közötti kifejezetten rossz viszonyban rejlett. Az azonban tény, hogy az elmúlt időszakban a művészi arculat meghatározhatatlan irányba fordult, egységes koncepció nincs, viszont a levegőben lógó felújítás miatt kényszerpálya és bizonytalanság fenyeget. A jelentősen csökkentett létszámú társulat egysége elveszett. Lehet, hogy most sikerül az, amit a pártállami kultúrpolitika nem tudott elérni: hogy az ország egyik legszínvonalasabb színházi műhelye végképp jelentéktelenné váljon, beálljon a tömegszórakoztató intézmények sorába, sőt akár az, hogy bezárjon?

Schwajda halálhíréhez kilencen szóltak hozzá a Csiky Gergely Színház honlapján. Köztük ismerősei, kollégái, de egyszerű nézők is. Másodikként, „kaposvari" nicknév alatt, ez olvasható: „Őszinte részvétem a családnak. A halál azonban mindig kezdet: egy lehetőség kezdete, hogy a kaposváriak visszakapják a kaposvári színházat. Éljenek vele, akiknek ez hatalmukban áll."[13]

---

[9] Réz a szemre. csiky.hu, 2010. április 29. (http://www.csiky.hu/hirportal/olvasas/Rez_a_szemre)

[10] sonline.hu, 2010. május 19.

[11] Schwajda György fél lábbal a Csikyben. sonline.hu, 2008. április 14. (http://www.sonline.hu/somogy/kultura/schwajda-gyorgy-fel-labbal-a-csikyben-136807)

[12] A Csiky-kör nagy tágítása. sonline.hu, 2008. szeptember 3. (http://www.sonline.hu/somogy/kultura/a-csiky-kor-nagy-tagitasa-171768)

[13] http://www.csiky.hu/hirportal/olvasas/Kozlemeny

Most a Grusékat szeretem

BESZÉLGETÉS NOVÁK ESZTERREL

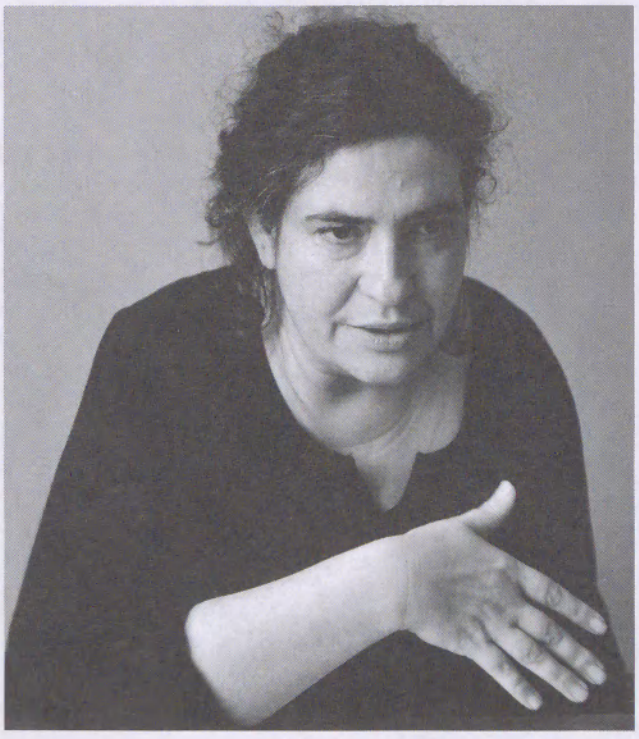

– Háromszor rendeztél Brechtet az utóbbi években, kettőt Tatabányán, egyet a Színművészetin. A Székely Gábor vezette Új Színház utolsó előadása is a te Brecht-rendezésed volt, a Koldusopera. *Véletlen, hogy ilyen rövid idő alatt többször nyúltál hozzá?*

– Valójában két Brechtet rendeztem az utóbbi időben. Tavalyelőtt a végzős Marton-osztállyal megcsináltam a *Koldusoperát*, mert tartottam nekik egy két hónapos Brecht-kurzust, és nagyon invenciózusan vetették bele magukat az anyagba, szerették volna, ha készül belőle egy előadás – szóval itt inkább pedagógiai gondolat volt részemről, hogy megrendezem. Igazából *A szecsuáni jólélek* és a *Kaukázusi krétakör* határozta meg az elmúlt éveimet. Mindkettőben alapvető motiváló tényező volt Tóth Ildikó személye, akivel közel tizenhat éve dolgozunk együtt. Időről időre belső kényszer szerint keresem, mit tudnék vele közösen megfogalmazni. Ildikó kifinomult és rétegzett gondolkodásmódja, erős ösztönei, személyiségének hitele alkalmas arra, hogy fontos gondolatokat és érzelmeket közvetítsen. Olyan színész, akinek véleményformáló és közvetítő ereje van. Nagy kincs. Kételkedő alkat, amihez különösen vonzódom. Így jutottam el pár évvel ezelőtt a *Szecsuánihoz*.

– Mi motivált még? Úgy tűnik, mindig vészjósló, sorsdöntő időpontok előtt veszed elő Brechtet.

– Brecht mindig morális kérdésekről gondolkodik, és mivel amorális világban élünk, restek, tunyák vagyunk gondolkodni, piszkálja az embert a lehetőség, hogy ezeket a kérdéseket felteheti, keresgélheti rájuk a válaszokat. Mikor az Új Színházban belevágtunk a *Koldusoperá*ba, nem tudtam még, hogy el fogjuk veszíteni a színházat, de elég világosan körvonalazódott, hogy többen tenni fognak azért, hogy ne folytathassuk ott a munkát. Viszont mikor próbáltuk, már tisztában voltunk vele, hogy ez lesz Székely Gábor igazgatásának utolsó bemutatója. Úgy éreztem, a *Koldusopera* megfelelő anyag, hogy erről a szétzuhant, értékektől mentes világról beszéljek. Akkor éltem át először azt – és annyira intenzíven azóta se –, hogy van eszköz a kezünkben. A színházzal értelmezni tudja az ember a körülötte lévő világot, vagy éppen torkaszakadtából kiálthatja, hogy igazságtalanság történt. Persze ennek hatása igen lokális, hogy finoman fogalmazzak. Inkább önismereti gesztus ez is. Mindenesetre akkor Peachum kérdésére – „Lássuk, van-e még morál a világon?" – egyértelmű nemmel lehetett válaszolni. A kérdésre adandó válaszom most is a nem. Ezzel nem azt mondom, hogy személyes morál sincs, de morális kultúra az nincs. Mikor behatóbban kezdtem foglalkozni a *Szecsuáni*val, döbbenetes erővel csapott le rám a felismerés, hogy Brecht kérdései az elmúlt harminc évben soha nem voltak annyira érvényesek, mint most.

– Miért?

– Megváltozott körülöttünk a világ. A hetvenes évektől szolgahűen követtük Brecht színházi kánonját, és persze ez a gondolkodás is sok értékes előadást tud a háta mögött, mégis bekereteződött a színházi formagondolkodás, a színház nyelvi gondolkodása arról, mit illik Brechttel kezdeni. Csakhogy a színház élő organizmus – ezt Brechtnél jobban kevesen tudták –, a körülöttünk lévő világra igyekszünk reflektálni, és ennek során a bennünk munkáló témák formákat teremtenek. Minden darabnak, műnek, amiből színházat csinálunk, megvan számunkra – akik megalkotjuk – az ideális formája. A színházban nincsenek szabályok. Szakmai alapvetések vannak, melyeket nem lehet megkerülni, de bármiféle szokásjogot számon kérni rajta ostobaság. A színház alanyi fogalmazásmód, a formateremtő része is alanyi. Nem létezik az a kérdésfelvetés, hogy a brechti színház ilyen vagy olyan. A *Szecsuáni*hoz tehát úgy jutottam, hogy rájöttem, vadkapitalizmushoz hasonlító feudális jogi és társadalmi viszonyok között élünk. (Az APEH-től kaptam egy levelet a minap, úrasszonynak szólítottak.) Ezt mi demokráciának hívjuk – amiben egyébként nem hiszek. A színházban sincs demokrácia.

– Sose jutunk végére a Szecsuáni*nak, de miben hiszel?*

– Lehetséges, hogy vannak a világban olyan helyek, ahol évtizedek, évszázadok alatt begyakorlódtak a demokrácia működő formái. Mi nem ilyen ország, nem ilyen nép vagyunk. A parlamenti demokrácia eredményei az elmúlt húsz évre visszanézve áttekinthetőek.

Hagyjuk inkább. Nem szeretem a népszavazósdit. Magam sem szeretnék szavazni a közegészségügyről, az egészségbiztosításról, arról, hogy ki lehet magyar állampolgár, és ki nem, de azt végképp nem szeretném, hogy a honfitársaim szavazzanak róla. Ezekben a kérdésekben az adott szakmákhoz, területekhez értő embereknek kellene felelősséggel dönteniük. Ehelyett vagy fitogtatjuk a „nép nevében"-t, az „önkormányzat nevében"-t, vagy ködben születnek a döntések, és nemcsak a színházi pályázatokkal, az egész ország helyzetével kapcsolatban is elfogadhatatlan, hogy soha semminek nincs felelőse. Alkotmányos monarchia, működő, vitaképes parlamenttel, szakminiszterekkel – ez tetszene nekem. És képzeld, lenne királyunk vagy királynőnk, akire éhínségünkben is felnézhetünk...

A szecsuáni jólélek mérhetetlen szegénységben élő emberekről szól, és arról, hogy van közöttük egy, aki felveszi a versenyt egy isteni kívánsággal, ami egyszerűen így hangzik: „Legyél jó!" Ám Sen Te életkörülményei nem engedik, hogy így tegyen. Mert ha az istenek kívánsága és saját belső parancsai szerint cselekszik, felzabálja a környezete. Ez egy tudathasadás-történet, a hősnő megkettőződik, és megteremti a saját kíméletlen formáját. Nem jóra és rosszra hasítja szét az embert, ennél sokkal okosabb Brecht, hanem jóra és kíméletlenre. Önzőre. Saját érdekében cselekvőre. Ez a kis ember ezt a roppant terhet nem bírja elviselni. Beleszakad. Megpróbálja személyisége átalakulásával kapcsolatos tapasztalatait felkérdezni az istenektől, de azok tehetetlenek, nem tudnak értelmes választ adni, inkább elmenekülnek a földről, és itt hagyják egyedül.

– *A tatabányai színháznyitóra készült* Kaukázusi krétakör *is felvet hasonló kérdéseket.*

– De más a problémafelvetés, és ez az, ami igazán foglalkoztatott. Gruse Sen Téhez képest egyszerűbb ember, földember, proletár – a kifejezés nemes értelmében. Sen Te állandóan felteszi a kérdést magának, jó legyen-e vagy sem, így vagy úgy cselekedjen-e, gondolkodik, kivételes morális érzékkel reflektál arra, ami történik vele. Gruse nem gondolkodik, ő cselekszik. Én most a Grusékat szeretem. Mérhetetlenül becsülöm azokat az embereket, akik mindenféle előképzettség, tanultság, különösebb kifinomultság nélkül egyszerűen tudják, mi a helyes. Ez kivételes adomány, fel kell fedezni magunkban, vagy tanulnunk kell azoktól az emberektől, akik erre képesek. Zűrzavar van a fejekben, káosz a rendszerekben, melyekhez alkalmazkodnunk kell nap nap után a boldogulásunk érdekében, emiatt állandóan morális kihívások előtt állunk, néha elbukunk, vannak, akik egyre többször, és talán észre se veszik. Morális minimumok sem várhatók már el egymástól. Iszonyú veszélyek leselkednek ránk, érzelmi intelligenciánk eltompult. A *Kaukázusi krétakör* arról szól, hogy egy politikailag és társadalmilag végtelenül zavaros világban egyetlen ember van, aki számára nyilvánvaló, hogy nem hagyhatunk magára egy csecsemőt, hogy bármi áron meg kell menteni. Ez egy tanmese, nemcsak életek megmentéséről vagy anyai kötődésről szól, hanem a helyes és helytelen döntés közötti érzékeny különbségről, elmosódó határokról. Itt is van persze fő mondat, szerencsére csak a végén mondatik ki: „Ami van, azoké legyen, akik jól bánnak vele." Nagyon fontos ez egy olyan országban, ahol avatatlan kezek rombolnak.

– *Már a kiírás előtt eldöntötted, hogy megpályázod a Budapesti Kamaraszínházat?*

– Nem. Megkérdezte tőlem valaki, hogy igaz-e, hogy megpályázom a Magyar Színházat. Ez azért vicces, mert több mint tíz éve pályáztunk Veszprémbe, és azóta nem múlt el úgy színházi pályázat, hogy ne hallottam volna azt, hogy pályázni fogok. Aztán utánanéztem, és láttam, hogy három minisztériumi fenntartású budapesti színházat is kiírtak. Egyrészt átgondoltam, van-e valamelyikről erősebb elképzelésem, másrészt azt hittem, átláthatóbb a helyzet, mégsem önkormányzatok hozzá nem értő, agyonbefolyásolt anonimitásai fognak dönteni általuk ismeretlen pályázatokról, hanem lesz egy valamiképp mégis szakmainak nevezhető bizottság, és talán ezt meghallgatva nevezi ki a minisztérium, illetve a Vagyonkezelő Zrt. a vezetőt.

Arra is gondoltam, hogy a Kamaraszínház felett eljárt az idő – ahogy a Játékszín felett is –, és van remény arra, hogy valami lendületesebb vállalkozás vegye kezdetét e két helyen. Úgy is mondhatnám, nehezen tartottam elképzelhetőnek, hogy Szűcs Miklós újabb öt évre kinevezést és évi félmilliárd forint állami támogatást kap – és ezzel nem voltam egyedül. Így sem gondoltam, hogy túl nagy esélyem lehet megnyerni, de azt tudtam, hogy ez nagyjából az utolsó esélyem.

– *Miért a Kamaraszínház mellett döntöttél?*

– Tudomásul kell venni azt az egyre erősödő tendenciát, hogy az alanyi módon, összetetten fogalmazó, gondolkodó és gondolkodásra késztető, mondjuk úgy, hogy a reflektív jelen időt kereső színház kiszorulóban van a kőszínházak nagyszínpadairól. A független szférában erős alkotók és társulatok kezdtek dolgozni az elmúlt évtizedben, és ők meg tudják szólítani a közönségnek azt a részét, amelyik egyfajta kérdező, kétkedő, műfaji határokat folyton feszegető színházat szeret. A kőszínházakkal szemben mára inkább a szórakozni vágyás a nagyközönség átlagos elvárása. Ez a legfőbb oka annak is, hogy a klasszikus értékeket képviselő prózai színházak száma egyre csökken, illetve repertoárjuk e kényszer folytán évről évre hígul. Azok a rendezők, akiknek a munkája különösen érdekel, és szerepeltek a pályázatomban, olyan előadásokat készítenek, amelyekkel nem lehet hatszáz fős nézőteret estéről estére megtölteni. Egyszóval a döntésem egy most visszafordíthatatlannak tűnő kulturális és társadalmi jelenség megértésén és belátásán alapult. Továbbá azon a meggyőződésemen, hogy égető szükség volna még néhány olyan helyre, ahol szuverén, saját utakat járó alkotók dolgozhatnak, pályakezdő fiatalok megfogalmazhatják színházhoz való viszonyukat, és ahová az a közönség járhat, amelyet az ilyesféle színház érdekel.

– *Kik ezek a rendezők?*

– A pályázatot Bagossy Lászlóval, Kárpáti Péterrel, Radnai Annamáriával, Selmeczi Györggyel írtuk, Mohácsit, Zsótért, Rusznyák Gábort, Koltai M. Gábort kértük fel, hogy rendszeresen dolgozzanak a leendő társulattal. Ez a névsor nem lezárt és kizárólagos, de fontosnak tartottuk, hogy az első években rendszeresen visszatérő, erős személyiségek alakítsák a társulat arculatát.

A Budapesti Kamaraszínház kivételes adottságokkal rendelkezik a három játszóhely miatt. Csak a Tivoli nevezhető igazából színházi térnek, a Shure és az Ericsson nem feltétlenül arra predesztinált, hogy ott színházi

előadások szülessenek. Emellett van néhány régi mániánk, melyet a kicsi helyeken meg lehetett volna valósítani. Különösebb gazdasági kockázat nélkül művészi kockázatot vállalni.

– *Erre vonatkozóan mi szerepelt a pályázatotokban?*

– Legfontosabb tervünk az örökbefogadó program volt, a kisebb stúdiók egyikét folyamatosan fiatal színházi alkotók rendelkezésére bocsátottuk volna, nem pusztán próbahelynek, hanem alkotólehetőségnek – annak minden anyagi vonzatával. Selmeczi Gyuri régi terve nyomán zenés színházi labort szerettünk volna létrehozni, hogy a fiatal zeneszerző-generáció találkozzon a fiatal színházcsinálókkal, tapasztalt színházi zeneszerzők keze alatt. A színházi zeneszerzés alkotói mechanizmusát és előadói vonzatait lehetne műhelymunka keretében végiggondolni, hogy újfajta kamaraoperák, -operettek, -musicalek, kamarazenés játékok szülessenek az új generációs, színházat alig ismerő zeneszerzők fejéből. Tervben volt egy komolyabb felolvasó színházi program, és szerettünk volna pedagógusok számára képzést szervezni. Utóbbinak azért van jelentősége, mert bekerült az érettségi tananyagba a színház és a dráma, miközben erre szakképzett pedagógus alig van az országban. El lehetett volna indítani egy kreditszerző posztgraduális képzést, amely a szakma alapjaira, színházi látásmódra és arra tanított volna, hogyan érdemes megközelíteni a színháznézést. Mindez természetesen egészen mást jelent, mint ami jelen pillanatban a Budapesti Kamaraszínházban zajlik. Most a három kicsi játszóhellyel úgy működik, mint egy monstre produkciós kőszínház. Művészeti koncepciója körvonalazhatatlan, évi nyolcszáz előadást tartanak, húsz rendező előadásait megközelítőleg száz színész játssza, akiknek kihasználatlansága és kihasználása elkeserítő.

– *Régebben azért születtek itt fontos előadások.*

– Valóban, itt indult Alföldi és Eszenyi, Sopsits Árpád itt rendezte legemlékezetesebb előadásait, tényleg sok kortárs darabot műsorra tűznek, de az évi tizenkét bemutató, a felduzzasztott repertoár, a rendkívül vegyes ízlés miatt ezek mára elenyésznek a vegyesvágott műsorrendben.

– *A struktúráról folyó viták során a szakma a társulati rendszer mellett tette le az esküt. Azzal, hogy ez alapérték, hogy kizárólag a társulati munka mentén képzelhető el a magyar színház szebb jövője. Itt azonban nyilván nem csak formai szempontból beszélünk társulatokról. Márpedig a Kamaraszínház vegyes ízlésű, kvalitású, igen nagyszámú rendezőkarának működésével kapcsolatban felvetődik a kérdés, lehet-e így társulatot építeni. Nem feltétlen baj, ha nem, de naivan kérdezem: miről szól a társulati létért folytatott harc, ha a szakmai bizottságokban ez nem szempont?*

– Először is a társulat fogalma nem azonos az egy helyen dolgozó emberek sokaságával. Ha néhány erős rendezőszemélyiség köré nem szerveződik egy átlátható méretű, húsz-huszonöt fős csapat, amely néhány éven keresztül ugyanazzal a három-négy rendezővel dolgozik, akkor nincs társulat. A társulat egymást feltételező, közös gondolkodásra, forma- és stílusteremtésre képes alkotóközösség, felismerhető, más társulatokkal összetéveszthetetlen ízléssel, arculattal.

Másodszor: a kérdésed feltételezi, hogy a döntési mechanizmusban jelen van a szakmaiság. Ez téves feltételezés.

Kezdjük ott, hogy kiírnak három minisztériumi fenntartású budapesti színházra pályázatot, és nem merül fel a minisztériumban, hogy közös szakmai bizottságot állítson fel a három színház számára. Hogy el kellene gondolkodni, milyen profilú színházakat szeretnének fenntartani, mi hiányzik a főváros színházi palettájáról, vagy milyen törekvéseket lenne érdemes kiemelten támogatni. Kiknek és miért lenne érdemes színházat adni, milyen közönségréteget akarnak megszólítani. Profánabbul, hogy mire költse a minisztérium azt a töméntelen mennyiségű pénzt. De hát ez már szakma alapú kultúrpolitika volna, és ezt a fogalmat már csak történelemkönyvekből ismerhetjük.

A Színházi Társaság elnökségével megfogalmaztuk ezt egy levélben, de már késő volt. Az Előadó-művészeti Tanács pedig – amely, kétségtelen, gyermekcipőben jár még – nem ismeri a lehetőségeit és felelősségének mértékét.

– *Igen, de felálltak a bizottságok, és még így is születhettek volna más döntések.*

– Az Előadó-művészeti törvény fájó anomáliája, hogy nem lehet jó érzéssel kimondani: a szakmai bizottság szakmai bizottság. Baj van az arányokkal. A mi bizottságunkban ott volt a fenntartó egy képviselővel, plusz az MNV Zrt. két képviselővel, a szakmai bizottság összetétele pedig vegyesnek, kialakulása esetlegesnek mondható. *[Kovalik Balázs, Mihályi Győző, Vidnyánszky Attila, Mádi Zoltán, Szilágyi Zsuzsa, Konrád Antal – A szerk.]* Azt gondolom, a Vagyonkezelő Zrt.-nek egyetlen képviselője sem dönthetné el, mi történjen egy színházzal, a Magyar Postával vagy egy szalámigyárral. Mert nem ért hozzá. Egyébként felhívom a figyelmet a nevére: vagyon*kezelő* zrt. Ez a szocialista kapitalizmus: tulajdonosi gőg tulajdon nélkül.

– *Szilágyi Zsuzsa a Budapesti Kamaraszínház színésznője. Ez nem szerencsés...*

– Nem, de jogszerű, ő a közalkalmazotti tanácsot képviselte, és ez önmagában nem zavaró. Vidnyánszkynak ősszel volt bemutatója Hobóval a Kamaraszínházban, Mihályi Győzőnek pedig Léner Péter volt az igazgatója, akinek a fiát Szűcs Miklós utódjaként nevezi meg pályázatában. Ezek az egybeesések sem szerencsések, de nyilván kicsi ez a szakma, éppúgy, mint a világ.

– *Eszerint Szűcs Miklós pályázatát is ismered?*

– Igen. Önmagával irigylésre méltón elfogult írásnak tartom. Érdemi része, különösen a jövőképet illetően, kevés van.

– *Előttem van két jegyzőkönyv a szakmai bizottság üléseiről, az MNV Zrt. honlapjáról. A jegyzőkönyv vezetésének, tartalmának megvannak a maga jogszabályi kritériumai – elsősorban az esemény rögzítése, hogy az ülés menete, a döntés szempontjából lényeges történések utóbb megismerhetőek legyenek. A szóban forgó jegyzőkönyvek még akkor is vérszegények, ha kénytelenek vagyunk elfogadni a titkosításra való törekvés abszurditását. A november 23-án tartott ülés jegyzőkönyvén kétféle dátum szerepel: az elején 2009. november 23., a végén 2009. december 2. Utóbbi egyben a második ülés napja. Arra nincs utalás az első jegyzőkönyv szövegében, hogy az nem az üléssel egyidejűleg készült, és arra sincs, hogy a kettőt egyidejűleg írták alá. Vidnyánszky Attila pedig végül nem írta alá egy olyan ülés jegyzőkönyvét, melyen jelen volt, és melyet valamennyi jelenlévő aláírt.*

– Nyilván mindkét jegyzőkönyvet december 2-án írták alá, amikor Vidnyánszky nem volt ott. Az ő szavazata nincs is benne a végeredményben. A titkosítás valóban abszurd, de a jegyzőkönyvbe természetesen bármi bekerülhetne, amit a bizottság közösen elfogad. A titoktartási kötelezvény nem a közös álláspontra, hanem a személyes részletekre vonatkozik. Valamikor novemberben tartották az első ülést, erről akkor nem jelent meg jegyzőkönyv, de természetesen irdatlan gyorsan elterjedtek az egymásnak homlokegyenest ellentmondó híresztelések, a fő hír az volt, hogy újra ki fogják írni a pályázatot. Mivel én a nyilvánosság híve vagyok, eleve dühít, hogy nem azzal kezdődik az egész, hogy a pályázatok nyilvánosak. Így azok tartalmának ismeretében érthetné meg mindenki, hogy milyen döntést hoztak a szakmai bizottságok.

– *Utóbb viszont éppen a ti pályázatotok nem jelent meg nyilvánosan...*

– Atomdepresszió. Mire megtudtam, hogy a többi pályázat megjelent, másfél hónapos tempót vesztettem. Most majd megteszem.

– *Folytasd...*

– Az ülést követő mendemondák annyira felbosszantottak, hogy levelet írtam a minisztérium és a Vagyonkezelő részéről megnevezett kontaktszemélyeknek, hogy a magam részéről ragaszkodnék a nyilvánossághoz, legyenek szívesek jegyzőkönyvet vagy pár soros összefoglalót közzétenni arról, mi történt a bizottság ülésén. Erre a levélre a mai napig nem kaptam választ. Aztán eltelt tíz nap, két hét, nem tudom, és jöttek megint a hírek: nem lesz újra kiírva a pályázat, a bizottság összeül ismét, és a beadott pályázatokról dönt. Ez hamar lement. További sajátossága a döntési folyamatnak, hogy egy bizottsági tag több pályázatra is szavazhatott. Nyolc bizottsági tag tizenkét igen és húsz nem szavazatot adott le összesen. Azért bosszantó ez a mechanizmus, mert csupa felelősséghárításból áll. Vicces, hogy a jegyzőkönyvekből csak annyi derül ki, hogy az első ülésen érvényteleníteni akarták a pályázatot, mert Szűcs Miklós végzettsége nem felel meg a törvénynek, majd a másodikra kiderült, hogy mégis megfelel. Szakmai vélemény, érv, gondolat, közösen megfogalmazható állásfoglalás természetesen nem szerepel – kínos látlelet.

– *A te pályázatod három, Szűcs Miklósé hét szavazatot kapott. Nehéz ujjal mutogatni a minisztériumra.*

– Nem lehet. Tudomásul kell venni, hogy a bizottság többsége, nemcsak a minisztérium és a zrt. képviselői, úgy ítélte meg, hogy nem ajánlja a pályázatunkat. Ha több pályázatra szavazhatok, akkor minden olyan pályázatra szavaznom kell, amit jónak találok. Ez azt jelenti, hogy a bizottság egy legény kivételével Szűcs Miklósét alkalmasnak, többségük a többi pályázóét alkalmatlannak találta. A hivatalos döntésben az szerepel, hogy a kiírásban meghatározott követelmények, a pályázók elképzelései, a színházművészet terén szerzett gyakorlati tapasztalatok és az elért eredmények alapján Szűcs Miklóst nyilvánítják a pályázat nyertesének – a szakmai bizottság véleményével megegyezően.

– *Hozzám annyi jutott el az említett híresztelésekből, hogy a minisztérium és a Vagyonkezelő Zrt. Szűcs Miklóst akarja, és felháborító, hogy ezt a szakmának kell szentesítenie.*

– Akkor nem ilyenek lennének a szavazati arányok. A szakma döntött így. Az a néhány szavazat más pályázatok mellett csak szépségpötty a lelkifurdalás elaltatására. Az persze valószínű, hogy az eredmény megegyezett a fenntartó és a tulajdonos szándékával. De nem az történt, mint legutóbb Zalaegerszegen, ahol nyilvánvalóan politikai döntés született. Nem. Itt a miniszter úr, a minisztérium, a Vagyonkezelő Zrt. moshatja kezeit, maga elé tolhatja a szakmát. Marha nagy különbség. Ha a bizottságok alapos elemzéssel kiválasztották volna az alkalmas pályázatokat, akkor döntetlen lehetett volna az eredmény, és a fenntartóké a felelősség. Akkor lenne mivel perlekedni. A minisztérium minden esetben a szakmai bizottságtól várta a felmentést. Megkapta. Arról, hogy a tulajdonos is küldhetett volna szakembert a bizottságba, vagy hogy a minisztériumnak lehetett volna más véleménye, naivitás beszélni.

– *Elgondolkodtató, hogy a Játékszín bizottsága* [A szakma részéről: Bálint András, Léner Péter, Mácsai Pál – A szerk.] *egyhangúan támogatta Balázsovits Lajost, és a Mattyasovszky-Zsolnay Bence–Upor László párost kevésbé tartotta ígéretesnek, a Kamaraszínház esetében pedig az, hogy csak két szavazat érkezett a Horgas Péter–Dömötör András kettősre. Ezeket a pályázatokat milyennek tartod?*

– Mindkettő fontos. Horgasék pályázata értékrendjében hasonlatos volt a miénkhez, csak a miénk inkább színházi program, az övék multikulturálisabb, de az is a tér adottságainak megfelelő, megvalósítható, friss elképzelés.

A Játékszínre benyújtott Mattyasovszky–Upor pályázat jó. Párbeszédes formája ugyan nem volt kedvemre való... Bár nyilván mindenki a maga módján próbálta orvosolni azt a viccet, hogy a négyoldalas pályázati kiírásra öt oldalban lehetett válaszolni. (A Vagyonkezelő kiskisasszonya kérdésemre azt mondta a telefonba, szeretnék, hogy a bizottsági tagok elolvassák a pályázatokat, és azt javasolta, írjam a magamét apró betűvel. Ó, minő cinizmus – mondtam én, amit ő nem egészen

értett.) De pályázatuk szellemisége, a szándékok, hogy ők is felismerték a kis tér lehetőségét, annál inkább tetszett nekem. Irodalom- és darabcentrikus elképzelés volt, egy kortárs művek felé forduló színházat gondoltak el. Ez Budapesten valódi hiányt pótolt volna. Talán hibája, hogy nem soroltak fel benne rendezőket, de ezt egy befogadó módon működő színháznál nem látom nagy problémának, különösen azért nem, mert ha behívták volna a pályázókat, rákérdezhettek volna.

– *És nem tették?*

– Nem. A pályázók meghallgatásának lehetőségével csak a Magyar Színház bizottsága élt. Nekünk maradt az öt oldal.

– *Ugyanakkor a Játékszín jegyzőkönyvének tanúsága szerint Balázsovits Lajos nem csatolta a pályázati kiírásban szereplő alábbi nyilatkozatokat: a pályázó aláveti magát a munkakör betöltéséhez szükséges nemzetbiztonsági ellenőrzés lefolytatásának, és eleget tesz vagyonnyilatkozattételi kötelezettségének. A szakmai bizottság erre azt javasolta, hogy a kiíró hívja fel hiánypótlásra a pályázót.*

– Nyilván megtette. Ez számomra nem lényegi kérdés. A Játékszín úgy működik, mint egy kisméretű családias bulvárszínház. Amivel nincs baj, csak ez történjék magántőkéből.

– *Visszaugranék. Valóban, az első jegyzőkönyv szerint „az MNV Zrt. képviselője felvetette, hogy Szűcs Miklós pályázata nem felel meg a pályázati kiírásban meghatározott feltételeknek, mivel nem rendelkezik a törvényben előírt szakirányú felsőfokú végzettséggel". A második jegyzőkönyv tájékoztat: „az MNV Zrt. vezető jogtanácsosától kapott jogi állásfoglalás szerint" mégiscsak rendelkezik. Vitatható, hogy van-e értelme a végzettségre előírt törvényi rendelkezésnek, de attól még létezik. Hogyan vált a probléma november 23. és december 2. között okafogyottá?*

– A két ülés között sebtiben nyélbe ütöttek egy már korábban előkészített törvénymódosítást.[1] Egyébként úgy tudom, bár a jegyzőkönyvekben erre utalás nincs, miniszteri felmentésre végül nem is volt szükség. A Budapesti Kamaraszínház alapító okiratában szerepel az oktatási tevékenység, ezért számít szakirányúnak a bölcsészdiploma, de erre csak a második ülésre jöttek rá.

– *Miért nem léptetek akkor?*

– Mert az első ülés jegyzőkönyve nem jelent meg, és fogalmunk sem volt róla, mi zajlik. Amúgy az eljárás egészével van itt probléma, Szűcs Miklóst sem alkalmassá, sem alkalmatlanná nem teszi a bölcsészdiplomája a színházigazgatásra. Egyébként is teljesen lendületet vesztettem már addigra. Amikor a Játékszínről megszületett a döntés, rettenetesen megdöbbentem. Annyira mélyen elkeseredtem, hogy elvesztettem a harci kedvemet. Nem gondoltam sokkal jobbakat a szakmánkról, de ezzel a két döntéssel minden reményem kútba fúlt. Szégyellem magam.

– *Mielőtt belevágtunk volna az interjúba említetted: Székely Gáborral és az Új Színházzal kezdődött az egész...*

– Igen. Azóta tudjuk, bármi megtörténhet. Az első fordulóban nem volt kinevezhető pályázó Székely helyére. Ebből nem az következett, hogy megkapta, hanem újra kiírták a pályázatot, hogy időközben megtalálják azt, akit nem lesz kínos kinevezni. A javaslat, miszerint újra ki kell írni a pályázatot, és a felkérendő személy neve is a szakma felől jött. Segítséget nyújtottunk egy elfogadhatatlan politikai szándéknak.

– *Milyen megállapodások lehetnek a szakmai szentesítések mögött?*

– Nem tudom, hogy mindig vannak-e. Az ember megengedhetetlen pillanatai önmaga előtt legtöbbször jó szándékba burkolóznak. Attól félek, hogy ez a sok megengedhetetlen dolog, ami történik, abban a percben mindössze egy helyzet megoldásának tűnik.

– *Mondtad régebben, leginkább egy üres hely kellene neked, mert nem szívesen bocsátanál el embereket. A Kamaraszínház esetében azonban húsz-huszonöt fős ideális társulatról beszéltél. Változott az álláspontod?*

– Ahhoz a mérethez és bemutatószámhoz, amit képzeltünk, valóban az lenne ideális, ennek kialakítását hosszabb folyamatban képzeltük el. Arról nem beszélve, hogy van ott néhány nagyszerű színész. Ezért kerestem meg csak két embert, Tóth Ildit és Cserhalmit. Szerencsére, ugye, most már nem kell azon gondolkodnom, hogy mi lett volna azzal a sok emberrel, aki tőlem várja a megoldást. Ha kellett volna, tudtam volna megoldást. Olyan értelemben viszont valóban változott az álláspontom, hogy sok olyan nagyszerű színész van a környezetemben, akinek nincs szerződése, állandó munkája, és igen, azt szeretném, hogy nekik legyen végre helyük. Több mint tíz évvel az új színházi tagsága után miért kell az energiái és ereje teljében lévő Tóth Ildinek otthon várnia, hogy megszólal-e a telefonja? Miért ne játszhatna most ő huszonötöt egy hónapban? Ha kell, mások helyett.

– *Térjünk át az Előadó-művészeti törvényre. A vezetői kinevezések terén nem változtatott a korábbi helyzeten, nem tudta kivédeni az előre osztott lapok szerinti döntéseket, a finanszírozás rugalmatlanságát. Vannak azért vívmányai?*

– Fontosnak tartom az adómentes támogatási lehetőséget, már az elmúlt évben élt vele az összes színház. Emellett én azok közé az „áruló" kőszínháziak közé tartozom, akik örülnek, hogy a független szférának is elfogadható összeget gondoltak el a teljes színházi támogatás összegéhez viszonyított százalékos arányban. Ha a teljes összeg erősen csökken, szomorkássá válik ez a százalék. Mindenesetre három évet ültem a független színházi kuratóriumban, és az első kettőben katasztrofálisan kevés pénzből lehetett gazdálkodni, méltatlan összegeket kellett adni fontos társulatoknak. Az utolsó évben már ha nem is ideális, de munkára alkalmas feltételeket biztosító pénzeket tudtunk kiosztani. Mikor kiderült, hogy a szorzószámos elosztási rendszert roszszul találták ki, kőszínházi kollégák, főként színházvezetők, húsvágó bárddal is boldogan visszavették volna a pénzt, amit a független szféra kapott.

– *Milyen összegről van itt szó?*

– Körülbelül plusz ötszázmillió, összesen egymilliárd, idén egymilliárd-egyszázezer forintról beszélünk. A tíz százalék nevetséges töredéke annak, amit a kőszínházi szakma felemészt. A kőszínházi vezetők nem nevesítik magukban, hogy ezek a társulatok sok esetben

[1] Az alábbi módosítást 2009. november 27-én hirdették ki: „A miniszter a kinevezési jogkör gyakorlójának javaslatára a meghatározott szakirányú felsőfokú végzettség, szakképesítés megszerzésének követelménye alól felmentést adhat, ha a felsőfokú végzettséggel rendelkező pályázó rendelkezik előadó-művészeti szervezetben szerzett legalább ötéves vezetői gyakorlattal."
Hatályos: 2010. január 1-jétől.

egészen kivételes művészeket tartanak el, különösen, ha a tánc- és mozgásszínházi társulatokra is gondolunk. A Közép-Európa Táncszínházra, Bozsik Yvette, Frenák Pál, Szabó Réka, Horváth Csaba társulatára. A színháziakra: Pintérékre, Bodóékra, a Maladypére, a TÁP-ra, a HOPPartra, a KoMára. Ezek a csapatok mind ebből a pénzből élnek. A szakmának, a törvénynek támogatnia kell azokat a művészeket is, akik nem a kőszínházi struktúrán belül találják meg a számításukat vagy a maguk megfogalmazásának formáit. Nem beszélve arról, hogy ugyanebből a pénzből gazdálkodnak a fontos befogadóhelyek, próbaműhelyek, mint például a MU vagy a Sirály, országszerte fontos központok és nagyszerű kis utazó bábszínházak is. Nem fér a fejembe, hogy tanult, művelt kollégáim nem látják: el kell kezdenünk egységes szakmában gondolkodni. Az nem különböztet meg törekvéseket, hogy van-e mögöttük múzeum, vagy nincs. A szellemiség különböztet meg. És fordítva is igaz: nem feltétlenül jobb, ami a független szférában történik, de azért nem véletlen, hogy az elmúlt évtizedben sokan kiszivárogtak vagy kimenekültek a kőszínházakból a függetlenekhez.

– Ráadásul a kíváncsi, nyitott nézők jó része a diákok közül kerül ki, akik leginkább a független előadások körül mozgolódnak, mondjuk, mert nem tudnak négyezer forintot fizetni a jegyek darabjáért.

– Amit mondasz, nem a jegyárak miatt van. Szellemi divatokat teremtenek ezek a társulatok, és ahogy az ügyvédek vagy orvosok körében tragikus sznobisztikus hiba nem látni az Experidance valamelyik előadását vagy *Az Operaház fantomját* sok ezerért, úgy az egyetemisták között elfogadhatatlan kihagyni Pintér Béláékat.

– Mik még a törvény érdemei?

– Valamennyit tudott tenni a vezetői kinevezések terén, de ezt valójában vereségként élem meg. Nem tudta kiküszöbölni azt az ostobaságot, amit Önkormányzati törvénynek neveznek Magyarországon – és ami a csaknem korlátlan önrendelkezési jog miatt az egész országot hátráltatja, mindenben –, de ha az Előadóművészeti Tanács kellő felelősséggel fog funkcionálni, vitaképes helyzetbe tud majd kerülni. Szakszerűbb lett a pályázatok kiírása is, időkorlátokat tartalmaz a törvény, amit át-áthágnak, de legalább nem fordul elő, hogy az igazgató egy nem létező időpontban kiírt pályázat alapján nem létező időpontban veszi át a színházat. Ezek részeredmények természetesen. Ellentmondásos a törvény, vannak vívmányai, de számos ponton újragondolásra, kiegészítésre, részletgazdagításra szorulna. Gond van az elosztási rendszerrel, a szorzószámok nem működnek. Ugyanakkor nagyon fontos lenne, hogy a támogatási rendszer átlátható, arányos és ellenőrizhető legyen, ne pedig magánalkuk és politikai preferenciák lenyomata.

– Mit tartasz a legnagyobb hibájának?

– Nem sikerült olyan támogatási rendszert létrehozni, amelyben minőségi szempontok alapján kompenzálódnának a többet, merészebbet vállaló, az össznépi kulturáltságot is szem előtt tartó színházak azoknál, amelyek ezt nem tartják feladatuknak. Minőségelv alig jelenik meg a törvényben. Ez nem hiba, ez igazi vereség.

– Meg lehet fogalmazni a minőség szakmai kritériumait?

– A színházban nagyon nehéz. Meg tudod számolni, hogy egy balett-táncos hányat tud pörögni, hallod, hogy az előadó ki tudja-e énekelni a magas c-t. Hogy a színész nagyot alakított vagy sem, az előadás jó vagy sem, az ízlésedre van bízva, de ennek is vannak mérhető kritériumai, és bár a szakma vegyes ízlésű, mint mindenütt a világon, mégis azt mondom, mindent meg kellett volna tenni, hogy a minőség megjelenjen a támogatási rendszerben. Nem sikerült például megvédeni sem a friss diplomások, sem bizonyos szakmák helyzetét az államilag támogatott színházakban, ez határozott ellenállásba ütközött a színházvezetők részéről, pedig a MASZK, a tervezők, a dramaturgok céhe is sokat küzdött érte. Tény, hogy a színházak belső felépítménye egyre több tekintetben szakszerűtlenné kezd válni. Sokan már tervezőket sem szerződtetnek. A Magyar Állami Operaház megszüntette a fő díszlet- és jelmeztervezői állást. Döbbenetes méretű közvagyont, milliárdos kincseket őriz az Operaház, például díszleteket ötven évvel ezelőttről. Kell, hogy legyen, aki felelős a művészi karbantartásukért. Nem véletlenül volt százötven éven át vezető tervezője az intézménynek, ezeket a pozíciókat nem lehet lehúzni a vécén. A Nemzetinek sem véletlenül volt zenei vezetője – valaha Erkel Ferencnek hívták. A dramaturgok körül is egyre kétségbeejtőbb a helyzet. Ezek az aprónak tűnő spórolások lassanként jöttek. Megúszunk egy fizetést, egy társadalombiztosítást, és a sok apróság következtében mára sok színház szakszerűtlenül működik. Ma nincs szükség senkire. Mert mindenhez értünk. Mi, polihisztor magyarok.

– Hallottam olyan véleményt is a pályázat kapcsán, hogy ő (mármint az illető) nem szeret téged, de ami történik veletek, az tényleg túlzás. Képzettséged, végzettséged van, erős csapatod, osztályod az egyetemen, rendelkezel a vezetéshez szükséges adottságokkal, Brechttől az esztrádműsorig minden megmozgat. Sokan gondolják, hogy méltatlan az egész.

– Értem.

– Talán sokaknak szúrja a szemét szakmai érzékenységeket feszegető szókimondásod, temperamentumod. A bizonytalan emberek nem viselik jól a kritikus hangvételt, esetleg úgy élhetik meg, erőszakot teszel rajtuk. Lehet, hogy hallgatnod kellene?

– Nem tudom, erősebb, fontosabb oka lehet ennek. De lehet pech is. Mondjuk, összeállítottak egy olyan bizottságot, amelyben egyetlen ember sem ült, aki az én munkáimat, esetleg társulatépítő képességemet elég jól ismerné. Aki tudná, hogy szakmailag mennyire vagyok vértezett. Biztosan sok baj van velem, nehéz természetű ember vagyok, rettenetesen szenvedélyes. Nem biztos, hogy mindig igazam van, de minden esetben az általam elgondolt igazság mellett voksolok, és ezt rendszerint nem halkan teszem. Az elmúlt években minden lehetséges alkalmat megragadtam, hogy perlekedjem a magyarországi politizálás mechanizmusaival, számon kérjem a nem létező kultúrpolitikát, a töketlenséget. Ez nyilván nem tesz szimpatikussá, de hatása sincs semmi.

– Azt mondtad, a szókimondásnál erősebb, fontosabb oka lehet annak, ami a pályán történik veled. Mire gondolsz?

– Nagyon jól indult a pályám. Eleve szerencsés voltam, hogy Székely Gábor osztályt indított, amikor felvételiztem – illetve, hogy pontos legyek, ezért felvételiztem. Azt gondoltam, ha nem leszek színházrendező, ennek az embernek el fogom hinni, hogy ne legyek. Aztán Hargitai Iványt és engem elhívott az Új Színházba. Annál nagyobb dolog aligha történhet egy szín-

házi emberrel, mint az, hogy egy újonnan induló társulatban kezdi a pályáját, ráadásul ezt részben ő alakíthatja, mert bizalmat kap. Kivételes négy év volt, sokat tanultam attól a társulattól, sok mindenre rájöttem, például arra, hogy milyenfajta színház érdekel. Azt, hogy ez a színházalapítás és a mi részvételünk ebben milyen sokakat irritált, mennyire sértett bizonyos érdekeket, csak lassacskán értettem meg. Aztán, hipp-hopp, vége lett.

– *Mire gondoltál? Mi lesz veled?*

– A személyes sorsomban akkor még nem érzékeltem azt a hatalmas törést, amit most már világosan látok. Eltekintve az elmúlt néhány évtől – amikor Tatabányán újra lehet élni előadásról előadásra a folyamatos közös gondolkodást –, számomra megszűnt annak a lehetősége, hogy egyik gondolatot a másikra tudjam építeni, hogy a dolgok egymásból következzenek. Megszűnt az, hogy hangvételről, stiláris kérdésekről érdemben tudjak gondolkozni. Vendéghelyzetekben mindig mindent elölről kell kezdeni, és a kockázatvállalás esélye is erősen lecsökken. Harsányi Lacinak köszönhető, hogy az elmúlt években meg tudtam csinálni néhány számomra fontos előadást, melyeknek egyébként másképp alakulhatott volna a sorsa, ha valóságos színházi közegben, egy színház iránt érdeklődő városban születnek meg. Egyszóval csináltam jó és néhány igazán fontos előadást is, de megkerülhetetlen helyzetet ezekkel mégsem tudtam teremteni. Olyannyira nem, hogy kifejezetten ritkán hívnak bárhová dolgozni. Újra dolgozni meg annál is ritkábban.

– *Virtuális társulatként szokás emlegetni a tatabányai munkáid résztvevőit.*

– Tóth Ildi azt mondta, mikor megnézte a *Háló nélkül*-t, hogy ez már nem nevezhető virtuális társulatnak, ez már igazi társulat. Igen, ez valóban egymásra épülő társulati munka, amit elkeseredett pánik hajt. Leülünk az olvasópróbán, és már akkor tudjuk, hol a vége. A tizedik előadásnál.

– *Beszéljünk az embereidről. A Tóth Ildikóval való kapcsolatodról már esett szó, Cserhalmit megírtad születésnapjára a Kulturpart.hu-ra. Kíváncsi lennék, mit mondasz Horváth Virgilről, akire első nagyszínházi rendezésed, a* Csongor és Tünde *főszerepét osztottad.*

– Virgilhez különös érzelmi viszony fűz. Együtt végeztük a Színművészetit. Másodévesek lehettünk, mikor *A királyasszony lovagjá*ból kellett jeleneteket csinálnunk. Don Salluste de Bazant játszotta. Csodálatos öt hetet töltöttünk együtt. Ügyes volt, vibráló, játékos, ördögi. Utána szinte minden munkámban benne volt, majd elhívtuk az Új Színházba. Virgil ízig-vérig férfi színész, mégis van valami ősi tudása a magunkban hordozott másik nemről. Különös, lírai érzékenység jellemzi, közben eredendően provokatív személyiség, megosztja a nézőket. Általában a nőneműekkel fogadtatja el magát könnyen, a férfiakban időnként furcsa irritációt szül. Komoly fizikum. Kimunkált teste, nagy ereje van, jól mozog. Ellentmondásossága lenyűgöz, mióta ismerem. Emberségből és fegyelmezettségből is sokat tanultam tőle.

– *Széles László?*

– Igazi mimikri-színész, átváltozóművész, mindent tud. Színészetét a világ legnagyobb szívének szeretete, melegsége, huncutsága hatja át, de bármikor egy pillanat alatt ellenszenvessé, amorálissá, rohadttá, kicsinyessé, kisstílűvé tud válni. Játékára jellemző a már-már fegyelmezetlen rakoncátlanság, amit erős arányérzéke és ösztönei mindig visszarántanak. Nem szeretem a kifejezést, de a *Krétakör* Acadkját mintha neki írták volna – kaján szellemiségét, humorát, éles eszét, minden képességét megfürdetheti ebben a furcsa lényben. Lackó lusta és energikus. Bérczes Laci mondta róla nagyon találóan, szereti, ha egy lavór langyos vízben áztathatja a lábát, miközben a haját fújja a szél. Egyszerre van benne a lomhaság és a forradalom. Szüntelen kíváncsiságot ébreszt az emberben, állandóan meglep. Az egészre nézvést is erősek a meglátásai. Az elmúlt évek alatt az Örkényben igazi nagy színész lett belőle.

– *Csomós Mari?*

– Nagyon hiányzik. Ő külön univerzum. Bármit próbálok mondani róla, szegényesen hangzik. Játéka gazdag, részletező, titkai vannak, és ezeket a titkokat állandóan mozgósítja. Olyan kalandvággyal és kíváncsisággal fordul a szerep és a partnerei felé, hogy képes inspirálni a szisztematikusan felépített munkafolyamatot. Rendkívül tudatosan dolgozik, képes olyan lelki és idegrendszeri állapotokat teremteni, amelyekben nyitottá válik a környezeti hatásokra. Néha magát is meglepi, olyan dolgokat fedez fel, melyekről addig ő sem tudott, melyek titkos rekeszekben vannak, a tudatalattiban. Tudja a titkot, hogy hogyan lehet a titkokhoz jutni. Huncut is, drámai is, ezerféle lény, de van egy hatalmas, biztonságot adó gyökere, mely olyan mélyre nyúlik, mintha égig érő fát kellene tartania.

– *Derzsi János azt nyilatkozta rólad, bármit elvállal látatlanba, amit te rendezel.*

– Derzsi gyönyörű ember. Az arca akár egy orosz ikonosztáz archaikus ikonja. Vad. Olyan, mint egy százéves tölgyfa asztal, amit letettek egy hűs lugasban. Lehet róla fröccsöt inni, lehet rajta szalonnázni. Őserő, őstudás. Maga a nagy Alföld, amit fiatal korunkban nem szeretünk annyira, aztán öregszünk kicsit, megállunk a Kilenclyukú híd mellett, és fenségesnek találjuk. Elpusztíthatatlan a természeti erő, amely egy ilyen síkságban van. Ilyen erők vannak Jánosban. A színpadon a puszta léte is jelentéssel bír. Ő egy mesehős.

Kiről beszéljek még?

– *Mondjuk, Egyed Attiláról.*

– Izgága színész. Gazdag a fantáziája, kivételes színpadi humora van, megengedhetetlen dolgokat tud művészi minőséggé varázsolni. Rajzfilmszínészetnek hívom ezt, a test, a mozgás, a karikírozás elsődleges kifejezőerő benne – hallatlanul szórakoztat. Fantasztikus mozgásvilága van, testtudata, rálátása a mozdulataira. Nem tudom megunni azt az invenciót, amivel újabb és újabb terveket farag. Sokat tud az esendőségről is. Komoly ember, létfeltétele az elmélyülés. Szeretek vele együtt gondolkodni, pontosak a kérdései. Az előadás teljességéért is felelősséget vállal.

– *A mese előkelő szerepet játszik a pályádon. Mesedrámától tanmesén át Kárpáti Péter műveiig rengeteget foglalkoztál a műfajjal. Jól érzem, hogy fontos neked, vagy csak Kárpáti mesemániája mondatja velem?*

– Kárpátinak valóban mániája a mese, de nyilván nem véletlenül tudok ilyen jól dolgozni vele. Határtalanul szórakoztat Péter fantáziája, nem szűnök csodálni a pillanatokat, amikor különösebbnél különösebb bakugrásokat végez az agya. Nagy mesekutató, csodá-

san tud erről beszélni. Ő egy tündér egyébként. Eleve ott lakik a mesékben.

Meséje mindennek van. De mese helyett használhatod a *történet* szót is. A történet kitalálás, a mesélés – vágyaink, félelmeink, kíváncsiságunk fikcióba sűrítése, az ismeretlenhez való vonzódás – az ember veleszületett képessége. Az, hogy egymásnak történeteket mondunk, hétköznapiakat és kevésbé hétköznapiakat, megkülönböztet minket más élőlényektől. Fájó közhely, hogy kiveszőben van a mesélés, de mivel még mindig nagyon sok ember jár színházba, és a színház mégis olyan terep, ahol lehet mesélni, arra kell következtetnünk, hogy az emberek szeretnének mesékben részt venni. A mese közösséggé tud formálni, a régiek azért, mert kultúrkincseink, az újak azért, mert közössé válnak.

Apám nagy mesélő, mérhetetlenül mulatságos, ahogy az évtizedek sodrásában gazdagodnak, változnak a történetei. Ami, ugye, nem azt jelenti, hogy nem mond igazat, egyszerűen a fantáziája a szórakoztatás végett motívumokat rendel egy történet mellé. Ez egy humán tulajdonság, amivel kötelező élni. Ha néző vagyok, gyerekké kell válnom. Ezért csodálatos gyerekeknek játszani. Azon érdemes elgondolkodni, hogyan tudunk úgy beszűkülni felnőttkorunkra, hogy megváltozzon a történetekhez való hozzáállásunk. Mindig mindent meg akarunk érteni. Ha nem tudunk számot adni arról, mi történik abban a másodpercben, ahelyett, hogy játékosan betömnénk a lyukakat, megijedünk, hogy nem értjük, következésképp ezt rossznak tartjuk. Pedig aki nem kíváncsi, elveszett. Bezáródik, megkeseredik.

Schiller Kata felvételei

Ilyen értelemben nekem is mániám, de valahogy úgy, ahogy vizet iszom. Nem keresem a mesét, hanem a történetekkel élek.

– *A mese nekem valahogy több, mint a történet.*

– Mert mindig van benne csoda. A világ nem létező elemeit lehet összerakni. A történetekben általában nincs csoda, de én ezekben is keresem a csodás elemeket. Valóban nem ugyanaz a kettő, csak az én viszonyom hasonló hozzájuk.

– *A mese másképp mozgatja meg az ember fantáziáját. Mintha attól, hogy ez a műfaja, könnyebben elszabadulna a néző képzelőereje. Sőt, ha megvan benne még a képesség a gyermeki kíváncsiságra, össze tud „zsugorodni" a nézőtéren, miközben, mondjuk, filozófiai mélységű gondolatokon rágódik.*

– Igaz, de az nagyon fontos, hogy bármilyen történettel szembesülsz, a gyermeki kíváncsiság megszülessen benned. Lehet, hogy a mese egyszerűbben beindítja a fantáziára vonatkozó reflexeket, de a fantázia nemcsak a színházcsinálók munkaeszköze, a nézőnek is munkaeszköze kell legyen. Az gazdagítja a történetet.

– *A humor ugyancsak fontos a munkásságodban. Legutóbbi bemutatód, a tatabányai* Háló nélkül *a humor öt-hat alfaját felvonultatja.*

– Humorérzék nélkül nem tudnám elviselni a hétköznapokat. Nem tudom úgy nézni a világot, hogy ne lássam rögtön a dolgok fonákját is. Olyan kort élünk, melyben nehezen lehet a vegytiszta tragikumhoz viszonyulni. Nincsenek hőseink, példaképeink, így a tragikum is elvész. Tragikus sorsok vannak persze, és ezeknek az embereknek sok esetben van humoruk saját sorsukhoz. A humor minden fajtája érdekel: a bárdolatlan, nyers, brutális is. Az irónia formái, a pallérozottabb elmékre számító, finom szellemi humor változatai, a zenei humor. A *Háló nélkül*-ben mind ott van. Talán a *Vérnász* volt az egyetlen választásom, ahol magában az anyagban kevés a humor. A humorérzék a munkáimban abban is megnyilvánul, hogy nem tudom a „művészetcsinálást" komolyan venni. Nem magasztosan gondolok a színházra, persze tudom, hogy művészi munka, de a művészetakarás veszélyes dolog.

– *Mitől veszélyes?*

– Hiányzik belőle az önirónia. És amikor az akarás fölékerekedik a tárgyhoz való viszonynak és az értelmes kételynek, vagy annak, hogy a legkomolyabb pillanatokban is képesek legyünk arra reflektálni, hogy mi is csak egyszerű emberek vagyunk – az engem riaszt. Kevésbé kedvelem az erős stílusegységet tartó, rendszert építő előadásokat, melyekben az első perctől az utolsóig súlyos dolgokat kellene átélnem, és vaslapáttal ütik a fejemet, ha nem élem át őket, emberként már nem távozhatok a nézőtérről. Ha kellő szellemi tisztasággal tud az ember viszonyulni az anyaghoz, akkor az nem engedi, hogy a köré teremtett művészi forma többet jelentsen annál, mint ami az egyszerű kérdésekre adható egyszerű válasz. Akkor derül ki, hogy az egyszerű kérdésre nemcsak egyféle válasz létezik, hanem van egy kaján, ördögi, megmosolyogni való válaszadási lehetőség is. A kettő együtt jelenti a választ. És hát mulattatni jó, de roppant nehéz ebben az én felemás helyzetemben. Annak, hogy sehol nem tudok gyökeret verni, az az egyik legszörnyűbb vonzata, hogy nem tudom, ki a közönségem, kinek csinálok színházat. Mert mi teremtjük az arculatot, amely megtalálja a közönségét. A szakmámnak része a hatáselemzés, tudnom kell, mi milyen hatást vált majd ki. És annál magasabb fokon elemezhető a hatásmechanizmus, minél jobban ismerem a nézőimet. A humor kivételes közönségmérce.

– *Azért elveszíted időnként a humorérzéked?*

– Naná.

– *A Háló nélkül-höz hogyan jutott eszedbe a nagy színpadi halálverseny?*

– Régi mániám volt, hogy egyszer a színészek kedvükre haldokolhassanak a színen páratlan módozatokban. Eredetileg az egész előadást úgy akartam megcsinálni, hogy improvizációkból álljon, de rövid volt a próbaidőszak, szorongtam, hogy nem vagyok igazán jókedvemben, ezért elkezdtem anyagokat keresni, hogy mégis legyen valami a kezemben, ami a vázát adhatná az egésznek. Sok szerzőtől olvastunk jeleneteket, végül Karinthy és Gábor Andor maradt a víz fölött. Észrevettem, hogy az összes kiválasztott jelenetben meghalnak, megölnek valakit, vagy öngyilkosok akarnak lenni. Egyik éjjel rájöttem, ez kabaré mortale lesz. Hazudnék, ha azt mondanám, könnyen elfogadom a halált – azt sem, hogy én meghalok, de hogy mások, akik fontosak nekem, azt végképp nem –, szerettem volna kicsit seggbe rúgni. Hallottam egyszer a rádióban Gobbi Hildával egy csodás interjút, az egyik utolsót. Hosszú beszélgetés volt, kezdett fáradni a végére, majd mikor a halálról kezdte kérdezgetni a riporter, váratlanul őrületes mennyiségű energia költözött ebbe az idős emberbe. Haragos lett, pörlekedett, hogy ő imád élni, és ha most jönne a halál, úgy rúgná seggbe, hogy Kőbányáig szállna, mint a győzelmi zászló. Kikérte magának, hogy meg kell halnia.

– *Sajátosan viszonyulsz ezekhez a nagy alaptémákhoz: halálhoz, szerelemhez, boldogságkereséshez, erkölcshöz.*

– Érdekelnek a nagy témák, de kizárólag a pici, emberi momentumokon keresztül. Önmagukban a színház számára érdektelenek, az izgalmas az, ahogy a kisembereket érintik. Állandóan azt vizslatom, hogyan tesznek minket esendővé, kiszolgáltatottá, nevetségessé. Ritkán nagyszerűvé.

– *Muzikális lény vagy. Nemcsak zenéje van az előadásaidnak, zeneisége is. Akkor is hallani nálad, ha nem szól.*

– Ugyanúgy vagyok a zenével, mint a humorral. Zene nélkül nincs semmi. Zene mindenben van. Sári Laci megkopogtatja az asztalt, és azt mondja: „Csodálatos hangja van, hallod?" A szövegritmusban is zene van. Amikor készülök egy előadásra, a zenei szövet is hozzátartozik a vizionálásomhoz. A zene érzéki dolog. Érzékiségre pedig szükség van a színházban, különben száraz lesz, kopogós.

– *Családi adomány a muzikalitás?*

– Igen. Otthon reggeltől estig zene volt körülöttünk. Tizennyolc éves koromig minden nap együtt ebédelt a család, akár egy nagypolgári otthonban, pedig a Népszínház utcában laktunk, öten egy hatvan négyzetméteres lakásban. Egyszer valaki kitalálta, hogy dallamsorral dicsérjük meg anyut a főztjéért. Megénekeltük az ebédeket, és nem lehetett ám minden nap ugyanazzal előállni. Olyankor anyám szólt, hogy a tegnapi borsófőzeléknek is az volt a dallama, ami a mai rántott csirkének.

– *Mostanság az operavilág felé is kalandozol.*

– Régóta foglalkoztatnak a módszer, a fogalmazásmód lehetőségei, ahogy az opera megközelíthető. Aztán tavaly, Debrecenben megrendezhettem a *Ruszalkát*. Boldog voltam tőle! Ősszel Fischer Ivánnal gyerekekkel megcsináltuk a *Brundibárt*, a terezini munkatábor legendás gyermekoperáját. Most iskolaszínházi programban játsszák. Januárban Kocsis Zoltánnal Schönberg *Mózes és Áron*jának szcenírozott előadását csináltam a MűPában. Hallatlan élmény volt elmélyülni ebben a nagyszabású zenében. Meghökkentő volt Kocsis különös, tehetséges vállalkozása, ahogy Schönberg nyelvén, de mégis a rá jellemző sajátosságokkal, zenei humorérzékkel megírta a hiányzó harmadik felvonást.

Hátha nem csak kaland lesz...

– *Mire vágynál most, milyen előadás van a fejedben?*

– Annyi minden van az eszemben, ami nem darabokhoz tartozik. Boldogan csinálnék olyan előadásokat, melyek nem teljes egészében írott szövegre épülnek. Kedvem lenne egy-egy témán három-négy hónapot elszöszölni. Ehhez is színházi közeg kell. De ez már unalmas!

– *A Háló nélkül valami ilyesmi volt.*

– A *Csak úgy* és a *Vakrepülés* is afféle szabad színházi alkotás volt. Most azt érzem, ilyenfajta színházi formában szabadabban tudnék mozogni, mert majdnem mindig remekművekkel dolgozom, ami egyrészt élmény, másrészt korlátoz is. A remekmű kiadja a maga formáját, kijelöli a sávot, amiben meg tudod szólaltatni. Bár társadalmilag egyre fontosabbnak tartom a színházcsinálás eme „ódivatú" formáját is.

– *Nyáron, Szegeden a* My Fair Ladyt *állítod színpadra. Nem színpadi remekmű, viszont moziklasszikus. Tudom, hogy még csak az előkészületeknél tartotok, mit lehet tudni róla?*

– Örültem ennek a felkérésnek, a szegedi nyári fesztiválokhoz sok emlék fűz, már ötévesen ott lebzseltem a Dóm téren. Kiváló lett a szereposztás: Tompos Kátya, Széles, Gálvölgyi, Bezerédi, Venczel Vera, Molnár Erika, Mihályfi, Egyed, Szabó Kimmel. Másodéves zenés színész osztályomat gyakorlatra viszem, igazi megmérető feladat a számukra. Remekek Varró Dániel dalszövegei. Rövid idő alatt kell nagy formákban gondolkodva olyan előadást csinálni, amitől esténként négyezer ember vár örömöt. Azt mondod, nem remekmű – igaz, talán eljárt

a darab felett az idő, de én inkább úgy gondolok erre is, mint egy mesére. Arról nem beszélve, hogy a zene remekművé teszi, a musicalirodalom legjavához tartozik.

– 2003 táján nyilatkoztad: ha két-három éven belül nem jutsz egy helyhez, jobb, ha magatoktól átadjátok a terepet, mert az emberből fogy az erő, a kitartás. Azóta hét év telt el. Sok szép előadást hoztatok össze. Most mit mondasz?

– Hát... fokozottan igaz. Székely Gábor mondja mindig, hogy legyünk dühösek, mert az termékeny energia. Egyre kevésbé vagyok dühös. Márpedig ha nem tudok most elég dühös lenni, ha nem szívom fel magam, és nem találom ki, hogyan tudnánk mégis dolgozni, akkor bátran kijelenthetjük, hogy eltelt a pályám legtermékenyebb része úgy, hogy nem csináltam semmi lényegeset. A Kamaraszínház-pályázat arra volt jó, hogy figyelmeztessen: ki kell gondolnunk, mit tegyünk, mert így terméketlennek, haszontalannak érzzük magunkat.

– A tanítás?

– Ha nem volna, megfulladnék. De akármennyire fontosak a tanítványaim, ez önmagában kevés. Ott tőlük várom az alkotást, a mondandót, a saját hangjukat akarom hallani.

– Tóth Ildikó mondta egyszer, a Szecsuán*iban több düh volt, a* Kaukázus*iban nincs düh. Azt kell csinálni, amit Gruse: túl kell élni. Te is így látod?*

– Így. Most nagyon el vagyunk keseredve. És az elkeseredésből azt lehet elmesélni, mit tartunk egyedül járható útnak. Grusénak nincs kivel vitatkoznia, ahogy nekünk sincs, el kell fogadnunk a helyzetet, amibe kerültünk. Ez nem azt jelenti, hogy nagyszerűek vagyunk, hogy nincs bennünk harag vagy irigység. Az, hogy nem érzem jól magam a színházi bőrömben, hogy nem vagyok a helyemen, hogy tehetségemet és erőmet vesztem, hogy vannak körülöttem emberek, akiknek a sorsát képtelenségnek tartom – nem könnyen viselhető el. Az embernek azon kell dolgoznia, hogy mélyebben megértse, mi történik vele, hogy ami történik, annak ő is részese – hátha akkor rájövünk a megoldásra.

AZ INTERJÚT KÉSZÍTETTE:
KŐVÁRI ORSOLYA

Nem mondtam le arról, hogy társulatom legyen

BESZÉLGETÉS BAGÓ BERTALANNAL

– Kik voltak legnagyobb hatással a pályádra?

– Szinetár Miklós, akinek az osztályába jártam a Főiskolán, és Ruszt József, akivel később találkoztam.

– Mit lehetett akkor tanulni Szinetártól?

– Tizennyolc évesen vettek föl, színész szakra. S láttam ott egy európéer embert, aki olyan gondolkodást és világlátást hozott a nyolcvanas évek szűk levegőjébe, hogy úgy éreztük, kinyitottak egy ablakot, és friss levegő áramlik a helyiségbe.

– Kik voltak az osztálytársaid?

– Kaszás Géza, Rékasi Károly, Epres Attila, Győri Péter, Spolarics Andrea, Orosz Helga.

– Színészként kezdted.

– A Főiskola után a Nemzeti Színházba szerződtem. Két-három éve játszottam ott, mikor találkoztam Rusztta, aki lehívott Szegedre. '89-ben kiváltunk a szegedi színházból, és megalapítottuk a Független Színpadot. A miénk volt az első olyan együttes, amely profi társulatból kiválva hozott létre alternatív színházat. Nálunk játszott Gábor Miklós és Vass Éva. Nagy hírű előadásunk volt a *Romeo és Júlia*, én voltam Romeo, Kolti Helga Júlia, a korán meghalt Kalocsai Miklós pedig Lőrinc barát. Az a négy év meghatározó volt az életemben. Éjjel-nappal együtt voltunk, akár egy szerzetesrendben. Ott kezdtem rendezni is.

– Milyennek láttad akkor Rusztot?

– Ő, aki korábban hatalmas zenékkel, szcenáriumokkal, oratóriumi hatásokkal élt, a Független Színpadon, mint egy laboratóriumban, csak az üres térrel és a színészekkel dolgozott, mint Grotowskinál..

– Sokak szerint ellentmondásos személyiség volt, aki szeretetet és gyűlöletet indukált, de erős hatást gyakorolt mindenkire.

– Ő valóban olyan típusú ember volt, akit vagy utálni lehetett, vagy szeretni, sőt egyszerre is lehetett mindkettőt. De a Független Színpadon szoros barátság volt

köztünk. Később, mikor már hatalmi kérdések merültek fel, és ő is el akart valahol valamit érni, néha tudott olyanokat mondani meg tenni, ami elkedvetlenítette az embereket. Lehet, hogy direkt csinálta. Azt mondta, öt évig él egy színház, azután újat kell létrehozni. Ilyenkor mondták róla, hogy cserbenhagyja az embereket. De azért tette ezt, hogy tovább tudjon lépni.

– *Mennyire hatott rád a stílusa?*

– Én nem úgy rendezek, mint Ruszt. Van egy kínai mondás: Ne a mestert kövesd, hanem azt, amit a mester követett! Azt tanultam tőle: légy önálló egyéniség, a színészetben és a rendezésben is. Ne epigon legyél, hanem keresd a lényeget, amit ő is keresett. Tőle tanultam „rajzolni", azt, hogy hogyan elemezzek, vagy rakjak össze egy struktúrát.

– *Meddig voltál a Független Színpadon?*

– 1989-től 1994-ig, aztán fel is bomlott a társulat. Tudniillik Jóska kivált az együttesből. Megunta, vagy úgy érezte, nem lehet tovább csinálni. Később leszerződött a

Budapesti Kamaraszínházba művészeti vezetőnek. Hívott engem is, de nemet mondtam, mert már a saját színház érdekelt. Hat budapesti színházba hívtak akkor.

– *Rendezőnek vagy színésznek?*

– Színésznek, de rendezhettem is volna. Nem szerződtem sehova, a saját utamat akartam járni.

– *Hogyan kezdtél rendezni?*

– Mindig is érdekelt a rendezés. Természetes volt számomra, hogy rendezzek. Jóska is biztatott.

– *Később sem ambicionáltad, hogy elvégezd a rendező szakot?*

– Jelentkezhettem volna a posztgraduális szakra, lett volna mit tanulnom, de már effektíve rendeztem.

– *A Független Színpad után rögtön Zalaegerszeg következett?*

– Előbb még Budapest. Rendeztem Nyíregyházán, Szolnokon, mikor Tucsni Andrásék megkerestek Zalaegerszegről: lenne-e kedvem odamenni főrendezőnek? Mondtam, jó, jó, de a barátomat, Bereményi Gézát is viszem magammal. Így kerültünk Zalaegerszegre.

– *Bereményivel régről ismertétek egymást?*

– Tizennégy-tizenöt éves barátság köt össze vele. Úgy kezdődött, hogy meghívott, dolgozzunk együtt. Találkoztunk, rendeztem a darabját, játszottam a darabjában. Éreztük, hogy „jól állunk egymásnak". Túl azon, hogy barátok lettünk, munkatársak is tudtunk lenni. Ahogy mondani szokták, egyforma a humorunk.

– *Milyen ambíciókkal mentél Zalaegerszegre? S mit sikerült megvalósítani a terveidből?*

– Társulatot akartam építeni, mert úgy gondolom, műhelymunkát végezni, színészeket nevelni igazán csak társulatban lehet. Sok fiatalt sikerült lecsábítanom. Tanítottam a főiskolán, osztályokat vittem le, s nagyon erős fiatal csapat alakult, amely vonzotta a közönséget is. Egy vidéki színházban mindenfélét kell játszani, operettet, musicalt, tragédiát, de nem mindegy, hogy milyen stílusban és milyen színvonalon. Nem akarok álszerénynek látszani, úgy hiszem, magas színvonalú színházat sikerült létrehozni. Szerette a közönség. Megszerették a stílusomat is, holott nem a könnyű műfajokat favorizáltam. Rájöttek, a keserű csokoládét is lehet élvezni, csak rá kell jönni az ízére.

Koncz Zsuzsa felvételei

– *De Ruszt alapította a színházat, ő nevelte fel a közönséget, s állította pályára a műhelyt. Gondolom, a szellemisége még érződött, mikor odamentél.*

– Előzőleg még Halasi Imre is eltöltött ott nyolc évet. Mire odaérkeztem, nagyrészt már kicserélődött a társulat, de Ruszt szellemisége jelen volt, beépült a falakba, a hagyományba. Újra kellett azonban építeni a társulatot, meg kellett teremteni egy másfajta iskolát.

– *Mely rendezéseidet tartottad igazán fontosnak?*

– Mindig az utolsót. Mindegyik az én gyerekem. Szerettem a *Kurázsi mamát* Egri Katival s az *Amadeust* Szemenyei Janival. Meg a *Don Juant*, a *Koldusoperát*, *A Gézagyereket*, a *III. Richárdot*, a *Hamletet*. S amit nemrég rendeztem, *A revizort* is. Mindegyik darabhoz erős közöm van.

– *Elég jó visszhangja volt a szakmában a zalaegerszegi színháznak, a POSZT-ra is rendszeresen beválogattak benneteket.*

– Majdnem minden évben. Annak idején, még a Vidéki Színházak Találkozóján volt, hogy két produkcióval is szerepeltünk, a *Kurázsi mamával* és *Az arany árával*, amit Géza rendezett. Akkoriban ez rendkívülinek számított.

– *Milyen előnyökkel és kompromisszumokkal járt művészeti vezetőnek lenni egy nem nagy vidéki városban?*

– A vidéki színház lényege, hogy a színészek nem mennek el az előadás vagy a próba után, hanem szinte együtt élnek. Össze van zárva a társulat. Ez a vidéki lét előnye és a hátránya is. Ruszt mindig azt mondta: „kukoricaföldön csináltam színházat." Rá kellett szoktatni

a nézőket a színházba járásra. Beavató színházat csináltunk, kimentünk iskolákba, s lassan kialakult a törzsközönségünk fiatalokból, akik hozták az apjukat, az anyjukat is. A fiatalokban mindig lehet bízni, mert nem csak operettet akarnak nézni. Harmincszor-negyvenszer játszottuk el a *Hamlet*et, ami vidéken igen magas szám. Sok bérletesünk is volt.

– *Kell ahhoz valamilyen speciális képesség, hogy valaki jó művészeti vezető legyen?*

– Azt hiszem, kell. Lehet valaki remek rendező, de nem biztos, hogy alkalmas művészeti vezetőnek. Van, aki kiváló igazgató, de nem jó rendező. Komplex képességeket kíván a színházvezetés. Nem mindegy ám, hogyan építed föl a társulatot, milyen művészi színvonalat határozol meg. Általában a művészeti vezető határozza meg a színház profilját, arculatát, ő szerződtet, ő állítja össze a műsortervet. Ízlés, gondolkodás, tehetség kérdése, hogy milyen játékstílusra inspirálja a színészeket. A társulatépítés, a színésznevelés külön feladat, gondozni kell, mint a jó kertésznek a kertet. Eljátszik egy szerepet egy srác, és tudod, hogy két év múlva hová fog eljutni.

– *Mennyire érvényesült Bereményi Géza hatása a közös éveitekben?*

– Nagyon jó társra leltem Gézában. Én másképp gondolkodom és rendezek, mint ő, de a lényegben, a színház, a művészet, az irodalom mibenlétében egyetértünk. Éppen az volt a jó, hogy kiegészítettük egymást. Amikor ő elment, akkor lettem művészeti vezető. Igazából ketten csináltuk a színházat, Stefán Gábor pedig kvázi ügyvezető igazgatóként vitte az adminisztratív ügyeket.

– *Elég erős vonulatot jelentett Zalaegerszegen a magyar dráma.*

– Nekem mániám a magyar dráma. Minden évben bemutattunk kortárs darabokat, nagyszínpadon is. Mindenki azt hiszi, hogy kortárs drámával nem lehet megtölteni a nézőteret. Ez nem igaz. Tasnádi István *Tranzit*ja körül valóságos fan-klub szerveződött fiatalokból, volt, aki tíz-tizenötször is megnézte. Szerintem akkor él igazán egy színház, ha a színészeknek írnak darabot. Ahogy Bereményi Géza is Farkas Ignácra írta *Az arany árát*. Mi rendeltük meg a darabokat. Shakespeare-ék és Molière-ék is így csinálták.

– *Eltelt nyolc-tíz év. Gondoltál arra, hogy egyszer vége lesz a zalaegerszegi periódusnak?*

– Már tavaly gondoltam rá, ezért sem pályáztam újra Zalaegerszegre. Az ember egy ideig jól érzi magát valahol, de mielőtt leszálló ágba kerül, abba kell hagyni, új kihívásokat kell keresni. Továbbra is színházat akarok csinálni. Nem alkalmi ötletként vagy egyéb feladatok hiányában pályáztam a Magyar Színházra. Nem mondtam le arról, hogy társulatom legyen. Nem a hatalom, az igazgatói poszt a lényeges ebben, hanem az, hogy társulatot tudj építeni. Ez az igazi kihívás: hogyan építesz föl valamit, hogyan rakod össze a puzzle-t, hogyan képzelsz el egy képet. A színészvezetésben is az izgat, ha elindulunk valamerre, hogyan jutunk el közösen egy általam elképzelt pontra. Az építés hetven százaléka meló, s harminc százaléka „ihlet", művészet, ha lehet ilyet mondani.

– *Az utolsó egy-két év zalai krónikája elég kuszának, zűrzavarosnak tűnt, botrányokkal, vizsgálatokkal. Hogy élted ezt át?*

– Tulajdonképpen nem tudom, mi történt. Én nem foglalkoztam adminisztratív kérdésekkel. Nem akarom elhárítani magamról a felelősséget, de adminisztratív ügyekben, pályázatok írásában, szerződések kötésében nem vettem részt. Anyagi kár nem érte a színházat, erkölcsi kár inkább. Túl vagyok rajta. Szomorúsággal tölt el, hogy nem jött létre, amit szerettem volna, de nem törtem össze, nem hasadt meg a föld alattam, hogy akkor most hogyan tovább.

– *Végül is a korábbi igazgató nem hosszabbította meg a művészeti vezetői mandátumodat.*

– Igazából idén augusztus 1-jén jár le a szerződésem. *A revizor*t még művészeti vezetőként rendeztem.

– *Először megszüntették, aztán meg visszaállították a szerződésedet?*

– Stefán Gábor igazgató szerette volna megszüntetni. Hosszú történet, végül ő mondott le. Mikor meghosszabbították a szerződésemet, már mondtam, hogy csak egy évre vállalom a művészeti vezetést, és el fogok menni. Nem akartam cserbenhagyni a színházat. Decemberben kiírták a pályázatot, de az már egy következő történet.

– *Maradt benned sérelem?*

– Nem, dehogy. Szerettem a társulatot. Azért jöttem el, mert mást akarok csinálni és máshol. Sokáig voltam Zalaegerszegen, sokat kellett utazni is, messze volt a város. Bár sokan megnézték az előadásaimat, szeretném kipróbálni magam másfajta közegben. Olyan színházat szeretnék csinálni, amelynek nem feladata minden műfajban játszani.

– *Művészszínházi profilban gondolkodsz?*

– Végül is igen, bár ez olyan negatívan hangzik. Inkább azt mondom, ne kelljen népszínházat csinálni. Jó színházat szeretnék, természetesen, de úgy, hogy ne kelljen mindenféle igényt kielégíteni. S ez csak Budapesten lehetséges, mert ott van akkora felvevőpiac, amely ezt lehetővé teszi.

– *És ezt a programot csak színházvezetőként tudod megvalósítani?*

– Igen, mert csak színházvezetőként lehet társulatot építeni. Beosztott rendezőként csak produkcióban tudsz gondolkodni. Engem nagyon izgat, hogyan építem, nevelem föl a színészeket. Hűséges vagyok hozzájuk, mert invesztáltam beléjük, és ők is belém. Az együttlét visszahat a munkánkra, s olyan kölcsönös játékká válik, amit nem mindig lehet megvalósítani új színészekkel.

– *Tavaly ősszel pályáztál a Magyar Színház igazgatói posztjára.*

– Éppen Svájcban rendeztem operát, amikor kiírták a pályázatot. Bereményi Gézával és Herczeg Tamással közösen készítettük a programot. A magyar dráma otthonává szerettük volna tenni a Magyar Színházat. Amibe az is belefér, ha új magyar fordítás születik valamely drámából.

– *Mennyire tartottad esélyesnek magad?*

– Úgy gondoltam, van esélyünk. Szerintem jó pályázatot írtunk, volt koncepciónk. Nem az volt a célunk, hogy legyen egy épületünk. Volt elképzelésünk arról, hogy milyen színházat szeretnénk csinálni. Nem nyertünk, de a mai napig nem tudom, hogy miért. Senki nem indokolta meg a döntést, pedig elméletileg kellett volna.

– *Hogy zajlott a procedúra?*

– Beadtuk a pályázatot. Elolvasták. Aztán a második körben már csak négy jelöltet – Őze Áront, Bodolay Gézát, Szurdi Miklóst és engem – hívtak be a nyolcból vagy tízből személyes megbeszélésre. Hogy utána mi történt, nem tudom.

– Érzékeltél bármiféle politikai presszió a pályázat során?

– Csak mendemondákat hallottam, a meghallgatáson nem éreztem ilyesmit. Bizonyára folyt a háttérben valamilyen politikai egyeztetés. Én nem kerestem meg politikusokat. Lehet, hogy mások igen, de mi nem. Szakmai kérdésnek tartottuk a pályázatot. Azt gondoltuk, van annyira megalapozott a programunk, hogy annak alapján el lehet dönteni, alkalmasak vagyunk-e a színház vezetésére. Egyébként pedig azt gondolom, a művészembernek a műveivel kell politizálnia. Ha direktben kezd el politizálni, elcsúszik, mint kacsa a jégen.

– Hogyan érintett a döntés? Mit gondoltatok, miért Őze Áron lett az igazgató?

– Csak találgattunk. Benne bízott a társulat, mivelhogy őt ismerték. De nem szavaztak ellenünk sem. Nem törtem össze, nem mentem a Dunának az eredménytől, mert minden pályázatban benne van, hogy nem nyersz. De azért jólesett volna, ha megtudom, miért nem kaptuk meg a színházat. Egyszer majd leülök Ascher Tamással – ő volt az egyik kurátor –, és megkérdezem tőle.

– A szakmai kuratórium névsora tudomásom szerint nem volt nyilvános.

– Én is csak mendemondákból hallottam, kik lesznek a kurátorok. Kicsi ország vagyunk, kicsi a szakma. De hogy kik delegálták őket és miért, az nem derült ki. Ez is a pályázati szisztéma furcsasága: az ember nem tudja meg, mi volt a baj vele. Pedig ha tudná, esetleg egy későbbi pályázaton figyelembe tudná venni az érveket. Mert nem adjuk fel, keresünk másik lehetőséget.

– Tehát ha lehetőség adódik, pályázol újra.

– Igen, biztosan.

– Hogyan él ma Magyarországon egy rendező, aki éppen nem színházvezető?

– Vár arra, hogy hívják. Engem is hívtak-hívnak. Ha jót rendezel, általában visszahívnak. Jólesik elmenni különböző társulatokhoz. De jó, ha van az embernek otthona.

– Ebben az évadban a pinceszínházi Mr. Pöpec*tól a nyíregyházi* Passió*n át a szegedi szabadtéri* Hair*ig sokféle műfajban rendeztél-rendezel. Mi alapján döntöd el, hogy mit vállalsz?*

– Akik hívnak, nagyjából tudják, hogy milyen típusú előadásokat szoktam rendezni. Általában olyan ajánlatokat kapok, amelyek közel állnak a lelkivilágomhoz. Nem idegen tőlem sem a hatalmas publikum, sem az intim tér. Jól kiegészítik egymást a műfajok. Egymásra épülnek ezek a munkák. Hol kamarazenét játszol, hol meg nagyzenekari darabot.

– Miféle kihívást jelent neked Hair*t rendezni a Szegedi Szabadtéri Színpadon? Te választottad a darabot?*

– Nem. Hívtak, és megkérdezték, mit szólnék hozzá. Először gondolkodtam rajta, hisz nem sok musicalt rendeztem, a *West Side Story*t és még párat. De a *Hair* mindig is érdekelt, szól is valamiről, s izgat az a hatalmas színpad, és hogy hogy lehet egy ilyen óriási térben dolgozni úgy, hogy átjöjjenek a részletek, és ne vesszen el a tartalom. Kerényi Imre osztályát tanítottam a Főiskolán, közülük négyen is játszanak a *Hair*ben: Dolhai Attila, Peller Anna, Kerényi Miklós Máté és Szemenyei János.

– Utolsó zalai munkád, A revizor *szerepel a POSZT-on, s nagy sikert aratott Budapesten, a Rivalda Fesztiválon. Miért nyúltál éppen Gogolhoz?*

– Azért, mert annyira jelen van a világunkban, amit Gogol megírt. A XIX. században játszódik a darab, mégsem kellett aktualizálni, eleven benne van minden, a zsebcseles történetek, a pénz elsíbolása, a hajbókolás, az ócska korrupció. Ráadásul ez egy vidéki történet, amit egy vidéki színházban csináltam. Az érdekelt *A revizor*ban, hogyan jut el az ember odáig, hogy el sem hiszi, mit cselekszik, hogy mivé válik. A paranoia, akár a nátha, ragályos. Ha valakinek bűntudata van, előbb-utóbb bűnbe is esik.

– Szerte az országban rendezve mit tapasztaltál, milyen hatása van a színházi törvénynek?

– Van egy színházi törvényünk. Tulajdonképpen vitatható, hogy jó-e vagy rossz, lehet-e javítgatni. Nem ez a probléma. Hanem az, hogy semmi értelme. Nem a törvény szerint döntenek a fenntartók a színházakról.

– Nem tartják be a törvényt?

– Nem. Úgy neveznek ki igazgatókat, ahogy akarnak. Nemegyszer megtörténik, hogy a szakmai kuratórium állásfoglalását felülírják a fenntartók, felülírja a politika.

– A szakmai kuratóriumoknak ajánlási, a fenntartóknak döntési jogköre van.

– Kilencvenkilenc százalékban nem veszik figyelembe a szakmai ajánlásokat. Nem is értem: ha a fenntartó dönt, akkor minek a pályázat? Farizeus dolognak tartom: előre lehet tudni, hogy ki lesz a befutó. Zalaegerszegen sem a szakmai kuratórium által legjobbnak értékelt pályázó kapta meg az igazgatói posztot, hanem az történt, amit valahol eldöntött a politika.

– Mi lenne szerinted a megoldás?

– Ha a színházi szakma érvényesíteni tudná az akaratát. Jelenleg nem tudja.

– Szerinted romlottak a szakma pozíciói?

– Mindig beleszólt a politika a színházak életébe, de korábban jobb esélyeink voltak. Most azok a körök tudják érvényesíteni az akaratukat, amelyek közel vannak a tűzhöz, az éppen regnáló hatalomhoz. Jobbról vagy balról, teljesen mindegy. A színházi szakma hibája, hogy nem tudunk egymással beszélgetni.

– Mit szeretnél leginkább elérni?

– Szeretnék egy színházat, ahol a barátaimmal dolgozhatok. Szeretnék megrendelni és megrendezni kortárs magyar darabokat, helyet teremteni, ahol a magyar dráma s a magyar drámaírók otthon vannak. Hogy hol lesz ez a hely, nem tudom, de ezen dolgozom. Azt szeretném, hogy a kortárs írók ne az asztalfióknak, hanem színészeknek és társulatoknak írjanak darabokat. Kell egy hely, ahol írók, zenészek, színészek alkotó közösségben létezhetnek, s ezernyi hajszálgyökérrel szívják föl a jelenkor problematikáját.

AZ INTERJÚT KÉSZÍTETTE:
KOVÁCS DEZSŐ

Nánay István

A szépség és a harmónia elkötelezettje

ÁDÁM OTTÓ 1928-2010

Nem voltam ismerőse, nem tanított, már nem dolgozhattunk együtt a Színművészetin sem, de 1957-től – eleinte nézőként, később kritikusként – figyeltem munkásságát. Csaknem minden előadását, tévémunkáját láttam. Volt, amikor az egyik legfontosabb, színházi látásmódomat is meghatározó rendezőnek tartottam, de bekövetkezett az az idő is, amikor véleményét sok mindenben nem osztottam, munkáit növekvő távolságtartással szemléltem. Régi – jobbára jogos – ellenérzéseimet azóta sokban felülírta az idő, s ami ellen akkoriban berzenkedtem, arra ma már megértőbben emlékszem vissza.

Ádám Ottó neve és munkássága összeforrott a Madách Színházéval, hiszen harminchét éves rendezői pályájából harmincnégyet töltött ebben az intézményben. 1952-ben, miután rendezői diplomáját megkapta, azonnal a Madáchba került, de ott csak rövid időt tölthetett, mert kinevezték a Szegedi Nemzeti Színház főrendezőjének. Három év után, az 1956/57-es szezonban – az akkori igazgató, Horvai István hívására – szerződött vissza. Akkor még a mai Magyar Színház épületébe, mert a Madách csak 1961-ben költözött át mai helyére, a Körútra.

Ádámnak rendezőtársaival – mindenekelőtt Pártos Gézával és Vámos Lászlóval – együtt nagy szerepe volt abban, hogy a szakma és a közönség egyaránt a Madáchot tarthatta a hatvanas évek legjobb színházának. 1963-ban lett főrendező, 1972-ben igazgató, s e posztot az 1989-es lemondásáig töltötte be. Ez idő alatt megélte, hogy két évtizedes folyamatos művészi megújulás után színházát egyre inkább a „konzervatív" jelzővel illették. Nem indokolatlanul, hiszen változott a világ, benne a színház, ő pedig ugyanazokat az elveket vallotta több mint három évtizeden át. Hitt a rendben, a szépségben és a harmóniában. Hitt az írói szövegben, és hitt a színészben, s mindenekelőtt a művészet humanizmusában. Ez a hit hatotta át minden rendezését és minden főiskolai óráját.

Ez a szemlélet otthonról, viszontagságos gyerek- és fiatalkorából ered, és véglegesen a főiskolai tanulmányai során szilárdul meg. Az 1928-ban Kolozsváron született gyerek tízéves korában, Erdély visszacsatolásakor szembesül zsidó mivoltával. Nemcsak apja patikáját vették el, hanem az iskolában is megaláztatások sorát kellett elszenvednie. 1944-ben családjával együtt a bergen-belseni lágerbe deportálják, ahol éjszakánként Szondi

1.

2.

1. Anna Frank naplója

2. A nagy Romulus

Lipót, Komlós Aladár, Zsolt Béla és Kovács György színész formálja gondolkodását.

Amikor a megpróbáltatásokat túlélve hazatér, Szondi hatására pszichológus akar lenni, ezért beiratkozik az orvosi fakultásra, de barátja, Harag György unszolására megszakítja tanulmányait, és 1948-ban Budapesten beiratkozik a rendező szakra.

Nádasdy Kálmán és Gellért Endre tanítványa lett. Tőlük tanulja meg a lélektani realista színház alapjait, meg azt, hogy a „rendező" a „rend" szóból származik, hogy a szituációkat meg kell fejteni és el kell játszani, hogy a színházi munka lényege nem az önmagunkra, hanem az egymásra figyelés. Végigüli Gellért Endre *Fáklyaláng*-, illetve *Ármány és szerelem*-próbáit, segédrendezője a *Hamlet*nél és a *Ványa bácsi*nál, később szoros barátság születik köztük, amely a Gellért két öngyilkossága közötti időszakban mélyül el igazán.

Mindaz, amit Nádasdytól és Gellérttől kapott, szervesen beépült rendezői és tanári munkájába. 1959-től tanít a Főiskolán, évtizedeken át ő a színész tanszak vezetője, 1964-től hosszú évekig Nádasdy, majd Várkonyi Zoltán mellett rektorhelyettes. 1980-ban és '84-ben végez két rendezőosztálya, majd 1993-ig további három, amelyben színészek szereztek rendezői diplomát is. 2000–2003 között professor emeritus.

Rendezői pályája zajos sikerrel indul: Miskolcon vizsgaként egy szovjet termelési vígjátékot, Kornyejcsuktól az *Ukrajna mezőin*-t állítja színre, s vitát vált ki, hogy nem a korban dívó sematikus, a figurákat feketén-fehéren ábrázoló, didaktikus előadást hoz létre. A szakmát Szegeden tanulja meg, ahol operettől vígjátékokon át Gorkijig és Csehovig mindent kell rendeznie.

A Madách Színházban két fontos előadással mutatkozik be. Németh László *Széchenyi*je – Tímár Józseffel a címszerepben – mindössze kilencszer mehetett, aztán a zsúfolt házas előadást betiltották, mert túl direkt volt az 1848-as és az 1956-os

3. Kispolgárok

4. Pillantás a hídról

5. Tanner John házassága

6. Danton halála

7. Othello

Koncz Zsuzsa felvétele

bukott forradalom utáni érzések, gondolatok közötti áthallás. Az *Anna Frank naplója* viszont sok éven át műsoron maradt, s Ádám Ottó már ebben érvényesítette azt a módszerét, amelynek lényege a színészi munka középpontba állítása.

Munkásságának és sikereinek döntő tényezője a színésszel folytatott intenzív, baráti együttműködés volt. A Madáchban fantasztikus társulattal találkozott. Olyan színészekkel dolgozhatott, mint Pécsi Sándor, Uray Tivadar, Tímár József, Darvas Iván, Tolnay Klári, Kiss Manyi, aztán Mensáros László, Psota Irén, Domján Edit vagy Bessenyei Ferenc, Huszti Péter – és a sor hosszan folytatható lenne –, s ők értő és egyenrangú partnerei voltak a színházcsinálásban. Olyan felejthetetlen előadásokat köszönhettünk az ő közös, egymásra hangolt munkájuknak, mint a számomra legemlékezetesebb *Pillantás a hídról, A kaukázusi krétakör, Hermelin, Tanner John házassága.*

Ádám Ottó színházeszménye nem minden típusú darabban tudott maradéktalanul érvényesülni, ezért néhány, számára különösen fontos, általa nagyon szeretett szerzőhöz pályafutása során többször is visszatért. Mindenekelőtt az orosz írókhoz. Csehov minden darabját – nem egyet többször – színre állított, Gorkijtól is jó párat. Repertoárjának másik meghatározó hányadát Németh László drámái alkották. Összesen tízet vitt színre, s ezekből tévéjátékot is rendezett. A negyedik hozzá közel álló író G. B. Shaw volt, de természetesen nem maradhattak el a Shakespeare-bemutatók sem.

Ezek közül kiemelkedően fontos volt az 1973-as *Othello*, amelyben Bessenyei Ferenc korosodó címszereplőjével szemben Huszti Péter fiatal, hetyke, krekk, de szimpatikus Jagója áll, s kettejük harcából e romlott világban mindketten veszteségként kerülnek ki. Ahogy a hatvanas években számos Ádám-produkció központi figuráját Pécsi Sándor játszotta, a hetvenes–nyolcvanasokban a rendező elsősorban Husztira épített. Így lett ő az egyik főszereplője Ádám Ottó egy másik kiemelkedően fontos előadásának: Sütő András – Kovács György közvetítésével! – a Madáchnak ajánlotta fel a *Csillag a máglyán* ősbemutatójának lehetőségét. A Szervét Mihály és Kálvin János közötti, élet-halálra folyó erkölcsi és hatalmi harcból Husztinak és Sztankay Istvánnak köszönhetően az egész műre érvényes, intenzív, a vitadrámát élővé tevő, általános morális tanulságokat hangsúlyozó előadás született.

A rejtőzködő, interjúkat nem szívesen adó, a magáról és mesterségének titkairól ritkán nyilatkozó Ádám Ottó egy helyütt fájdalmasan beszél arról, hogy a Sütő-bemutató után döbbent rá: nemcsak a nagyvilágban, de szűkebb közegében, a színházában is megváltozott a légkör, szétfoszlóban az az egység, amelyben hitt, s amelyet hosszú évekig tapasztalt maga körül. Ekkor valami eltört benne – mondta. De már hamarább történhetett benne és vele valami.

Az az Ádám Ottó, aki pályakezdése után rögtön, aztán a szegedi és az első madáchbeli éveiben kristálytisztán és pontosan analizálta a színházi életet, kiállt a megújhodás, a kísérletezés szükségessége mellett, a hatvanas évek második felétől keményen elítélte, jobb esetben múló divatnak aposztrofálta az Európában terjedő színházi irányzatokat, az „önmegvalósító" rendezőket, a színpadon megjelenő kegyetlenséget, extremitást, s ezzel együtt a Magyarországon bontakozó amatőr-alternatív kezdeményezéseket is.

Természetesen sok mindenben igaza volt – hiszen például a rendezői színház előretörésével együtt sokasodott az öncélú rendezői megvalósítások száma, ám a blöff is –, de nem tett különbséget az igazi és a talmi kísérletezés, újat keresés között.

Ma már színháztörténet, hogy igazgatói minőségében 1972-ben először Csehov *Sirály*át mutatta be, s rá egy évre két pályakezdő, Szolnokon Székely Gábor, Kaposváron Zsámbéki Gábor szintén e drámával debütált. E mű előadásaiban élesen körvonalazódott Ádám és a fiatalok gyökeresen eltérő felfogása a színházról, a művészetet éltető újat keresésről, a klasszikusokhoz való alkotói viszonyról.

Ádám Ottó – akit 1954-ben és '60-ban Jászai Mari-díjjal, '65-ben Kossuth-díjjal tüntettek ki, aki 1970-ben Érdemes, '79-ben pedig Kiváló művész lett, s 1998-ban megkapta a Magyar Köztársaság Érdemrend középkeresztjét – mindvégig kitartott elvei mellett. Erről tanúskodott kilencven színpadi és negyvenegy tévérendezése, valamint a *Csillag a máglyán*-ból készített filmje.

Rendezői pályáját az 1952-es *Vássza Zseleznovát*ól számította, és 1987-ben a *Cseresznyéskert* színre állításával zárta le. Amikor 1989-ben előre megfontoltan a színház éléről éppen úgy felállt, mint a főiskolai katedrájáról, kerek életművet hagyott maga után. Színészek tucatjai tőle tanulták a mesterséget, ahogy ő Nádasdytól és Gellérttől, s előadásaiban folytatta a tanítást, hiszen tanítványai közül sokan az ő színházában értek jelentős művésszé, lettek méltó partnerei a Madách színésznagyságainak. Munkásságának kulcsszava a szépség és a szeretet volt. Pályája előrehaladtával egyre aggodalmasabban figyelte, hová rohan a világ, milyenné változik a színház.

1994-ben egy előadásában így fogalmazott: „Lehet-e még azt énekelni, hogy »Árva a ház, nincs kacagás«, akar-e Szomoryt nézni a gitározó ifjúság, van-e még helye a csöndes szavú Csehov-színésznek?

A színház most morzsolódik össze, hogy valami újat hozzon létre. Mindezt a régi épületekben, hiszen szegények vagyunk, és a régi vágyakkal, hiszen nem változtunk annyit, mint ahogy azt magunkról elhitetni szeretnénk..., vágyaink, álmaink, szerelmeink, bánataink, illúzióink és csalódásaink, ambícióink és kudarcaink semmit sem változtak.

A színház vigasztalni próbálja az embert, aki erre a vigaszra jobban rászorul, mint valaha. Segíteni akar, oldani a magányt, ösvényt találni a dzsungelben...

Néha azzal áltatom magam, hogy az én színházam segített megőrizni az emberi méltóságot, itt-ott enyhítette a szenvedést, és több örömet szerzett, mint amennyi bánatot okozott, s a *8 és 1/2* cirkuszának fehér ruhában vonuló bohócai odabiccentenek nekem: ismerünk téged, oké, minden rendben van."

Igen. Visszatekintve egy gazdag életpályára, mi is elmondhatjuk: oké, végső soron minden rendben volt. Ádám Ottó halálával egy jelentős rendezőgeneráció utolsó, kiemelkedő, korszakos képviselője távozott közülünk.

Sz. Deme László

Őrület-magok

LUIGI PIRANDELLO: NEM TUDNI, HOGYAN

„Pirandello szövege első olvasásra poros, dagályos, túlbeszélt, de maga a mag szerintem érdekfeszítő" – mondja a rendező Bocsárdi László egy interjúban a lelki *maszkok* mesterének kevésbé ismert darabjáról. A *Nem tudni, hogyan*-t Bocsárdi évekkel ezelőtt már rendezte Bukarestben, akkor született meg az eredeti szöveg mindössze harminc százalékát hasznosító „forgatókönyv", melyet most Szegő Csongor dramaturggal tovább fabrikáltak a Bárka évadába illesztett kísérleti műhelymunkához.

Mint általában, Pirandello ezúttal is az értelem titkát és határait fürkészi. Az eredeti történet szerint Romeo gróf féltékenykedni kezd feleségére Respi márki vélt csábítása miatt, és elhatalmasodik rajta az őrület, melyre

FENT: Spolarics Andrea (Ginevra)

LENT: Spolarics Andrea, Szorcsik Kriszta (Bice) és Mucsi Zoltán (Romeo Daddi)

Koncz Zsuzsa felvételei

a kamaradarab többi szereplője – Bice grófné, egy baráti házaspár, azaz Giorgio tengerésztiszt és neje, Ginevra, illetve maga a csábító – a lakmuszpapír érzékenységével reagál. Az érzelmi állóvíz felkavarásával az őrület már nem is tűnik devianciának: a felszínre bukó képzelt és valós bűnök teljességgel egymásba mossák a reálist és nem reálist, a lázas képzelgést és a valóság észlelését. Bocsárdi verziójában azonban nincs előkészítés, a kifejlődött állapot- és viszonyrendszert *in medias res* látjuk. Nem tudjuk, mi dúlta fel Romeót, de színpadra lépésével máris a „szakadékról" értesülünk, és a fess frizurájára csorgatott zöld kulimászt furcsáljuk. Ezek után a többi szereplő aggodalmasan, belső szorongásától hajtva fejtegeti Romeo elhajlását a társadalmi normáktól. Erőteljes szituációt nem is látunk, csak valami különös koreográfiával áthatott, hosszadalmas szövegmondást követünk végig.

Mintha maga az őrület próbálna kibomlani az előadásban; nem mint tombolás, hanem mint a megbomlás, az elmozdulások finom szürrealizmusa. A felszabadulás a konvenciók igája alól bekövetkezik, de borzasztó nyugtalanságot hoz magával. Mucsi Zoltán Romeóban arra csodálkozik rá, hogy átlép egy határon, és már nem tud visszajönni, így szükségszerűen a többieket is változásra kényszeríti – abból adódik a magasfeszültség, hogy vajon a többi figura hajlandó-e a változásra vagy sem. Hagyják-e magukat befolyásolni, vagy ellenszegülnek, és inkább kivetik maguk közül az idegenné vált Romeót, aki már inkább Hamlet, mint egy közösség szocializált tagja?

A zavarodott belső állapotokhoz igazodva minden alak valami furcsa lebegésben létezik a színen, lelkifurdalásoktól és belső viszályoktól elgyötörten. Nem commedia dell'arte ez, de a színészi játékban mégis felismerni vélünk valami maszkszerűt, valamit a sötét bohócok komédiázásából, mintha a színészek egy avantgárd stilizáció felé mozdulnának. Szorcsik Kriszta Bice túlfinomult, csaknem beteges érzékenységét hangsúlyozza, érzelmi hullámzásai óriási amplitúdóval háborognak. Spolarics Andrea Ginevrája a belső nyugtalanságtól vibrál, idegessége túlhajszolt, végletes. Ilyés Róbert Giorgióját borzasztó mélyen nyomasztja valami, csaknem szoborszerűen mered időnként maga elé, míg Kálid Artúr Respije rejtélyes és megmagyarázhatatlan okokból időnként átviharzik, csaknem átmenekül a színen. Csak éppen a titkaikból nem tudunk meg semmit, a befogadó nem juthat közel hozzájuk, nem érzékelhetjük, miféle súly is nehezedik a lelkükre. Romeo ugyan meggyónja évtizedekkel ezelőtti bűnét, hogy megölt egy parasztfiút, aki gyíkokat kínzott – talán ez az emlék hatalmasodott el rajta. Kiderül az a végső fordulatot hozó esemény is, hogy Ginevrával közösen, akaratukon kívül ugyan, de összehoztak egy közös *estét*, mire be is következik a tragédia: Giorgio lelövi Romeót. De hogy mi az a színészekben mozgó belső nyugtalanság, ami űzi előre a figurákat, mi az a pengeél, amelyen az elmék fantáziált és valós emlékei táncolnak, nem derül ki, csak valami – egyébként biztos kézzel felrakott – ködös, ólomfüstös hangulat lengi be a színpadot.

Eszünkbe juthat Ionesco, vagy még inkább Buñuel. *Az öldöklő angyal* nagypolgári miliőjét itatta át ez a megmagyarázhatatlan, titkos rettenet. A pszichózis fantasztikus értelmezési körök analízisére ad lehetőséget, de éppenséggel túlontúl sokat. A hangulat pontosan kidolgozott, csak a definiálása nem történik meg, avagy éppen szándékoltan homályos a meghatározás. Az előadás zsongító, már-már álmosító ritmusa érezhetően tudatos, talán az élet szürkesége és hétköznapi unalma kapcsolódik itt egybe a testetlen lebegéssel, ám ez a színpadi igazság nem akadályozza meg a nézőt abban, hogy gyakran elbágyadjon, és ásítását elnyomva, kissé szórakozottan kövesse a történéseket, mert a talán túlzottan steril filozofálás kevés érzéki örömöt nyújt számára. Az invenciózus végkifejlet viszont mégiscsak kárpótol sok mindenért.

Bartha József remek díszletét látszatra egy hatalmas, nagypolgári ebédlőasztal uralja, de a szalon levegőjét máris a szürrealizmus irányába tereli, hogy a nézők által arénaszerűen körbevett játéktérre gyakorlatilag szekrényszerű bejárókon keresztül érkeznek a szereplők. Amikor pedig a sajátos zsúr szertartásában részt vevők egy menüett gyorsaságával eltüntetik az asztalon trónoló polgári ereklyéket, lelepleződik egy plexiből készült kicsi medence, félig megtöltve vízzel. Üdítő látvány, és végre lényegi történés az addigi zsongító, szavakkal kitöltött helyzetek után. Romeo ruhástól lép a kádba, s ahogy a nők elé térdepelnek, épülni kezd az előadás emeltebb szimbolikája: mintha Romeo valamiféle messianisztikus megtéréseként Keresztelő Szent János várná a megújulni vágyókat a Jordán vizéhez. Az újfajta élet, új szövetség hangsúlya azonban egyáltalán nem patetikus. Mucsi Zoltán szikár, leheletnyit mindig keserű clownt idéző alakja, lemondó legyintése egyszerre oldja a kínálkozó ünnepélyességet, és sűríti magába: áh, minden reménytelen. Az előadás itt válik izgalmassá, Romeo itt prédikálhatna, sőt térítheti is a (nem tudjuk, milyen) élet (talán az ÉLET) kilátástalansága ellen, de erre nem kerülhet sor. Giorgio lövése után Mucsi Romeója csaknem boldog megnyugvással ereszkedik a vízbe, a megsemmisülés nirvánájába, hiszen mondta is korábban: az elmúlás csak átlépés. A többieket mindez szintén megnyugtatja: a terítő, gyertya, palack bor, kristálypoharak visszakerülnek a medencére, helyre áll a polgári milió, a „rend", s a három (színlapon nem nevesített) szakács által felszolgált vacsorához immár a „csábító" Respi foglalja el az asztal negyedik helyét. Ám ez az ironikus brutalitás sem oldja a végkifejlet általános homályát, a „rejtőzködő mag" nem szökik szárba: az előadás – és Bocsárdi – ezúttal adósunk marad Pirandello darabjának megfejtésével.

LUIGI PIRANDELLO:
NEM TUDNI, HOGYAN
(Bárka Színház)

Dramaturg: Czegő Csongor. **Díszlet:** Bartha József. **Jelmez:** Dobre-Kóthay Judit. **Rendező:** Bocsárdi László. **Szereplők:** Mucsi Zoltán, Szorcsik Kriszta, Ilyés Róbert, Spolarics Andrea, Kálid Artúr.

Zsedényi Balázs

Nulla hulla

HÁLÓ NÉLKÜL

A műfajmegjelölés – kabaré mortale, vagyis halál-kabaré – szellemes, ötletes és figyelemfelkeltő mottó. Miért ne lehetne a színészek kreativitásával, jó szövegekkel és figyelmes rendezői iránymutatással kinevetni a Kaszást és annak néhány változatát? Ezek a hozzávalók láthatóan szerepelnek a tatabányai Jászai Mari Színház előadásában, de változó intenzitással és határozottsággal: a második felvonásban mutatott könnyed, felszabadult, lendületes komédiázást körülményes, hosszas és ellentmondásokkal teli első rész előzi meg, amelyben nem sikerült a rendszerben arányosan elhelyezni keretjátékként Karinthy Frigyesnek a populáris színházcsinálás kifigurázásáról szóló bohózati jelenetét, illetve a színészi halálversenyt.

A *Hamlet*-próbába oltott, vissza-visszatérő közjátéknak a funkciója minden bizonnyal a valóság és színház egybefolyatása lenne, ez adná meg az alaphangot, egyfajta civil zavarból indítva, ami azonban több szempontból sem bizonyul sikeresnek. Egyrészt a kezdő pillanatok mind a színpadi látványnak és nyelvezetnek, mind a színészi játéknak köszönhetően elemeltek, hiszen nyilván egy évszázaddal korábban játszódik a jelenet. Pedig mintha egy ma is jelen lévő színházi attitűdről szólna ez a kis szkeccs, ezért szükségtelen enyire túlhangsúlyozni a múltat. Az a kép sem csupán a múlt árnya, hogy egy igazgató sokallja a prózai szövegeket, és szívesebben helyezné középpontba a hiányos öltözetű Opheliát néhány helyre kis operettsláger beiktatásával. A jelenet azonban abbamarad, és megjelenik egy konferanszié, aki civil keresztnevükön szólítja meg a színészeket, és hirtelen egy jelen időben zajló vetélkedőbe csöppenünk, amelynek tétje, témája és versenyszáma a halál. A képlet eddig aránylag tiszta is lehetne, és még az is belefér, hogy Hamlet (pontosabban az első jelenetből a Hamletet játszó színész, aki viszont nem azonos az őt megformáló Egyed Attilával) visszatér, megpróbálva befejezni szerepét, azonban az ekkor a színház igazgatójává előlépő Chován Gábor mindig leinti. Miért töri meg a műsort, miért nem mehet végig? Egyre több kérdés merül fel, s a zavarba ejtő tér- és időkevercsben a néző nem lát tisztán, így a *Hamlet*-parafrázis sem tud a maga jelentésmezejében kiteljesedni, puszta vicc marad csupán.

A kontextus bizonytalanná váló keretei zavarossá teszik az első részt, ráadásul kevés a valóban szórakoztató, kabarészerű pillanat is. Egyedül Rusznák András tud önmagában is működő, önálló történetet kirajzolni a fogadást elveszítő és ily módon párbajra kényszerített, fokozatosan egyre durvábbá és durvábbá váló fiú alakjából. Az értetlenség feszültségének feloldása csak az első rész végén, az összemosott párkapcsolatok jeleneteiben születik meg Chován Gábor által, aki teljesen beleőrül a tetszik-nem tetszik monológba és a viaskodásokba. És innentől kezdve az este mintha szárnyakat kapna, eltűnik, illetve már csak afféle fel-felsejlő kedves kísértetté válik a *Hamlet*-játék. Ekkor már nagyobb hangsúly esik az egyes színészek által hozzáadott értékre, mint a rendezői keretkoncepcióra, és ez gyorsan átfesti az eddigi pasztell képet.

Ám ezután is maradnak még kérdések. Például a díszlet ugyan funkciójában teljes mértékben kiszolgálja az előadást, ki-be lehet benne tologatni ágyakat, székeket, kis tereket, fel lehet menni az emelvényre, megmozgatva azt a részt is, ám, hogy mi is ez a tér, kideríthetetlen. Netán a praktikum hívta életre ezt a konstrukciót? Mintha ezt bizonyítanák a kellékekkel telepakolt kis fakkok, illetve a kihagyott térközök, amelyek tulajdonképpen egy univerzális játszótér sajátos közegét teremtik meg.

Az igazi patronok a második részben durrognak, és hálás fogadtatásra is találnak a közönség körében, amely örül a végre fizikailag, szellemileg és színészileg is teljes értékű jeleneteknek. Igazi színekkel láthatóan ekkor gazdagszik az előadás, a színészek pedig itt kezdenek el kiteljesedni. Például M. Simon Andrea és Szilágyi Katalin a francia érzelembomba-jelenetben, amelyben kiforgatják a női szeretet és önzés minden síkját, és ebben tökéletes partnernek bizonyulnak a férfiak, akik ugyanezt teszik a látszólagos érzéketlenség és a mögötte meghúzódó bizonytalankodás különböző árnyalataival. A legkiemelkedőbbek (itt is) Rusznák András pillanatai, aki az első rész kis egyedi magántörténete után rengeteg szerepben brillíroz. Akaratos és önző kisgyerek, megrázóan hatásvadász Di Caprio, őszintén sajnálatra méltó Nemecsek, akinek álarcán átsejlik a színészi önzés és sikerhajhászás.

Chován Gábor, aki megmentette az első felvonást, most egy dramaturgiailag rosszul felépített és a második rész hangulatától, attitűdjétől idegen kis történetbe kerül. Karinthy *Nagybeteg a cipőm* című humoreszkjé-

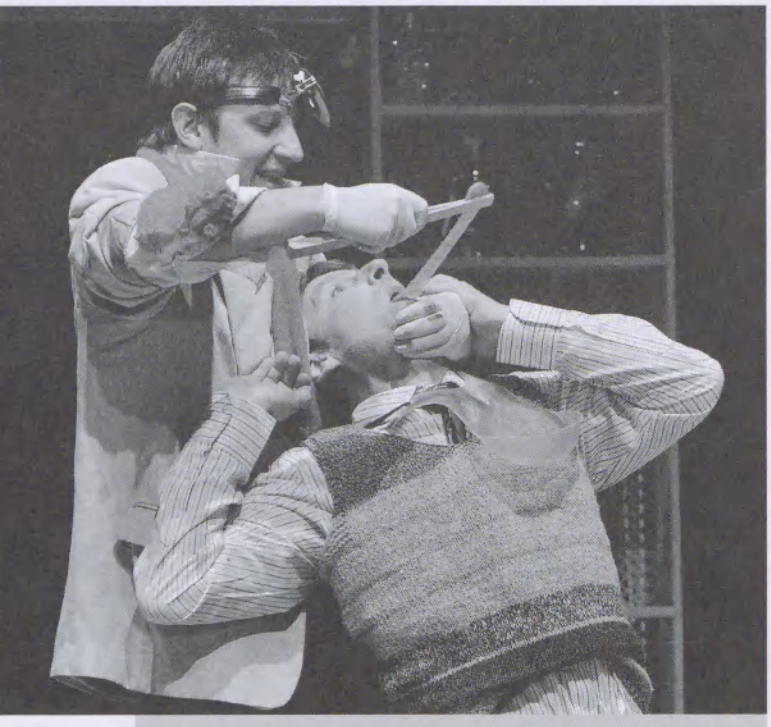

FENT: Herczeg Tamás és Sághy Tamás

LENT: Sághy Tamás és Szilágyi Katalin

ben a lábbelijét megmenteni akaró férfi abszurd helyzeteinek szövegcentrikus nyelvezetét ledobja magáról a többi jelenet látvány- és ötletközpontú, színészi játékra és túlzásokra építkező színházfelfogása. Bár Chován következetesen építi fel a reményvesztett, elesett karaktert, poénjai a stílusidegenség miatt nem sülnek el. Egyed Attila a kilátástalan szituáció ellenére rendkívül pontosan és sok energiával mindent elkövet, hogy a kiforgatott Hamlet minden humorát, iróniáját élvezhetően és érthetően adja át, hogy végül megmutathassa a „várva várt" halált. Kiss Diána Magdolna mint a *Titanic* Rose-a megható érzelemmel veszíti el párját, és izgalmas titokzatossággal kezeli az egyértelműen félreértett szituációk félrebeszélését, mind a párkapcsolati jelenetekben, mind a moziból hazafelé tartva. Sághy Tamás remek archetipikus férfi-kritika a francia jelenetben, megmutatva az „erősebbik" nem minden teszetoszaságát, határozatlanságát, érzéketlenségét, s a nagy indulatokat is mértékletesen és pontosan, mindig a megfelelő pillanatban robbantja ki. Honti György mint konferanszié ravaszul csillogó széles mosollyal igyekszik médiakritikai magaslatokba emelni a felvezetőket, ez a szál azonban nem tud az előadás szerves részévé válni. Herczeg Tamás pedig sok kisebb szerepben kamatoztatja sokoldalúságát, s talán az énektanár-szkeccsben teljesedik ki leginkább.

A színészek nemcsak egyénileg, de csapatként is kellemes pillanatokat produkálnak. Rendkívül összehan-

Sipos Zoltán felvételei

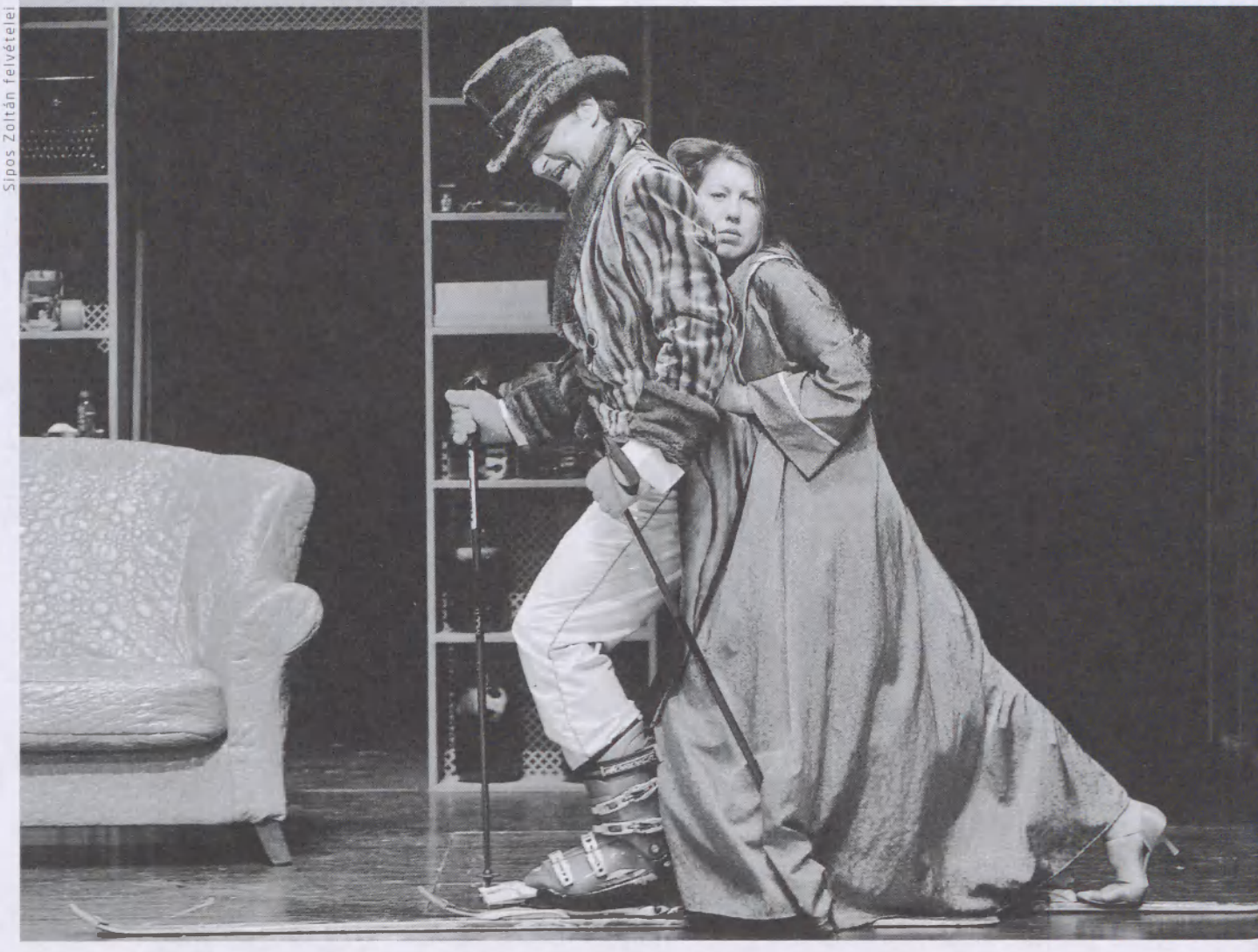

goltnak mutatkoznak kihalófélben lévő dinoszauruszokként, fantáziadúsan személyesítik meg a tengeri élővilágot, és a koreográfiák is végig pontosak. A táncok azonban ugyancsak nincsenek összehangolva az előadás egészével, sőt a zenék is sokszor ötletszerűnek hatnak. Önálló produkcióként mind megállják a helyüket, de nem igazán adnak ki összképet, általában nincs jellegzetes, egyedi hangulatuk. Néhol dramaturgiailag is megcsalnak, például kétszer is a lezárás érzetét keltik.

A két rész mintha két egészen különböző előadás lenne, igazán felhőtlen, fordulatos, szellemes kabarét csak a másodikban élvezhettünk. Az első halálugrást biztonsági hálók felett kísérelték meg. A *Háló nélkül*-t március végén mutatták be, május közepén darabtemetés, élt talán hat előadást. Mire rálelhetett volna saját formájára, a tatabányai nézők egy része már elpártolt tőle. Jó kabarét valóban nehéz csinálni, könnyedség és koncentráció, koncepció és ötletek együttesen kellenek hozzá – ezúttal mindez csak félig jött összsze. Nem is halt bele senki.

HÁLÓ NÉLKÜL
(Jászai Mari Színház, Tatabánya)

Dramaturg: Radnai Annamária és Kárpáti Péter. **Díszlet-jelmez:** Zeke Edit. **Zenei vezető:** Selmeczi György és Szabó Mónika. **Rendezőasszisztens:** Széplaky Petra. **Rendező:** Novák Eszter
Szereplők: Kiss Diána Magdolna, M. Simon Andrea, Szilágyi Katalin, Chován Gábor, Egyed Attila, Herczeg Tamás, Honti György, Rusznák András, Sághy Tamás, Szabó Zola.

Sztrókay András

Via Dukt

HÁY JÁNOS: VÖLGYHÍD

Homályos, fekete csuklyás angyal-alakok emelik fel a két tizenéves báb-halottat, Pétert és Zsófit, akik a völgyhídról estek a mélybe. A fiú számára ez volt a könnyebb út – a lányt pedig magával rántotta szerelme. Belülről óriási, kívülről törpe világfájdalom bizonyul végzetesnek a Kolibri Színház előadásában. Háy János – azonos című elbeszéléséből írt – *Völgyhíd*ja valódi tinédzserkérdésről beszél: az (esetleg) öngyilkossághoz vezető problémák hosszú soráról, legfőképpen pedig a felnőttvilág gyerekek iránti érzéketlenségéről.

Bagossy László a lehető legkevésbé depresszív előadást igyekezett létrehozni. A Kolibri Színház drámapedagógiai célja nyilvánvalóan a tinédzser-öngyilkosság problematikájának tematizálása, nem pedig egy Werther-effektus elősegítése; a (címszereplő) veszprémi viadukt – amely egyébként, talán nem mellékesen, a Jeruzsálemhegyet köti össze a Temetőheggyel – önmagában is túl vonzó hely az öngyilkosjelöltek számára. Bagossy éppen ezért a történet két szálából, a Péter múltját feltáró jelenetsorokból és az ezzel párhuzamosan, újra és újra felbukkanó bibliai történetből az utóbbit, Péter apostol halálát használja a komoly hangulat megteremtésére, míg az előbbit a lehető legfinomabban, rengeteg komikus elemmel színezve adagolja.

A színmű bibliai szála igen összetett: először a Narrátor utal bevezető mondataiban a viadukt és a Via Appia kapcsolatára, később a gyerekek a *Quo vadis* című filmmel viccelődnek, majd a szállóige eredetére is fény derül. A vallási dimenzió erősítését szolgálja Bach *Máté-passió*jának vissza-visszatérő részlete, mely a nyitó képtől kezdve időről időre *memento mori*ként figyelmeztet az elkerülhetetlen végre. Az előadás világának következő, sokkal inkább a zenéhez, mint a tematikához kapcsolódó rétege a nyitó és záró kép kivételével az összes jelenet díszletének fő alkotóeleme: egy óriási, négy részre szedhető barokk képkeret, amely elemeire bontva parkot vagy lépcsőket ábrázol, összeillesztve pedig ágy, asztal, vagy éppen vízibicikli; ez utóbbiként a színészek vízszintesen tartva magasra emelik, és míg a közepén Péter (Mészáros Tamás) és Zsófi (Megyes Melinda) bábja teker, a jármű is mozog: ha valamelyik figura a szélére ül, megdől. Ez a fajta bábos érzékenység igen magas színvonalú vidámsággal tölti meg az előadást – igényessége azonban nem mindig talál párjára a szövegben. Ugyanis míg Háy novellájának szereplői tökéletesen beszélték a felnőttek fejében élő gyereknyelvet,

és az érett olvasó számára hitelesen tolmácsolták a gyermeki gondolkodást, a színdarabban időnként erőltetetten sok káromkodással és ismétléssel szakítják ki párbeszédeiket az előadás egységéből. (Jó volna tudni, ezeket mennyiben erőltették a darabra a dramaturgot nem említő színlap tagjai.) Persze éppen ezek a részek egészen biztosan elérnek az ifjú közönséghez, amelynek figyelmét olykor igencsak színészt próbáló feladat lekötni.

A világos, konzekvensen követett keret ellenére is rejlik némi diszkrepancia az előadásban: az inkább örök érvényűre emelt szenvedéstörténet ellentmondásba kerül a szinte ropogósan frissre aktualizált társadalomkritikai utalásokkal (például a cigánykérdést sajátos kettősséggel taglaló tanár figurájával). És zavaró, hogy Peti és barátja, Deda (Szanitter Dávid) az egyébként fergeteges Kispál/Lovasi-paródiát megelőző beszélgetésükben inkább felnőtt-, mint gyerekszemmel kritizálják a (bírálatot egyéként jogosnak tartó és épp ezért feloszlóban levő) együttest. Feltehetően az ifjúsági színház sajátos követelményei szülték azt a görcsös megfelelési kényszert, amelynek az előbb említett pillanatokban áldozatává válik az előadás.

Ugyanakkor a darabnak és az előadásnak is nagy erénye, hogy páratlan érzékenységgel ragadja meg a felnőtté válás útján bukdácsoló kamaszok sérelmeit, amelyeket például a Szívós Károly által játszott jóindulatú, de teljesen érzéketlen apa okoz. Vagy a fiú emlékeit a fiatal tanárnőről (Megyes Melinda), aki a szomszéd szobában csábítja el apját. A báboknak is köszönhetően kap hangsúlyt minden apró, ám annál jelentősebb mozdulat – az első szerelem első érintése –, és válik igazán komikussá, amikor a fél-emberméretű tinik életnagyságú cigarettát szívnak a vécén, és felnőttekre szabott sörösüveget szorongatnak a parkban.

Hallgatva-nézve a mindenkori előadás változó mértékben ifjú, de alkalmasint szélsőségesen nyers közönségét, magától értetődően születik meg bennünk a felismerés: a felnőttek rémuralma alatt élőknek mindennél nagyobb szükségük van a *Völgyhíd*hoz hasonló előadásokra. És a magyar színház büszkesége, hogy ilyen esztétikai minőséget tud produkálni a sokszor nem hálás, de tudtán kívül éppen erre szomjazó publikumnak.

Szlovák Judit felvétele

Török Ágnes, Mészáros Tamás és Mult István

HÁY JÁNOS: VÖLGYHÍD
(Kolibri Színház)

Zenei vezető: Bornai Szilveszter. **Látvány:** Bagossy Levente. **Jelmez:** Béres Móni. **A rendező munkatársa:** Hajsz Andrea. **Rendező:** Bagossy László.
Szereplők: Mészáros Tamás, Szanitter Dávid, Megyes Melinda, Bodnár Zoltán, Török Ági, Erdei Juli, Mult István, Németh Tibor, Tisza Bea, Szívós Károly, Megyes Melinda, Kormos Gyula (hangfelvételről), Bornai Szilveszter.

Szántó Judit

Sírkövek és képernyők

JON FOSSE: ŐSZI ÁLOM

A Bárka előadásán való gondolkodáshoz alapvető forrásmunka a *Hajónapló*nak a darabról szóló száma (2010/2.). Rendező, színészek, fordító elmélkednek a műről, amelyet a legjobban Domsa Zsófi, a fordító látszik érteni. Persze neki könnyű: csak szavakkal, mégpedig saját szavaival kell kifejeznie magát, mint ahogy hitelét is szavak (a fordítás minősége) alapozzák meg. Ő mondja ki: „A tömondatokban beszélő, önmagukról szinte semmit el nem áruló, névtelen nők és férfiak, apák és anyák jelennek meg Fosse hétköznapinak látszó, de általános érvénnyel rendelkező helyzeteiben."

A rendező és a színészek ezzel másként vannak. „A férfinak van egy anyja. És volt egy felesége. Meghal a gyermeke. A férfi sosem megy el a temetőből. A nők temetik el" – vallja Szabó Máté. És következetes: az előadás záró képében a három nő: anya, első feleség, második asszony, akik addig gyűlölettel néztek egymásra, összekarolva vonulnak a férfi temetésére – a három istennő megbékélve elföldeli Erisz almáját. Szerintem ez a méhkirálynő-aspektus merőben idegen Fosse mondanivalójától, és zavaró mellékvágányra tereli az előadást.

A színészektől azonban a máskor tévedhetetlen ízlésű, arculatmeghatározó Bérczes László úgy is, mint főszerkesztő, úgy is, mint az előadás dramaturgja azt kérte: fogalmazzák meg szerepalakjaik önvallomását, és rekonstruálják élettörténetüket. (Annak idején a Főiskolán Sztanyiszlavszkij égisze alatt szériában gyártottuk az ilyen életrajzokat.) Csábító ajánlat; és a színészek buzgón mélyedtek el a feladatban, hogy fürgén termeljék a banalitásokat. Így derült ki Gados Béla szavaiból, hogy az Apa „mindent lekerekít, mindent bepuhít, mindent a nyugalom felé tompít. Adja, kínálja magát, hogy aztán valóban el is fogyasszák. *[Mármint a méhkirálynők – Sz. J.]*" Varjú Olga szerint az Anyát „a logika, a ráció vezérli, éppen hogy hiányzik belőle az, amire oly büszke: fogalma sincs arról, mi az empátia... Az önismeret hiányából következik a kudarca, hiszen végül is minden széthullik körülötte." Varga Anikó szerint „hiába élnek ők kettesben egy régi házban, a Nő harmadik marad. [...] egyedül van, és egyedül is marad", ámde: mi, a három női szereplő, „a Férfi halála kapcsán találkozunk igazán egymással. Összejövünk, felhívjuk egymást, találkozgatunk, elfogadjuk egymást." Valóságos hepiend... Kardos Róbert, a Férfi: „Ha életem három asszonya a temetésemen [...] elfogadta egymást, akkor ennek az egynek, a halálomnak legalább volt valami értelme." Moldvai Kiss Andrea, az első Feleség a fiáról: „...A válásból származó sebesülései végzetessé váltak. Zűrös kamaszból súlyos beteg lett: alkohol, drog, kórház – majd kábítószer-túladagolás és halál." (Minderről Fosse nem értesült.)

Ezek a szereplők igazán megérdemelnék, hogy legalább keresztnevük legyen, hiszen határozott, szuverén egyéniségek. A norvég író azonban ilyet csak az első Feleségnek ad: történetesen Grynek hívják. Miért ez a kivételezés? Talán – nem biztos – mert a többiek őrá hivatkoznak a legtöbbször, és alakjának, az elhagyott első feleségnek van egy autonóm jelentése...

Mármost eszemben sincs vitatni, hogy ezek a konstrukciók segítséget, konkrét fogódzót adhatnak a színészeknek a figuraépítéshez. De éppoly veszélyesek is. A néző úgy áll fel síri fehér huzatú, forgatható székéről, hogy öt hús-vér ember egyéni sorsdrámájával volt találkozása. A forma, az idősíkok furcsa felbontása és keverése hoz némi meglepetést, de a stílus nem: ez bizony szép, szabályos realista előadás, kitűnő alakításokkal.

Pedig Daróczi Sándor díszlete ehhez képest disszonáns. A nézőtér két szélén, a színpadhoz közel két képernyőn fut az előadás, életünk színjátéka, amelyet időnként emblematikusan zűrzavaros képi katyvasz szakít meg: azok a periódusok, amiket tudatunk nem tart számon, amikor a káosz lesz úrrá bennünk és rajtunk. És magán a színpadon, perspektivikusan szűkülve, sorakoznak az állandó színhely, a temető sírjai – sírkövek helyett üres képernyőjű tévékkel. Ezeken már kihunyt az adás.

A színpadkép – miként a dráma – azt sugallja: nem öt ember drámáját látjuk, hanem létdrámát. Valamenynyiünk élete szétaprózódik az oly egyéninek látszó, mégis oly banális típusfordulatokban, amelyek végső soron kudarcok sorozatai, mígnem az örökkön bennünk motozó haláltudat mint a legáltalánosabb önbeteljesítő prófécia átolvad a Nagy Kifejletbe, melyet a temető mint állandó díszlet végig jelenvalóvá tesz.

Halljuk minderről a szerzőt, hiszen a dokumentatív értékű műsorfüzet őt is megszólaltatja. „Számomra egy darab eredetisége nem az akciókból áll, hanem abból

Varjú Olga (Anya), Kardos Róbert (Férfi) és Varga Anikó (Nő)

LENT:
Varjú Olga és Gados Béla (Apa)

Schiller Kata felvételei

a rendkívüli intenzitásból és feszültségből, mely olyan emberek közt jön létre, akik látszólag egymástól távol állnak, s mégis a lehető legközelebb, s nemcsak társadalmi hovatartozásuk miatt, hanem a közös megértés révén. Ezek azok a pillanatok, ez az a rendkívüli jelenlét, mely ha kis mértékben is, de kapcsolódik az idő lényegéhez."

Itt megjegyzendő: a Bárka előadása eljut ilyen rendkívüli pillanatokhoz, hiszen a lélektani realista játéknak is megvannak – meglehetnek – a maga nagy pillanatai. (És ne feledjük: e pillanatok jegyében álltak a XX. század legvarázslatosabb színházi teljesítményei.) „Rendkívüli intenzitás és feszültség" jellemzi például Varjú Olga (Anya) és Varga Anikó (Nő) nagyjelenetét a temetői padon: mérgezett édeskésség és sebezhető kiszolgáltatottság ütközik egymásnak erős drámaisággal; Varjú Olgáé nagyszabású alakítás. Kardos Róbert (Férfi) és Varga Anikó változatosan árnyalt, folyamatos duettjében is vannak szívszorító pillanatok, sőt olykor még meg is mosolyogtatnak. Rájuk ismerünk: nem a Férfira meg a Nőre, hanem erre a férfira, erre a nőre.

De hát lehet-e hús-vér színészeknek hús-vér alakok helyett absztrakciókat ábrázolniuk? A középkori színjátszásnak lényege volt ez, a barokk allegóriáknak, majd az expresszionista színháznak úgyszintén. Ma az alternatív műhelyekben folynak ilyen kísérletek. Domsa Zsófi mutat rá Fossénak a francia és német közönség előtti népszerűségére, illetve az angolok idegenkedésére. A franciáknál a mérce a beszéd, a dikció szépsége, költőisége, zeneisége (itt Fosse sajátos költői nyelvében talán jobban bízhatott volna a Bárka csapata); a legjava német színészek pedig előttünk is több ízben bemutatták, micsoda fantasztikus elegyet lehet lepárolni az expresszionizmus, az „új tárgyilagosság", az epikus színház hagyományaiból. (Egyébként Roland Schimmelpfennig, az irányzat e jellegzetes szerzője hasonló stíluskezdeményekre ihlette az Örkény Színház társulatát is.)

Nem muszáj szeretni – de megvalósítható. A Bárka előadása azonban sem alkotóktól, sem nézőktől nem igényel új reflexeket.

JON FOSSE: ŐSZI ÁLOM (Bárka, Stúdió)

Fordította: Domsa Zsófi. **Díszlet-jelmez:** Daróczi Sándor. **Dramaturg:** Bérczes László. **Asszisztens:** Gábos Katalin. **Rendező:** Szabó Máté.
Szereplők: Kardos Róbert, Varga Anikó, Varjú Olga, Gados Béla, Moldvai Kiss Andrea m. v.

Rádai Andrea

Szerelem híján

BARTA LAJOS: SZERELEM

A Szalay lányok története fájdalmasan szép és groteszk história. A XX. század elején, egy kisváros szélén, távol a világ és a férjnek való férfiak zajától vágyik a *három nővér* valamire, melyet részeiben férfinak, kérőnek, a Nagy Őnek, a családi tűzhely boldogságának s összefoglalóan szerelemnek nevezhetnénk. Nellinek, a korosodó vénlánynak már mindegy, csak férfi legyen. Lujza a költőt, Bikyt szereti, aki viszont a karrierje érdekében Pestre megy, s garantáltan elfelejti lányok csimpaszkodásában van valami groteszk hősiesség, s a komikumot belengi valamiféle felemelő, édes nosztalgia és tisztaság.

Akárcsak akkoriban, ma is van szerelem és csalódás, érzelmeket csonkító-roncsoló külső körülmények: rideg valóság, kompromisszumok s egy bizonyos kor fölött kompromisszumkészség, s csak a szó – szingliség – új. Ami annyira komoly probléma (vagy jelenség? tendencia?) manapság, hogy szingliknek szóló jó tanácsok-

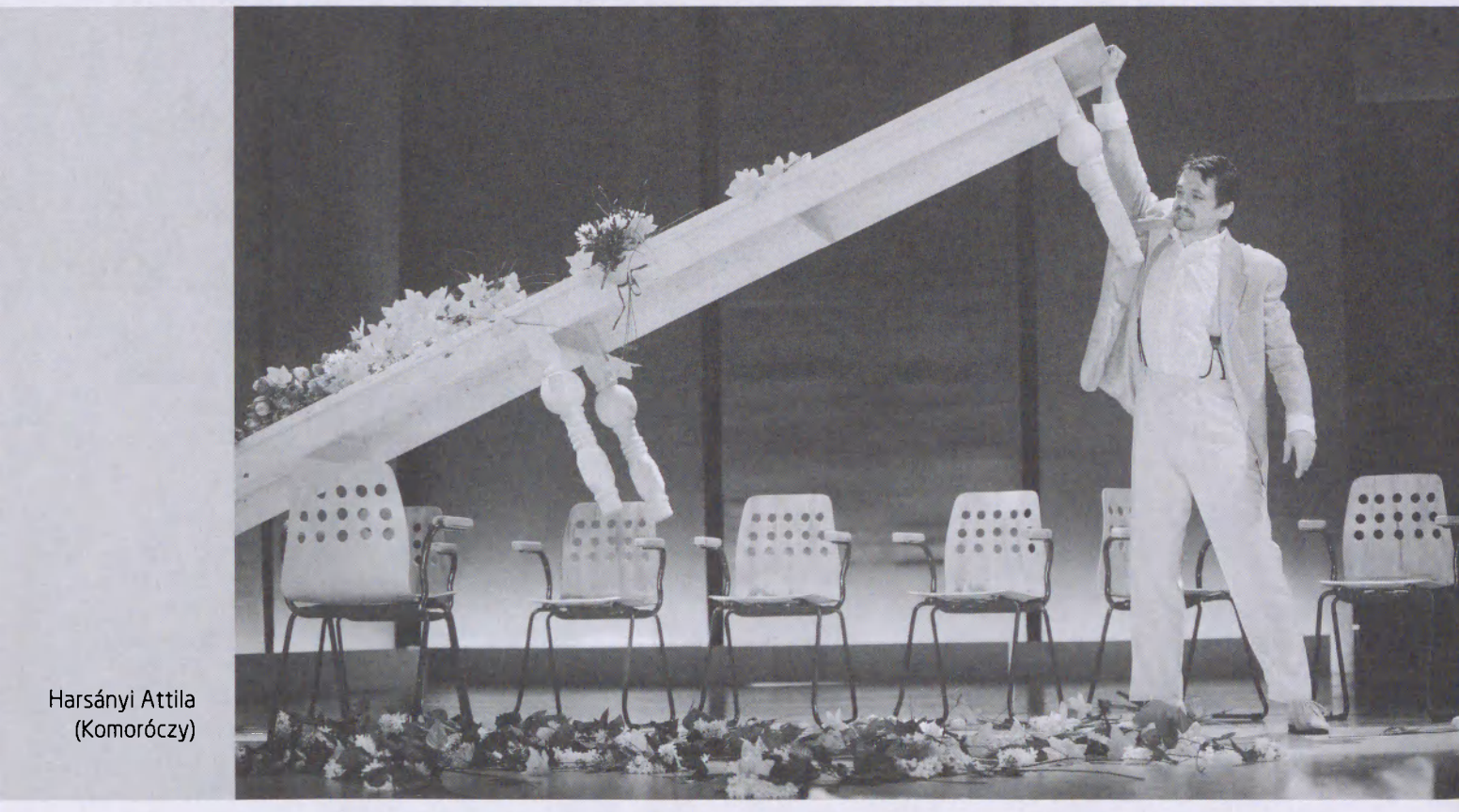

Harsányi Attila (Komoróczy)

majd a lányt az ingergazdagabb környezetben. Böske szintén öngyilkos szerelembe menekül, s egy se inge, se gatyája katonába habarodik bele. Ekkor toppan be az esetlen, mulya, beteges agglegény, Komoróczy, s a három lány rástartol a férfira. Főleg Nelli érzi jogosnak követelését, a másik két lány inkább csak játszadozik.

Barta Lajos drámájának címe: *Szerelem*, mely érzés a maga tökéletlenségében és sokszínűségében, de elsősorban hiányában van jelen. Ugyanakkor a darabbéli kal vannak tele a magazinok, speciálisan nekik szóló ajánlatokkal állnak elő az utazási irodák, és szinglikről szóló filmek garmadája megy a mozikban. Van, aki karriert emlegetve büszkén vállalja ezt a „családi állapotot", ám sokaknak görcsös, napról napra átélt szenvedést okoz.

A Miskolci Nemzeti Színház produkciója is mintegy felkiáltójelszerűen jelzi, hogy a *Szerelem* témája aktuális. Sőt, a rendező az aktualizálásnak nem is feltétlenül

Bodor Németi Gyöngyi (Nelli) és Takács Katalin (Szalayné)

szokványos formáját választotta: az előadásnak mintha egyfajta fejlődési vonala lenne, mely Barta Lajos korától a máig ível. Ez azonban önmagában kevés a gondolatébresztéshez, és ez az általam feltételezett koncepció sem minden ízében következetes.

Az előadásban folyamatos és lépcsőzetes „modernizáció" figyelhető meg: minden felvonás – azaz minden évszak – egy-egy korszaknak felel meg. A jelmezek például a század eleji kosztümöktől a hatvanas évek tarka mintás, harangszoknyás ruháin át a miniszoknyáig és a bőrdzsekiig jutnak el. A játék a színházi kifejezőeszközök tekintetében is „fejlődik" – az első felvonás, az ősz még a realista színjátszás jegyében telik, nagy indulatokkal, majd szinte búvópatakként bukkannak fel a szövegből hiányzó, groteszk vagy a lappangó szexualitást felfedő mozdulatsorok és motívumok. Szalay bácsi például a fején papírzacskóval alszik el a szilveszteri összejövetelen, Böske többször is szétrakja lábait, Lujza és Szalay néni beszélgetés közben úgy mozognak a széken, mintha maszturbálnának. A legutolsó felvonás pedig szinte az alternatív színház közhelyeinek orgiájává fajul. Van benne pucér férfifenék (a „nagybeteg" Komoróczyé); hangeffektekből álló, nyűglődős zene; az ismétlődés monotonságában idegesítő jajgatás; kihangosított és mikrofonba beszélő színészek; a lehető legnaturalistább stílusban, csámcsogás és morzsák köpködése közepette előadott szerelmi vallomás, ja, és persze filmvetítés.

Ez az utolsó felvonás azonban túlságosan nagy ugrás, ráadásul más elemek nem „modernizálódnak". A díszlet például nem a kispolgári miliőhöz illő, nehéz tölgyfa bútorokkal indul, hanem ennél sokkal üresebb térrel: székek sorakoznak a mesterséges, nehéz szagú avarral borított színpadon, mely az őszt hivatott jelképezni. A téli felvonásban viszont már hosszú asztal is van, s nem hó, hanem a karácsonyi és szilveszteri ünnepség szimbolizálja az évszakot. Tavasszal, mintha virágpiacra készülnének, hatalmas virágkupacokat rakosgatnak ide-oda a Szalay lányok; a cselekvéssor – azonkívül természetesen, hogy az évszaknak megfelelő – céltalannak és megkoreografálatlannak tűnik. Ugyanígy értelmetlen a szünet utáni bábos közjáték, melyben a színészek még egyszer eljátsszák Lujza és Biky – a szülők által szemmel kísért – szerelmi légyottját, hacsak nem arról a közhelyes megfejtésről van szó, hogy mi, emberek akarat nélküli bábok vagyunk.

Jobban működik az előadásnak az a rétege, mely elsősorban az érzelmekre hat, s mely szerint a szerelem olyan megfoghatatlan és titokzatos, mint egy gyönyörű dallam. Amikor felcsendül Arturo Annecchino elvágyódó zenéje, a színpadkép fényképszerűen kimerevedik, a szereplők a távolt fürkészik, s úgy ringatja el őket a mu-

Bócsi Krisztián felvételei

zsika, mintha nem is hallanák. Ezekben az időn kívüli, magányosan átélt pillanatokban megsejtenek valamit, ami rögtön és emlék nélkül tovatűnik, amint visszazökkennek a valóságba.

Ebben a szerelemfürkészésben vagy egyáltalán nem, vagy kevésbé intenzíven vesznek részt a férfiak, akik már darabbéli minőségükben is kevésbé termettek szerelemre. Bősze György (Szalay bácsi) bele-beleszundít ezekbe a pillanatokba és a saját életébe is: akkora hatása van lányai sorsának alakulására, mint egy növénynek. Erre a szunnyadozásra és vegetálásra túl sok lapáttal tesz rá tiroli jelmeze. A költő Biky Fandl Ferenc alakításában kiéltnek és puhánynak tűnik, akinek szerelmi életében Lujza nem az első, hanem csak az egyik állomás. Harsányi Attila Komoróczy komikus oldalát hozza, mely különösen az „alteros" felvonásban – valószínűleg szándékosan – fajul a ripacskodásig.

Fabók Mariann Lujzájában a kamaszos, szerelmes lendület keveredik a női értéssel. Indulatai viszont darabosak, s előkészítetlen mozdulat, ahogy például Biky verseskötetét hajigálja, vagy ahogy a férfiba csimpaszkodik. Bodor Németi Gyöngyi annál nőiesebb és komolyabb Nelliként, semhogy Komoróczyhoz hasonlóan egyfolytában nevetség vagy szánalom tárgya legyen: kecsesség van abban is, ahogy székével kiszemeltje felé billen. Az utolsó felvonásban gügyögve „nő fel" Komoróczyhoz. Pataki Szilvia Böskéjében van valami flúgos-krúdys egzaltáltság, szexuális kíváncsisága és fokozott libidója azzal a készséggel társul, hogy kész lenne meghalni szerelméért. Takács Katalin (Szalay néni) nem fogatlan anyatigris: alakjában felsejlenek egykori vágyai és reményei, s emiatt inkább mintha a lányok barátnője vagy nagynénje lenne.

Paolo Magelli vendégrendező és a Miskolci Nemzeti Színház előadása alighanem sokszínűségre törekszik. A szándék nem érdektelen.

BARTA LAJOS: SZERELEM
(Miskolci Nemzeti Színház)

Díszlet: Menczel Róbert. **Jelmez:** Laczó Henriett. **Zene:** Arturo Annecchino. **Zenei munkatárs:** Szakács Sára. **A rendező munkatársa:** Tóth Loon. **Filmfelvétel:** Kovács Márk. **Színpadmester:** Farkas Gábor. **Dramaturg:** Željka Udovičić. **Rendezőasszisztens:** Gribovszky Pál. **Rendező:** Paolo Magelli.
Szereplők: Bősze György, Takács Katalin, Bodor Németi Gyöngyi, Fabók Mariann, Pataki Szilvia, Hunyadkürti István, Fandl Ferenc, Chajnóczky Balázs, Harsányi Attila, Kerekes Valéria, Garami Mónika.

Koltai Tamás

Nő az erőszak

WILLIAM SHAKESPEARE: LEAR KIRÁLY

Lemondási ceremóniára, afféle átadás-átvétel protokollra gyűlnek össze az uralkodócsalád tagjai a nyíregyházi *Lear király*ban, ami persze nem úgy megy, mint a mai demokratikus viszonyok között, hanem jóval egyszerűbben, annál inkább, mert nem a királydrámákban megszokott politikai harc és vérfürdő előzi meg, hanem a hatalom birtokosának önkéntes döntése. Békés átmenetről van szó, legalábbis látszólag. Semmi sem mutat megmagyarázhatatlan vagy nyugtalanító elhatározásra, minden a hivatalos rend szerint zajlik. Sorokba rendezett székeken foglalnak helyet az elegáns, ünnepi díszbe öltözött szereplők, ahogy diplomáciai eseményeken vagy díjátadások alkalmával szokás, egyedül a királyra váró szék piros. A résztvevők disztingváltan viselkednek, az előkelő Gloster gróf (Gáspár Tibor) milliméternyit igazít az egyik széken, Edgar (Olt Tamás) finomkodó mozdulattal pihét söpör le magáról.

Horváth László Attila Learje ápolt, rendezett, nyájas, megnyerő, filigrán úriember, bensőséges mosolya némi rezignáltságot sejtet.

A kiindulópont világos, noha éppen az szokta felvetni a legtöbb kérdést. Miért osztja föl a birodalmát Lear,

Kuthy Patrícia (Bohóc), Horváth László Attila (Lear), Olt Tamás (Edgar) és Fazekas István (Kent)

hirtelen felindulásból, önkényből, vagy mert megöregedett és megfáradt? (Amióta középkorú Learek jöttek divatba, vagyis kis híján ötven éve, Brook Learje, Paul Scofield óta, az öregségre utaló önreflexiót maga a király is tréfára veszi, a hallgatóság pedig általában derűs nevetésssel fogadja.) Itt most előkészített, rendezett, bár feszült és nem épp familiáris, inkább hűvös és szenvtelen hivatalos aktus zajlik. Csak a két nővér hajlik néha előre a székén, mintha titkos jelet váltanának. Cordelia kirí a sorból. Őt a többiek választékos eleganciájával szemben a tervező Daróczi Sándor színes, butikban vásárolt tinédzsercuccba öltöztette. Kuthy Patrícia a felnőttekkel ellentétben nonkonform kislány, kívül van a családi protokollon, afféle papa kedvence, az ölébe ül, ott mondja el természetes, cserfes könnyedséggel kifejtetlen – kellő körülírás és emfázis nélküli – szeretetvallomását, amely majd kiváltja a konfliktust. Így aztán nem kap a három részre hasított királyi palástból, amely a felosztást jelképezi. A két idősebb nővérnek átnyújtják az összehajtogatott ruhadarabokat – kicsit úgy, mint a filmeken az összehajtogatott amerikai zászlót –, a harmadik ruhacsomag viszont a jelenet végéig ott marad, senki sem mer hozzányúlni. Az öltözködésnek, úgy látszik, fontos jelentése van, mert a két nővér még ott, a helyszínen kibújik a kényelmetlen eleganciából, alatta hétköznapi polgári öltözetet viselnek, cipőjüktől is megszabadulnak, férjeik szolgálatkészen masszírozzák – föltehetően – az üléstől elfáradt lábukat.

Nagyjából eddig tudtam logikailag követni a Telihay Péter rendezésében sorjázó eseményeket, innen kezdve mozaikdarabokról tudok beszámolni. Az látható, hogy az egész csapatban a két idősebb lány viseli képletes értelemben a nadrágot. Ők a legerőszakosabb, legkegyetlenebb, leginkább elfajult személyiségek. Goneril egyenesen domina, attól kezdve, hogy az első jelenetben a parókáját is leveszi, kopaszon, fekete ancúgban, kimért, katonás stílusban közlekedik és beszél. Molnár Mariann nem kifejezetten ilyen alkat, ellene kell játszania, ami elvileg hasznos lehet, de itt nem igazán ez történik, pedig még a szexuális energiáinak is ellenállhatatlannak kellene lenniük, a puhány, nőies Oswaldot alakító Rák Zoltánról például el kellene hinni, hogy szenved, és nem tud szabadulni a szorításból, amikor a szenvedélyes Goneril az öléhez szorítja a fejét, és alkalmi tevékenységre kényszeríti. Reganként Fridrik Noéminek a bájos szőkeség külseje alatt kellene megmutatnia a pszichopatologikus perverziót, ami nemcsak menetlépteiben nyilvánul meg (masíroz, és derékszögű fordulatokat tesz), hanem abban is, hogy hisztérikusan fölsebzi a saját karját, párhuzamos vérvonalakat karcol belé-jük, elharapja az üveg- (műanyag) poharat, és cserepes csókja nyomán szegény Edmundnak úgy kell kiszedegetnie a szájából a szilánkokat. Vaszkó Bence Edmundja hetykesége és szavakban ambiciózus gátlástalansága ellenére lepkesúlyú figura, jobban illik hozzá a rocksztárság, mint a férfiúi és érvényesülési potencia (az előbbi azért jutott eszembe, mert teljesen váratlanul előkap egy mikrofont, és előad egy „számot"), a végső párbajban is csak hagyja, hogy a játékidő alatt először és utoljára meginduló forgószínpadon Edgar odaérjen hozzá, és ellenállás nélkül leteritse. Olt Tamás mint Edgar viszont bejár egy utat, attól kezdve, hogy finnyás piperkőcből – a „csatornán" át menekülve fehér díszzsebkendőjét az orrára szorítva ereszkedik le egy csapóajtón – „Rongyos Tamásként" megtapasztalja az élet árnyékos oldalát. Gáspár Tibor Glosterében egyértelmű, hogy Edgar az apjára ütött, tőle örökölte szelíd, életidegen természetét. Gáspár végig érzékenyen karakterizálja a finom, bensőséges, a konfliktusok és megpróbáltatások ellen felvértezetlen embert, aki ugyanakkor hasonló önmegadással – de nem önfeladással! – tűri a legszörnyűbb szenvedést is. A Lear lányokhoz képest Nagyidai Gergő robusztus Cornwallja tanonc a gonoszságban, Fellinger Domokos Albanyja (korábban Albanként ismertük) pedig hatalomtechnikusok között egy idegenszerű értelmiségi.

Lear környezetében Fazekas István Kentje a szilárd pont. Szikár, egyenes tartású, kimért „oszlopa" a királynak, frakkszerű – bár kissé pincéres – formaruhájának nyakkendőtlenül felgombolt fehér inge mintha azt jelezné,

Kuthy Patrícia (Cordelia), Fazekas István, Horváth László Attila és Olt Tamás

Balázs Attila felvételei

hogy a „kétkeziek" közül jött, s talán ezért használja későbbi inkognitójában a pregnáns paraszti beszédet. (Ez most divat, Znamenák István is így tesz a Nemzeti Színház előadásában.) A gyakran szokásos Cordelia/Bolond szerepkettőzésnek megfelelően – Nádasdy Ádám új fordítása a Bolondot Bohócnak nevezi – az utóbbit Kuthy Patrícia játssza, és mintha a sértett, szemrehányó, részvétlen legkisebb lány „folytatása" volna, mellőzi a figura lírai, empatikus, bánatosan gunyoros vonásait, szinte teljesen hiányzik belőle az együttérzés, sőt a minimális emberi kapcsolat is, amely Learhez fűzi, s ezt a benyomásunkat még Cordeliaként való „visszatérése" sem cáfolja. Horváth László Attila így a szó szoros értelmében magára marad Lear tragédiájával, ami meglepő módon nem gátolja, ellenkezőleg, elmélyíti, bensőségessé teszi emberi drámáját. Learjében egyszerre van meg a Kent említette méltóság és sebezhetőség, esendőség és tartás, intellektualizmus és költői vonás. Nem fordul ki önmagából, nem teszi közszemlére szenvedését – színészi alkatánál fogva ez nem is állna jól neki –, tartózkodik az önsajnálattól, az őrület külsőségeitől és általában a gesztikus teatralitástól, viszont nagyon szépen követi végig a belső összeomlást. Inkább mentálisan, mint fizikálisan éli meg a vele történteket, ami nem jelenti azt, hogy ami gondolatilag lejátszódik benne, az nem jelenik meg érzékileg is intenzíven – csak éppen ökonomikusan, szemérmesen, a felszín alá rejtve.

Ami külsődlegesen történik az előadásban, az nem mindig követhető. Menczel Róbert díszletében seszínű (talán szürke?) széles szalagok járnak föl-le, szűkítve vagy tágítva a színpadot, különösebb asszociációkat nem keltenek, és csak ritkán jut eszébe a rendezőnek, hogy egy mögülük kinyúló kard (vagy hasonló), amely késleltetve azonosítja a szereplőt, meglepetést kelthet, vagy hogy a fölsikló vászon festői csoportot fedjen föl, mint a Bohóc első megjelenésekor. Meglepetésnek ott van a vihar kezdetekor a zsinórpadlásról hirtelen és egyszerre lezúduló fémszékek istencsapása. (Paolo Magellinek volt évekkel ezelőtt hasonló effektje Miskolcon, de nem a *Lear*ben.) Telihay általában stilizál, és kevés tárgyat használ, ezért váratlannak hat egy-egy „realisztikus" elem, például nem elég világos, hogy a láncdohányos (?) Gloster miért cipel magával mindig egy fémlábú kommersz hamutartót, amelyet később mankóként használ, vagy hogy az Orvost játszó Petneházy Attila miért osztogat injekciókat, és miért fontos, hogy felhörpintse az orvosi célra tárolt alkoholt (?). Kétségtelen viszont, hogy az előadás nincs túlmozgatva, s a zenei kulisszát és a *dögös* számokat vegyítő akusztika sem veszi el a levegőt a szöveg érvényesülésétől, ami azért fontos, mert Nádasdy Ádám új fordítása végrehajtja azt, amit sokan lehetetlennek hisznek: önmutogatás és eredetieskedés nélkül, szinte „szárazon" és „semlegesen" egyesíti az eredeti költői ihletet a mai beszélt nyelvvel. Ez a Lear úgy hangzik „shakespeare-ien", mintha ma írták volna magyarul – és még értjük is, amit a színészek mondanak.

A befejezés megemelkedik, és nemcsak azért, mert Lear a halott Cordeliát ráfekteti a leeresztett és fölszálló vas függőhídra, amely ezáltal új, eddig érintetlen metaforikus jelentést kölcsönöz a díszletnek. Horváth László Attila fájdalmában az előadás során először emeli föl a hangját, majd eltakarja a szemét, hogy kisvártatva élettelenül dőljön el a leereszkedő vasfüggöny előtt. Előzőleg Edgar megakadályozta Albanyt, hogy fölkeljen a piros székből. Valakinek be kell ülnie a hatalomba, de legalább egy jó ember került oda.

WILLIAM SHAKESPEARE: LEAR KIRÁLY (Móricz Zsigmond Színház, Nyíregyháza)

Fordította: Nádasdy Ádám. **Dramaturg:** Faragó Zsuzsa. **Díszlet:** Menczel Róbert. **Jelmez:** Daróczi Sándor. **Zene:** Borlai Gergő. **Zenei vezető:** Kazár Pál. **Rendezőasszisztens:** Rajkó Balázs. **Rendező:** Telihay Péter. **Szereplők:** Horváth László Attila, Gáspár Tibor, Fazekas István, Kuthy Patrícia, Molnár Mariann, Fridrik Noémi, Fellinger Domonkos, Nagyidai Gergő, Olt Tamás, Vaszkó Bence, Rák Zoltán, Tóth Zoltán László, Pásztor Pál, Avass Attila, Petneházy Attila, Lengyel János, Solti Csanád, Marcsinák Anikó, Illyés Ákos. **Közreműködik** a színház tánckara.

Deres Kornélia

Ardennes-i eklektika

WILLIAM SHAKESPEARE: AHOGY TETSZIK

Shakespeare nem garancia. Sőt, olyannyira kanonikus szerzőjévé vált a magyar színháznak, hogy minden egyes alkalommal egyre nehezebb elhitetni: volt értelme ismét Shakespeare-t rendezni. Ez az érzés az Új Színház *Ahogy tetszik*-előadása alatt, vagy éppen *attól* sem szűnik.

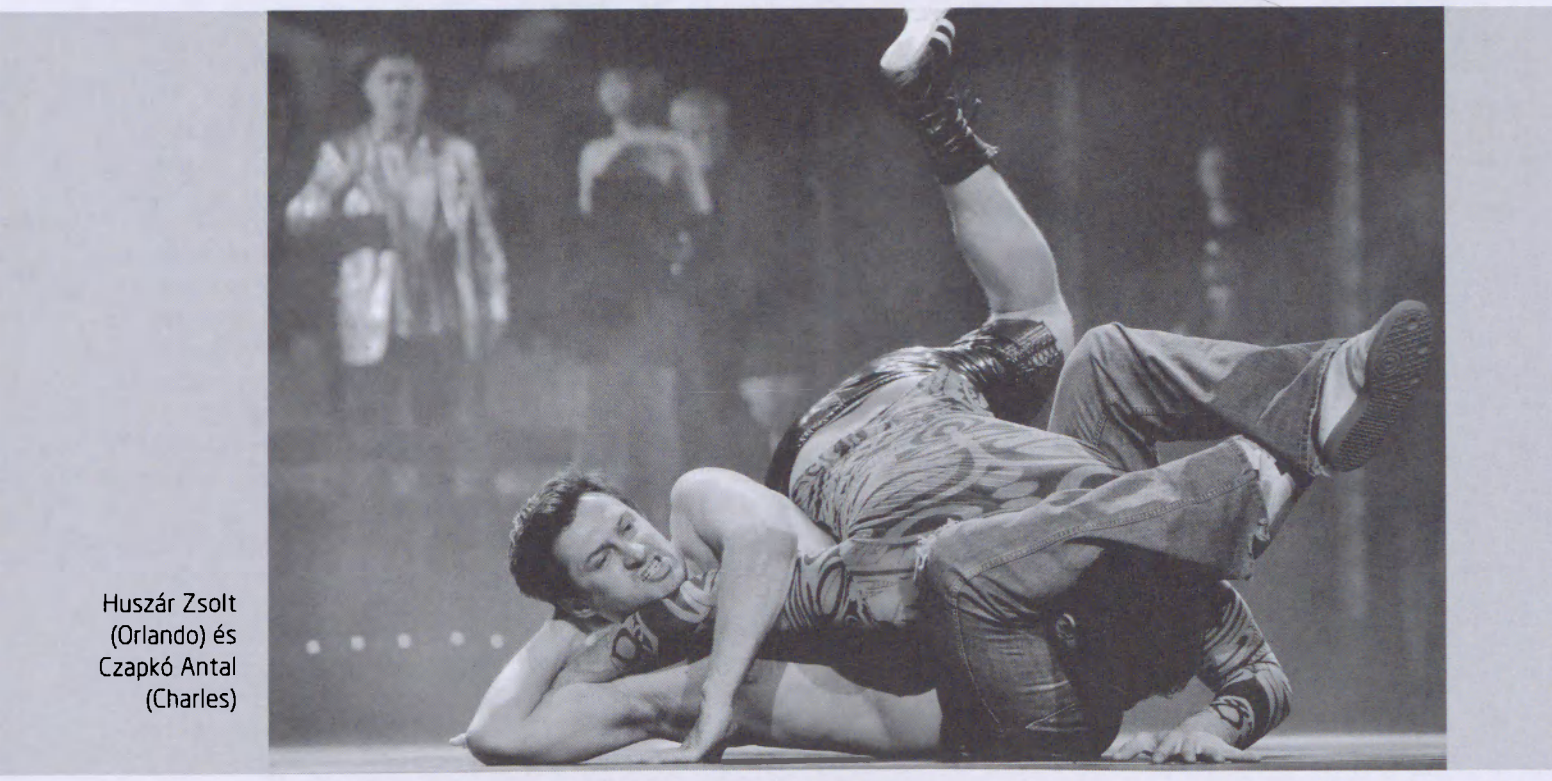

Huszár Zsolt (Orlando) és Czapkó Antal (Charles)

„Totus mundus agit histrionem" – állt annak idején a Globe Színház bejárata fölött. Vagyis: színház az egész világ. Ez a gondolat szervezi Jaques, az *Ahogy tetszik* mélabús alakjának sokszor idézett monológját. Erika Fisher-Lichte kutatásai szerint Shakespeare korának világképében egyébként is fontos szerepet kapott az élet színházként való leképezése, ráadásul a korabeli „színház ideális helynek tűnt arra, hogy a néző játékosan keressen, próbaképpen felvehessen és eljátszhasson egy új identitást". A színház mint az identitásképzés helye és médiuma az Új Színházban nem pusztán az egyébként is e tematika körül mozgó darab miatt kerül előtérbe. Már az előadás keretezése efelé mutat: a színészek a nézőtérről lépnek fel a színpadra, arcuk elé egy-egy pillanatig maszkot tartva. Egyedül Hirtling István érkezik a „függöny" mögül, kamerát tartva kezében, amellyel a nézőteret pásztázza (a kép hátulra kivetül), és közben Jaques fent idézett monológjának elejét mondja. Így tulajdonképpen az említett bevonulás magyar hangja lesz – ízlés kérdése, hogy ezzel egyértelművé vagy didaktikussá teszi-e a kezdést. De a felvázolt keret is gesztusértékű marad, s ezt nem csupán az jelzi, hogy az előadás során a továbbiakban alig történik utalás hasonló irányba (kivétel, mikor a színészek láthatóan a színpad hátsó részében elhelyezett székekből figyelik az elöl zajló eseményeket); sokkal feltűnőbb, hogy a végén a kezdésre rímelő, a nézőtér felé történő kivonulást hirtelen a jól megszokott színpadi tapsrend követi. Így viszont „a színész nyilvánvalóvá teszi, hogy színész" gondolat puszta díszlet. Mintha az, amit értelmezési keretnek hittünk, hirtelen idézőjellé válna.

A bevonulást követően már Frigyes herceg udvarában vagyunk, ami Rudolf Péter rendezőnél a ruhák miatt (jelmez: Füzér Anni) leginkább egy fekete-arany színkombinációban pompázó maffiaparadicsomra hasonlít. A kamera itt is dolgozik, de (hasonlóan a kerethez) csupán

jelez, nem jelöl: a hátsó falra vetített óriásképek segítségével nyomon követhetjük, éppen mi történik a színpadon, ám ez a kettőzés ritkán válik ötletes perspektívává, általában megmarad narratív szerepkörében. A különböző médiumok technológiájának színpadi alkalmazása kifejezetten izgalmas is tud lenni, de ehhez például szöveg és kép relációjában szemléletváltásra volna szükség. Enélkül a videokamera használata nem képes szervesülni vagy frappáns látványelemmé válni, puszta aláfestés marad. Ezen még az sem segít, hogy az előadás egészében felsejlik a show-műsorok világa felé mutató értelmezési kísérlet: ahogyan például Próbakő a sikerre szomjazó műsorvezetők legripacsabb kiadása, vagy Orlando és Charles összecsapásának túlteatralizált, televíziós show-ként való tálalása. Az ardennes-i erdőben a műsor elemei hiányoznak (kivéve a Próbakő által kivívott tapsot és éljenzéseket), ez a hely békés ellentéte a Frigyes uralta térnek. A fekete, felülről belógó plexifüggönyökkel tagolt színpadon csak a zöld fény megjelenése jelöli a helyszínváltást (díszlet: Menczel Róbert). Ezzel párhuzamosan az udvar csillogó jelmezeit eklektikus ruházat váltja fel – a színes virágos kombinációtól a kapucnis melegítőfelsőn keresztül a miniszoknya-top összeállításig minden előfordul –, de mindkét helyszínen az egyes szubkultúrák trendinek vagy jellemzőnek vélt darabjai bukkannak fel. A showműsor az előadás végén aztán mégis visszatér, hiszen a szereplők a moziülésekként dekódolható székekből nézik végig Rosalinda utolsó nagy (át)alakítását.

Schiller Kata felvételei

Fodor Annamária (Célia) és Pokorny Lia (Rosalinda)

Az ardennes-i erdő a történet előrehaladtával fokozatosan telítődik mindenféle anyaggal: almák, zöld lapok (levelek), fehérneműk s végül pop-corn borítja a színpadot. És nemcsak horizontálisan telítődik a tér: Jaques néha különösebb reflektáltság nélkül emelkedik a magasba egy hirtelen megjelenő hintán, de az Orlando–Rosalinda–Celia hármas (különböző összeállításokban) is fel-le utazik egy függő kereveten. A bejátszott zenei betétek mellett, főként a szerelmesek egymásra találásának pillanataiban, csellószó hangzik fel élőben (Sturcz András), majd végül ezzel is zárul az este: Hirtling István Jaques-ja csellózik magányosan a kiürült színpadon. Így éppen ő szolgáltatja az előadás másik, szebben kidolgozott keretét, hiszen Hirtling az egyetlen, aki (szemben a többiek sötét ruháival) hófehérben eleve a színpadról érkezik, majd a végén is ott marad, nem távozik a többiekkel együtt. Kérdésesebb azonban Gáspár Sándor megkettőzött karaktere; nem derül ki, miért játssza ő Frigyest és annak elűzött bátyját is, s a színészi játék sem ad fogódzót ennek megfejtéséhez. Huszár Zsolt Orlandója szimpatikus fiatalember, szerencsére alkalmanként a szimpatikusság alatt megcsillan a játékosság – ami Almási Sándor Próbakőjében néha túl is burjánzik, de komédiázása ezzel együtt emlékezetes pillanatokat szerez. Pokorny Lia Rosalindaként nem is akar igazából fiúnak látszani, olykor túlzott gesztusai alatt végig elsősorban szerelmes lány marad, míg társnője, Célia (Fodor Annamária) nyafka úrilányként követi, de mintha maga sem tudná pontosan, miért. Az erdő „bennszülöttjei" – az idős Corinnus (Papp Zoltán), a pásztor Silvius (Czapkó Antal) és szerelme, Phoebe (Pálfi Kata), a parasztlány Juci (Nemes Wanda) és imádója, Vili (Száraz Dénes) – *egyszerűre* formált alakok, viselkedéskultúrájuk élesen elválik az udvari emberekétől; ráadásul ugyanők játsszák mindkét helyszín mellékszereplőit, ám a szerepkettőzések ez esetben sem telítődnek tartalommal.

A két felvonásra tagolódó előadás második része érezhetően tempósabbra sikerült az elsőnél, de a motívumok túl szerteágazónak tűnnek, a Szabó Lőrinc fordításában elhangzó szövegen túl kevés elem fűzi vagy tartja össze a rendezést, amely azonban a történetmesélő színház igényével lép fel. Így a cselekményt lassan, de biztosan elborítják a felülről hulló zöld levelek és pop-corn-szemek, a belógó plexifüggönyöktől pedig nehéz észrevenni az ardennes-i erdőt. Hiába sejthető, hogy az – minden látszat ellenére – márpedig ott volt.

WILLIAM SHAKESPEARE:
AHOGY TETSZIK
(Új Színház)

Díszlet: Menczel Róbert. **Jelmez:** Füzér Anni. **Dramaturg:** Hársing Hilda. **Zene:** Riederauer Richárd. **Súgó:** Farkas Erzsébet. **Ügyelő:** Kollár Lajos. **A rendező munkatársa:** Hajdinák Judit. **Rendezte:** Rudolf Péter. **Szereplők:** Pokorny Lia, Huszár Zsolt, Gáspár Sándor, Hirtling István, Almási Sándor, Fodor Annamária, Vass György, Pálfi Kata, Czapkó Antal m. v., Gosztonyi János, Papp Zoltán, Nemes Wanda, Száraz Dénes, Szikszai Rémusz m. v., Galkó Balázs, Széll Attila.

Oroszlán Anikó

Sótlan valóság

SULTZ SÁNDOR: MAL'HABA

Krum Ádám (Tata), Németh János (János) és Stubendek Katalin (Lili)

Nehéz lenne kihagyni a drámát a Sultz Sándor-darabból készült pécsi produkcióból, mert bár a recenzens szeretné az elemzést az előadásra koncentrálni, hamar világossá válik, hogy a szöveg ebben az esetben megkerülhetetlen. (Lásd a *SZÍNHÁZ* 2009. májusi drámamellékletét A Szerk.) A néző a belépés pillanatában, a drámaszöveg instrukcióit híven követő – a rendező Vincze János által tervezett – díszlet láttán sejtheti, hogy hagyományosnak mondható színpadi megoldásokkal lesz dolga. Ez a benyomás az előadás előrehaladtával egyre inkább megerősödik. Az ugyanis a súlyos és komoly Sultz-mondatokra, a párbeszédek teremtette feszült, tragikus helyzetekre és konfliktusokra épül. Vincze János korábbi rendezéseinek ismeretében nem meglepő a dráma feltétel nélküli tisztelete, az eredmény azonban ezúttal kevéssé hiteles. Ebben a darabban az életszerűre faragott dialógusok talán csak egy merész dramaturg közbenjárásával ereszthetnék jobban szabadjára a színészeket.

A cselekmény középpontjában egy feleséggyilkosságért elítélt börtönviselt férfi, János (Németh János) áll, aki falujába a bibliai tékozló fiúként hazatérve helyre szeretné hozni a kapcsolatát lányával és unokájával, és új életet akar kezdeni. János lelkét és gondolkodását megtisztította a bűnhődés, a sokat emlegetett agressziv itásának semmiféle nyomát, de még egy kis emberi ambivalenciát sem fedezhetünk fel benne – darabbeli funkciója hazatérése után legfőképp abban áll, hogy megpróbálja összebékíteni a távollétében egymásnak feszült családtagjait. A törekvés persze sikertelen, lánya, Lili (Stubendek Katalin) a vélt és valós sérelmek miatt látni sem akarja, hiába békül ki unokájával, Szilvivel (Fischer Lilián). A megtért bűnöst a szülőfalujába visszatérve elvadult, durva világ várja, ahol hiába próbál jóindulattal, belátással és megértéssel közelíteni szeretteihez.

A *Mal'haba* – műfajmegjelölése szerint realista tragédia – középpontjában nyilvánvalóan János emberi kudarca és tragikuma áll, a művelt és udvarias nézőbe kulturálisan belekódolt katarzis azonban mégis várat magára. Olyan hosszan, hogy közben véget is ér az előadás. A dialógusok, a karakterek és a színészi játék is olyannyira görcsösen valóságszerű, amennyire még maga az élet sem az: a konzekvensen realista dramaturgia és cselekményvezetés túlontúl ismerős, így szinte kitaláljuk a történet fordulatait és a szereplők következő mondatait. János békéltető szavait meg sem hallják, hiszen lánya időközben a jobb élettel kecsegtető helyi maffiózó, Titusz (Köles Ferenc) szeretője lesz, és az alvilági szálak lassan az unokát is behálózzák. A történet vége reménytelen: János megfutamodik a kilátástalan helyzet elől, Titusszal pedig az ukrán maffia akar végezni, de a golyó nem a nehézfiút, hanem a bűn által már majdnem elcsábított, de még fiatal, lelkében menthetőnek tűnő Gubacsot (Fischer Norbert) találja el.

Vincze János a Trabanttól a kerti budiig az egész drámát betűhíven komponálta a színpadra. A színészek szó szerint követik az instrukciókat, szépen intonálnak, láthatóan igyekeznek fájlalni az általuk játszott karakterek életét, a tragikus pillanatokban (van belőlük bőven) pedig a színésziskolákban tanult átéléssel fakadnak sírva, és temetik kezükbe az arcukat. Valódi megrendülés azonban még a dráma tetőpontján (amikor az apa–lányajelenetben Lili megrontással vádolja meg Jánost) sem látható rajtuk, ennélfogva a néző is közömbös marad az érzelmek, a sorsok iránt, s közben akaratlanul is eszébe jut a *Mónika-show*. A témák ugyanis triviálisan hasonlóak: gyilkosság, a megrontás vádja, szétzilálódott családok, szegénység, sőt, a szereplők is hasonlóan heves reakciókkal élik meg és veszik komolyan saját nyomorukat.

Ami a színházban a valószerű dolgokat hihetővé teszi, az az önreflexió, az ellenpontozás, a problémák árnyalása, a rendezői vagy színészi eszközökkel láttatott másik nézőpont. A pécsi előadásban sem a rendezés, sem a szí-

Tóth László felvétele

nészi játék nem utal ilyesmire, az egyszerű, „egy az egyben" értelmezésen túl nem kínál semmiféle alternatívát. Az előadás minden rétegéből hiányzik az ötlet és a kihívás. Nem vagyok azonban meggyőződve arról, hogy erről nem a Sultz-szöveg verbális és narratív szigorúsága tehet, az olyan dialógusok, amelyek egyszerű, naiv és patetikus módon szólnak családon belüli erőszakról vagy kétségbeesésről. A vizuális ingerekhez szokott, televízión, realityken nevelkedett közönség számára mindez hiteltelennek és avíttnak tűnhet, s ellehetetleníti a színészeket is.

Nem is nagyon marad más eszközük, csak a beszéd. A folyton zsörtölődő és átkozódó Nyanya (Bódis Irén), a gyenge, szánalmas Géza (Bánky Gábor), Lili és Szilvi mind nagyon hasonló, mozgásukban, gesztusaikban determinált szerepek, a színészek nehezen bújnak elő mögülük. Az előadás egyetlen hangtalan karaktere a tolószékhez kötött, majdnem beszédképtelen Tata (Krum Ádám), és talán nem véletlen, hogy hozzá köthető az előadás egyetlen felszabadult pillanata is: amikor a húsleves készülésének hallatán önfeledten „Csirkefej!" kiáltásban tör ki.

Az intertextuális poénnak értelmezhető felkiáltás, még ha nem is a rendező, hanem a szerző leleménye, jól reflektál a Harmadik Színház és Vincze János városbéli küldetésére: megismertetni a pécsi közönséggel a kortárs és kvázi-kortárs magyar drámakánont a klaszszikus irodalmi színház hagyományai szerint. Nagy kérdés azonban, hogy a *Mal'haba* által prezentált társadalmi problémákkal bőségesen, de máshol sokkal populárisabb, megdöbbentőbb vagy szokatlanabb módon szembesített (főként fiatal) közönségnek a korszerűtlen színházi forma meddig lehet érdekes még.

SULTZ SÁNDOR: MAL'HABA
(Pécsi Harmadik Színház)

Díszlet: Steiner Zsolt. **Jelmez:** Várady Zsóka. **A rendező munkatársa:** Juhász Piroska, Szalai Beatrix. **Díszlet-rendező:** Vincze János.
Szereplők: Németh János, Bódis Irén, Krum Ádám, Stubendek Katalin, Fischer Lilián, Bánky Gábor, Köles Ferenc, Fischer Norbert, László Csaba, Ujláb Tamás.

Selmeczi Bea

Lelki szögesdrót

LEONYID ZORIN: VARSÓI MELÓDIA

Leonyid Zorin 1966-os *Varsói melódiája* a szocialista társadalom, erkölcs és világlátás kritikája, így első hallásra érthetetlen, hogy miért mutatják be 2010-ben Budapesten.

A szerző a második világháború utáni szovjet politikán keresztül vizsgálja az emberi kapcsolatokat: hogyan alakítja a közélet a magánéletet, az alap a felépítményt, vagyis hogyan válik az erkölcs és a szerelem is pusztán gazdasági és világnézeti kategóriává. Szabadságjog itt csak addig létezik, amíg elősegíti az osztályharcot és az ideológia megvalósulását. A szerelem pedig csak akkor tartozik ide, ha két hős traktoros egyesüléséről beszélünk, akik kéz a kézben gyomlálják ki a dudvát és a reakciósokat (de talán ezt hagyjuk meg Panfjorovnak, *A traktorok megindulnak* című örökbecsű mű szerzőjének).

Zorinnál egy Moszkvában tanuló lengyel lány és egy szovjet háborús hős találkozik egy hangversenyen 1947-ben, szerelmük gyorsan szárba szökken, de házassági kérelmüket a korabeli szovjet törvény alapján elutasítják, mégpedig nemcsak a háború utáni egyensúlyhiány, hanem a két ország évszázados szembenállása és a „Jaj a legyőzötteknek!" ősi elve miatt is. A lány visszatér Lengyelországba. Tíz évvel később újra találkoznak, de már mindketten házasok. Újabb tíz év múlva a szálak megint összeérnek, de az élet már elment mellettük. Hiába élnek még a régi érzelmek, az egymás nélkül megélt idő és események falat emelnek a két ember közé. És ez a fal erősebb a tiltásnál is.

A Pinceszínházban csak néhány apró jelzés utal az adott történelmi helyzetre, a háború utáni évek szocialista közhangulatára. Az előadás azonban éppen az elvo-

Szkárossy Zsuzsa felvétele

Gryllus Dorka és Simon Kornél

natkoztatástól működőképes, ebben rejlik aktualitása. A vörös csillag neonja már nem a Parlament „ékköve", inkább egy bár fényreklámja, a hátteret borító vörös posztó már önmagában is éles kritika, hiszen egyszerre juttatja eszünkbe a kötelező felvonulásokat és a rendszerre jellemző általános hübriszt. Egy ilyen háttér előtt játszódó szerelem szükségszerűen vörös posztóvá válik a társadalom szemében. Dőry Virág nem egy letűnt korszak relikviáit kívánja újrahasznosítani, hanem skiccszerűen alkalmazva új világot teremt belőlük, amely ugyan továbblépett a múlton, de mégis őrzi lenyomatát.

Az előadás a darabot nem emeli ki eredeti közegéből, de kitágítja jelentéskörét: bár ma nem választanak el konkrét országhatárok, a belső és virtuális határok ugyanúgy falat húzhatnak két ember közé. A szerelmeseket először a törvények választják el, utána a körülmények, végül azonban már nincs magyarázat. Harmadik találkozásukkor ezért nem egyértelmű, hogy miért van vége a kapcsolatnak, és – tudjuk – most már örökre. Jól érzékelteti ezt Gryllus Dorka a maga hamisan csengő hangsúlyaival, amivel zavarát és kiürültségét leplezi. Varsóban, másodszorra, a férfi mondott nemet, és hiába telt el ismét tíz év, a nő nemcsak büszkeségből, de egy újabb visszautasítástól rettegve, önvédelemből is úgy viselkedik, mintha a férfi már nem érdekelné. A történet végét Kőváry Katalin rendező drasztikusan vágta el, de így érvényesül leginkább a magyarázat hiánya. Az idő szövetei egymásra rakódnak, és már nemcsak a válasz, a kérdés is hiányzik.

Gryllus Dorka tökéletesen építi fel Jelena karakterét: az első felvonásban bizonytalanságát iróniával és akaratossággal palástolja, a kamaszszerelem összes bája, naivitása és félelme megjelenik alakításában. Arcán minden pillanatban azonnal tükröződik legapróbb érzelmi rezdülése is.

A könnyed, poénokkal teli első felvonást Jelena sírása töri meg, ez vezet át a második részbe. A színésznő hisztérikus sírása egy pillanatra hamisan szól, de aztán megtelik őszinteséggel, s elszorul a szívünk a nézőtéren. Varsóban a főszerep az elfojtott érzéseké, ahonnan nincs visszaút. Jelena befutott énekesnőként valójában ugyanaz a csitri, aki diákkorában volt, de a magára kent (festék)-rétegek hatására már képes úgy viselkedni, mint a felnőttek. Ahogy egy maníros énekesnőtől elvárható. Az elvárásnak való megfelelés pedig kiváló álca. Fellépőruhája is ezt jelzi: eljutott oda, ahová akart. Harcait egyedül kellett megvívnia, ezért a békében sem képes már osztozni.

A zongorista Varga Judit színpadi szerepeltetése „színház a színházban" atmoszférát kölcsönöz a hangulatfestő elemnek, saját kompozíciói és Chopin-játéka nemcsak a jeleneteket köti össze, és az idő múlását érzékelteti, hanem a lány szeme előtt lebegő célt is pontosan kifejezi.

Simon Kornél Vitekje az első felvonásban magabiztos, nem fél semmitől, ami egyfelől imponáló, másfelől nagyon is visszatetsző, főleg egy olyan háború után, ami után „ha valaki nevet – úgy látszik, mintha széttépték volna a száját".[1] Természetesen belül ő is retteg, sőt talán még jobban, mint a lány, aki legalább néha képes beszélni halálfélelméről. Simon Kornél magabiztossága mögött azonban sokszor nem érezzük az általános háború utáni, a „frontok dühén, dübörögve – komisz ágyútűzön át hogy vigyem én a szívem ahhoz, akinek szívére omoltam?"[2] életérzést, ami ugyan oldottabbá teszi a játék menetét, de a mélyben zajló drámáról eltereli a figyelmet. A második felvonásban aztán a színész teljesen elvész, bár kétségtelenül a szöveg is elfogy alóla. Mintha szerelmét egyszerűen kinőtte volna. Nem akar semmit, de még a nem akarást se, mindent partnerére bíz.

Nem a Törőcsik Mari–Sztankay István páros mély és „halálos" szerelme ez, és nem a Koltai Róbert–Pogány Judit duó esendő, de minden érzelgősségtől mentes összetartozása s végül közhelyekbe menekülő ügyetlenkedése. Ez az érzés könnyedebb – mert a világ is könnyedebb lett –, ugyanakkor tébolyítóan végérvényes is. Abban a világban a két ember cinkostárs volt, akik megtalálták egymást a világ ellen, és mással már többé nem lehetnek boldogok; most lehetnének, csak minek. Amikor Gryllus Dorka az első felvonás végén sírni kezd, mintha Törőcsik Mari és Pogány Judit helyett is sírna, mintha anyáink és nagyanyáink helyett is számon kérne, vádolna. Mindegy, hogy a negyvenes évek Szovjetuniójában, a hetvenes évek kádári Magyarországán vagy a XXI. század globalizált Európájában vagyunk. Akkor a törvény, később az elvárás, most a félelem miatt nem lehet.

[1] Majakovszkij: *Iszonyú temetés.*
[2] Majakovszkij: *Háború és világ.*

LEONYID ZORIN:
VARSÓI MELÓDIA
(Pinceszínház)

Fordította: Radnai Annamária. **Díszlet-jelmez:** Dőry Virág. **Zene:** Varga Judit. **Asszisztens:** Kis-Kádi Judit. **Rendező:** Kőváry Katalin.
Szereplők: Gryllus Dorka, Simon Kornél.

Koltai Tamás

Új és eredeti

MOGYESZT MUSZORGSZKIJ: BORISZ GODUNOV

Teljes a zűrzavar a Muszorgszkij-opera változatai körül, nem csoda, hogy szinte mindenki eltéved a hivatkozások dzsungelében. Még komoly források sem tudnak megegyezni arról, hogyan nevezzék a kronológiának (vagy a konvenciónak) megfelelő átdolgozásokat, némelyik a Rimszkij-Korszakov javaslatai alapján átkomponált, először 1874-ben előadott *Borisz Godunov*ot nevezi „eredeti változatnak", és a korábbi, '69-es (de először csak 1929-ben bemutatott) változatot „ős-*Borisz*nak", némelyik éppen fordítva. Ha az elnevezésekhez ragaszkodunk, könnyű összeveszni azon, hogy játszották-e Magyarországon az „eredeti *Boriszt*" vagy sem – a mostani bemutatót követően valaki beírta az újságba, hogy a debreceniek ne kérkedjenek az elsőbbséggel, mert a Magyar Állami Operaházban korábban már műsoron volt –, ezért jobban tesszük, ha címkézés helyett a tényekről beszélünk. (Annál inkább, mert az első két változat után további változatok születtek, Muszorgszkij halála után előbb Rimszkij-Korszakov hangszerelte újra a darabot, majd mások is – a Miskolci Operafesztiválon a Helikon Színház előadásában Sosztakovicsét hallhattuk –, ami pedig az előadás-variációikat illeti, a húzások és jelenetcserék tekintetben szinte végtelen az összevisszaság és az önkény.)

Nos, Debrecenben csakugyan a kályháig mentek vissza, ezt az 1869-es *Borisz Godunov*ot, amelyben – például – nincs benne a szandomiri jelenet, a „szerelmi szál" Marina Mnyisekkel (azt Rimszkij-Korszakov íratta meg Muszorgszkijjal az 1874-es bemutatóra), még soha nem játszották Magyarországon, az Operaházban sem.

A rárakódásoktól megtisztított „őseredeti" *Borisz Godunov* maximálisan követi a Puskin-tragédiát, amely a maga nyelvi-dramaturgiai fölépítésével – Fodor Géza szerint – a világirodalom legtömörebb drámája. Muszorgszkij *első kottakézirata* – maradjunk ennél a remélhetően eligazító megjelölésnél – hasonló *zene*dramaturgiai teljesítmény, amelyet nem befolyásoltak az operai konvenciók, a korabeli színházi bulvár csillogásra, látványosságra és felszínességre serkentő elvárásai. Szimptomatikus, hogy nem aratott sikert. Azóta is – ha egyáltalán – a hígított *Borisz* kelendőbb.

A karmester Kocsár Balázs és a rendező Vidnyánszky Attila ezt a tömör, nyelvileg lapidáris, a népdráma és a magánkonfliktus között egyensúlyt tartó, a kettőt folyamatos kölcsönhatásban kibontó drámai beszédmódot követi. Fölfedező erejű, hogy a monumentális „nagyopera" a hangszerelési és szcenikai „hatásosság" visszaszorításával sűrű, lefojtott, belülről izzó „kamaraoperává" vált, anélkül, hogy elveszett volna a zene expresszivitása és a játék dinamikája. A nagy, tömbszerű hangzások és formák ökonómiája érvényesül, a harangkondulást egy óriási színpadi harang teszi jelképessé, az ortodox szláv pietizmus auráját egy háttérben magasodó ikon hozza be (a keresztény ritualitás más szimbólumai hiányoznak), a nép heterogeneitását kifejező kórus leginkább korlátozott mozgásra, árkokba kényszerítve, egy tömbben variálja hangulatát és viselkedését. Mindez reális elemek és stilizáció együttállását jelenti. A mindvégig változatlan, enyhén emelkedő színpadot árokkal és járásokkal tagoló játéktér – tervezője, az új átírás szerint, Olekszandr Bilozub – semleges helyszín, a súlyos, ünnepélyes monumentalitást a méretes ikon (Tarkovszkij *Borisz*-rendezésében volt hasonló, Máriát és a kisdedet ábrázolta), illetve a megmegemelkedő harang kölcsönzi a képnek. Szép pillanat, ahogy a legvégén a (korábban Bolondnak nevezett) Félkegyelmű a fölemelkedő harang öble alól bukkan elő, és siratja el Oroszországot. (Egy szakmabeli néző találó megjegyzése szerint még jobb lenne, ha ő lenne a harang nyelve.) A színpadi tér egyetlen hibája, hogy nincs mélysége; noha elöl meghosszabbítja az oldalt a zenekari árok fölé emelt híd, a cárevics „gyerekszobája", de hátrafelé nincs kellő távlata, pedig úgy tűnik, mintha még volna hely a színpadfenék felé terjeszkedni.

Vidnyánszky hatalmi drámát ábrázol, politikai – időnként ironikus – metaforákkal. A függönyt az elején a szürke eminenciás Sujszkij húzza föl, és a végén ő engedi le, ezzel a szálakat mozgató manipulátorként keretezi a cselekményt. A cári hatalom szimbóluma a koronázáskor az uralkodó mögé állított többszörös héjszerkezet – egyszerre emlékeztet elvágott Matrjoska babákra és a szentek mögé az ikonokra festett architektúrára –, amit a későbbi cárok, az ál-Dimitrij és Sujszkij is „felpróbálnak". A babamotívum a Kocsmárosné esetében is ismétlődik, Bilozub népművészeti folklórfigurának öltöztette, magán viseli a kocsmapultot, nyakában tálca, a flaskák a zsebeiben, ruhájának mellrésze két fiók. A Pimen által írt krónika embermagas könyv, minden alkalommal úgy kell fölállítani és lebontani (túl nagy zajjal); a végén – ahogy a sztálini időkben meghamisították a „zavaró" dokumentumokat és fotókat – kitépik belőle a manipulált történelemnek ellentmondó lapokat (ez Borisz haldoklásával egyidejűleg

zajlik, és bár nincs rajta fény, így is megoldatlan, hogy egyszerre legyen értelmezhető ellenpont, és mégse zavarja a főcselekményt). Boriszt, abban a pillanatban, hogy meghalt, eltakarítják, elhurcolják a trón mögé, hogy máris jöhessen az új uralkodó – ez önmagában beszédes jelzés, de kissé váratlan, mert korábban nem bukkantak fel a hagyományos ceremoniális stílust ilyen nyersen, ahistorikusan, pamfletszerűen fölsebző gesztusok. Finomabb üzenet a kromi „forradalmi" jelenet értelmezése, amelyben a kaszára kapott tömeget – hatásos, ahogy a kaszák lassan, mintegy „észrevétlenül" tünedeznek elő – lefegyverzi az új hatalom, amelynek érdekében a nép, korábbi demonstrációs szándékát az ellenkezőjére váltva, fellépett.

Mindent egybevetve Vidnyánszky rendezése egyszerű, nagyvonalú, beszédes és mindenekelőtt letisztult. Ugyanez elmondható az énekes-színészi teljesítmények jó részéről is. A címszereplő Nyikita Sztorozsev nem tartozik az igazi, nagy volumenű, „kormos" hangú orosz basszusok közé (ami a „nagyoperai" *Borisz*-előadásokban feltűnőbb lenne), de mind vokális, mind fizikális adottságai megvannak az árnyalatok kibontásához. Ehhez képest nem teremt különösebben bonyolult karaktert, alig érinti meg a cár lelkiismereti válsága, inkább nyugodt méltóság és melankólia lengi körül, ami mindenesetre jobb, mintha teátrális őrületekbe hajszolná magát. Fach-társa, a nemes hanganyagának és

Nyári Zoltán (Sujszkij) és Nyikita Sztorozsev (Borisz)

Máthé András felvételei

jó technikájának birtokában felszabadultan, kifinomult valőrökkel éneklő Makszim Kuzmin-Karavajev fiatal a kolostorban körmölő krónikás-remete Pimen szerzetesnek, és a szólam teljesítésénél sokkal többre nem is vállalkozik. Az életkorok amúgy is kissé fejtetőre állnak az előadásban, Cselóczki Tamásról nehéz elhinni a húszas éveinek elején járó ambiciózus ifjút, így ő sem tud igazán mit kezdeni Grigorij Otrepjev, az ál-Dimitrij szerepével. A fő figurák statikusak maradnak, az előadás ebből a szempontból azok közé tartozik, amelyekben a rendező nem általuk, hanem a saját eszközeivel közvetíti mondandóját. Nyári Zoltán belső mozgékonysággal, élesen fogalmazza meg a háttérbe olvadva nagy hatalmú intrikus Sujszkijt. (Gyanús alakok settenkednek körülötte, nyilván a besúgói.) Cseh Antal

jó színvonalon, svádával énekli Varlaam áriáját, Bódi Marianna Kocsmárosnéja és Böjte Sándor Félkegyelműje is a helyén van. Akárcsak a pontosan teljesítő kórus.

Debrecen nem rutinból adott elő egy operát, hanem – szokásához híven – *eredetit* alkotott. A szó szoros értelmében.

MOGYESZT MUSZORGSZKIJ: BORISZ GODUNOV
(Csokonai Színház, Debrecen)

Dramaturg: Kozma András. **Díszlet, jelmez:** Olekszandr Bilozub. **Rendező-asszisztens:** Bakai Barbara. **Karigazgató:** Pálinkás Péter. **Vezényel:** Kocsár Balázs. **Rendező:** Vidnyánszky Attila.
Szereplők: Nyikita Sztorozsev, Kun Ábel/Soós Előd, Kriszta Kinga, Ujvárosi Andrea, Kóbor Tamás/Nyári Zoltán, Fülep Máté, Makszim Kuzmin-Karavajev, Cselóczki Tamás, Cseh Antal, Hajdu András/Kóbor Tamás, Bódi Marianna, Böjte Sándor, Wagner Lajos, Ürmössy Imre, Vince János.

Kolozsi László

Alkonyati zóna

GIUSEPPE VERDI: AZ ÁLARCOSBÁL

A maga korában roppant sikeres szerző, Eugène Scribe drámáiból a feledésnek az ő műveinél jobban ellenálló operák születtek: Halévy *A zsidó nő*je, Meyerbeer *Hugenották*ja, Donizetti *A kegyencnő*je. A mintegy ötszáz darabot jegyző Scribe kiváló, egy-egy drámai nagyjelenetet a kisujjából kirázó mesterember volt. A Szegedi Nemzeti Színház korábbi bemutatójának, Rossini *Ory grófja* című operájának librettója is az ő művéből született. *Az álarcosbál*t Verdi előtt többek közt Auber is megzenésítette.

Az álarcosbál sikere és ismertsége nem vetekedhet Verdi középső korszakának olyan darabjaival, mint a *Traviata* vagy *A trubadúr*. Ennek okát elsősorban magában Scribe III. Gusztáv svéd király meggyilkolását megörökítő, ügyesen szerkesztett művében kereshetnénk. Verdi tetszését bizonyára a szinte hisztériáig fokozott jelenetek is megnyerhették – miután letett a *Lear király* megzenésítésének tervéről –: a nagy drámai csúcspontokon az érzelmek akkora hullámokat vetnek, hogy hátukon a hallgató már-már émelyegni kezd. *Az álarcosbál* szereplőinek indulatai majd az egekig csapnak (a túlfokozott szenvedélyesség miatt a művet Verdi *Trisztán*jának is szokás gúnyolni), lélekrajzuk mégsem olyan árnyalt, mint a *Traviata* figuráié. Nem feltétlenül dicséretként értékelhető D'Annunzio jellemzése, mely szerint *Az álarcosbál* „Verdi legoperásabb operája". Az operalemez-készítés fénykorában, a negyvenes–ötvenes években számos ma is eleven, nagyszerű felvétel készült a műből, de nem egynek az a hibája, hogy a nagyszerű énekesek csak tündökölnek, de nem játszanak. Lélegzetelállító, ahogy Peerce és Warren vagy Gigli és Bechi áriáikat éneklik, de éppen az ő felvételeik világítanak rá arra, hogy a két férfi főhős konfliktusai kaptafán készültek. *Az álarcosbál* színpadra állítóinak mindig is szem előtt kellett tartaniuk, hogy a szereplőkbe nekik kell életet lehelniük, s a műben különösen fontos és megejtő drámai kettősök megrendezésével – az intézmények feltehetően miattuk szánták rá magukat az opera műsorra tűzésére – átélhetőbbé tenniük vívódásaikat.

Nem tudom, a magát ma már csak nemes egyszerűséggel Bodolaynak nevező rendezőt mi vitte rá, hogy színpadra állítsa Verdi *Álarcosbál*ját, de hogy nem volt a szívügye, annak ékes példája, hogy számtalan gegjének némelyike a drámai hatás, a jelenet ellen dolgozik. Ötletekkel teli, helyenként kifejezetten szellemes rendezése azért nem találta, találhatta meg az utat a nézőkhöz, mert nem derült ki, mit akart vele elmondani. Olykor mintha egyenesen haragudott volna Scribe és Somma alkotására. Mintha dühös mozdulattal rombolta volna le ügyesen felrakott jeleneteiket. Így válthatta ki a rendezés egésze a darab – és remek zenei megvalósítása – pártfogóinak pfujolásban is megnyilvánuló ellenszenvét.

Veréb Simon felvételei

FENT: László Boldizsár (Riccardo) és Németh József (Silvano)

BALRA: Udvarhelyi Boglárka (Amelia) és Kelemen Zoltán (Renato)

A darab szüzséje Verdinek a cenzúrával folytatott reménytelen küzdelme után került át az óceánon túlra, Bostonba. A svéd koronás főből Riccardo főkormányzó lett, aki titkolt szenvedéllyel szereti titkára és hű barátja, Renato hitvesét. Amikor az első jelenetben az álarcosbál meghívottai közt olvassa Amelia nevét, arca felragyog. Riccardo ellen merénylet készül a bálon: erre nemcsak a titkár hívja fel a figyelmét, de Ulrica, a jósnő is, akihez éppen akkor látogat el, amikor Amelia a jósnőnek bevallja, hogy Riccardo szerelme nem viszonzatlan. A fekete Ulrica jóslata, miszerint az lesz Riccardo gyilkosa, akivel az először kezet fog, beteljesedik: a bálon barátja, Renato öli meg.

Az előadás atmoszféráját a komédiázó, incselkedő, mindenhol ott lopakodó Halál jelenléte határozza meg. Már az első felvonás elején megjelenik a függöny előtt, a harmadikban pedig hangtompítót erősít a bálon – nem mellesleg *hangosan* – elsülő pisztolyra. Társai és hívei, a szürkébe öltözött élőhalottak lengedeznek, táncolnak (koreográfia: Juronics Tamás) a komorabb jelenetekben. Olykor úgy mozognak, mint a neves B-filmes Romerónál a zombik. A túlvilágról látogatnak egyes, a véres kifejletet sejtető jelenetekbe.

Kentaur díszletének közepén, a forgón, egy sok négyzetre osztott tükör van: a báli jelenetben megsokszorozza a szereplőket. Két oldalán egy dolgozószoba részletei vehetők ki, egy pazar kastélyenteriőrt imitáló falazattal. A bál előtt gazdag ornamentikával díszített intarziás ajtó ereszkedik le, ennek küszöbén állva énekli áriáját Riccardo. De ahogy az incselkedő Halál és a táncoló zombik, úgy a pompás díszletek sem nyerik el funkciójukat. Van hangulata, van atmoszférája a rendezésnek. De nincs gondolati magja, amely e sok apró ötletnek értelmet adna.

Mintha Bodolay nem is érezné, hogy egyes gegjei lerombolják a jelenetek támfalait, s azok üresen és komoran tátonganak. Amikor Renato hűtlennek hitt feleségét faggatja a harmadik felvonás elején, megjelenik fakarddal kezében gyermekük. Ettől Amelia áriája – utolsó kérése, hogy gyermekét még egyszer láthassa – értelmét veszti. A fakardozó csimota elvonja a figyelmet a jelenet főszereplőiről. A gyermek feltűnik akkor is, amikor Renato felajánlkozik az összeesküvőknek. Ekkor a Halál nyakában ülve üget el. A bálban Oscar és Riccardo, valamint az összeesküvők is mintha ügetnének: ringatózva járnak-kelnek.

Ugyanakkor pazar ötlet, hogy Oscar a bálra meghívót ad, lazán, válla fölött odadobva szinte, a Halálnak is. Ulrica *A faun labirintusa* című filmben látható valamely szörny rokonának látszik, kurta, éles csápjai vagy szarvai vannak (a jelmezeket is Kentaur tervezte), s pirosra festett teniszbírói széken trónol. Nem e világi lény. Magyar Szilvia a szerepben tündököl. Erdélyi Erzsébet is kiváló. Farkasréti Mária (Amelia) az Akasztófák dombján játszódó jelenetben bizonyítja, hogy színészként is meg tudná oldani maradéktalanul a feladatát, ha a rendezés olykor nem zavarná. Udvarhelyi Boglárka szintúgy nagyon pontos, csak játéka kissé színtelenebb. Kelemen Zoltán baritonja nemes, Renato szerepére ő jobb választás, mint Geiger Lajos; de a harmadik felvonás nagyszerű „Eri tu" kezdetű roppant nehéz, hangnemváltásokkal nehezített áriáját mindketten gyönyörűen éneklik, és érzékletesen festik le a férfi vívódását.

László Boldizsár énekli az első szereposztásban Riccardót. Lászlóé nagy ambitusú, fényes, szép hang, a második kép Matrózdalában – melyet alig néhányan tudtak és tudnak úgy előadni, ahogy Verdi megírta – több mint egy oktávot énekel át, jelenléte mindvégig erős, könnyedén énekli ki a szinte ziháló szerelmi jelenetben is a magas c-t. A „Forse la soglia" előadásában hatalmas drámai erő van. László hangbeli teljesítménye több mint meggyőző – aggódhatunk, hogy meg tudják-e tartani Szegeden –, szerepformálása, némely „attrakciója" azonban megkérdőjelezhető: alakításában Riccardo azért nem fogadja meg a jósnő tanácsát, mert pökhendi, felfuvalkodott alak, aki nem ad más véleményére. Szinte kicsattan a büszkeségtől, hogy magához ölelheti a szépasszony Ameliát. Az énekes túlzó gesztusai és mimikája miatt nehéz együtt érezni Riccardóval, és megállni enyhe mosoly nélkül, ahogy haldokolva, a földön fetrengve megbocsát. A második szereposztásban Csajághy Lajos hangja sokkal bizonytalanabb, s a duett végén csak nagyon halványan volt meg a c.

Pál Tamás *Álarcosbál*ja átgondolt volt, értő, legfeljebb a zenekar vonósait hallottam nemegyszer – így Renato első felvonásbeli áriájában – hamisnak. Hogy a fúvósok a bálon felköltöznek a színpadra és körbe forognak, jó rendezői ötlet. Ahogy az is, hogy Riccardo és Renato minden kézfogásakor felkapcsolják a nézőtéri világítást. Továbbá az is, hogy Riccardo halála után Kentaur díszlete felemelkedik, és a jóslat színhelyének szürke placca marad a háttérben. A végzet beteljesedett. A főhős nélkül a színpad csak szürke tér. Alkonyzóna.

GIUSEPPE VERDI: AZ ÁLARCOSBÁL (Szegedi Nemzeti Színház)

Díszlet-jelmez: Kentaur. **Koreográfus:** Juronics Tamás. **Rendezőasszisztens:** Pópity Tímea Klára. **Vezényel:** Pál Tamás/Gyüdi Sándor. **Rendező:** Bodolay.
Szereplők: László Boldizsár/Csajághy Szabolcs, Kelemen Zoltán/Geiger Lajos, Farkasréti Mária/Udvarhelyi Boglárka, Magyar Szilvia/Erdélyi Erzsébet, Kónya Krisztina/Nánási Helga, Altorjay Tamás/Szélpál Szilveszter, Kiss András/Koczor Kristóf, Németh József, Andrejcsik István, Börcsök Bálint/Piskolti László.
Közreműködik: a Szegedi Nemzeti Színház énekkara, tánckara és a Szegedi Szimfonikus Zenekar.

Szoboszlai Annamária

Beckett-testek

FIGYELJÜK CSENDBEN A MOZGÁSÁT!

(Mi történik az után, hogy lemondunk az összes Beckett-szakirodalomról, le a tárgyiasító elemzésről, s ó, talán még a választékos stílusról is...?)

Ó, azok a szép napok! Sosem volt Barbie-m mellé Ken. Ken-telenül, Ken-etlenül egymagában játszotta a bomba nőt, „játszotta", még ha többen voltak is, mert szőkén-barnán-feketén, egyformára alakított szemmelmellel-derékkal, azokkal a valószínűtlenül hosszú lábakkal ők voltak „a" Barbie. Mint most „a" Winnie: a Winnie-k hármasa; igaz, Földeáki Nóra, Simkó Katalin és Sipos Vera hosszú lábai láthatatlanok, mert a rajzolt strandhomokból csak derékig emelkednek elő, mert derékban váltják egymást. Viszont kezüket nagyszerű merev Barbie-klónként tárják csodálkozóra. Az ondolált szőke haj, a smink, az aranylevélkés nyaklánc, a pink cicitartó megtévesztően ugyanaz, de a hangjuk, a tekintetük az más, de nagyon: az egyik a magáét hisztérikusan hajtogató díváé, a másik a cserfesebb butácskáé, a harmadik a búgó, szomorú tekintetű asszonyé.

Beckett jó ötvenes háziasszonya-clownja helyett Horváth Csaba az örökifjúnak tetsző szilikonizált hollywoodi álomnőt (vagy utánzatait) beszélteti, süllyeszti egy poszter mélyére. Hátuk mögött pajkos hullámokkal, mosolygó cetekkel és békésen úszó halakkal függőleges tengerbe pöndörödik a part, majd a látóhatár fölött tovább, az égbe. Milorad Krstic díszlettervező függesztett óriásplakátja olyan, mint a ravatalon a Világ képéről lehasított, konzumderűt sugárzó halotti maszk: kékes és rózsaszínes árnyalatok terítik az úszógumi- és csónak-grafikák tengerének, mosolygó cetének, békésen úszkáló halainak rajzolatát. Alóla kikopott minden, ami élő lehetne; így azt sem tudni, hol ered, miből szív mégis erőt ez a féltestű, háromarcú, sugárzóan fiatal Winnie baba, honnan az a „választékos stílus", amelynek olykor hangot ad a sekélyes szóáradatban. Talán magából a színes díszletvilágból, talán a kacatos strandtáskájából, a piros ernyőből, a rávetülő reflektorfényből... Talán abból, hogy voltaképpen elégedett jelen helyzetével, mert legalább nem fáj semmije, vagy legalábbis nem jobban, mint máskor. Hisz a Barbie arcán sem lankad a mosoly... „És ennek örülni kell." Mint ahogy annak is, hogy ebben a szűk pozícióban végre nyugodtan elmélkedhet emlékein, és ha igazán szerencsés a nap, még hallgatósága is akad. Fiatal, mégis „menetel" a halál felé – mint annyi más Beckett-hős –, tudtán kívül, mozdulatlanul. De sok színpadra állítástól eltérően ezúttal nem temetődik be a homokkal, hanem lassan kicsúszik a színes plasztik-képből, és nem a homok lesz körülötte több, hanem ő lesz egyre „kevesebb".

Jobbján, nem messze elhagyatott, szőrtelen lábak hevernek – a Willie-éi – egy óriási fekete úszógumi és a nő burjánzó gondolatfolyamának takarásában. Félig a férfi (Andrássy Máté) is belecsúszott már a „lyukba", félig ő is láthatatlan, de alteste még feléled egy-egy gépies maszturbálásra. Az a gumigyűrű azonban, amelyben ő fekszik, sehova nem vezet. Abban még elsüllyedni sincs mód, legföljebb rángathat egyet magán, vagy a szavak érdektelen semmije elől a széttárt karjai közt hosszú percekig rezzenéstelenül feszülő, négyzetméternyi újságába temetkezhet. Ez a moccanatlan kéz legalább akkora teljesítmény, mint a választékos stílus. Legalább akkora, mint a záró képben groteszk mozgással megközelíteni a süllyedő Winnie-t, s a homok alatt sejtett testére nehezedve döfködni a strandot a beteljesülésig.

A felnagyított, kitartott mozdulatoktól, a bábszerűséggel való játéktól az abszurd abszolút értékre kap, mert a gyűrűző szöveg, a csili-vili világvége-helyszín, a szellemi kiüresedés dramatizáltsága mellé egyenrangúként társul a mozdulat, az előadók fizikai erőnléte, a test tárgyilagossága. Horváth továbbgondolja az alaphelyzetet, a cselekvésre képtelen embert, és a bebetonozottságra szenvtelenül rárakódó hangsúlyozott fizikalitással, illetve a kettő közt feszülő ellentéttel, ha lehet, még kilátástalanabbá rendezi az amúgy sem „happy" becketti képletet.

Strand után a sztráda. Középen kettős záróvonal választja el a sávokat, sebességkorlátozás nincs, de minden beelőzhetetlenül tart a láthatatlan vég felé. Autók motorhangja az atmoszféra, valamint az előadás során háromszor alig észrevehetően felzengő női áriafoszlány. Tudj' isten mire zendít rá a lehúzott ablak mögött az a nő – a tovasziguldó kocsi magával kapja a folytatást. Tehát az ellenkező irányban van forgalom, van élet, de a néző oldalán csak AZ a fa van, s valójában az a fa sem más, mint a magasból belógó kötél, az út kellős

Koncz Zsuzsa felvételei

FENT: Godot-ra várva: Horváth Virgil (Lucky), Andrássy Máté (Pozzo), Kádas József (Vladimir) és Krisztik Csaba (Estragon)

BALRA: Ó, azok a szép napok: Földeáki Nóra (Winnie) és Andrássy Máté (Willie)

közepén. Árnyékában szabadnapos futballisták várakoznak Godot-ra dekázgatva, passzolva, ívesen-lassan, vehemensen pörgetve a labdát. Ők hozzák helyzetbe, vágják be a sokat hallott sorokat. Mert míg egy baba a földbe ásva, széles mosollyal tűri kielégületlenségét-halálát, addig egy Vladimir céloz, lő – és maszturbál. És talán az sem lenne épp ellenére, ha egy Estragon lenne a vigasztalója...

Estragon (Krisztik Csaba) és Vladimir (Kádas József) lába alá termett a labda. Estragon úgy néz ki, mint aki ruháját egy autóversenyzőtől örökölte. Vladimir a bermudája alól kikandikáló alsónadrágban, a hasát időről időre szabadon hagyó felsőben igazi HáVéCSé. Ördögi, ahogy a figyelmet, a gondolatot, a szöveget mint gömböt (földgömböt?) bűvölik, levegőben tartják, mígnem az elkoptatott, de magvas mondatok végül földre nem hullnak ebben a „fizikai színházban". Egyszeriben olyan érthetőnek tűnik az egész várakozás, mint a hagymapucolás közbeni filozófia. Csak épp ők rúgnak, nem hámoznak. Minden egyes szó úgy hangzik el, mintha

csak úgy, mellékesen, valamiről mégiscsak kellene beszélni focizás közben. Talán még meg is zavarná a játékot, ha közben betoppanna Godot... Ki tudja, talán ott járt, talán tényleg a hórihorgas Pozzo (Andrássy Máté) az, akit egyedül a tekintélyt parancsoló kalapja tart visszsza a testi széthullástól. És a szerencsétlen trógere, a hosszú fehér trikóruhájában görnyedő Lucky (Horváth Virgil) a megfeszített isten-fiú...

De az istenvárás többé nem az, ami. Csak ürügy. És a rendező találóan anakronizál labdazsonglőrjeivel. Godot „időszerűtlenné" lesz. Ami időszerű: a rabság, a függés, a cselekvésképtelenség. Meg a foci! Semmi égbe nyúló „tündéri" szál... Csak egy jó vastag mászókötél. „Akasztófa", egyben. Mert mi történik, mikor megjelenik Godot küldöttje: a Fiút megtestesítő Blaskó Bori spicc-cipőben, lábujjhegyen a színpadra masíroz, könnyed balerinaként adja az éterin tiszta angyalt, de a labdáját egyre férfiasabban pufogtató Vladimirtól végül az ő spicc-cipője is beizzik, a labda erotikától duzzad... És feledik Godot-t.

A *Figyeljük csendben a mozgását!* nem a legjobb cím a két darab összefűzésére. De Beckett erős, meg Horváth Csaba is, a szöveg is, a látvány is, a mozgás is, a színészek meg nagyon...

FIGYELJÜK CSENDBEN A MOZGÁSÁT! – BECKETT-EST (Forte Társulat – Trafó, Kortárs Művészetek Háza)

Díszlet: Milorad Krstic. **Jelmez:** Benedek Mari. **Hang:** Keresztes Gábor. **Fény:** Payer Ferenc. **Koreográfus-rendező:** Horváth Csaba.
Szereplők: Andrássy Máté, Földeáki Nóra, Simkó Katalin, Sipos Vera *(Ó, azok a szép napok!)*; Andrássy Máté, Blaskó Borbála, Horváth Virgil, Kádas József, Krisztik Csaba *(Godot-ra várva)*.

Péter Márta

Állati nimfák

FAUN

Szemet igéző plakátok jelezték a *Faun* premierjének közeledtét; a nyúlánk nőalak érzékien bizarr képzetekre sarkallt az eredetileg is különös alkatú félisten legfrissebb kiadását illetően, hiszen e szerep hagyományosan férfi előadókat talál meg. Kivétel persze e téren is akad.

Marie Chouinard 1983-as szólódarabját például táncosnő prezentálta a budapesti vendégjátékon, ám a koreográfia és a szcenírozás némely sajátossága miatt az a figura egész, túlfűtött érzékiségével az anyagtalan felé tartott. A színpadi faunok azonban többnyire elég határozottan utalnak ősükre, vagyis Vaclav Nizsinszkij majd' százéves alkotásának jellegzetes, fejjel és lábbal profilban, felsőtesttel viszont szemben megjelenő alakjára, amely leginkább egy *mozgásban lévő szobor* benyomását kelthette, no meg a leplezetlen erotikára – utóbbi aztán komoly botrányt is okozott a párizsi Operában. Persze ma már jóval magasabb az ingerküszöb, egy kis brutalitástól vagy brutális kéjtől szemünk se rebben. Ezért nem is olyan meglepő, hogy Duda Éva műve egyfajta *orgiasztikus* képsorban éri el dinamikai súlypontját, inkább a részletek *összehangzása* meg a többsíkú, szándékos vagy véletlen, esetleg a néző által belelátott (belelátható) kódok felfejtése adhat bizonyos izgalmat.

A koreográfiához mellékelt bevezető szerint az alkotó erősen vonzódik a személyiség/személyesség jelenségéhez, a benső átalakulások titkaihoz, s ezzel együtt az individuum és szűkebb-tágabb környezetének konfliktusai is fontossá válnak számára. A téma tulajdonképpen a *másság*, a *kirekesztettség*, a *kiválasztott*, vagyis *áldozati lét*. Ha az első két fogalomra gondolunk, akkor szinte különös,

hogy most nem a jelenbeli kirekesztettségek egyikére esik a választás, nem a másság következményeinek napi tapasztalatai adnak nyersanyagot, hanem a mitologikus időkbe kalandozunk érte. Duda Évát azonban, úgy tűnik, választott témájának nemcsak szociológiai-pszichológiai összefüggései érdeklik, hanem egyfajta tánctörténeti kontextusban igyekszik azt fölmutatni. Minthogy pedig Faun, Faunus vagy görög alakjában Pán közel sem szomorkodik oly mélyen e másságon, s Claude Debussy 1894-es, Mallarmé versétől inspirált zenekari műve hallatán is inkább a fényben villódzó mediterrán természet juthat az eszünkbe, benne ama „vegetációs istennel, aki nagyot nyújtózva kilép a bozótból, és elindul az embernyájak meghódítására", a sötétebb tónusú jelentésességhez kellett még egy pillér. A *kiválasztottság* és *áldozatiság* fogalmaira gondolva aztán gyorsan eszünkbe juthat Igor Sztravinszkij, nevét valóban látni a színlapon, s harmadikként ott van Kunert Péteré is, aki egyenletes hőfokú kortársi zenéjével a *Faun*t és a köré szőtt gondolatkört is átvezeti a mába, avagy kortalanná oldja.

Ám ez így túl szép, túl egyszerű.

Nincs ekkora összhang a részletek között.

A koreográfia álomszerű nyitó képében faunok röpködnek-lebegnek a (színpadi) tér minden lehetséges pontján, csínyes, csúfondáros rajzú figurák, áttetsző függönyökre vetített alakjuk a 3D illúzióját adva nő és töpörödik, közeledik és távolodik, míg a valódi Faun (Jónás Zsuzsa) a pázsit bársonyán szunnyad. Talán önmagáról álmodik. Az égi mások tűntével lassan ébredezni kezd, jóleső nyújtózásai groteszk pozitúrákból nőnek elő; guggoló, négykézlábra komponált „lépésekkel" járja be terrénumát, a zöld szigetet, amelynek széleit most valóban víz mossa. Szögletes mozgásrajzaival is kecses, vadságában is finom, animális vonásaival is sérülékeny teremtés, aki a víz tükrébe félszeg kíváncsisággal tekint, megidézve kissé Narcissust is. És érzékisége tényleg önmagáért gerjed, önmagára árad, vagyis meglehetősen korlátozott, ezért válhat később áldozattá, a vad és parttalan élvezetek esendő tárgyává. Két férfi (Grecsó Zoltán, Mikó

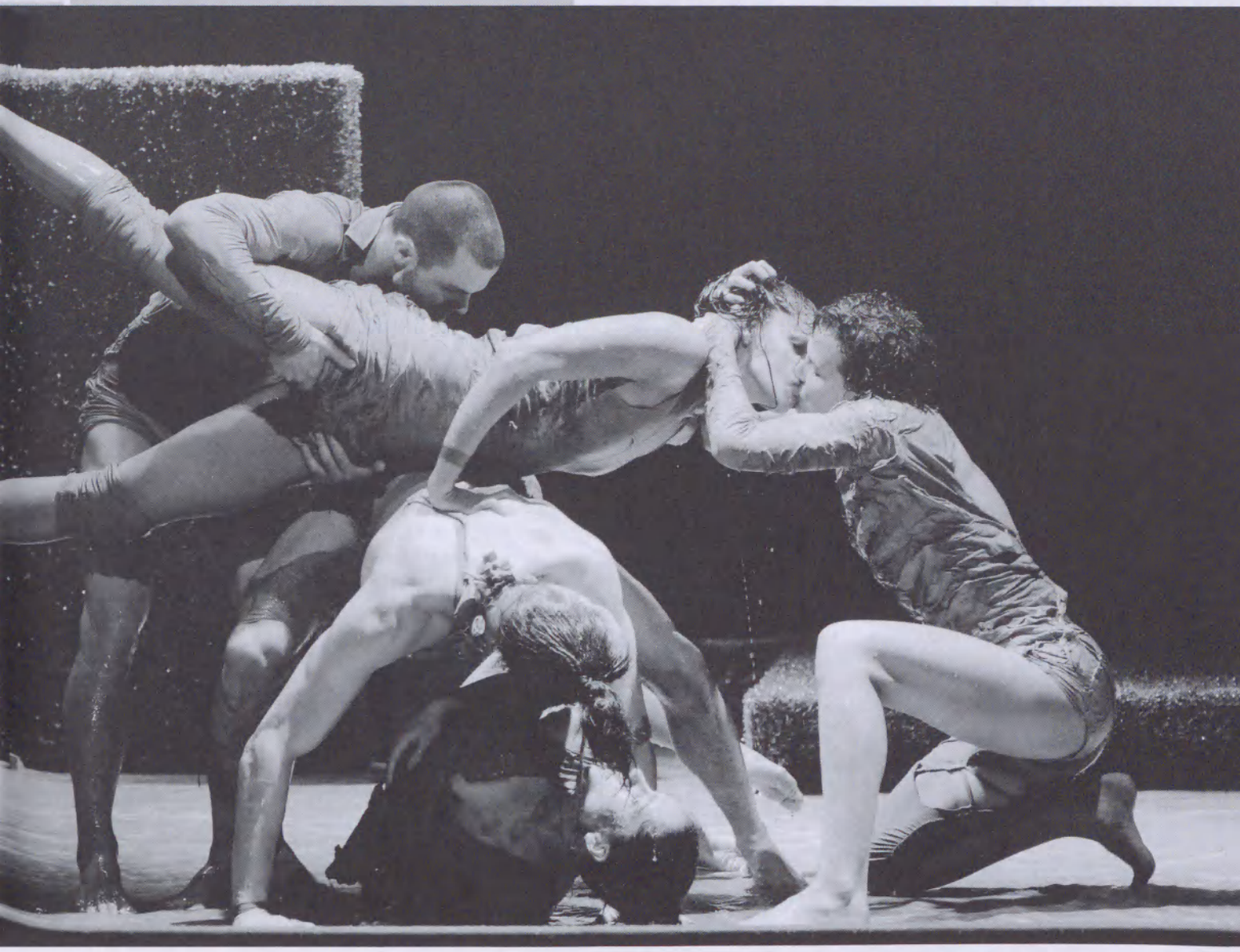

Grecsó Zoltán, Mikó Dávid, Simkó Beatrix, Jónás Zsuzsa és Lázár Eszter

Koncz Zsuzsa felvételei

Jónás Zsuzsa, Lázár Eszter és Mikó Dávid

Dávid), majd két nő (Lázár Eszter, Simkó Beatrix) ostromait kell állnia, vagy inkább elszenvednie, mert bárki bármit tesz, élvezet híján való, s úgy tűnik, mindkét fél számára. Mintha a koreográfus az eredeti művet továbbgondolva arra jutott volna, hogy ama régi, békés ligetekben játszadozó nimfákból mára – korunk borzalmainak, no meg Freudnak köszönhetően – kiszabadult az állati ösztön, amely egyszeri, nyers kiélésekhez vezet. E kiélések ragozása kissé vég nélkülinek tűnik, amit esztétikailag nem tud jelentősen fölülírni az a tény sem, hogy eddigre már minden nedves, minden *nedvekben* úszik. A testen megtapadó vékonyka szövet ugyan többet láttat az izmok plasztikus munkájából, szép, olykor rusztikus felületeket ad, ugyanakkor a kettősök, hármasok, többesek sorjázó variációi nem nyitnak fel szellemi kapukat, nem vezetnek a primer tapasztalatokon túlra, ahogy az a *Sacre* kérlelhetetlen folyamatában bekövetkezik. Marad hát a várakozás, a szemlélődés, valamint a töprengés a víz elemének megidézéséről.

Láttunk már vizes színpadokat, nincs ezzel semmi baj, mindenkinek szíve joga művébe emelni akármit. Kérdés, miként teszi, s mennyiben válik megkérdőjelezhetetlenül *sajáttá* a „vándormotívum". Roberto Galvan gyönyörű *Requiem*jét például 1993-ban mutatta be a szegedi társulat, a piros-feketében táncolókra ömlött az égi áldás, míg a medenceszerű térben felfogott víz minden mozdulatot továbbírt egy áttetsző világba, két évre rá pedig Juronics is elkészítette *Tavaszünnepét*, ám hasonló effektjei ellenére szuverén, erőteljes és valóban *saját* alkotást állított színpadra. A sort folytatni lehetne, de visszatérve a *Faun*hoz úgy tűnik, a téma természeti vonatkozásai ellenére az alkotók általában mellőzték a vizes szcenériát. A változatos, ám víz nélküli megoldásokra példa lehet Thierry Malandin Budapesten is bemutatott koreográfiája, amelyben a címszereplő titkos zuga egy hatalmas doboz volt, míg Richard Wherlock művének sötét bőrű faunja magaslati függőágyából huppant a dimbes-dombos felületre, táncát azonban a tér biztonságosabb felén abszolválta. A mitologikus történet tehát beindítja a tervezői fantáziát, Duda Éva például a koreográfia mellett most a díszletet is jegyzi, ami azért is lényeges, mert a nyitó kép zöld négyszöge hamarosan négy kisebb szigetre szakad, így a vizes felületekkel együtt topográfiailag is igen változatos terepen birkóznak majd a táncosok. Vízben csúszkáló, ide-oda sikló testük, amorf, összegubancolódó alakzataik, csöpögő hajzatuk, nehezülő mozdulataik idővel tényleg egy pankráció képét adják, melynek végén a Faun kiszorul e vizes birtokból. Ez lenne hát az alkotó szavaival az az „értelmes közeg, amelynek sajátja a kirekesztés"? Meglehet, hogy az értelmes közeget egyszerűen az *emberi* szinonimájaként használja, s ez esetben nem sok illúziót hagy az „emberivel" kapcsolatban. Mindenesetre a záró képben titokzatos lény (Bora Gábor) érkezik a színre, s egy különös, szaggatott, az aktív és passzív lét testállapotait összerendelő duett után kimenekíti a világból e fauni lényt.

Az első jelenetből világossá lett, hogy a darab Jónás Zsuzsának, Jónás Zsuzsáért született, az utolsó epizód fenséges koreográfiai találmány, összegző mélységgel. Ám alig tudom, mi van a kettő között. Talán az idézett gondolatok, amelyek azonban egyelőre még belevesznek a nagyszínházi masinéria külsőségeibe.

FAUN
(Duda Éva Társulat – Nemzeti Táncszínház)

Zene: Claude Debussy, Igor Sztravinszkij, Kunert Péter. **Jelmez:** Masa Richard. **Fénytervező:** Kovács Gerzson Péter. **Vetítés, videó:** Gothár Márton. **Képgrafikus művész:** Lévai Ádám. **Koreográfia, díszlet:** Duda Éva.
Táncművészek: Jónás Zsuzsa, Bora Gábor, Grecsó Zoltán, Mikó Dávid, Lázár Eszter, Simkó Beatrix.

Kutszegi Csaba

Erotika a Bükk lábánál

RÓMEÓK ÉS JÚLIÁK; REQUIEM

Ha a egy évvel hivatalos megalakulása után a Miskolci Tánctagozat (és vezető koreográfusa, Krámer György) beleszalad egy kudarcos vagy legalábbis művészi értékeit tekintve igen aggályos bemutatóba, az korántsem nagy baj. Ha viszont e produkció tudatos irányváltást jelez, súlyosabb a gond.

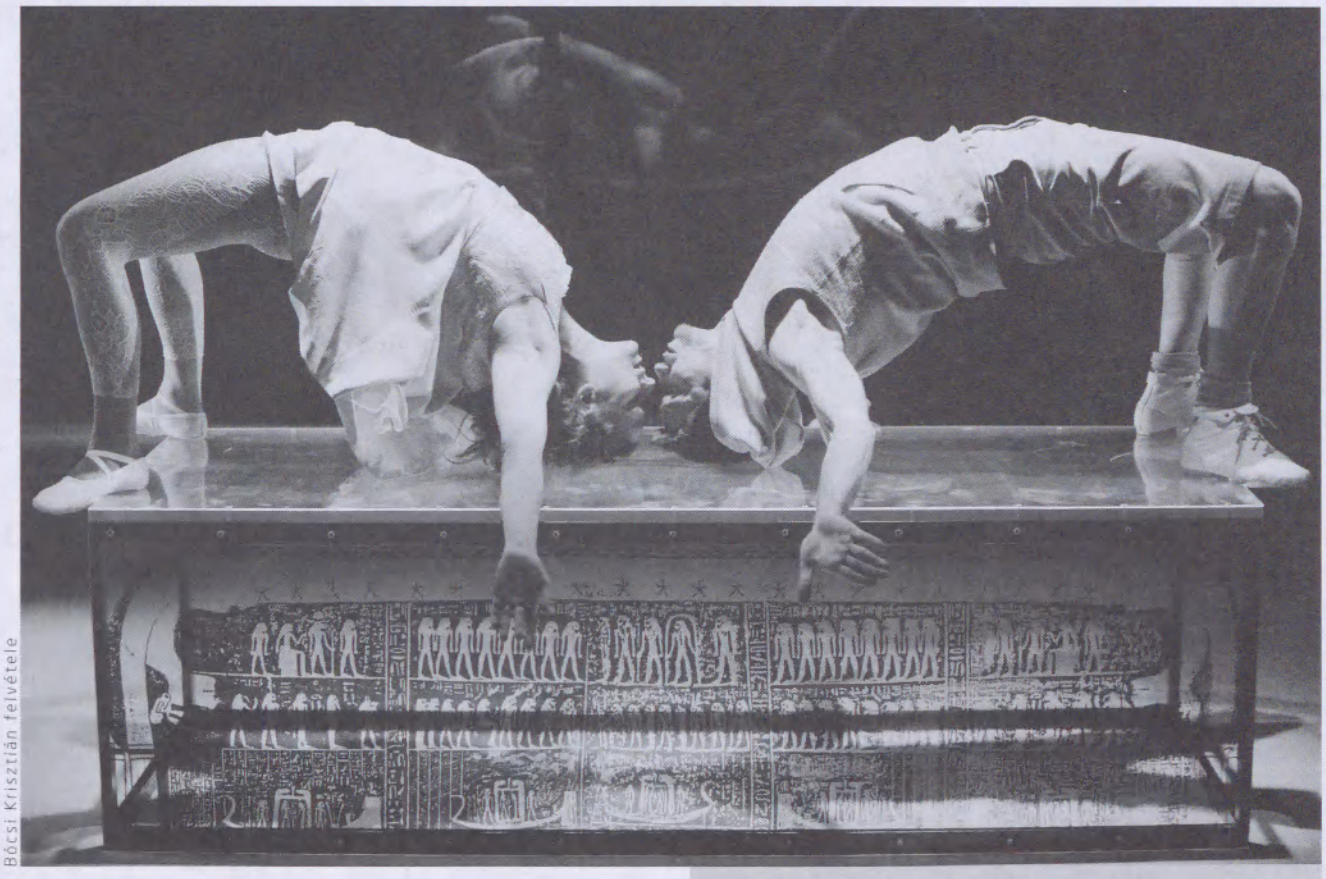

Bócsi Krisztián felvétele

Rómeók és Júliák: Handa Dalma és Lukács Ádám

Ha a kudarcot rosszul sikerült, de bátor kísérletezés okozza, a bukást is eredményként vagy legalább szükséges állomásként lehet értékelni (megjegyzem: a *Rómeók és Júliák* a premieren nem bukott meg, sőt a közönség lelkes tapssal jutalmazta). De ha az új bemutató azért érdemli meg a rosszalló kritikát, mert alkotója lejjebb szállította az igényeit, vagyis letért a tőle elvárható színházi értékteremtés következetesen végigjárandó útjáról, akkor a kudarcnak nincs semmi haszna. Tudom persze, hogy az érték és az értékteremtés fogalmát sokféleképpen lehet értelmezni. Ismerem azokat a „jól bevált", tapasztalatokon alapuló „esztétikai" felfogásokat, melyek szerint a legfőbb érték a színházban a közönség tapsa. Ezt sokan kiegészítik azzal, hogy a vélt érték és a vélt korszerűség közé ügyesen-elegánsan egyenlőségjelet tesznek, és az összeálló szillogizmus két premisszája után már jöhet is a konklúzió: az a korszerű, amit megtapsol a közönség (és a gondolkodásra késztető, esetleg megdöbbentő, *standing ovation*hoz nem vezető kísérletezés pedig álmodernkedés). Függetlenül attól, hogy kinek milyen a színházfelfogása, alaposan gyanítható: Miskolcon a tánc körül valami megváltozott. Az egy évvel ezelőtti nem hibátlan, de sok szempontból biztató „tagozatalapító" premier után másféle folytatást várhattunk volna.

A Krámer György koreografálta *Rómeók és Júliák* nem az előremutató, alternatív színházi megoldásokat, hanem a közönség kegyeit keresi. Ráadásul azt

Csere Zoltán, Horváth Zita és Barta Dóra a Requiemben

A SZEMKÖZTI OLDALON: Túri Lajos, Lázár Eszter és Feledi János a Requiemben

Gál Gábor felvételei

is ügyetlenül, helyenként ízléstelenül. Mentőövet nem tudok dobni a koreográfusnak, de úgy vélem: Krámer életművéből és elmúlt évekbeli miskolci tényked ésé ből nem következik logikusan e nézetváltó fordulat. Nem tisztem az okokat találgatni, csak regisztrálom a megfigyelést: Krámer rendező-koreográfusként mintha kínlódna a saját koncepciójával (míg színész-táncosként rutinosan hozza a megfelelő színvonalat).

Az előadás egészét áthatja a törekvés a könnyen fogyasztható téma populáris csomagolására, de mivel musical- vagy szappanopera-gyártó truppá mégsem tudott hirtelen átalakulni a tánctagozat, eredményként kortárs tánc és népszórakoztatás közötti, tipikusan köztes helyzetben vergődő, se ilyen, se olyan jelenetek sorozata jött létre.

A színész-táncosok a nézők elhelyezkedését mozdulatlan pózban várják a színpadon. Középen halott lány fekszik átlátszó plexiszarkofágon, melynek falát hieroglifák díszítik (ha már szarkofág, legyen egyiptomi). Krámer nyitja az előadást: felütésként a két *Rómeó*-béli veronai család szembenállását emlegeti, közben modernista iróniával reflektál tényked ésé re. „Jó lesz így, kinek van manapság két órája Rómeó és Júliára?" – kérdezgeti monológját meg-megszakítva. Balogh Borcsa elöl, a színpad bal oldalán ücsörög, és néha verbálisszöveg-mondásba kezd: Tennessee Williams *Beszélj, mint az eső, hadd hallgassalak* című, preszingli színművéből ad elő részleteket. Közben, az óramutatóval ellentétes irányban, de majd' oly lassan, folyamatosan fordul egy kicsit, az előadás vége felé már nem jobbra, hanem balra néz. Onnan érkezik majd Krámer, hogy ölbe vegye, és a szarkofágra fektesse. Ahol már rég nem fekszik az első halott lány, mert a koreográfus-rendező a kezdő felütés után, mielőtt távozott volna a színről, felkérte táncolni. A kezdet és a vég között Rómeók és Júliák táncolnak egymással. Felkavaró, bizarr jelenetek hatása vagy poétikus hangulat helyett langyos közérthetőség és pszeudoizgalom unalma lengi be a játékteret. Fűzi Attila például partnerét jó párszor irgalmatlanul hátba veri (gondolom: kemény párkapcsolat expresszív ábrázolása), egy másik Rómeó pedig szájjal ráncigálja nagy, barna hajú Júliáját (először a copfját szájba véve húzogatja a lányt, majd foggal bugyira-melltartóra vetkőzteti). Ezután az egyik hátsó, átlátszó plexifal mögé bújnak, amelyre tapadva imitált pszeudo-üzekedésbe kezdenek, miközben egy kvázi-reverendás álpap románul elszavalja Shakespeare egyik szonettjét (mely költemény párhuzamosan magyarul is elhangzik). Újabb kettősök következnek, majd közben görögül (plusz magyarul) is felhangzik egy Shakespeare-szonett. És lassacskán már el is érkeztünk Balogh Borcsa pszeudohalálához, amely után a különböző alakokban reinkarnálódott veronai szerel-

mesek kara esztrád jellegű szórakoztató táncba kezd.

Az előadáson a fiúk inkább mai, a lányok inkább reneszánsz kori jelmezeket viselnek, de utóbbiak ruhaszoknyái nem hosszúak, hanem midik. Erotikus akrobatikázás közben kivillannak a bugyogók és a bujján díszített, szexi harisnyanadrágok. Mindezt lazán mixelt zene kíséri (a tartalmasnak ígérkező vonós hangzások is rendszeresen diszkó ritmusú háttérdobolásban oldódnak könnyűvé). Szürreális asszociációk, csipetnyi szentimentalizmus, tűréshatáron belüli (ál)erotika, felszínesnél nem mélyebb intellektuális tartalmak – mindezek mintha egy rosszul felfogott közönségszolgálat ügyetlenül használt eszközei lennének.

Az előadás végén Krámer elmondja a *LXVI. szonett*et („Fáradt vagyok, ringass el, óh, halál: / Az érdem itt koldusnak született / És hitvány Semmiségre pompa vár / És árulás sújt minden szent hitet..."). Ez az előadás legizgalmasabb pillanata, de csak néhány másodpercig tart: amíg azt hiheti a néző, hogy Krámer György komolyra fordítva, kora és környezete kíméletlen megkritizálásával zárja le a kezdeti önreflexiót. De szavai súlytalanul elpárolognak a show-nak gyenge, kifejező erejű táncnak tartalmatlan finálében.

Mintha járvány seperne végig a Bükk lábánál: az Egri Tánctagozat (Badora Dance Company) vezetője, Barta Dóra is a könnyen fogyaszthatóság irányába mozdult el legújabb premierjével, a *Requiem*mel. Két, időben és térben közeli premier hasonló jellege még nem szignifikáns mutatója a vidéki színjátszás mindennapos, húsba vágó problémáinak, de erősen gyanítható: a vidéki kortárs tánctársulatok pengeélen (néha gúzsba kötve) táncolnak. Hol fényes, hol közepesen dicséretre méltó sikerrel próbálgatják környezetükben meghonosítani az alternatív színházi szemléletet, hol pedig engedményeket kényszerülnek tenni azért, hogy éppen kialakulgató közönségüket megtartsák. Ez a Szküla és Kharübdisz közötti ügyeskedés emberileg érthető, ugyanakkor csak aggályosan értékelhető.

Egyértelműen Barta Dóra javára írható, hogy ő nem hitetlenül vergődik *Requiem*jének koncepciójában, hanem művében teljes erőbedobással, következetesen végigviszi szándékát. Ezért munkája becsületes, de számomra fogyaszthatatlan. Egyszerűen azért, mert az effajta szürreális kataklizmajövendölés felett nálam már eljárt az idő. Még akkor is, ha a valóságban a probléma (a Föld tönkretétele, elpusztítása) igencsak létező. (Olyannyira, hogy azt gondolom: ezzel már a tudósoknak, a pénzembereknek és a politikusoknak kellene hathatósan foglalkozniuk.) A művészetben erről a témáról már annyi bőrt lehúztak, hogy hiába egyre aktuálisabb a kérdés, újrafogalmazója csak ismétlésbe bonyolódhat. Barta sem csinál semmi mást, mint felidézi a Föld-pusztítás minden létező ikonját, de – dicséretére legyen mondva – ezt hiteles dühvel teszi.

Csak felsorolásszerűen, mi minden megjelenítését élvezheti a néző: jégbe fagyott csecsemő- és felnőtttestek között nejlon szemeteszsákba kötözött nő fulladozik; fentről belógatott szemetes-olajos fémhordók között félmeztelen terhes nő spontán abortál; realisztikus disznófigurába bújt szennyező-fogyasztó- energiaherdáló disznólény tévéfejű embert vegzál; gázálarcosok hada próbál túlélni; védtelen lányt többméteres háztartási fóliába tekernek – fulladásig; jégcsákányosok hada próbálja szétverni a jégbe fagyottak jégpáncélját; fordított álarcba és egyéb maszkokba bújt lények értelmezhetetlen szöveghalandzsára szürrealizálnak; sekély víz lepi el a színpadot, amelyben hol csúszkálnak, hol partra vetett halként vergődnek a táncosok; szemét hull az „égből" a vízbe (PET palackok, rongyok stb.); savas eső esik; fekete olaj fed be mérgezőn két élőlényt (szerencsére később kiderül: „csak" vízben oldódó festék); és az a ronda sertés mindig megjelenik sertepertélni (nyilván ő jelképezi a disznó emberiséget).

Barta Dóra az előadás elején (vásznon futtatott szövegben) Popper Péternek ajánlja előadását. Nekem a nemrég eltávozott „legismertebb pszichológus" helyett gyermekkorom lenyűgöző Juhász Ferenc-jövendölései jutottak eszembe. A költő is úgy küldte ki magából a lírai mindenség-szörny-titok-rémképeit, ahogy csak a csövön, a torkon kifért. A múlt század hatvanas–hetvenes évei óta ezt mások is, elég sokan megtették.

A *Requiem* (csak) azért jobb a *Rómeók és Júliák*nál, mert az egri színház nagyszínpadán összehasonlíthatatlanul igényesebb és gazdagabb látványtechnika segíti az összehasonlíthatatlanul jobban képzett táncosok munkáját. Itt meg kell jegyeznem: Barta Dóra, bár újdonságot nem tartalmazó, de igényes, kimunkált mozgásnyelve a vízzel felöntött színpadon kevéssé érvényesül. A tovafröccsenő víz helyenként valóban érdekesen „meghosszabbítja" a végtagok mozgását (ahogy ezt más koreográfiákban is már láthattuk-láthatjuk), de ami nyeremény a réven, az veszte-

ség a vámon: a bokáig érő vízben az igényes tánctechnika háttérbe szorul.

Mindezek ellenére Barta Dórának tudok egy mentőövet dobni (saját maga gerjesztette árvízében rá is szorul): lehet, hogy az egri publikum számára tánctörténeti hiányt pótol a *Requiem*. Mert a táncértő közönségnek valószínűleg mindenhol át kell lépnie ezen a grádicson (ahogy a hatvanas–nyolcvanas években világszerte mindenhol átléptek rajta).

Egy dolgot viszont nehezen bocsátok meg Barta Dórának: ezüstös bikinijében és hozzá passzoló, ugyanolyan színű puha térdcsizmájában olyan gyönyörű, hogy a világ összes diszkókirálynő-szépségversenyét toronymagasan megnyerné. (Csodálkoznék rajta, ha ő maga ezzel nem lenne tisztában.) Bennem felmerül a kérdés: most aggódunk a Föld sorsa miatt, vagy erotikus show- és látványelemekkel nézőt bűvölünk? Ráadásul a csinos egri táncoslányok – akaratukon kívül – a „gyászmisén" egy korrekt vizespóló-versenyt is abszolváltak. Ettől persze még aggódhatunk utódaink sorsán...

RÓMEÓK ÉS JÚLIÁK
(Miskolci Nemzeti Színház, Játékszín)

Látvány: Zeke Edit. **Zenei munkatársak:** Fandl Ferenc, Szakács Sára. **Koreográfusasszisztens:** Balogh Borcsa. **Rendezőasszisztens-ügyelő:** Kriston Szabolcs. **Koreográfus-rendező:** Krámer György.
Szereplők: Balogh Borcsa, Handa Dalma, Szalay Olimpia, Varga Renáta, Fűzi Attila, Gál Lóránt, Krámer György, Lukács Ádám, Muresan Aurél.

REQUIEM
(Gárdonyi Géza Színház Tánctagozata, Eger)

Zene: Wolfgang Amadeus Mozart. **Látvány:** Barta Dóra, Gróf Gyula. **Konzultáns:** Almási-Tóth András. **Koreográfusasszisztens:** Mirkóczki Zita. **Fény:** Pető József. **Ügyelő:** Hódosi Ildikó. **Asszisztens:** Ivády Erika. **Koreográfus:** Barta Dóra.
Szereplők: Barta Dóra, Csere Zoltán, Feledi János, Horváth Zita, James Valencia, Kiss Róbert, Kulcsár Noémi, Lázár Eszter, Nagy Eszter Kata, Sárai Ráhel, Túri Lajos, Zombori Dorottya.

Králl Csaba

Világ polgárai, egyesüljetek!

UNISONO

Ludwig van Beethoven szerzeményei kötik össze a Szegedi Kortárs Balett *Unisono* című estjének két egyfelvonásosát. Bár helyesebb, ha úgy fogalmazunk: mindkét koreográfia alatt a német zeneszerző muzsikája szól. A címben előrevetített együtthangzás szimpla ígéret marad, az „univerzum lakói" viszont ezt nélkülözve is gond nélkül összeborulnak a *9. szimfónia* kórusfináléja alatt.

Tudom, botorság címadás okozta bonyodalmakkal traktálni az olvasót, de ezúttal megkerülhetetlen. A Youtube-on felfedezett olasz Mauro Astolfi és a társulatvezető Juronics Tamás koreográfiája ugyanis a közös cím okán azt sugallja, mintha egy darab két felvonásáról, egy téma közös kibontásáról lenne szó, de ez nem így van. A két „felvonás" gyakorlatilag két önálló, cím nélküli egyfelvonásos, amely sem gondolati, sem tematikai, sem (mozgás)stílusbeli rokonságban nem áll egymással. Ezzel persze önmagában semmi probléma sincs, így viszont értelmezhetetlenné válik a közös cím.

A kortárs balett halad a korral. Legalábbis a széles körben elterjedt videomegosztó portálok használatát illetően, amelyek a szegedi példa alapján immáron vendégkoreográfus-becserkészésre is alkalmassá váltak. Felmegy a művészeti vezető a hálóra, legott barangol egy kicsit, s pár perc múlva már meg is világosodik afelől, kivel szándékozik a közeljövőben együtt dolgozni. Még némi papírmunka meg gázsiegyeztetés – és máris postázhatja a repülőjegyet a megadott címre.

Fehér Laura, Finta Gábor, Szarvas Krisztina és Tarnavölgyi Zoltán

LENT: Csetényi Vencel, Szarvas Krisztina és Horváth M. Gergő

Pintér Leo felvételei

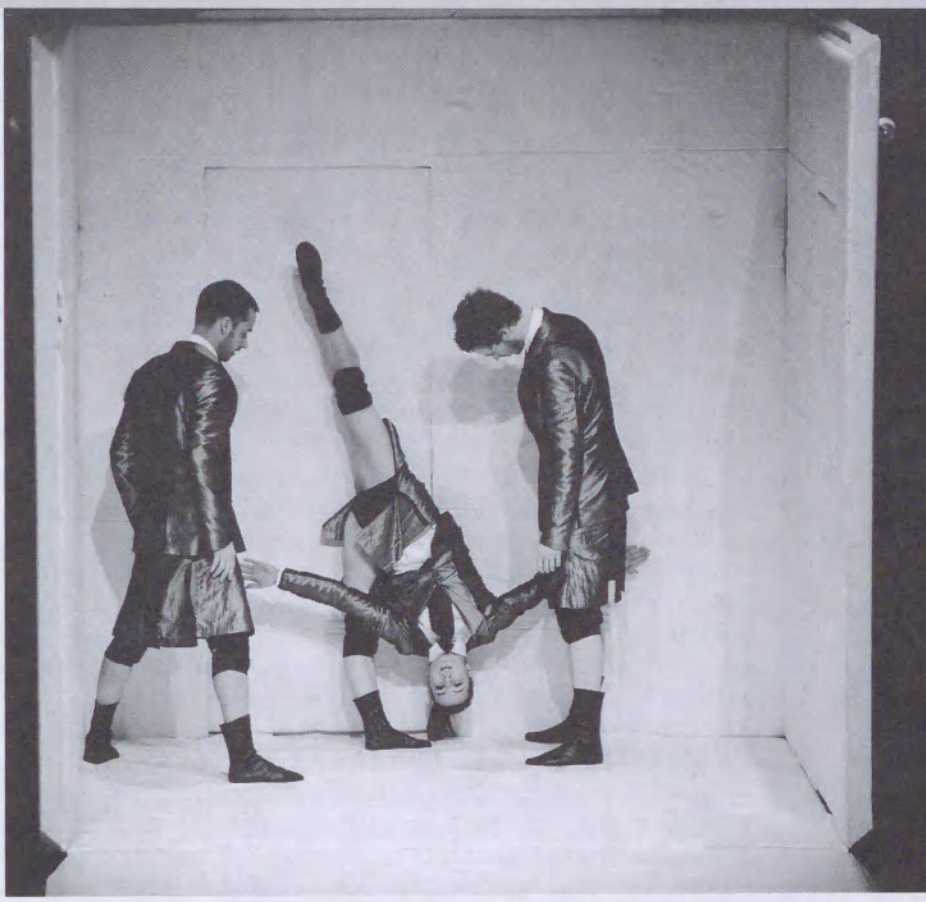

Bizonyára nem viccelném el a dolgot, ha a római Spellbound Dance Company társulatvezetője és koreográfusa jó választás lett volna a Szegedi Kortárs Balett számára, de nem így történt. Beethoven kamaraműveire készített koreográfiája hamisítatlan retro-élmény. Jó, nem a hatvanas évekig röpít vissza bennünket, csak a nyolcvanasokig, ám ezzel együtt is szürke, átlagos darabocska. Ekkor árasztották el főleg a kelet-európai balettszínpadot ilyen enervált, egyfajta neoklasszikus stíluskaptafára készült tucatkoreográfiák, amelyek persze valahol mind a tőlük fényévekre levő európai zászlóshajó, a Holland Táncszínház, azon belül is leginkább Jiří Kylián és Hans van Manen szinte kivétel nélkül páratlan formaérzékenységű balettjeit próbálták leutánozni – mondanom se kell: a kevésnél is kevesebb sikerrel –, és amelyekből idehaza nekünk is bőven kijutott az akkori Táncfórum szervezésében. Szóval, ez volt az az időszak, amikor a kelet-európai (kis)koreográfusok zöme bizony nem tudta eldönteni, hogy most szimfonikus balettet komponáljon-e, vagy történetmesélőset, ezért öszvér módon összekombinálta a kettőt, a néző feje meg

belecsendült, ha a kezdetben léhán felvázolt szereplőviszonyokat a továbbiakban is követni akarta.

Mauro Astolfi is ezzel bajlódik: mintha cselekményes balettet indítana el, ám a folytatásból kiderül, hogy csupán realisztikus keretbe foglalt szürreális vízióval van dolgunk. Az összehúzott függöny előtt egy férfi olvas karosszékben, s mint képzeletének játéka egy enyelgő, „meztelen" pár hever a lábai előtt, majd miután szétnyílik a függöny, és belépünk egy könyvektől roskadozó könyvtárszobába, már egy másik pár mindennapos érintkezéseit látjuk, szolid gesztusokkal táncban elbeszélve. Ám ekkor Astolfi horrorisztikus hangvételbe csap át: a könyvtárszoba hirtelen felbolydul, a könyvek nagy robajjal a padlóra zuhannak, a hatalmas könyvespolc emeletein pedig szürke ruhás emberalakok gyűrik keresztül magukat. Fejek, karok, lábak, tomporok bukkannak elő a könyvespolc mögötti fekete űrből, lesodorva mindent, ami az útjukban áll, majd földre ereszkednek, s miután kettősökbe, triókba, négyesekbe rendeződve érzékien kitombolták magukat, visszamásznak oda, ahonnan jöttek – a képzelet birodalmába. Közben a munka nélkül maradt táncosok szép csendben visszapakolgatják a könyveket a polcra, hogy az újabb betolakodóknak is legyen mit a földre lökniük. A fények (tervező: Stadler Ferenc) borongós-kísérteties hangulatot festenek, a ruhák (tervező: Molnár Zsuzsa) matt szürkesége, barnasága belevész a földszínű környezetbe. Az egyetlen kirívó pillanat, amikor a zárójelenetben az egyik táncosnő művért ken szét szisztematikusan a testén, komoly drámát sejtetve az inkább csak komolykodóan modoros darab mögött.

S ha már szó esett a nyolcvanas évekről: időutazás Juronics „névtelen" egyfelvonásosa is. A vizuális ötletek, szcenikai megoldások persze már sokkal korszerűbb technikai apparátust feltételeznek, mint akkortájt, maga a darab viszont riasztóan eklektikus teatralitásával a már leszálló ágban levő Markó Iván vezette Győri Balett kései, patetikus, erősen giccsbe hajló szeretetömlengéseinek *gesamtkunst* darabjait idézi.

A párhuzam nem légből kapott: Markó misztériumszínházának egyik, még széles körű figyelmet kiváltó darabjában, az 1982-ben bemutatott *Tabuk és fétisek*ben vonultak le például úgy a táncosok a közönség közé, hogy közösségteremtő szándékkal megfogták a sorok szélén ülő nézők kezét, mintegy zárva az áramkört színpad és nézőtér között. Nem is az utánérzés lenne itt a legfőbb baj, hanem az, hogy lentről nézve most mindez igen kényszeredettnek hat, és rendkívül kínos perceket okoz, mert az elbeszélésfolyamat nem támasztja alá az olyannyira kívánatos testvériesülést. Markó a *Tabuk*ban, úgymond, rendesen „megágyazott" e szertartásos cselekedetnek, az egész előadás a közösségi élmény elvesztésének rítusáról szólt, ahol a táncosok fehér lepelbe öltözött szertartásmesterek voltak, s ha mindehhez hozzávesszük a kort, amelyben az alkotás született, a közönség még némi lázadást is kiolvashatott belőle. Itt azonban erről szó sincs.

Egy pillanatig sem kérdés persze, hogy a választott zenemű, Beethoven 9. *szimfóniá*ja, annak is politikai himnusszá avanzsált részlete, az *Örömóda* és Schiller versszövege sarkallta Juronicsot erre a lépésre – mindenesetre igen rosszul tette. Ilyen drámaian fennköltt, szinte mágikusan bombasztikus zeneműrészletnek ugyanis csak ellene dolgozni lehet, alámenni semmiképp. (Ha egyáltalán alkalmas táncszínpadi megjelenítésre.) Táncban, képekben, hatáskeltésben leutánozni, amiről az *Örömóda* szól, merő félreértés. Művies giccs.

Így aztán nem csoda, ha a koreográfia a második zenei tételtől kezdve már erőteljes gellert kap. Implicite minden színpadi esemény végső soron a nagy összeborulós jelenetet készíti elő az érző szívű, természetbarát jámborok (idegenek?) és a rideg, ezüstruhás lelketlenek (földlakók?) meglehetősen fehér-feketére rajzolt tömege között, s eközben minden létező hatásfokozó színpadi eszköz bevetésre kerül, a szcenika (ismét) új ruhába öltözteti Juronics stramm *off balance* mozgásvilágát.

Fontos, hogy legyen üzenete egy előadásnak, de a prédikálás, azt hiszem, nem a kortárs művészet feladata.

Ám a *déjà vu*-érzések Markó felemlegetésével még nem értek véget. Az egy dolog, hogy a koreográfus lazán – és nem először – elcseni Frenáktól a nála elhíresült zakós, kisgatyás, térdvédős összeállítást (a lesérült Czár Gergely helyére egyébként Major László ugrott be a Frenák Pál Társulattól), de hogy az első tétel mozgásvilága is folyton őt idézze, az már bajos. Nem beszélve a Molnár Zsuzsa tervezte, egész embertömeget elnyelni képes hatalmas fehér kubusról, amellyel centire ugyanebben a méretben találkozhattunk már Maurice Béjart *Ballet for Life* című művében (1997), ha máskor nem, hát a 2006-os Erkel színházi vendégszerepléskor.

Végezetül egy mondat a társulatról: a táncosok iszonyatosan megdolgoztak azért, hogy a Szegedi Kortárs Balett egy látványos propagandaművet amilyen gyorsan csak lehet, átadjon a feledésnek.

UNISONO
(Szegedi Kortárs Balett – Nemzeti Táncszínház, Művészetek Palotája)

Zene: Ludwig van Beethoven. **Díszlet-jelmez:** Molnár Zsuzsa. **Fény:** Stadler Ferenc. **Film:** Kovács Gábor. **Asszisztens:** Markovics Ágnes. **Koreográfusok:** Mauro Astolfi és Juronics Tamás.
Táncolják: Cseténi Vencel, Fehér Laura, Finta Gábor, Hajszán Kitti, Haller János, Horváth M. Gergő, Major László, Palman Kitti, Szarvas Krisztina, Tarnavölgyi Zoltán, Tóth Andrea, Zsadon Flóra.

Demény Péter

A lélek pepita serpenyője

BÍRÓ JÓZSEF-PORTRÉ

Azt hiszem, azoknak a szótárából, akik így vagy úgy a színházról írunk (kritikát hetente vagy esszét olykoriséggal), többnyire hiányzik az „el tudom képzelni" szókapcsolat. Pedig szükség lenne rá. A „hiteles" némileg poros és általános, a „remek" és társai („nagyszerű", „kitűnő" és a többi) viszont egyenesen elnyűtt. Ezek a jelzők valami olyan profi hűvösséget árasztanak, amiért éppenséggel *nem* megyünk színházba; nem *színházba* megyünk. Az „el tudom képzelni" a nézőt is beleérti a folyamatba, aki nélkül nincs előadás – mégpedig olyan értelemben, hogy sokáig ott marad a szemében, az agyában és a létében, a lényében mindaz, amit látott.

Szerebrjakov a Ványa bácsiban
(Kézdi Imolával és Varga Csillával)

Bíró József az egyik legszínészebb színész, akit valaha látnom adatott. Márpedig őt a kezdet kezdetétől adatik látnom: 1986-ban kezdte kolozsvári pályafutását, amikor én már javában jártam a színházba; 2000-től szabadúszó, de továbbra is itt játszik a leggyakrabban.

„El tudtam képzelni", hogy a *Rendőrség*-beli Fogollyal beszélgetek; el tudtam képzelni, hogy egyszer bekopog, és döbbent arcomba köszön az Ördög a Molnár-darabból; hogy rám csönget Ionesco Tűzoltóparancsnoka; hogy beengedem a *Kövekkel a zsebben* Jake Quinnjét, s csak utólag kezdek el töprengeni rajta, kit is engedtem be tulajdonképpen.

El tudtam képzelni mindezt egyrészt az *intelligenciája* miatt. Bármilyen szerepet játszott, mindig tudtam, az éppen aktuális alak mögött vibráló értelem húzódik meg, az működteti a fantáziámat. Ez az intelligencia tette formátumossá még akkor is, ha olyan patkányokat játszott, mint Ficsúr a *Liliom*ból; ennek köszönhetően tudott *távolodva közeledni* például *A kék csodatorta* csodálatosan ostoba és érzelgős Papájához. Ez az intelligencia rázta már-már hisztérikusan a *Szemenszedett igazság*ban (talán ebben láttam először), ezt fojtotta iszonyúvá számomra legnagyobb szerepeiben. Micsoda Biberach volt Árkosi Árpád *Bánk*jában! Csúszott, mászott, kúszott, hízelkedve fenyegetett, és végül lekúszott a pokolba. Micsoda Napkirály a Tompa-féle *Képmutatók cselszövés*ében, milyen hidegen nagyszerű, milyen pitiánerül óriási, mennyire méltó ellenfele a Csíky András játszotta Molière-nek!

Mintha nem lettek volna idegei, s paradox módon mintha semmi másból nem állt volna, mint idegekből. Sütött és áradt belőle az *egzisztenciális mogorvaság*, lényének ez a furcsán rokonszenves jellegzetessége (ez különbözteti meg az értelem másik érzékeny megjelenítőjétől, Csíky Andrástól), amely érdekes módon két Csehov-darabban „jött át" a leginkább.

Az egyik az *Ivanov* volt az 1996–97-es évadban, a másik a 2008–2009-es évad *Három nővér*e. Az előbbiben Bíró Koszihot, az utóbbiban Szoljonijt adta. Mindkét figura „éppen csak ott van", jelentős-jelentéktelenül, ahogy egyedül Csehov tudja „odatenni" az ilyen alakokat. „Ritkán látni színpadon ilyen ragaszkodást egy kis pepita párnához és ilyen elementáris hitet a szanzaduban. Bíró József precíz, ugyanakkor gazdag fantáziáról valló szerepépítkezései, a legkülönfélébb helyzetekre való könnyed, intelligens rácsatlakozásai tulajdonképpen már egyáltalán nem meglepőek, inkább azt lehet bámulni, hogyan tudja mindig belekombinálni magát nemcsak az adott figurába, hanem annak környezetébe is. Ide most kitalálja magának a kis pepita ülőpárnát, amit mindenfelé magával hord (akinek életprogramja a kártyázás, annak előbb-utóbb tényleg gondoskodnia kell egy ilyen hasznos kis darab beszerzéséről), jól bepakol uborkából és heringből, és persze rohannia kell tovább, de a múlt éjszakai vintezést még részletesen elmeséli" – írja Margitházi Beja *Bizonytalan félmosoly* című kritikájában a *SZÍNHÁZ* 1997/5. számában.

Mindig ilyeneket művel ez a színész – jól megtalálja a maga pepita párnáit. Biberach kígyóságát, XIV. Lajos nyársat nyelt, sima keménységét, Jake Quinn slampos-

FENT: A Kövek a zsebben című előadásban (Hatházi Andrással)

JOBBRA: Szoljonij a Három nővérben (Péter Hildával)

ságát ugyanígy találta meg. De Csehovnál valahogy többről van szó. „Ha ez a gyerek az enyém volna, megsütném serpenyőben és megenném" – az ilyen mondatokban az ember és a színész *egyszerre* nyilvánul meg. Az ember mint olyan lény, aki nem tudja, mibe vetették, s ezt a bizonytalanságot a keserűség biztonságába fordítja át. Ilyenkor borzong bele a néző abba, mennyivel több a színház, mint estéink üres érdekessége, felületes frivolitása. Nem hiszem, hogy Bíró és Szoljonij párhuzamba állítása puszta írói *trouvaille*. Olyan színészről beszélünk, aki nem klasszikus vonásaival, nem is sztentori hangjával tölti fel alakításait. Ő a *par excellence modern*, kortárs figura: aki úgy figyelemre méltó, hogy nincs benne semmi különleges. Aki valahogy attól főszereplő, hogy egyáltalán nem főszereplő; aki azért *valaki*, mert *bármelyikünk* lehetne.

És az erdélyi színjátszásban, ahol négy vagy inkább hat évtizeden keresztül szinte kizárólag a *szóra* esett a hangsúly, még inkább modern színész Bíró attól is, amit főleg a *Kövekkel a zsebben* című darabban mutatott meg: *a teljesen interiorizált technika* révén. „...nagyon nehéz tetten érni azt a pillanatot, amikor (az előadás talán legszebb jelenetében) Bíró József hol Mickey (az egyetlen túlélő statiszta), akit kidobnak, mert nem bírt józan maradni a temetésen, de ő inkább a saját lábán távozik, hol pedig Jake Quinn, aki vissza akarja tartani. Kettejük huzakodása egyetlen színész bámulatos teljesítménye révén: íme, az előadás dióhéjban" – írtam annak idején (*Krónika*, 2002. március 15.). Nyolc éve még nem tudtam ilyen pontosan megfogalmazni az alakítások (Bíró szereplőtársa: Hatházi András) titkát: azt, hogy miközben a színészek technikai tudásuknak köszönhetően folyamatosan *kívül vannak* a megformált alakokon, tehetségüknek és beleérző képességüknek hála *belül is kerülnek*, s mert a váltások követhetetlen gyorsasággal villódznak, mindez iszonyú terheket ró rájuk, hiszen úgy kell átélniük az éppen soron levő alakot, hogy közben már gyakorlatilag a másikra gondolnak, de az idézett jelenetben ez a „közben" sem létezik tulajdonképpen. „...rengeteg tudatosság társul az őrülethez" – nyilatkozta nemrég (Bíró Józseffel Láng Zsolt beszélgetett: *Látó*, 2009/8–9.), s ebből a mondatból az is világossá válik, hogy Bíró miért úgy kiváló partner, ahogy még a jó színészek mindegyikéről sem mondható el: formaérzéke, gyorsasága, mindig ellenőrzött szenvedélyessége, kifogástalan ösztönei teszik azzá. Egy sérülékeny, pontos ember.

Andrei Şerban *Ványa bácsi*jának Szerebrjakov professzoraként a szerep szerint egészséges, mint a makk, de azt játssza, hogy beteg; pózol, és olyan tangót jár, amilyentől mindenkiben felhorgad az erotika; mindazt az élethazugságot, amit Csehov megírt a darabban, Bíró egyértelműen, mégis árnyaltan mutatja meg; tagja ennek a látszatközösségnek, s a látszaton túl mégis kilóg belőle, mert bizonyos értelemben ő maga irányítja.

Bíró József felvételei

Itt kell egy pillanatra eltöprengenem Bíró József beceneve – Ló – fölött. Ha a sebezhetőség felől közelítek, a karcosságot találom meg. Talán a megidézett állat munkabírása a magyarázat (mindannyian emlékszünk az *Állatfarm* feledhetetlen Bandijára, aki akkor is cipel, amikor mások pihennek). Vagy az áramvonalasság, amely első pillanattól nyilvánvalóvá teszi, hogy ez az ember mindent tud, amit testtel tudni lehet. Nem tudom „a" magyarázatot, de mélyen jellemzőnek érzem, hogy *éppen ő* kapott egy szótagos, könnyen megjegyezhető becenevet, ő, aki visszahúzódik és rejtőzködik. „...nem vallásos, nem ateista, nem művelt, nem műveletlen, nem aljas és nem tiszta, hanem *király*" – írtam a *Szabadság* 1997. február elsejei számában a *Képmutatók cselszövése* kapcsán, és most is azon töprengek, rajta kívül ugyan ki tudta volna ilyen hitelesen megjeleníteni a felülálló kívülállást. Aki sok ilyen szerepet játszik, és jól játssza el őket, annak egzisztenciálisan is folyamatosan a határon kell lennie.

Ez a keserű rezonőr májusban volt ötvenéves, de kortalan, mint az intelligencia nyugtalan mogorvasága. Szikár zárkózottságával, gumiszerű mozgékonyságával, rugalmas és kísérteties tenorjával a kolozsvári társulatnak éppoly stabilan változó tagja ő, akár a létezésnek.

Markó Róbert

Egy kiállítás képei

ARANY MASZK, MOSZKVA

Megérkezel Moszkvába, és közlik veled, hogy ha azt gondoltad, ez itt Oroszország, akkor tévedtél: ez itt Moszkva, állam az államban, tizenkilencmilliós világváros (városvilág). Kicsit mindjárt becsapva is érzed magad, hogy a neked és másik hatvankilenc külföldi vendégnek – Örményországtól az Egyesült Államokig – összeállított *Orosz csomag (Russian Case)* tizenkilenc előadása közül csupán négy nem moszkvai; a tizenkilencből fizikailag tizenhármat láthatsz a programütközések miatt, s ekkor még azt hiszed, végig is nézed mindegyiket, de a gyakorlatban megállsz majd tíznél. Így sem szégyelled magadat különösebben, mert négy nap alatt teljesíted ezt a penzumot, közben kutyafuttában pótolod az otthoni elmaradásaidat, kétségbeesett harcot folytatsz a méregdrága és csak imitt-amott elérhető internetért, és ismeretségeket is kötsz, egy amerikai színész-rendező-színházigazgatóval például, aki Csehovot készül rendezni odahaza, chicagói magánszínházában, és most inspirációt gyűjteni jött Moszkvába. Rengeteg mindenen meglepődsz időközben, és ha utólag visszagondolsz, alig tudod eldönteni, melyik a nagyobb csodálkoznivaló: a méregdrága – mondjuk tíz- és harmincezer forint közötti – színházi jegyárak, vagy az ezek dacára zsúfolásig megtelt nézőterek. Nagyon hamar kauzális kapcsot is találsz a tikettek magas ára és a telt házak között: az a benyomásod támad, hogy az orosz közönség megvásárolja magának a kulturális élményt, és ha már ilyen drágán, hát azt csinál a nézőtéren, amit akar, még a te Közép-Kelet-Európában beléd szocializált hozzáállásod szerint is megszentségteleníti Thália templomát, de minimum helytelenül viselkedik: eszik-iszik, telefonál, meglátogatja a mellékhelyiséget, majd gond nélkül visszacsörtet a sor közepére. Az elméletet – nem a néző van a színházért, hanem a színház a nézőért – helyesnek találod, csupán a gyakorlati megvalósulást érzed némileg csökevényesnek.

Középkategóriás, ámde kellőképpen drága hoteledből első utad az egy sarokra lévő Mejerhold Központba vezet, az Arany Maszk fesztivál egyik főhadiszállására. Az ötszintes épület játszóhely, kulturális és információs centrum, kávézó és találkozóhely egyben, csinos komplexumnak találod, a legfelső szinten ér az első furcsa színházi élmény, az ulan-udei Burját Drámai Színház *Út a megvilágosodáshoz* című előadása. A buddhista meditatív produkciónak ígért maskarádé egészen különös keveréke a rituális és a történetmesélő színháznak. A narráció szintjén nagyon is egyszerű az előadás: egy korán árvaságra jutó, számos életakadályt végigszenvedő fiú buddhista szerzetessé válásának rögös útját követi végig. Ám rendívül bonyolultnak tetszik mint szertartásszínház: nyilvánvalóan minden mozdulatnak, színnek, gesztusnak óriási jelentősége van, és nyilvánvalóan minden mozdulat, szín, gesztus felfejthetetlen számodra, kívülről jövő számára. Amit felfogsz mindebből, hogy szellős, tiszta, sallangtalan fogalmazásmód a burját színházé (mint minden, ami tradicionális), és sokat gondolkozol azon, vajon valóban ilyen nagy jelentőségű-e az orosz színházban a burját – egy további ulan-udei előadás szerepel ugyanis az *Orosz csomag* programjában, a *Kumalan örök fényénél* című etnográfiai bábprodukció. Tűnődésedben a programot válogató Jelena Kovalszkaja színikritikus sem segít meg különösebben, aki a sejtelmes „olyan színházi formák csokrát gyűjtöttük össze, melyek az orosz *mainstream* peremén virágoznak" mondattal zár rövidre mindenfajta további koncepciókeresést.

Írásodban most megtöröd az egyenes vonalú időbeli előrehaladás dramaturgiáját, és beszámolsz a maradék két vidéki produkcióról – milyen furcsa Pétervárt vidéknek nevezni –, melyek közül az elsőt, *A folyamatos görbület* címűt (Pavel Szemcsenko és Makszim Gyidenko előadása, AXE, Szentpétervár) részint azért nem látod, mert a kollégáid lebeszélnek róla, részint pedig azért, mert szerkeszteni indulsz szálláshelyedre, ám ehelyett órák hosszat cserélsz eszmét a kortárs finn drámáról, amiről pedig nem is tudsz sokat. A jekatyerinburgi *A vágy villamosát* azonban látod; Tennessee Williams darabját átírta, rendezte, az előadás díszletét és jelmezeit tervezte, a jekatyerinburgi színházat alapította és vezeti az egyszemélyes színházi iskola, Nyikolaj Koljada. Amikor Koljada *Murlin Murló*ját a 2006/2007-es évadban az Örkény Színház játszotta, a műsorfüzet a szerzőt az „uráli Lope de Vega" epithetonnal ruházta föl; az Arany Maszk brosúrája ezúttal az „uráli Tennessee Williams" formulát használja, pedig ha valaki, akkor aztán Koljada igazán nem szorul hasonlítgatásra, legalábbis a tekintetben, hogy aki egyszer látott egy Koljada-előadást, a következőt nagyon gyorsan fölismeri. A drámaíróként és -tanárként, színészként, rendezőként, társulatvezetőként egyformán tevékenykedő színházi ember produkcióiban rendszerint a legalsóbb, legkiszolgáltatottabb társadalmi rétegek

problémáit vizsgálja, az általa teremtett színházi nyelv merész, sokszor látszólag egymáshoz nem illő asszociációkon alapszik, és erősen rétegzett: a felszínen is üzenetértékkel bír, de mélységeiben is értelmezhető (amennyiben vannak mélységei).

Koljada színházáról tudni lehet azt is, hogy előadásait társulatának igényeihez és adottságaihoz szabja. Hogy *A vágy villamosa* esetében a koncepció vagy a szereposztás volt-e előbb, lényegében mindegy: az előadás tökéletesen szembemegy a Williams-darab (elsősorban szerep-) értelmezési tradícióival.

Jelena Lapina felvétele

Jekatyerina Cvetkova felvétele

FENT: Jelenet a Médeiából
BALRA: Döntetlen egy pillanatig
JOBBRA: A Potudany folyó

Itt ugyanis Stanley nem férfierejét fitogtató, nagy volumenű alfahím, hanem kisebbségi komplexusait folyamatosan – és elsősorban agresszióval – negligálni igyekvő nyikhaj, Blanche pedig a szerephagyománynál idősebb, de stabilabb, keményebb, életképesebb, végső soron elégedett nő, akinek a boldogságához csupán a társadalmi megbecsülés hiányzik. Az előadás egészen pontosan működteti a talajközeli primitivitásba süllyedt, ám hajdani formátumának foszlányait őrző Stellával kiegészített főszereplői hármast, miközben Koljada előadása rendszer- és társadalomkritika is: az amerikai álom, illetve a náci, azután kezdetben áttételesen, majd egészen konkrétan a kommunista totalitarista rémálom kórképe és bírálata. És mint ilyen politikailag rettentően inkorrekt előadás: nemcsak a *Lili Marleent* dúdolgatva megérkező, külsőségeiben is Marlene Dietrichre hajazó Blanche figurájának folyamatos leépítésével, de a vég nélkül karneválozó csőcseléknek az amerikai lobogót és a Szabadságszobrot kiforgató jelmezével. A tömeg ruhája végül – egyetlen kilencvenfokos fordulattal – orosz zászlóvá lényegül át, a porig alázott Blanche is beépül az önkívületben tombolók közé: szervesült a társadalomba, önmagát azonban végérvényesen elveszítette. Nem tudod, csak gondolod, hogy Blanche ezúttal a kortárs Oroszország metaforájaként is működik.

Jóval közelibb ismereteket szerezhetsz viszont az aktuális moszkvai viszonyokról, ha a Teatr.doc klausztrofób terébe ellátogatsz. A dohos pincét erős túlzás színháznak hívni, és ezt nem valami felsőbbrendű öntudat mondatja veled, hanem a rögvaló: omladozó, fekete falú, ablaktalan-levegőtlen helyiség a Teatr.doc, és így látod bizonyítva, hogy a kortárs dráma nemcsak nálunk mostohagyerek. Az aprócska pince-játszóhely ugyanis – amint azt már neve is mutatja – a kortárs dráma ügyét kívánja felkarolni, szövegközpontú előadásokat állít színre a „minden szöveg darab" elvét alkalmazva, s a Praktika Színházzal közösen saját fesztivált is fenntartott: a Novaja Dramát (Új dráma), melyet 2002-ben rendeztek meg először, s a tavaly halt hősi halált. A fentiek tudatában cseppet sem lepődsz meg, hogy az *Orosz csomag* egyetlen kortárs dráma alapú produkciója, *Az élet nagyszerű* amolyan félig szcenírozott felolvasószínház. Pavel Prjazsko darabja egy elmosódott, éppen ezért kiismerhetetlen értékrendszerű világot summáz: két fiatal nő és két férfi párkapcsolati krízisébe pillantunk be az első, kóstolgató szerelmes (?) együttlétektől a kényszer- és érdekházasságokig. Prjazsko gyakorlatilag panelekből építi fel a darabot, s olyan univerzális igazságokat (szigorúbban: közhelyeket) hangoztat, mint: „sosem bízhatsz olyanban, aki veled csalt", mégis igen érzékletesen mutatja fel a klasszikus értékek (házasság, barátság, satöbbi) devalválódását, és mint ilyen hiteles kórkép (akár a mi kies hazánkról is). Mihail Ugarov és Marat Gacalov láthatóan igen sok időt tölthetett a darabelemzéssel, és a felolvasószínházi forma annyiban passzol is a da-

rabhoz, hogy jelzi: a dráma szereplői mindent amolyan próbának tekintenek – mintha nem volna tétje semminek. Az előadásnak van, szerencsére, jócskán.

Ha némileg megengedő vagy, és kellőképpen elismered a dramaturg érdemeit a színházban, *Az élet nagyszerű* mellé felírhatsz még két kortárs orosz színpadi szöveget, bár mindkettő prózai műből íródott drámává, és csupán az egyik eredetijét írta orosz szerző. Mégpedig *A Potudany folyóét*, bizonyos Andrej Platonov (született Andrej Klimentov), a XX. század első felének szkeptikus kommunista prózaírója. A Potudanyt a magyar történelemből is ismerheted: mocsaras árterületeivel nehezítette a második magyar hadsereg előrejutását a Don felé, és a moszkvai Színházművészetek Stúdiójának előadása is nagyjából ezt az időszakot, a késő harmincas, korai negyvenes éveket választja (kiinduló) játékidejéül. A többszintes, egy kamara- és egy stúdiószínpaddal rendelkező, szépségesen felújított és korszerűsített

Színházművészetek Stúdiójának előterében héjában főtt krumplit, ízesítetlen teát kínálnak az érkezőknek bádogtálakon, bádogbögrékben, téged például egy fegyveres katona kísér fel a legfelső emeletre, ahol maga a Szergej Zsenovacs rendezte előadás kezdetét veszi. Alekszandr Borovszkij díszlete az egyik legfantasztikusabb, amit valaha láttál: ötvenegy hatalmas, uszkve hatméteres fenyődeszka, fölérnek az égig (illetve a plafonig), egyesével megszámozva 38-tól 89-ig. Már a tér annyi mindent közöl, hogy kapkodod a fejedet: a szálegyenes fenyők erdejében, távol a világ zajától, egy fojtogató háború előszelével a levegőben – itt zajlanak hát az események. A számozott deszkák sokféleképpen megfejthetők, a leghihetőbbnek tán az tetszik, hogy egy élet – és általa egy történelmi kor – éveinek mérőszámai. Nem tudom, *A Potudany folyó* önéletrajzi ihletettségű munkája-e Platonovnak. Tény viszont, a szerző éppen ötvenegy évet élt, és tény, hogy Zsenovacs a számozott fenyődeszkák segítségével érzékelteti az idő múlását. A 43-as és a 76-os deszkából kisszéket ácsolnak, a 71-esből bölcsőt, a 68-asból szép kettős szekrényt, ami azután hitvesi rejtekhelyként is fungál, a 47-esből, az 52-esből és a 80-asból koporsót – egy életre való visszaemlékezésnek a képeit látod a színpadon, s áttételesen – mint az emberéletekre kiható tényezők sora – az 1938 és 1989 közötti orosz történelem is megelevenedik. A tulajdonképpeni visszaemlékező pedig egy öregember, akit egészen pompás (csinált) civilséggel játszik egy színész, akinek a nevét nem jegyzi a színlap, ő a narráció alfája és ómegája, amolyan keretszereplő, aki egyben tartja a szálakat, az ő emlékezésének szubjektív logikája szervezi rendszerbe az elsősorban a térkialakítás-térkezelés szempontjából revelatív estét.

A Színházművészetek Stúdiójának előadásához ezer szállal kapcsolódik a RAMT múltfeldolgozó produk-

ciója, a *Döntetlen egy pillanatig*. A szülőhazájából, Litvániából szovjet nyomásra 1972-ben Izraelbe emigrált Icchokas Meras hatvanas években keletkezett regénye magyar nyelven is olvasható (igaz, nem az eredetiből, hanem oroszból lefordítva), ám tudomásod szerint nem váltott ki különösebb visszhangot Magyarországon – Moszkvában a korai harmincas litván rendező, Mindaugas Karbauskis adaptálta színpadra a megindító családtörténetet. A regény és az előadásszöveg kerettörténete szerint a vilniusi gettó egyik náci tisztje és egy zsidó fiú, a Lipman család legifjabb sarja sakkozik egymással. A regény minden egyes fejezete egy-egy lépés a partiban, s ezt a dramaturgiát követik le a színpadi változat jelenetei, nagy mágnestáblán figyelheted, melyik szereplő hogyan lép; miközben a történet – a filmes vöröshering-effekt mintájára – fordított linearitásban narrálódik, és ez Meras hatalmas találmánya: a legutolsó színben válik csupán világossá, mi volt a játszma tétje: ha a fiú nyer, őt megölik, de a gettóbeli gyerekeket nem deportálják; ha a tiszt győz, a fiú életben marad, de a gyerekeket deportálják; ha döntetlen, a fiú is életben marad, és a gyerekeket sem deportálják. Az utolsó lépésben a fiatal Lipman dönthet: mattot ad, vagy felajánlja a döntetlent. És mattot ad – valószínűleg azért, mert így „játékból" legyőzi az ő „valódi" legyőzőjét, aki életének-halálának ura a gettóban, és méltósággal távozik az életből. A produkció mindemellett egy másik szálat is folyamatos mozgásban tart: a Lipman család történetét meséli el, ily módon a zsidó gyerekek makrotragédiája mellé egy személyes-családi mikrotragédiát is állít. A lassú tempósággal épülő nyolc jelenetben életképek sorjáznak, s a hétgyerekes Abram Lipman minden egyes kép végére elveszíti egy-egy gyermekét. Ezt azonban Karbauskis nem direkte közli veled, hanem Anna Fjodorova beszédes díszletével: a hét nagy mágnestábla közül egyet-egyet időről időre befordítanak, mígnem Abram Lipman egyedül marad, és nincsen más, csak a csend – tulajdon történelmi múltaddal is szembesít, miközben egy rémuralom talán élhető mindennapjaival (mert minden mindennap élhető, gondolod) ismertet össze a *Döntetlen egy pillanatig*.

Mielőtt – mintegy slusszpoénként – legnagyobb moszkvai élményedről, a MTYuZ *Médeiá*járól beszámolnál, fontosnak tartod megjegyezni, hogy az orosz fővárosban sincsen kolbászból a színházi kerítés. Sok a blöff, elsősorban a különféle pince- és gyárszínházakban: performanszoknak vagy happeningeknek mondott tökéletesen üres produkciók, amelyekhez hasonlókat idehaza, regisztrálod örömmel, nem is igen látni. Mindazonáltal mégiscsak a kamara- és stúdióterekből várnak valamiféle megújulást az ottaniak: nagyszínházi előadást csak hármat mutatnak, ebből kettőt azonos időpontban. Így lemaradsz Tuminasz Vahtangov színházi *Ványa bácsi*járól, melyet a Csehov-jubileum (az idén lenne százötven éves Anton Pavlovics) legjobb Csehov-előadásának tart a moszkvai kritika – helyette a Művész Színház történelmi falai között egy másik kurrens rendező másik klasszikusát, Kirill Szerebrennyikov *Koldusoperá*ját választod, három részben és négy órában, ami persze önmagában nem sokat jelent, de keserűen állapítod meg a második felvonás után, hogy Szerebrennyikov mintha maga mögött hagyta volna hajdani átgondolt innovativitását. A Művész Színház egészen elképesztő felkészültségű *all-round* színészeket képes kiállítani, a rendező és Nyikolaj Szimonov által tervezett díszlet pedig igen látványos, mi több: minimalizmusában roppantul korszerű, főszerepét egy kerekeken guruló fémketrec játssza, amelyből és amelybe ki-be ugrál az atletikus Bicska Maxi – de sem a ketrecnek, sem az előadásnak nincsen teteje, súlya, tétje. Mert megvan ugyan a törekvés a kortárs Moszkva (ahogyan azt a messziről jött magyar néző elképzeli) megfestésére, de Szerebrennyikov ecsetje nem fog elég vastagon.

Az általad igen nagyon kedvelt, mindeddig azonban csupán DVD-kről ismert Kama Ginkaszé azonban igen. *Médeiá*ja békebeli, Sztanyiszlavszkij-ihletettségű produkció, illetve úgy képzeled, hogy a megvalósult Sztanyiszlavszkij-módszer maga, az történik ugyanis, hogy „a színész az átélés segítségével éri el a színpadi művészet alapvető célját". Magyarán állapotban van, egybefolyik taknya-nyála, mert élő-lélegző eszköz a rendezői kézben, és mivel Ginkasz erős keze ezúttal nagyszerűen rendelkezik, és mivel a produkció – mind színészileg, mind szövegileg – nagyszerű alapanyagból gyúródik össze, nagyszerű az előadás is. A Médeia-mítosz és -történet hatalmas léptékű irodalmából Ginkasz Senecáét és Anouilh-ét választja ki, és elegyíti Joszif Brodszkij költeményeivel, végül pedig olyan textust hoz létre, amely a hangsúlyt nem Médeiára, hanem a Médeia és Iaszón közötti kapcsolat minőségére helyezi. A darab problematikája az intézményes élettársi kapcsolat, vagyis a házasság és a szabad szerelem közötti konfliktust taglalja, és legfőbb ereje abban áll, hogy nem polarizál: mindkét fél igazságát fel tudja mutatni. Itt Iaszón nem önző hatalomvágyból kacsingat Kreón lánya felé, hanem mert Médeia nem hajlandó hozzámenni, s míg a férfi törvényes utódokat, társadalmi megbecsülést, nyugodt felnőttéletet akar, addig a nő folytatná a szocializációtól távoli, félig állatias ösztönszerelmet, e szokatlan, szabálytalan és rendszerint rövid ideig tartó kamaszboldogságot. Hogy Ginkasz előadása némileg elemelkedik a realizmustól, azért Szergej Barkin díszlete szavatol: a tervező tengerkék, csempézett közfürdőre emlékeztető teret álmodott az előadáshoz, melyben bokáig áll, és lépten-nyomon felkorbácsolódik a víz, egyszerre életre keltve ezzel a tengerparti helyszínt és sugallva a vizet fakasztani, tengert lecsendesíteni képes varázslónő, Médeia, az örök nő nyugtalanságát. Amit pedig az öreg, itt kopaszra nyírt hajával, recsegő alt hangjával szinte nemtelen szolgáló agg (vulgár)bölcsessége ellenpontoz: már a gyerekgyilkosságok után Ginkasz roskatag székre, egy sarokba ülteti vén színészét, hogy egy szál lámpával és egy szál színészettel tanúskodjon arról, az élet sosem értelmetlen, mert mindig van mire várni, éjjel a hajnalra, hajnalban a délre, délben az estére, este az éjjelre, és így tovább, amíg a világ világ.

Rosner Krisztina

A színészképzés módszere

DAVID ZINDER: TEST – HANG – KÉPZELET

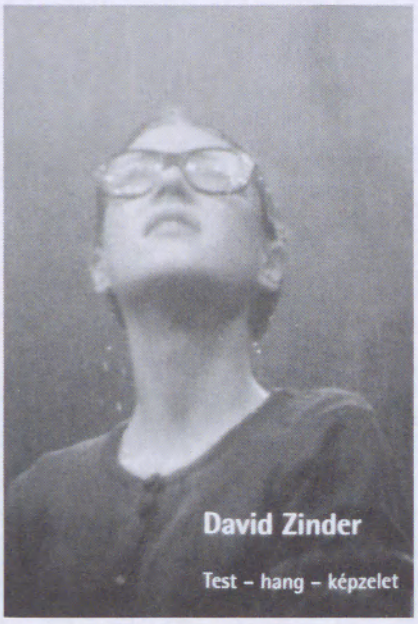

A nézőket megindító mozdulatlan színész képe. David Zinder színésztankönyvének „záró képe" ez, kétdimenziós tabló, „amelyben a színház számtalan rétege – *jelenlét, forma, ellenálló képesség, paradoxon, rejtély és kapcsolat* – egyszerre és együtt létezik az előadás terében vibrálóan *összehangolt* közös képzelet pillanatában" (381.). Ez a „könyvpillanat" több szempontból is szimbolikus. Egyrészt mert magában foglalja a könyvben leírt képzési útvonal kimeneti követelményét: Zinder szerint ez a kép jeleníti meg a színészi munka legmagasabb fokát, az átalakuló színész sűrített jelenlétét. Másrészt pedig azért, mert a kimeneti követelmény önmagában véve is egy *kép* – olyan középponti fogalom ez Zinder rendszerében, amelynek számos aspektusa rétegződik egymásra a műhelymunka során: *kép*esség, *kép*zés, *kép*zelet. A módszer nyitó képe is hasonló ehhez: a színész, aki „átlépi a küszöböt", a munka legelején nyitott készenléti állapotba helyezi magát. A rendszer tehát egy ciklus: visszatér a kezdethez, a mozgáson át a mozdulatlan színész állapotáig, de úgy, hogy a megtett út tapasztalata megjelenik a vég- (tehát kezdő-) pontban.

David Zinder a Tel-avivi Egyetem Színművészeti Tanszékén tanít, emellett világszerte színházi workshopokat tart saját, „képmunka" elnevezésű módszerével, valamint Mihail Csehov metódusával. A Kolozsvári Állami Magyar Színházhoz és a Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színházhoz többéves aktív munkakapcsolat fűzi: műhelymunka-sorozatokat vezetett, és előadásokat rendezett e társulatok számára. Színészképzési módszerére Mihail Csehov pedagógiája volt a legnagyobb hatással; elsősorban Csehovnak a pszichológiai gesztusra és a formaérzékre vonatkozó elképzelései, illetve a testi kifejezőkészség elsődlegessége a szóbeli közléssel szemben. Csehov mellett legtöbbször Eugenio Barba, illetve Viola Spolin és Keith Johnstone gondolataira hivatkozik a könyvében: a preexpresszszív (kifejezés előtti) színészi állapot fogalmára (Barba), valamint az improvizációs technika alapelveire és gyakorlataira (Spolin, Johnstone). *Test – hang – kép* című, saját színészképzési módszerét összefoglaló könyve angol nyelven 2001-ben jelent meg először. Módszertani művének elsődleges címzettje a rendező, csoportvezető, színészmesterség-tanár, ugyanakkor a színészek, táncosok is beilleszthetik elképzeléseit egyéni munkájukba.

Egy, a színészmesterséggel foglalkozó tankönyv írása során felmerülő paradoxonnal Zinder is kénytelen volt szembesülni: a műhelymunka mindennapi gyakorlata általában mentális hajlékonyságot, gyakran rögtönzést követel meg a csoportvezetőtől a feladatok összeállításában és vezetésében, míg az írott változatban – a könyv szerkezetéből következően – fiktív időrendnek kell érvényesülnie. Ennek a kényszerű időrendnek Zinder azzal tesz eleget, hogy művét két nagy részre osztja *Logika* és *Praxis* címmel. A képzés logikájára vonatkozó, a gyakorlati résznél jóval rövidebb első szakaszban egyrészt az alkotó folyamat fejlesztésének analitikus megközelítését kínálja (azaz, úgy véli: a kreatív gyakorlat egy részlete tanítható, amennyiben az adott elemet sikerül leválasztani az alkotás egészéről, és nevet adva neki, további gyakorlatokat rendelni hozzá), másrészt pedig vázolja a képzés útvonalának főbb irányait:

a testtől a hangon át a képzeletig;
a fizikaitól a fizikai-vokálison át a fizikai-vokális-verbálisig;
az elvonttól a konkrétumig. (24.)

A *Praxis* című fejezet a műhelymunka-sorozat részletes felosztását, az ehhez tartozó gyakorlatokat, azok céljait, hangsúlyait és tanulságait tartalmazza. Zinder igyekszik kerülni az alkotási folyamat leírásával gyakran együtt járó misztikus ködöt, és figyelmeztet, hogy a gyakorlatok megoldása során kerülni kell a pszichologizáló módszereket: a megoldás maradjon absztrakt és formaközpontú.

A munkafolyamatban a szerző elkülöníti a fizikai és a kreatív bemelegítés szakaszait; rendszeres, összehangolt, pontos megvalósításukat a kreatív állapot kialakításához és fejlesztéséhez elengedhetetlennek tartja. „Leporolja" és rendszerbe állítja a másoktól ismert séta-, tükör- vagy szoborgyakorlatok sorozatát, illetve a botokkal végzett feladatokat. Ez utóbbiak a csoport tagjainak koncent- rációs és koordinációs készségét egyaránt fejlesztik. A *Formasorozatok* és a *Plasztikák* nevű gyakorlatsorok pedig az improvizációs technika alapjait segítenek elsajátítani, a mozdulatokra, nem pedig a verbális kifejezésre koncentrálva.

A műhelymunka során Zinder az alábbi terminusokat, szempontokat, magatartásmintákat sajátíttatja el a színészhallgatókkal:

a *kreatív pillanat*, annak felismerése, megragadása, kimerítése és az új alkotó ciklus felismerése. Zinder kísérletet tesz a kreatív pillanat „stratégiai szempontok alapján történő szétbontására" (38.), így elkülönítve a *Készenlét, Láb-a-levegőben, Kreatív Bizonytalanság* és *Lépés az ismeretlenbe* nevű szakaszokat;

laza fókusz: a színész figyelme mindent észleljen, de semmit se

emeljen ki a látómezőből; olyan alaptechnika, „amelynek révén a periferikus látás ugyanolyan hatékonnyá válik, mint a frontális" (97.);

kapcsoltság (connectedness): a színészi test, hang és képzelet erőteljes „egységének/azonosságának" kisugárzása az előadás pillanatában (32.); a fordító megjegyzése szerint a fogalom vonatkoztatható a színész és a néző közötti viszonyra is;

veszélyezdés (dangerworks): „a szó kettős értelmű, első jelentésében a veszélyre való edzést, felkészülést jelenti, másik jelentése az, hogy a »veszély működik«, mozgósítja a színészt" (Visky András szerkesztői megjegyzése, 83.). E gyakorlatok végzése, technikává alakítása „»metaforikus légtornára« tanítja a színészt, olyan merészségre, amely nem rejt kimondott fizikai veszélyt, hanem a színészmesterség mindennapjaihoz szoktatja a színészt, megtanít neki valamit alkotó énjéről, magáról az alkotás folyamatáról – de nem a fizikai vakmerőségről szól" (150.);

sugárzás: Mihail Csehov módszerének egyik leglényegesebb (és talán leggyakrabban félremagyarázott, misztifikált) terminusa; Zinder egymásra épülő, a tükörjátékokból kibomló gyakorlatokkal felfoghatóvá, megtapasztalhatóvá és (bizonyos fokig) elsajátíthatóvá teszi a jelenséget;

színészi káté: „a színészeknek olyan »mechanizmust« kell kiépíteniük, amellyel az egyszeri tapasztalást »magatartássá« alakítják. Ennek egyik módja, ha kialakítják magukban a »rákérdezés szokását«, ha *az események tapasztalása közben* olyan kérdéseket tesznek fel önmaguknak, mint például: »Mit teszek, miközben ezt élem?«, »Mit tettem, hogy ez megtörténhetett?«, »Mit kell még tennem, hogy ez megtörténhessen?«" (53.). A színészi önreflexió tehát az a tevékenység, amely elválasztja a gyakorlatok végzésének, a játéknak a puszta élvezetét a céltudatos felkészüléstől (bár ezek a fogalmak természetesen összefüggenek egymással).

A test bemelegítése és alkalmassá tétele csak az egyik aspektusa a rendszernek; a második nagy terület a hang használatának elsajátítása. Zinder elsősorban Rudolf Steiner elképzelésére – a beszéd mint „alakot öltött gesztus" – támaszkodik (253.), amikor test és hang viszonyát, a mozgó és „hangzó" test összekapcsolt, összehangolt állapotát keresi. Ebből következően a szöveg/beszéd esetében – legalábbis a képzésnek ezen a szintjén – a hangsor, a hangok asszociációkat keltő képessége válik érdekessé, nem pedig a szavak elsődleges jelentése.

A módszer hármas felosztásának (test – hang – képzelet) utolsó szakaszában Zinder abból a feltételezésből indul ki, hogy „a képzelet *képezhető* eszköz" [eredeti kiemelés, 278.], a képzés tétje pedig az, hogyan lehet „a test képteremtő funkcióját tudatosan alkalmazott technikává formálni" (304.). Az egyre összetettebbé váló gyakorlatok párhuzamosan haladnak a szóbeli és a testi kifejezés területén („Véletlen beszéd", szoborgyakorlatok és a test középpontjának megtalálására irányuló feladatok). A „Mozgó költészet" és a „Verskoreográfia" gyakorlata zárja a kötetet. A verskoreográfia befejezéseként Zinder arra kéri a színészt, hogy adja elő a verset egyetlen szó és mozdulat nélkül – ez az a pillanat, amikor a képzési folyamatban elérkezünk a nézőket megindító mozdulatlan színész képéhez.

Noha Zinder a rendszerében rejlő logikát és rendezettséget hangsúlyozza, nem zárja ki, hogy az olvasó/rendező kiemeljen egyes gyakorlatokat, szempontokat, és saját munkájába illessze őket. (Recenziót írni egy gyakorlatsorokat tartalmazó tankönyvről meglehetősen sajátos folyamat. A gyakorlatok nagyon jól néznek ki „fejben", de az igazi próbatétel a műhelymunka valósága. Ezért kipróbáltam néhányat. Működtek.)

A könyv végén található mutatók sokat segíthetnének a mindennapi használat során: a gyakorlatok betűrendes felsorolása mellett van tematikus mutató is, ez mindenképpen pozitívum. A név- és tárgymutató azonban pontatlan és következetlen, tehát használhatatlan.

Zinder könyvét a kolozsvári Koinónia adta ki, színházi tárgyú sorozatának újabb köteteként. A magyar nyelvű színészképzés számára rendkívül fontos, hogy Zinder módszere hozzáférhetővé vált: olyan rugalmas, nyitott, ám koherens rendszerről van szó, amely összefogja és egységbe rendezi a színész szóbeli és testi kifejezőkészségének fejlesztését. A kötetet fordító Hatházi András – színész, színészmesterség-tanár, rendező – a közös munka tapasztalatain átszűrt értő megjegyzéseivel sokkal inkább *közvetít;* végigkíséri az olvasót a képzés útján. Ahogyan a sorozatszerkesztő, Visky András is „benne van" a könyvben. *Hármas jelenlét,* közös munka, jó társaság.

Fordította Hatházi András. Koinónia, Kolozsvár, 2009.

Summary

István Ugrai and Balázs Zsedényi sum up the 2009/2010 season of Kaposvár's Csiky Gergely Theatre and point to the slow and wilful decay of this once so glorious house.

Two conversations follow. Orsolya Kővári talks to Eszter Novák, an outstanding director who has difficulties in finding her place, and Dezső Kovács met Bertalan Bagó, actor, director, manager, ex-arts director of the Zalaegerszeg theatre who does not give up his plans of building and managing a company.

The obituary for Ottó Ádám (1928–2010), a great and path-finding director-manager of his generation who initiated a great period for the Budapest Madách Theatre, is written by István Nánay.

Critics of the month: László Sz. Deme, Balázs Zsedényi, András Sztrókay, Judit Szántó, Andrea Rádai, Tamás Koltai, Kornélia Deres, Anikó Oroszlán and Bea Selmeczi saw for us Luigi Pirandello's *Nobody Knows How* (The Ark), *Without a Net*, „cabaret mortale" by the Tatabánya company, János Háy's *Valley Bridge* (Colibri), Jon Fosse's *Autumn Dream* (The Ark), Lajos Barta's *Love* (Miskolc), *King Lear* (Nyíregyháza), Shakespeare's *As You Like It* (New Theatre) Sándor Sultz's *Mal'haba* (Third Theatre, Pécs) and Leonid Zorin's *Warsaw Melody* (Cellar Theatre).

Two opera performances are also reviewed: Tamás Koltai describes Mussorgsky's *Boris Godunov* at Debrecen, while László Kolozsi went to Szeged to see Verdi's *Un ballo in maschera.*

Five dance productions found their way to the present issue. Annamária Szoboszlai, Márta Péter, Csaba Kutszegi and Csaba Králl saw, respectively, a Beckett double-bill: *Happy Days* and *Waiting for Godot* by Csaba Horváth (Trafó), *Faun*, an evening to the music of Debussy, Strawinsky and Péter Kunert by Éva Duda's Company, *Romeos and Juliets* at Miskolc as well as Mozart's *Requiem* at Eger and finally *Unisono*, produced by the Szeged Contemporary Ballet of Tamás Juronics.

The portrait of József Bíró, an outstanding Transylvanian actor is drawn by Péter Demény.

Róbert Markó contributes to our column on World theatre a comprehensive account of Golden Mask, the big Moscow festival of contemporary Russian theatre.

We also have a book for recommending: Krisztina Rosner introduces *Body-Voice-Imagination* by David Zinder, professor at the Theatre Arts Department of Tel-Aviv University.

Playtext of the month is poet and linguist Ádám Nádasdy's new version of *King Lear.*

James Valencia az egri Requiemben

Gál Gábor felvétele

színház

A MAGYAR SZÍNHÁZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

DRÁMAMELLÉKLET 2010. JÚLIUS

William Shakespeare
Lear király

Fordította: Nádasdy Ádám

A fordító megjegyzései

A jelen fordítás alapszövege a Foakes-féle „Arden" kritikai kiadás, melynek szövegét vita nélkül elfogadtam eredetinek (*King Lear*, ed. R. A. Foakes, London, 1997). Az el nem hangzó anyagoknál – idők, helyek, színpadi utasítások – merítettem az Arden mellett más kiadásokból is. A fordítás 2010-ben készült a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház számára, ahol Telihay Péter rendezésében került színre.

A *Lear király* két, némileg eltérő ősváltozatban maradt fenn (Kvartó 1608, illetve Fólió 1623), s nem egyértelmű: melyik az „igazi". A kiadók így többnyire a két verziót összeszövik, s egy harmadikat hoznak létre, mely lehetőleg mindkettőből a legtöbbet őrzi meg. Ilyen a jelen fordításhoz használt szöveg is.

A tegezés-magázás *(thou*, illetve *you)* kérdésében lehetőleg Shakespeare-t követtem, de sokszor a magyar szokásnak megfelelően megváltoztattam. Például Goneril és Regan magázódnak *(you)*, ami a mai magyar nézőnek félrevezető volna, ezért ezt tegezve fordítottam. A királyi többest egyes számmal fordítottam.

Technikai megjegyzések

– A sorok számozásában az „Arden" kiadást követem, még a prózai részeknél is, ahol a jelen leirat sorai hosszabbak (így ugorhat a sorszámozás). A verses részeknél az általam betoldott sorokat „.../a" számmal jelölöm (79 sort toldottam be).
– A sor elején csak akkor írok nagybetűt, ha egyébként is az kell (új mondat vagy tulajdonnév esetén).
– A hangsúlyos *hogy* (= *hogyan*) szót kétes esetekben *hogy'*-nak írom (például *Mondd meg, hogy' menjek?*).
– A rövid-hosszú *i, u, ü* esetében a saját beszédemet követtem, mely gyakran nem azonos a helyesírási formával (például a *kíván* szóban rövid *i*-t ejtek: *„kiván"*), így a jambusaim is eszerint működnek. A szövegben ezt csak kivételesen jelöltem, a többit a színész fülére bízom.
– Ha egy szereplő szövegét félbeszakítják, azt *„így—"* jelölöm; ha magától hallgat el, azt *„így..."*.

SZEREPLŐK

LEAR, Britannia[1] királya
BOHÓC[2] Lear udvarából
LOVAG[3] Lear kíséretében

GONERIL, Lear legidősebb lánya
ALBANY[4] herceg, a férje
OSWALD,[5] az udvarmesterük

REGAN,[6] Lear középső lánya
CORNWALL[7] herceg, a férje

CORDELIA,[8] Lear legkisebb lánya
FRANCIA KIRÁLY, a kérője, majd férje
BURGUND[9] HERCEG, a másik kérője

KENT gróf (átöltözve Cajus)

GLOSTER[10] gróf
EDGAR, a fia (átöltözve Rongyos Tamás, később Parasztlegény)
EDMUND, Gloster házasságon kívül született fia
CURAN,[11] nemesúr Gloster kastélyában
ÖREG BÉRLŐ, gazdálkodó Gloster birtokán
SZÁZADOS Edmund csapatában

HÍRNÖKÖK
TISZTEK
SZOLGÁK
KIKIÁLTÓ

Lear kísérői, szolgák, tisztek, katonák, őrök, urak

I. FELVONÁS, 1. SZÍN

Lear palotája.
Jön Kent gróf, Gloster gróf, Edmund

KENT Azt hittem, hogy a király jobban szereti Albany herceget, mint Cornwallt.
GLOSTER Nekünk is mindig úgy tűnt; de most, hogy fölosztotta a királyságot,[12] nem nyilvánvaló, melyik herceget tartja többre, mert olyan egyenlően mérte ki kettőjük részét, hogy a legtüzetesebb vizsgálat se találna köztük különbséget.
KENT *(Edmundra)* Ez nem a te fiad, gróf uram?
GLOSTER Ezt a fiút a születésekor a nyakamba varrták. Annyiszor röstelkedtem a létrejötte miatt, hogy már megedződtem.
KENT A létrejötte miatt? Nem értem.
GLOSTER Az anyja bezzeg értette, úgyhogy hamar kigömbölyödött, és előbb volt a bölcsőjében kisfiú, mint az ágyában férj. Hát igen. Egy lyuk tátong az életrajzomon.
KENT Percig se sajnáld, kérlek, ha ilyen derék gyerek bújt ki belőle!
GLOSTER Van ám nekem törvényes fiam is,[13] egy jó évvel idősebb ennél, de az se kedvesebb a szívemnek: mert bár ez a büdös kölyök illetlenül jött, mikor senki se hívta, de az anyja szép volt, megcsinálni jó volt, úgyhogy vállalnom kell a kis korcsot. – Ismered az urat, Edmund?
EDMUND Nem, jó apám.
GLOSTER A nemes Kent gróf. Jegyezd meg, fiam, mert ő nekem kiváló barátom.
EDMUND *(Kenthez)* Állok szolgálatára, gróf úr.
KENT Máris kedvellek, s remélem, megismerlek jobban is.
EDMUND Uram, azon leszek, hogy kiérdemeljem.
GLOSTER Kilenc évig külföldön volt,[14] és hamarosan megy megint. – Jön a király!

Harsonaszó. — Jön egy udvaronc, és egy párnán kis koronát hoz, utána Lear, Cornwall herceg, Albany herceg, utánuk Goneril, Regan, Cordelia, kísérők

LEAR Kísérd ide a francia királyt és a burgund herceget, Gloster!

GLOSTER Máris, felség.

Gloster el[15]

LEAR Fölfedem addig titkos tervemet.[16]
(A szolgákhoz) A térképet! *(Átadják neki)*
Országomat ezennel
fölosztom három részre, hogy levessem
vénségemről az állam ügyeit,
s ifjabb erőknek adjam át, mig én
nyugton araszolok a sírba. – Cornwall,
s te, nemkülönben kedves Albany:
eldöntöttem, hogy most kihirdetem:
melyik lányom mit örököl, hogy erről
több vita ne legyen. – A két nagyúrnak,
a burgundnak s a francia királynak,
akik kislányomért versengenek,
s mint kérők itt időznek: nekik is
választ kell adni. – Halljam, lányaim
(mivel most leteszem királyi tisztem,
a föld s a kormányzás gondját-baját):
melyiktek szeret a legjobban engem –
hogy annak adjak többet, akinél
szív s érdem egybeesik. Goneril,
elsőszülöttem, szólj először!

GONERIL Atyám! Úgy szeretem, hogy szó azt le nem írja.
Mint szemem fényét, szabadságomat,
jobban, mint vagyont, kincset, drágaságot,
egészséget, jóhírt, szép életet;
jobban, mint gyermek apját valaha.
A beszéd itt kevés, a hang ügyetlen,
mert minden mértéken túl szeretem.

CORDELIA *(félre)* S mit mond Cordelia? Csöndben szeret.

LEAR *(Gonerilhez)* E tartományokat, innen idáig *(Mutatja a térképen)*,
árnyas erdőket, gazdag réteket,
bővizű folyókkal és dús mezőkkel
neked adom, hogy te és Albany
s utódaitok birtoka legyen,
örökre. – Mit mond második leányom,
a drága Regan, Cornwall hitvese?

REGAN Atyám, én nővéremmel egy anyag vagyok,
érek is annyit. Úgy érzem szivemben:
ő szeretetem *tényét* jól leírta,
ám mértékét nem. Ezért most kimondom:
én lekicsinylek minden örömet,
mit test vagy lélek dúsan fölkinál,
s csak egy örömem van: felségedet
szeretni.

CORDELIA *(félre)* Jaj neked, Cordelia!...
Vagy mégse? Mert ahogy én szeretem,
az többet nyom a latban, mint a nyelv!

LEAR *(Reganhoz)* Te és utódaid kapják örökbe
az országnak e gazdag harmadát,
mely méretre, szépségre nem csekélyebb,
mint Gonerilé. – És most, drágaságom,
te, legkisebb leányom, akiért
a francia bor s a burgundi tej[17]
versenybe szállt: te mit tudsz mondani,
hogy többet kaphass, mint nővéreid?

CORDELIA Semmit, atyám.

LEAR Semmit?!

CORDELIA Semmit.

LEAR A semmi – semmi lesz! Próbáld megint!

CORDELIA Az a bajom, hogy nem tudom kitenni
a szívemet a számra. Szeretem,
ahogyan kell: se jobban, se kevésbé.

LEAR Mi van? Cordelia! Más hangot üss meg,
mert rosszul járhatsz még!

CORDELIA Felséges úr,
maga nemzett, nevelt, és szeretett.
És én viszonzom mindezt, ahogy illik:
tisztelem, szeretem, szót fogadok.
Mért mentek férjhez a nővéreim,
ha csakis felségedet szeretik?
Aki majd engem elvesz, elveszi
a szívem, gondom, figyelmem felét.
Én nem fogok, mint ők, oltárhoz állni,
s közben az apámat szeretni.

LEAR Te szívből mondod ezt?

CORDELIA Igen, apám.

LEAR Kislány létedre ilyen kemény vagy?

CORDELIA Kislány vagyok, felség, de szókimondó.

LEAR Hát jó! A szókimondás lesz a hozományod;
mert esküszöm a Nap szent sugarára,
az éji Hekaté[18] titkaira,
a szférák minden fent mozgó körére,
melyektől függ létünk és pusztulásunk,
hogy kitagadlak, s nem vagyok apád.
Fölmondom a vérségi köteléket.
Mostantól fogva úgy tekintsd magad,
mint idegent. A szkítiai barbár,
vagy az, ki éhségében kölykeit
zabálja föl, az többet kap szivemtől,
több szánalmat, mint te, ki valaha
a lányom voltál.

KENT Felséges uram—

LEAR Hallgass, Kent,
ne lépj a dühöngő sárkány[19] elé! –
(Cordeliára) Ő volt a kedvencem; nála kivántam
végső nyugalmat, ápolást találni. –
(Cordeliához) Menj! Ne lássalak! –
(Az udvarhoz) Úgy legyen sírom békés, hogy e nőhöz
nincs több közöm. Hívják a franciát!
Mi lesz már?! Hívják a burgundit is!

Egy vagy két szolga kiszalad

Cornwall és Albany!
Két lányom részéhez *(A térképre mutat)* osztozzatok
e harmadikon. Ő férjhez mehet
a saját gőgjéhez, ami szerinte
„őszinteség"!...
Hatalmamat kettőtökre ruházom,
jogokkal s jelképekkel. Én, havonta,
száz katonámmal[20] együtt, váltakozva
fogok megszállni nálatok: hol itt,
hol ott vendégeskedve. Csak a rangot,
a „király" címet tartom meg magamnak;
a kormányzás, az állam, a bevétel,
jó fiaim,[21] a tiétek. Ezért
e kis koronát[22] felezzétek el. *(Elveszi az udvaronctól, s nekik adja)*

KENT Királyom, Lear! Mindig tiszteltelek,[23]
atyám voltál s tanítómesterem,
mint védőmet foglaltalak imámba—

LEAR Az íj már feszül: állj odébb az útból!

KENT Nem bánom, ha a szívembe talál is
a nyíl hegye. Kent azért tiszteletlen,
mert Lear megőrült. Mit csinálsz, öreg?!
Azt hiszed, elnémul a kötelesség,
ha hízelgőkhöz húz a hatalom?
A becsület csak őszintén beszélhet,
ha meghibbant a nagyság! Tartsd kezedben
hatalmadat, s vond vissza józanul
e szörnyű, lázas döntést. Esküszöm,
legkisebb lányod nem szeret kevésbé!
Nem üres szívű az, ki halk szavú
s nem kong üres fazékként.

LEAR Kent! Elég!!

KENT Az életeddel játszol!
Életem
tenálad van letétben; vesszen el,
csak te épen maradj.

LEAR Ne lássalak!

KENT Láss jobban, Lear, s én újra hadd mutassak
szemednek tiszta célt!

LEAR Hát, Apollóra[24]—

KENT Hát, Apollóra, király,
hiába esküdözöl itt.

LEAR Jobbágy! Cseléd!! *(Rá akar rontani)*

ALBANY, CORNWALL *(lefogják)* Felséges úr, nyugalom!

KENT Tessék: öld meg az orvost, és a bérét
add a betegségnek!... Vonj vissza mindent,
másképp vég nélkül fogom hajtogatni:
rosszat teszel.

LEAR Nem tettél hűségesküt, áruló?!
Hogy én az adott szavam visszavonjam,
amit még sose tettem? Te pimasz!
Odaállsz döntésem és én közém?
Ezt nem tűri el se lelkem, se rangom.
Még van hatalmam: vedd hát el jutalmad.
Öt napot kapsz, hogy mindent összeszedj,
ami megvéd a világ viharában,
s a hatodikon elhordod magad
királyságunkból. Hogyha másnap reggel
kitiltott személyedet itt találják,
azonnal meghalsz. Eredj! Jupiterre,
ezt vissza nem vonom.

KENT Ha így akarod, király, ég veled:
itt zsarnokság él szabadság helyett.
(Cordeliához) Adná az ég, kislány, hogy révbe érjél,
mert szépen gondolkozol, s jól beszéltél.
(Gonerilhez és Reganhoz) Dús szavatokat igazolja tett,

váljon cselekvéssé a szeretet.
(Mindenkihez) Urak! Kent, íme, búcsúját veszi:
régi útját új földön követi.

Kent el. – Harsonaszó. Jön Gloster, a Francia király, a Burgund herceg, kísérők[25]

CORNWALL[26] Felség, itt van a francia s a burgund.
LEAR *(a Burgundhoz)* Jó uram, Burgundia hercege,
először önhöz fordulok, hiszen
e királlyal versengett lányomért.
Mennyit kíván azonnal hozományként,
hogy ajánlatát fönntartsa?
BURGUND Királyom,
nem vágyom többre, mint amit ajánlott –
s annyit nyilván megad?
LEAR Nemes burgundi herceg,
a lányt, míg kedves volt, sokra becsültem,
de most lement az ára. Íme, ott van:
ha bármely rész e semmi kis vacakból,
vagy az egész, s hozzá a bosszuságom
– de csakis ennyi! – önnek tetszene,
hát viheti.
BURGUND Nem tudom, mit feleljek.
LEAR Uram, a lányt, súlyos hibáival,
barátok nélkül, friss gyűlöletemmel,
atyai átkommal mint hozománnyal
elveszi-e?
BURGUND Bocsásson meg, királyom,
ilyen helyzetben nem választhatok.
LEAR Akkor hát ne, mert – teremtőmre mondom –
ennyi a vagyona. *(A Franciához)* Dicső király,
nem hágom át barátságunk határát,
hogy utálatom tárgyát önhöz adjam.
Kérem, fordítsa szívét jobb irányba
e hitványtól, kit a természet is
szégyellve szemlél.
FRANCIA Nagyon különös,
hogy ő, akit felséged úgy imádott,
zengve dicsért mint öreg évei
vigasztalóját, most egy perc alatt
oly szörnyűséget tett, ami letépi
a szeretet dús köntösét! A bűne
oly förtelmes lehet, hogy szörnyeteggé
avatja őt – vagy felséged korábbi
imádata talán hiteltelen?
Róla ilyet (ha nem történt csoda)
elhinni nem tudok.
CORDELIA *(Learhez)* Felség, könyörgöm,
ha nem bírok szép, gömbölyű szavakkal,
színlelve szólni – mert ami a célom,
azt szó nélkül teszem –, jelentse ki,
hogy nem gyilkosság, nem erkölcstelenség,
nem bűnös tett vagy szennyes félrelépés
fosztott meg engem atyai kegyétől,
hanem csak az, hogy *nincsen* valamim:
rimánkodó szemem és sima nyelvem –
e hiány boldoggá tesz s gazdagabbá;
bár most emiatt vonta meg apám
tőlem szeretetét.
LEAR Nem! Jobb lett volna, ha
meg sem születsz, mint hogy semmibe végy.
FRANCIA Ez az egész? Hogy zárkózott a lelke,
hogy kimondatlanul hagyja, amit
megtenni kész?... – Burgundi hercegem,
mit mond a hölgynek? Az nem szerelem,
amibe másfajta, nem odaillő
szempontok keverednek. Elveszi?
Ő maga lesz a hozomány.
BURGUND *(Learhez)* Felséges úr,
adja meg azt a részt, amit igért,
és én kézen fogom Cordeliát *(Kézen fogja)*,
s burgundi hercegnőm lesz.
LEAR Semmit se kap. Megmondtam. Nem és nem.
BURGUND *(Cordeliához, elengedve a kezét)* Akkor sajnálom: apját elveszítve
egy férjet is veszít.
CORDELIA Béke Burgundiára.
Ha illembe és vagyonba szerelmes,
úgysem leszek övé.
FRANCIA Cordelia, gazdag vagy, mert szegény vagy,
lenézve drága vagy, s gyűlölve kedves.
Elveszlek téged és jóságodat *(Kézen fogja)*,
ha fölszedhetem, mit más eldobott.
Ó, istenek! Hidegek voltatok,
s bennem a szerelem lángra kapott.
Nincstelen lányodat, király, viszem,
francia trónra mellém ültetem.
Vizenyős[27] Burgundia vagyona
éntőlem el nem veheti soha.
Búcsúzz, Cordelia – itt senki sem szeret;
veszítsd el ezt, s találsz egy jobb helyet.
LEAR Megkapod, Francia, legyen tiéd:
nincs ilyen lányom, ne lássam színét
soha az életben. Távozzatok:
jót nem kívánok, áldást nem adok. –
Jöjj, nemes Burgund.

Harsona. Mind el, csak Goneril, Regan, Cordelia, Francia király maradnak

FRANCIA Búcsúzz el nővéreidtől.
CORDELIA Apánk gyöngyszemei! Könnyes búcsút
vesz most Cordelia. Én jól tudom,
mik vagytok; de mint testvérhúgotok,
most nem sorolom hibáitokat.
Apánkat szeressétek: állítólag
jó szívetek van, rátok bízom őt.
Sajnos, ha nem tagadott volna ki,
én jobb helyet is találnék neki. –
Ég áldjon mindkettőtöket.
REGAN Ne írd elő, hogy mit tegyünk.
GONERIL Te szolgáld
a férjedet, aki most szánalomból
elvesz. Apádat daccal ingerelted:
hogy nincs semmid, azt jól megérdemelted.
CORDELIA Az idő titkainkba belelát,
s leleplez minden leplezett hibát. –
Éljetek boldogul!
FRANCIA Gyere, Cordeliám.

A Francia király és Cordelia el

GONERIL Regan, egy csomó dolgot meg kéne beszélnünk, ami kettőnket érint. Szerintem apánk még ma elmegy innen.
REGAN Az biztos; most nyilván tihozzátok.[28] Jövő hónapban mihozzánk.
GONERIL Te is látod, milyen szeszélyes lett öregségére. Ezt már bőségesen volt alkalmunk megfigyelni. Mindig a kishúgunkat szerette legjobban, és teljesen nyilvánvaló, hogy rosszul ítélte meg, amikor most eltaszította.
REGAN Ez a korral járó bizonytalanság – bár világéletében gyenge volt az önismerete.
GONERIL A legjobb éveiben is meggondolatlan volt, úgyhogy számíthatunk rá, hogy most, hogy megöregedett, már nemcsak a megrögzült régi hibáit fogjuk látni, hanem az akaratos zsémbeskedést is, amit az esendőség, az ingerlékenység okoz az ő korában.
REGAN Ilyen dühkitörések még bőven várhatók, mint amilyen Kent száműzése volt.
GONERIL Még hátravan a francia király[29] búcsúztatása. Nagyon kérlek, működjünk együtt. Ha apánk továbbra is úgy parancsolgat, mint eddig, akkor ebből a hatalomátadásból csak bajunk lehet.
REGAN Gondolkozzunk a dolgon.
GONERIL Tennünk kell valamit, méghozzá sürgősen.

Mindketten el

I. FELVONÁS, 2. SZÍN

Ugyanaznap este.
Gloster gróf kastélya.
Jön Edmund, kezében levél

EDMUND Természet! Te vagy az én istenem;
a te törvényed az enyém. Miért is
fogadjak el egy ronda jogszokást,
mely finnyásan megfoszt a javaimtól,
csak mert tizenkét hónap vagy tizennégy
van bátyám s köztem? S mért „törvénytelen"?
Mért „zabigyerek"? A testem hibátlan,
elmém nemes; még hasonlítok is
a rendes nő fiára.[30] Ránk sütik,
hogy „zabigyerek", „fattyú"!... „Zabi"? „Korcs"?
Minket a természet, titkos gyönyörben,
többnek teremtett, életrevalóbbnak,
mint mikor unott, langyos nászi ágyban
úgy csinálnak egy fészekalj hülyét,
hogy közben félig alszanak! – Na jó.
Törvényes Edgar, kell a birtokod.
Apánk szívében Edmund, a zabi,
ugyanolyan, mint törvényes fia.
„Törvényes"? Várj csak!... Ha ez a levél
célt ér tervem szerint, a fattyu Edmund
a törvényest lekörözi. Előre!
Istenek, védjétek a korcsokat!

Jön Gloster. Edmund a levelébe mélyed

GLOSTER *(nem veszi észre Edmundot)* Kentet így száműzte?
A francia elment haraggal? S a király ma este
már távozott is? Leadta hatalmát,
csak járadékot kötve ki magának? 25
S mindezt így sebtiben?... – Edmund! Mi újság?
EDMUND *(zsebre teszi a levelet)* Kedves jó apám, semmi.
GLOSTER Miért igyekszel úgy eldugni azt a levelet?
EDMUND Nem tudok semmi újságot, apám. 30
GLOSTER Mi az a papír, amit olvastál?
EDMUND Semmi, apám.
GLOSTER Semmi? Akkor miért kellett olyan villámsebesen a zsebedbe
juttatni? A semminek nincs szüksége arra, hogy így eltűnjön.
Mutasd. Gyerünk; ha tényleg semmi, akkor még a szemüvegem
se kell.
EDMUND Kérem, apám, bocsásson meg nekem. A bátyámtól jött ez
a levél, és még nem olvastam végig; de amennyit láttam belőle,
jobb, ha maga bele se néz.
GLOSTER Add ide a levelet, fiam. 40
EDMUND Rosszat teszek akkor is, ha odaadom, akkor is, ha nem.
A tartalma, már amennyit megértettem belőle, nagyon elítélendő.
GLOSTER Mutasd, mutasd.
EDMUND Remélem – ezt a bátyám mentségére mondom –, hogy talán
csak kísérletnek szánta, hogy engem próbára tegyen. *(Átadja a
levelet)*
GLOSTER *(olvas)*[31] „...Ez a gyakorlat, az idősek tisztelete, megkeseríti
a legszebb éveinket, és elzárja előlünk a vagyonunkat egészen
addig, amíg megöregedve már nem tudjuk élvezni, amink van.
Kezdem úgy látni, hogy abszurd és ostoba béklyó az öregek
elnyomó zsarnoksága, amely nem attól működik, hogy ereje van,
hanem attól, hogy eltűrjük. Keress föl, akkor többet is mondok
erről. Ha apánk úgy elaludna, hogy csak én ébreszthetném föl,
akkor te örökre élvezhetnéd a fele jövedelmét, én pedig marad-
nék a te hőn szerető bátyád – Edgar." 54
Hm! Összeesküvés! „Ha úgy elaludna, hogy én ébreszteném föl,
akkor te élvezhetnéd a fele jövedelmét"... – Az én Edgar fiam?
Volt hozzá keze, hogy ezt megírja? Szíve, agya, hogy ezt kiter-
velje? Mikor kaptad ezt? Ki adta át?
EDMUND Senki se adta át, apám, ez benne a cseles. A szobámban
találtam, bedobták az ablakon. 61
GLOSTER Fölismered, hogy ez a bátyád keze írása?
EDMUND Ha jó ügyben kérdezné, apám, megesküdnék, hogy az övé;
de jelen esetben szívesebben hinném, hogy nem.
GLOSTER Az övé?
EDMUND Az ő keze, apám; de remélem, a szíve nincs benne a tartalmában.
GLOSTER Előzőleg sose puhatolózott nálad ebben a dologban? 70
EDMUND Nem, apám, soha. De azt gyakran hallottam tőle, hogy igenis
helyes volna, hogy amikor a fiúk fölnőttek, s az apák ereje
fogytán, akkor az apa kerüljön a fiú gyámsága alá, s a fiú kezelje
a vagyont.
GLOSTER Ó, a gazember! Pont ezt fejti ki a levélben. Ocsmány gazember!
Álnok, undorító, elfajzott gazember – még annál is rosszabb!
Menj, fiú, keresd meg. Lecsukatom. Hát ember az ilyen?
Hol van? 78
EDMUND Nem tudom, jó apám. Arra kérném, hogy függessze föl a
bátyám iránti fölháborodását, amíg nem szerez őtőle tanúbi-
zonyságot a szándékáról, ez volna a biztosabb út; mert ha
erőszakosan lép föl vele szemben, méghozzá alaptalanul, az
csúnyán csorbítaná a maga tisztességét, s az ő fiúi hűségét
darabokra zúzná. Az életemet merem rátenni, hogy ő csak azért
írta ezt, hogy kipuhatolja: mennyire szeretem apámat, és nem
volt benne semmi rossz szándék.
GLOSTER Gondolod? 89
EDMUND Apám, ha jónak látja, én odaállítom magát egy helyre, ahol
hallhatja, amit ő meg én beszélünk erről. Akkor majd a saját füle
szállítja a megfelelő bizonyítékot. Mindezt késedelem nélkül,
még ma este.
GLOSTER Nem lehet ilyen szörnyeteg.
EDMUND Nem, biztosan nem.
GLOSTER Az apjával, aki tiszta szívből, mindenestül szereti! Ég és pokol!
Edmund, keresd meg. Férkőzz, kérlek, a bizalmába: alakítsd
a dolgot saját bölcsességed szerint. Odaadnám a rangomat,
mindenemet, csak tisztán lássak. 100
EDMUND Megkeresem, megyek máris, intézem az ügyet, ahogy tudom;
aztán tudósítom magát mindenről.
GLOSTER Ezek a múltkori nap- meg holdfogyatkozások[32] semmi jót nem
tartogatnak nekünk. Bár a természettudomány meg tudja őket
így meg úgy magyarázni, de az élővilágot igenis sújtják a követ-
kezmények. A szerelmek kihűlnek, a barátságok fölbomlanak,
a testvérek elszakadnak; a városokban lázadás, a vidéken
anarchia, a palotákban árulás; apa és fia közt elszakad a kötelék.
Az én gazember fiam is ezt igazolja: íme, fiú az apja ellen.
A király fölrúgja a természetes vonzalmat: íme, apa a gyermeke
ellen. Véget értek számunkra a szép idők. Intrika, hazugság,
hátbatámadás, mindennemű bomlasztó zűrzavar fog zaklatni
minket a sírig. Puhatold ki ezt a gazembert, Edmund; abból
semmi bajod nem lesz. Csak óvatosan. – És a derék, hűséges
Kentet meg száműzték, s mi a bűne: őszinteség! Furcsa ez,
nagyon furcsa. 117

Gloster el

EDMUND Íme a világ végtelen hülyesége: amikor rossz felé mennek a
dolgok – gyakran a saját tévelygéseink miatt –, akkor a kudarca-
inkért a felelősséget a napra, a holdra meg a csillagokra hárítjuk,
mintha kényszerből lennénk gazemberek, égi elrendelésből
ostobák, a szférák hatása miatt válnánk csalóvá, tolvajjá, árulóvá;
mintha az égitestek kényszerítenének inni, hazudozni vagy ház-
asságot törni; szóval minden gonoszságot az istenek erőltetné-
nek ránk. Lenyűgöző, ahogy a kurválkodó emberiség a kéjvágyát
egy csillagra fogja. Az apám egy ártó csillagzat, a Sárkány Farka[33]
alatt párzott az anyámmal, és a születésem a Nagymedve[34]
csillagai alatt történt, ezért – úgymond – szükségszerű, hogy
rámenős legyek és kéjsóvár! Maszlag! Akkor is az lettem volna,
ami vagyok, ha odafönt a legszűziesebb csillag ragyog, mikor
megcsináltak zabigyereknek.[35] 133

Jön Edgar

(Tovább magában) És végszóra belép, mint a kegyelemosztó
a régi színdarabokban. Az én szerepem az, hogy komiszul
búskomor legyek és jajgassak, mint a menhelyi bolond.[36] –
(Hangosan) Jaj, ezek a napfogyatkozások, micsoda diszharmó-
niák hírnökei! *(Énekel)* *Fá–szó–lá–mi.*
EDGAR Hogy vagy, Edmund öcsém? Min meditálsz ilyen komolyan?
EDMUND Egy jóslaton töprengek, amit a minap olvastam, hogy mit hoznak
ránk ezek a nap- meg holdfogyatkozások. 141
EDGAR Te ilyesmikkel foglalkozol?
EDMUND Majd meglátod, hogy amikről ír, mind be fog következni szeren-
csétlenségünkre. Gyűlölködés szülő és gyermek között, halál,
ínség, régi szövetségek fölbomlása, szakadás a politikában,
fenyegetések és átkok a király és a nemesek fejére, értelmetlen
gyanakvás, barátok száműzése, hadseregek széthullása, házas-
ságtörés, és még sorolhatnám.
EDGAR Te mióta vagy ilyen avatott csillagász? 150
EDMUND Na ide figyelj. Mikor láttad apánkat utoljára?
EDGAR Hát, tegnap este.
EDMUND Beszéltél vele?
EDGAR Igen, jó két óra hosszat.
EDMUND Jó hangulatban váltatok el? Nem látszott bosszúsnak, szavaiban
vagy viselkedésében?
EDGAR Nem, egyáltalán.
EDMUND Gondolkozz csak, hogy mivel sérthetted meg, és könyörgöm,
kerüld a vele való találkozást egy ideig, amíg alábbhagy a haragja
tüze – mert az most akkora, hogy ha testi sértést okozna neked,
attól se csillapodna. 162
EDGAR Valami gazember befeketített.
EDMUND Ettől félek. Kérlek tehát, tartsd féken az érzelmeidet, és kerüld őt,
amíg a tomboló dühe alábbhagy. Sőt, azt mondom: gyere velem
a lakószobámba, ahonnan majd alkalmas időben kihozlak, hogy
halld, amit apánk mond. Kérlek, menj: itt a kulcsom. Ha elha-
gyod a szobát, viselj fegyvert.
EDGAR Fegyvert, öcsém?! 169
EDMUND Bátyám, hallgass a jó tanácsra: viselj fegyvert. Ne legyek becsüle-
tes ember, ha itt nem tervelnek valamit ellened. Amit láttam-hal-
lottam, elmondtam neked – vagyis inkább csak jeleztem; valójá-
ban sokkal rémesebb a dolog. Kérlek, menj!
EDGAR Hallok felőled hamar? 175
EDMUND Segítek megoldani az ügyedet.

Edgar el

Hiszékeny apa, jóhiszemü báty,
kitől a rossz szándék oly távol áll,
hogy nem gyanakszik. Meglovagolom
ostoba tisztességét. Kész az ügy. 180
Ha nem öröklök, hát szerzek magam:
minden út helyes, ha hasznomra van.

El

I. FELVONÁS, 3. SZÍN

Két héttel később.
Albany herceg és Goneril palotája.
Jön Goneril és Oswald

GONERIL Igaz, hogy apám megütötte az egyik tisztemet, csak azért, mert
az rendreutasította az ő bohócát?
OSWALD Igen, asszonyom.

GONERIL Éjjel-nappal csak bajt csinál nekem,
percenként újabb botrányt produkál,
s mindenkit ingerel. Nem tűrhetem.
A katonái pimaszak, apám meg
mindenért minket kritizál. Ha megjön
a vadászatról, nem fogadom őt.
Mondja, hogy rosszul vagyok. S maguk is, 9/a
szolgálják őket kissé hanyagabbul, 10
mint azelőtt – ezért én felelek.

Kintről kürtszó

OSWALD Már jön is, asszonyom, hallom.
GONERIL Játsszák, hogy lusták és kelletlenek,
az egész személyzet. Hadd tegye szóvá.
Ha nem tetszik neki, mehet hugomhoz, 15
aki ez ügyben egyetért velem,
s kemény lesz ugyanígy. A vén bolond,
még gyakorolná mindazt a hatalmat,
amit már átruházott. Esküszöm,
a vénember: gyerek. Annak tekintjük, 20
s ha visszaél a jóval, megfenyítjük. –
Értette, amit mondtam?
OSWALD Igen, asszonyom.
GONERIL A kíséretét hűvösen kezeljék,
lesz, ami lesz. Adja ki ezt parancsba.
Igyekszem alkalmat teremteni, 25
hogy rászólhassak. Írok a hugomnak:
így tegyen ő is. – Hozzák az ebédet!

Mindketten el

I. FELVONÁS, 4. SZÍN

Ugyanakkor.
Ugyanott, egy másik teremben.
Jön Kent gróf álruhában (mint „Cajus", egyszerű katonaember)[37]

KENT/CAJUS *(álöltözetére mutat)* Ha emellé még a hangomat is
átmásítom, talán sikerre jut
szép tervem, melyhez külalakomat
így letaroltam.[38] Kent, te számüzött,
ha szolgálhatnál ott, hol elitéltek, 5
tán szeretett gazdád is úgy találná,
hogy hasznodat veszi.

Kintről kürtszó. Jön Lear, Lovag és még három-négy kísérő

LEAR Ne kelljen várnom egy percet se az ebédre! Menj, szólj,
hogy kész legyen!

Egy kísérő el

(„Cajus"-hoz) Hát te ki vagy?
KENT/CAJUS Ember, uram. 10
LEAR Mit tudsz? Mit akarsz nálunk csinálni?
KENT/CAJUS Én azt tudom, hogy nem vagyok kevesebb, mint aminek látszom. Tudom hűen szolgálni, aki a bizalmába fogad; szeretni azt, aki őszinte; társalogni azzal, aki bölcs és szűkszavú; várni az Utolsó Ítéletet; verekedni, ha nincs más választásom; valamint nem fogyasztok halat.[39]
LEAR Ki vagy?
KENT/CAJUS Nagyon rendes alak vagyok, és olyan szegény, mint a király. 20
LEAR Ha olyan szegény vagy alattvalónak, mint a király királynak, akkor nagyon szegény lehetsz. Mit akarsz?
KENT/CAJUS Szolgálni.
LEAR Kinek szolgálnál?
KENT/CAJUS Magának.
LEAR Ismersz engem, fickó?
KENT/CAJUS Nem, uram, de van valami a tartásában, amiért szívesen nevezném gazdámnak.
LEAR Mi az?
KENT/CAJUS Méltóság. 30
LEAR Milyen szolgálatot végeznél?
KENT/CAJUS Tudok jó ügyben titkot tartani, lovagolni, futni, szép történetet rosszul elmesélni, világos üzenetet nyersen átadni. Amire átlagember képes, arra alkalmas vagyok; legjobb tulajdonságom a szorgalom.
LEAR Hány éves vagy?
KENT/CAJUS Már nem olyan fiatal, uram, hogy egy nőbe az énekhangja miatt beleszeressek; de még nem olyan öreg, hogy egy nőt bármiért is bálványozzak. Negyvennyolc évet cipelek a hátamon. 39
LEAR Jöhetsz, fölveszlek szolgának. Ha még ebéd után is tetszel nekem, akkor egyelőre nem küldlek el. – Ebéd! Hé, ebédet! – Hol a kispajtásom, hol az én bohócom? *(Egy kísérőhöz)* Menj, és hívd ide a bohócomat.

Egy kísérő el. Jön Oswald, és megy át a színen

Na, te fickó, hol van a lányom?
OSWALD Engedelmével. *(Zavartalanul megy tovább)* 45

Oswald el

LEAR *(a Lovaghoz*[40]*)* Mit mondott ez? Hívd vissza ezt a barmot.

Lovag el

Hol a bohócom? Itt mindenki alszik?!

Jön a Lovag

Mi van, hol az a hájfej?
LOVAG Azt mondja, hogy felséged lánya nincs jól.
LEAR De miért nem jött vissza a nyomorult, mikor hívtam? 51
LOVAG Uram, kereken megmondta, hogy nem.
LEAR Hogy nem?
LOVAG Felség, én nem tudom, mi folyik itt, de meglátásom szerint felségedet nem azzal a tisztelettel és szeretettel veszik körül, amivel azelőtt. Határozottan alábbhagyott a kedvesség, úgy a személyzet, mint a herceg, sőt felséged lánya részéről is. 60
LEAR Hm. Azt mondod?
LOVAG Kérem, uram, bocsássa meg, ha tévednék, de kötelességem megszólalni, amikor látom, hogy felségeddel sértően bánnak.
LEAR Csak eszembe juttatod, amire magam is gondoltam. Az utóbbi időben vettem észre, hogy mindent hanyagul és lassan tesznek, de ezt inkább a saját gyanakvó érzékenységemnek tulajdonítottam, nem pedig szándékos és nyílt gorombaságnak. Majd tisztázom ezt. De hol a bohócom? Két napja nem láttam. 70
LOVAG Amióta a fiatal úrnőnk elment Franciaországba, felség, a bohóc egyre csak búslakodik.
LEAR Nem kell mondanod, észrevettem. Menj és szólj a lányomnak, hogy beszélni akarok vele.

Lovag el

(Egy kísérőhöz) Te meg hívd ide a bohócomat.

Kísérő el. Jön Oswald, át akar menni a színen

Á, maga az! Jöjjön csak ide, igen, maga! Ki vagyok én?
OSWALD Az úrnőm apja.
LEAR „Az úrnőm apja?" Talán az uram kutyája! Te senkiházi, te büdös cseléd!
OSWALD Egyik se vagyok, felség, szíves engedelmével. 81
LEAR Te visszakézből lecsapod,[41] amit mondok, te ganéj? *(Megüti)*
OSWALD Felség, engem nem lehet megütni.
KENT/CAJUS És elgáncsolni se? *(Elgáncsolja Oswaldot, aki elvágódik)* Akarsz futballozni, paraszt?
LEAR *(„Cajus"-hoz)* Köszönöm, fiam. Jól szolgálsz, kedvemre vagy.
KENT/CAJUS *(Oswaldhoz, akit talpra állít)* Gyerünk, uram, fölállni, kifele! Majd én megtanítlak, hogy ki kicsoda! Kifele! Ha maradsz, megint végigfekhetsz a tohonya testeddel! Na, kifele, ha jót akarsz! Úgy! *(Kilöki a színről)* 90

Oswald el

LEAR Ez igen, szolgám-barátom! Köszönöm. Előleg a szolgálatodért. *(Pénzt ad „Cajus"-nak)*

Jön a Bohóc

BOHÓC Én is fölfogadom. *(„Cajus"-nak nyújtja a sapkáját)* Fogd, itt a bohócsipkám.
LEAR Hogy vagy, drágaságom, mi újság?
BOHÓC *(„Cajus"-hoz)* Fickó, vedd csak el a sipkámat.
KENT/CAJUS Miért, te bohóc? 97
BOHÓC Miért? Mert amellé állsz, aki kiesett a pikszisből. Bizony, ha nem tudsz szélirányban mosolyogni, hamar megfázol. Nesze, fogd a sipkámat. Nézz ide, ez a manusz elkergette két lányát, a harmadikat meg akaratlanul megáldotta – ha hozzá csapódsz, föl köll venned a bohócsipkát. *(Learhez)* Hogy vagy, tata? Szeretném, ha két sipkám lenne és két lányom.
LEAR Miért, fiam?
BOHÓC Ha odaadnám nekik mindenemet, legalább meglenne a két bohócsipkám. Fogd, itt az enyém; a másikat kérd a lányaidtól.
LEAR Vigyázz, gyerek, korbács lesz!
BOHÓC Az igazság, az egy kutya, kutyaólban a helye. Korbáccsal kiverik, miközben Szuka őnagysága bent állhat a tűz mellett és bűzölöghet. 111

LEAR Fájdalmas seb ez énnekem.[42]
BOHÓC Barátocskám, tanítok egy mondókát.
LEAR Halljuk.
BOHÓC Figyelj, tata:
Amid van, azt tedd el;
ne beszélj, ha nem kell;
ne adj könnyű kedvvel,
falnak ne menj fejjel;
ha kínálnak, vedd el,
ha magod van, vesd el.
Ne kurvázz és ne igyál,
otthon ülj az asztalnál,
így lesz pénzed két tucat,
több, mint kétszer kétszer hat.
KENT/CAJUS Ez egy nagy semmi, te bohóc.
BOHÓC Na ja, mint a fizetetlen ügyvéd beszéde – maga se adott érte semmit. *(Learhez)* Neked se jó semmire a semmi, tata?
LEAR Nem, fiam; a semmi az nem jó semmire.
BOHÓC *(„Cajus"-hoz)* Kérem, mondja meg neki, hogy pont ennyi jövedelme lesz most a földjeiből. A bohócnak nem hisz.
LEAR Keserű bohóc vagy.
BOHÓC Tudod, fiacskám, mi a különbség a keserű bohóc meg az édes között?
LEAR Nem én. Halljam.
BOHÓC Ki súgta neked azt,[43] hogy földed osszad szét?
Őt küldjed ide mellém, s te foglald el helyét.
A kétfajta bohócot akkor majd láthatod:
(Magára) tarkában[44] itt az édes – *(Learre)* a keserű meg ott.
LEAR Bohócnak nevezel, fiú?!
BOHÓC A többi címedet mind leadtad; ez az egy, ez veled született.
KENT/CAJUS *(Learhez)* Felség, ez egyáltalán nem vicces.
BOHÓC Sajnos, nem! A nemesek és nagyurak nem hagynak kibontakozni. Ha iparengedélyt akarnék kiváltani, abból is részt követelnének; és az úri hölgyek úgyszintén, elirigylik tőlem a bohóckodást, folyton a csörgőim után kapkodnak. Tata, adjál egy tojást, adok két koronát.
LEAR Miféle két koronát?
BOHÓC Keresztben félbevágom a tojást,[45] kieszem a belsejét, marad két kerek korona. Amikor keresztben kettévágtad az országodat, és mind a két feléről lemondtál, olyan voltál, mint aki a szamarát fölveszi a hátára, hogy nehogy sáros legyen. Nem sok eszed volt a kopasz koronádban, amikor az aranykoronádat odaadtad.
Ha most úgy hangzik, mintha bohóckodnék, hát azt korbácsolják meg, aki igaznak érzi. *(Énekel)*
A bohócnak most rossz nagyon:
a bölcsek meghülyültek,
és mint az utánzó majom,
a mi helyünkbe ültek.
LEAR Mióta vagy ilyen dalos kedvedben, fiú?
BOHÓC Azóta van ez, tata, hogy a lányaidból anyát csináltál magadnak. Mikor a kezükbe adtad a nádpálcát, és letoltad a gatyádat, *(Énekel)*
ők sírtak – örömkönnyeket!
Én dalban elzokogtam,
hogy nagy királyunk – pici lett,
és bohócnak ment nyomban!
Kérlek, tata, fogadj föl egy tanítót, hogy a bohócodat megtanítsa hazudni. Úgy szeretnék tudni hazudni!
LEAR Ha hazudsz, fiú, meg leszel korbácsolva.
BOHÓC Csak ámulok, hogy milyen egyformák vagytok, te meg a lányaid. Őtőlük korbács, ha igazat mondok, tetőled korbács, ha hazudok, de néha azért is korbács, ha befogom a számat. Inkább lennék bármi más, mint bohóc – de azért a te helyedben nem lennék, tata. Kétoldalt lenyested az agyadat, középen meg semmit se hagytál. Itt jön az egyik lenyesett darab.

Jön Goneril

LEAR Nocsak, lányom! Borús a homlokod? Újabban kissé gyakran elborul!
BOHÓC *(Learhez)* Milyen remekül megvoltál, míg nem kellett lesned a homlokát. Most egy nagy kerek nulla vagy, számjegy nélkül. Én jelenleg több vagyok, mint te: én bohóc vagyok, de te semmi vagy. *(Gonerilhez)* Igenis kérem, befogtam a szám; látom az arcán, hogy ezt akarja, bár nem szól.
Csitt, csitt, csitt!
Ki megunta javait,
eldobta – most koldul itt.
(Learre mutat) Ez a borsó már ki van hüvelyezve.
GONERIL Nemcsak ez a gátlástalan bohóc,
hanem az egész csapata, apám,
pimaszul folytatja a féktelen,
otromba, tűrhetetlen dáridózást.
Azt hittem, apám: ha ezt közlöm önnel,
majd orvosolja; de aggódva látom
abból, ahogy cselekszik és beszél,
hogy helyesli, sőt bátorítja ezt;
ami, ha így van, oly súlyos hiba,
melynek megtorlása nem késlekedhet.
S bár ennek célja rend és nyugalom,
a megvalósítás sértheti önt;
ez máskor szégyen volna, de a szükség
most jogossá teszi.
BOHÓC Mert tudod, tata,
A veréb kiskakukkot[46] etetett,
az felnőtt, s bekapta a verebet.
Szóval, kialudt a gyertya, és most itt vagyunk a sötétben.[47]
LEAR A lányomhoz van szerencsém?
GONERIL Kérem, apám.
Használja végre a józan eszét,
mert van magának bőven. Hagyja el
ezt a szeszélyt, amely igazi lényét
kiforgatja egészen.
BOHÓC A szamár is észreveszi, ha a farok csóválja a kutyát. Hoppá, Cicám, szeretlek![48]
LEAR Ismer itt valaki? Mert én nem Lear vagyok.
Lear így jár? Így beszél? Hol a szeme?
Vagy a fölfogása gyöngül, vagy az érzékei tompulnak... Hahó, ébren vagyok? Biztos, hogy nem. Meg tudja mondani valaki, hogy ki vagyok?
BOHÓC Lear árnyéka.
LEAR *(nem figyel rá)* Szeretném tudni; mert a külsőségek, a tapasztalat, az eszem azt a hamis látszatot sugallja, hogy vannak lányaim.
BOHÓC Majd ők engedelmes apává nevelnek.
LEAR *(Gonerilhez)* Hogy hívják önt, szép hölgy?
GONERIL Ez az ál-döbbenet, apám, ez is
újabb hóbortjai közé beillik.
Nagyon kérem, értsen meg engem is:
ahogy tisztes, öreg, úgy bölcs legyen!
Száz katonát és nemest tart magának:
mind bárdolatlan, züllött és garázda,
hogy udvarunkat, mint valami kocsmát,
a sárba rántják. Isznak és zabálnak,
az egész ház már bordélyra hasonlít,
nem tisztes palotára. Ez a szégyen
már orvosért kiált. Kérem tehát
– s ha nem teszi, majd megteszem magam –,
hogy kissé csökkentse kíséretét,
s akiket megtart, mind olyan legyen,
ki korban, érettségben önhöz illő,
s tudja, hol a helye.
LEAR Mi a pokol?! –
(Kísérőihez) Nyergeljetek! Azonnal indulunk! –
(Gonerilhez) Nem vagy a lányom! Én nem is zavarlak:
egy lányom még maradt!
GONERIL Üt-ver mindenkit, a csürhéje meg
szolgának nézi a feljebbvalóit.

Jön Albany

LEAR Késő lesz majd a bánat! – *(Albanyhez)* Ó, itt vagy, uram?
Te akarod ezt? Mondd! – A lovakat!

Egy kísérő el

Hálátlanság, te márvány-szívű rém,
ha gyermekben tanyázol, rémesebb vagy
a tenger szörnyénél.
ALBANY Felség, nyugodjon meg.
LEAR *(Gonerilhez)* Hazudsz, te keselyű!
A társaim válogatott vitézek,
hajszálra ismerik az illemet,
és minden apró részletben ügyelnek
a jó hírükre. – Jaj, egy kis hibát
mily nagynak láttam én Cordeliában!
Mint egy feszítővas, kiforditott
a sarkaimból, s a szeretetet
epévé változtatta. Lear, Lear, Lear!
(Saját fejét veri) Verd a kaput, ahol bement a téboly,
s a józan ész kiment. – Induljatok!

Kent/Cajus, Lovag, kísérők el

ALBANY Felség, én nem tehetek semmiről,
s dühének okát sem tudom.
LEAR Az meglehet. –
Természet, nagy istennő, halld szavam!
Függeszd föl tervedet, ha célod az,
hogy ez a nő itt termékeny legyen.
Méhébe csak meddőséget helyezz,
szárítsd el benne termő szerveit,

hogy korcs testéből soha ne fakadjon
gyermek, mely büszkévé teszi. S ha mégis,
alkosd gonosz anyagból, hogy ha él,
legyen az anyjának torz gyötrelem,
véssen rútráncokat szép homlokára!
Cseppenként vájja szét arcát a könny,
s anyai fájdalmából-öröméből
gúny legyen és nevetség – hogy megértse:
mérges kígyó fogánál is maróbb
a hálátlan gyerek. – Menjünk! El innen!

Lear és a Bohóc[49] el

ALBANY Mennybéli istenek, mért mondja ezt?
GONERIL Ne fáraszd magad, kár ezzel törődni.
Hadd űzze rigolyáit: szenilis,
neki szabad.

Jön Lear, nyomában a Bohóc

LEAR Mi?! Ötven emberemet, egy csapásra?[50]
Két hét után?[51]
ALBANY De felség, mi a baj?
LEAR Megmondom. *(Gonerilhez)* Szörnyű nagy szégyen nekem,
hogy hatalmad van így porrá alázni,
hogy férfi létemre itt könnyezek,
s pont temiattad! Lepjen el a pestis!
Apai átkom kötözetlen sebként
tátongjon testeden! – Öreg szemem,
ha buta vagy és újra sírsz, kiszúrlak,
s a nedveiddel együtt agyagot
gyúrok belőled. Idáig jutottunk?...
No jó. Legyen. Van másik lányom is,
ő nyilván kedves és elfogadó:
ha meghallja, mit tettél, tíz körömmel
nyúzza le farkas-pofádról a bőrt.
Majd meglátod, ahogy újra felöltöm
régi alakomat, amelyről azt hiszed:
végleg ledobtam. Meglátod bizony.

Lear el

GONERIL Láttad ezt?
ALBANY Bármennyire szeretlek, Goneril,
nem hallgathatom el—
GONERIL Kérlek, elég.
Erről ne többet. – *(Kiáltva)* Oswald! Ide kérem! –
(A Bohóchoz) Maga meg, bitang inkább, mint bohóc,
fusson a gazdájával!
BOHÓC Lear tata, Lear tata, várjál, vidd a bohócot is:
Róka van a csapdába',
gonosz lány a családba',
húzd föl őket a fára,
ha rájössz a csalásra.
Bohóc magát ajánlja!

Bohóc el

GONERIL Ez az ember hol él?... Száz katona!
Okos dolog, ha hagyunk itt tanyázni
száz fegyverest?!... Ha bármit kitalál,
bármilyen álmot, rémhírt, rigolyát,
a hóbortját velük megtámogatja,
és mi a markában leszünk. – Hé! Oswald!
ALBANY Ez talán túlzott félelem.
GONERIL Jobb, mint a túlzott bizalom.
Inkább eltaposom a bajt, ha félek,
különben eltapos! Ismerem őt:
amit mondott, megírtam a hugomnak.[52]
Ha befogadja a száz katonával,
miután leírtam, hogy képtelen—

Jön Oswald

OSWALD Itt vagyok, asszonyom.
GONERIL Nos, Oswald, megírta azt a levelet a húgomnak?
OSWALD Igen, asszonyom.
GONERIL Vegyen pár embert, s induljon azonnal.
Tájékoztassa őt aggályaimról,
és tegye hozzá saját véleményét,
alátámasztásképpen. Mehet is,
és igyekezzen vissza.

Oswald el

Nem, uram:
én a te puha bánásmódodat
el nem ítélem, mégis – megbocsáss –,
te bölcsesség híján most többet ártasz,
mint ártó kedvességgel jót teszel.
ALBANY Nem tudom, meddig lát el a szemed:
ki jót akar, gyakran üt sebeket.
GONERIL Ugyan—
ALBANY Jó, jó, majd meglátjuk.

Mindketten el

I. FELVONÁS, 5. SZÍN

Néhány perccel később.
Albany herceg és Goneril palotája előtt.
Jön Lear, Kent gróf (mint Cajus), Bohóc

LEAR *(„Cajus"-hoz, egy levelet ad át)* Menj előre Gloster házába[53] ezzel a levéllel. Ne adj a lányomnak több tájékoztatást, mint amennyit ő a levél alapján kérdez, még ha tudsz is sok mindent. Ha nem iparkodsz eléggé, hamarabb leszek ott, mint te!
KENT/CAJUS Le se hunyom a szememet, felség, amíg át nem adtam a levelet.

Kent/Cajus el

BOHÓC Ha valakinek a sarkában volna az esze, ugye könnyen kisebesedne?
LEAR Igen, fiam.
BOHÓC Akkor örülhetsz: a te eszedre nem kell sebtapasz.[54]
LEAR Ha, ha, ha!
BOHÓC Meglátod, a másik lányod tőle telhetően fog bánni veled,
mert bár úgy hasonlít emerre, mint a vadalma az almára,
én tudom, amit tudok.
LEAR Miért, mit tudsz, fiacskám?
BOHÓC Ugyanilyen ízű lesz, mint egyik vadalma után a másik.
Hanem azt tudod-e, hogy miért van az ember orra az arca közepén?
LEAR Nem.
BOHÓC Hát, hogy a szemeit az orra két oldalán tartsa: amit nem tud kiszagolni, azt ki tudja lesni.
LEAR *(nem figyel rá)* Rosszul bántam vele.
BOHÓC Azt tudod, hogy a kagyló hogyan csinál magának héjat?
LEAR Nem.
BOHÓC Én se, de azt tudom, hogy a csigának miért van háza.
LEAR Miért?
BOHÓC Hát, hogy behúzhassa a fejét, ne adja oda a lányainak, és a szarvait ne hagyja tok nélkül.
LEAR Kitörlöm magamból a családi érzést. Egy ilyen jó apa!...
Kész vannak a lovaim?
BOHÓC A szamarak már készítik őket. Hogy a Göncöl miért csak hét csillagból áll, annak jó oka van.
LEAR Mert nem nyolcból.
BOHÓC Úgy van! Jó bohóc lennél.
LEAR Visszavehetném erővel... – Iszonyatos hálátlanság!
BOHÓC Ha az én bohócom lennél, tata, egy jó verést kapnál, mert idő előtt megöregedtél.
LEAR Hogyhogy?
BOHÓC Nem kellett volna megöregedned, amíg meg nem okosodtál.
LEAR Csak meg ne bolonduljak, csak azt ne, ó egek! Nem akarok megőrülni. Maradjak épeszű, ne legyek bolond!

Jön a Lovag

Mi van, készen állnak a lovak?
LOVAG Készen, felség.
LEAR Gyerünk, fiú.

Lear és a Lovag el

BOHÓC *(a közönséghez)* Aki most szűz, s vihog, hogy elmegyek,
ha botom ép,[55] soká már nem nevet.

El

II. FELVONÁS, 1. SZÍN

Ugyanakkor. Este.
Gloster gróf kastélya előtt.
Jön Edmund és Curan más-más irányból

EDMUND Jó napot, Curan![56]
CURAN Önnek is, uram. Most beszéltem az édesapjával, és közöltem vele, hogy Cornwall herceg és Regan hercegnő ma este ideérkeznek a házába.

EDMUND Az hogy lehet?
CURAN Én nem tudom. Ugye hallotta a hírt, amit beszélnek? Vagyis inkább suttognak, mert egyelőre csak fülbesúgással terjed.
EDMUND Nem hallottam. Miről van szó?
CURAN Nem hallott arról, hogy háború készül a két herceg: Cornwall és Albany között?
EDMUND Erről még semmit.
CURAN Előbb-utóbb meghallja. Isten vele, uram.

Curan el

EDMUND *(magában)* A herceg itt, ma este? Jó! Nagyon jó!
Ez pont beletalál a terveimbe.
Apám őrt állított, hogy elfogassa
a bátyámat. Még *egy* kényes dolog van;[57]
aztán előre! Gyorsaság – szerencse!
(Fojtottan kiabál) Bátyám, egy szóra! Edgar, gyere le!

Jön Edgar

Apánk[58] itt járkál: kérlek, menekülj!
Kitudódott, hogy hol rejtőzködöl:
most előnyödre van az éjszaka.
Nem szóltál semmit Cornwall herceg ellen?
Idejön még ma éjjel, nagy sietve,
és Regan vele. Semmit nem beszéltél
őmellette, Albany herceg ellen?[59]
Gondolj bele.
EDGAR Nem szóltam én egy szót se.
EDMUND Hallom apánkat jönni – megbocsáss,
most színleg kardot rántok ellened.
Ránts te is, mint aki védekezik!
(Hangosan) Add meg magad! Gyerünk apámhoz! Fényt, fényt!
(Halkan Edgarhoz) Fuss, bátyám, fuss! *(Hangosan)* Fáklyát ide!
(Halkan Edgarhoz) Ég áldjon!

Edgar el

(Magában) Ha vérzek kicsit, jobban elhiszik,
hogy bátran küzdöttem. *(Megvágja a karját)* Részeg vagányok
csinálnak ennél többet is. *(Hangosan)* Apám! –
Megállj! – Segítség!

Jön Gloster, szolgákkal és fáklyákkal

GLOSTER Edmund! Hol az a gazember?
EDMUND Itt ált a sötétben, kardja kivonva,
varázsigéket mormolt, és a Holdat
igézte, cinkosának.
GLOSTER Jó, de hol van?
EDMUND Nézze csak, vérzek.
GLOSTER Hol az a gazember, Edmund??
EDMUND *(rossz irányba mutat)* Arra futott, apám, mikor hiába...
GLOSTER *(a szolgákhoz)* Futás! Utána!

Szolgák el

Mit „mikor hiába"?
EDMUND ...próbált rávenni, hogy magát megöljem,
de mondtam, hogy a bosszús istenek
villámmal zúzzák szét az apagyilkost;
meg azt, hogy mily sok, erős kötelék
köti a fiút apjához. Na, szóval,
mikor látta, hogy undorral tekintek
gonosz tervére, vad indulatában
védtelen testemre karddal rohanva
felém szúrt, s megvágott a karomon;
ám aztán, látva, hogy erőre kaptam,
és bátran küzdök az igaz ügyért
– vagy megijedt, mert kiáltozni kezdtem? –,
hirtelen elfutott.
GLOSTER Fusson, de messze!
Mert itt, e földön úgyis megtaláljuk,
és akkor – kész! *(Mutatja, hogy kivégzik)* A herceg őkegyelme,
gazdám és jótevőm,[60] ma este jön;
az ő nevében közhírré teszem,
hogy aki elfogja, hálánkra méltó,
mert hóhérkézre juttatja a gyilkost;
ám aki rejtegeti, meghal!
EDMUND Győzködtem, hogy tervétől álljon el,
de makacsul kitartott; haragomban
azt mondtam, följelentem. Mire ő:
„Te jöttment zabigyerek, azt hiszed,
ha bevádolnálak, tán bárki is
megbízna benned, vagy becsülne úgy,
hogy neked hinne? Ha én letagadnám
(le is fogom!), hiába mutatod be
a kezem írását[61] – rád háritom,
hogy te sugalltad, te szőtted a tervet!
Olyan hülyének tartod a világot,
hogy nem látják: a halálom neked
ínycsiklandó hasznot jelentene,
mely tettre ösztökél?!"[62]
GLOSTER A kőkemény gazember!
letagadná a levelét?... Nem a fiam! –

Kintről kürtjel[63] hallatszik

Hallod? A herceg! Nem tudom, miért jön.
Lezáratom a várost, el ne szökjön
a gazember: ezt megérti a herceg.
A személyleírását körbeküldöm,
mindenki tudjon róla; s tégedet,
igazi és természetes fiam,
megteszlek földjeim örökösévé.

Jön Cornwall, Regan, kísérők

CORNWALL *(Glosterhez)* Üdvözöllek, barátom! Most jövök,
és máris furcsa hírt kell hallanom?!
REGAN Ha igaz, akkor minden büntetés
túl enyhe lesz neki! – Hogy van, uram?
GLOSTER Asszonyom, öreg szívem összetört.
REGAN Apám keresztfia[64] tört maga ellen?
Akinek apám adott nevet: Edgar?!
GLOSTER Jaj, úrnőm, szégyellem kimondani.
REGAN Nem tartozott a garázda csapatba,
mely apámat kísérte?
GLOSTER Nem tudom, asszonyom. Ez szörnyű. Szörnyű.
EDMUND Igen, úrnőm, közéjük tartozott.
REGAN Hát nem csoda, ha rossz hatások érték.
Ők biztatták fel: ölje meg az apját,
hogy aztán elverhesse a vagyont.
Ma kaptam nővéremtől híreket,
hogy mit művelnek, s legyek óvatos.
Ha házamban kívánnának időzni,
nem leszek otthon.
CORNWALL Én se, jó Regan. –
Edmund, hallom, hogy igaz fiaként
szolgálsz apádnak.
EDMUND Uram, kötelesség.
GLOSTER *(Cornwallhoz)* Leleplezte a tervét, és miközben
lefogni készült, itt sebet kapott. *(Mutatja)*
CORNWALL Üldözik?
GLOSTER Igen, kegyelmes uram.
CORNWALL Ha elfogják, többé nem lesz okod
tartani tőle. Tégy, ahogy kívánod,
használd hatalmamat. – Te pedig, Edmund,
akiben becsület és kötelesség
így kimagaslik, állj szolgálatunkba.
Nagy szükség lesz megbízható erőkre,
és te ilyen vagy.
EDMUND Tudásom szerint szolgálok, uram.
GLOSTER Fiam nevében is hálás vagyok.
CORNWALL Tudod-e, mért jöttünk most ide hozzád?
REGAN Ily rossz időben, a vak éjszakában?
Van egy-két fontos dolog, drága Gloster,
amiben kikérnénk tanácsait.
Apám is írt, meg a nővérem is,
a vitáikról – jobbnak gondolom,
ha nem otthonról küldöm most a választ.
Küldönceik itt várnak. Bölcs barátom,
nyugodjon meg a lelke, s lásson el
hasznos tanácsokkal ebben az ügyben,
mely gyors döntést kíván.
GLOSTER Szolgálatára, úrnőm.
Kérem, hogy tiszteljék meg házamat.

Mind el. Kürtjel

II. FELVONÁS, 2. SZÍN

Ugyanakkor. Éjszaka.
Gloster gróf kastélya előtt.
Jön Kent gróf (mint Cajus) és Oswald, más-más irányból

OSWALD Szép jó reggelt, barátom! Innen vagy, a házból?
KENT/CAJUS Mm.
OSWALD Hova köthetjük be a lovakat?

KENT/CAJUS A pocsolyába.
OSWALD Jaj, kedves, mondd már, légy szíves.
KENT/CAJUS Nem vagyok a kedvesed.
OSWALD Jó, akkor nem érdekelsz.[65]
KENT/CAJUS Jössz te még az én utcámba, akkor majd érdekellek.
OSWALD Miért beszélsz így velem? Nem is ismerlek.[66]
KENT/CAJUS Én viszont igen.
OSWALD Hogyhogy? Hát ki vagyok?
KENT/CAJUS Egy suttyó vagy, egy rongy, egy maradék-zabáló, aljadék, gőgös, üres, hitvány, divat-lihegő, agyonfizetett, mocskos-térdharisnyás suttyó; egy kocsonya-térdű, följelentgető, pudvás nyomoronc; egy tükörbe-pislogó, hétrét-görnyedő, pipiskedő szemét, egy kofferhordó szervilis paraszt; beállsz te kerítőnek is, ha kell, mert egyszerre vagy suttyó, szemét, gyáva és strici; téged egy korcs szuka szült a világra, és én addig verlek, amíg jajgatva visítasz, ha egy betűt is le mersz ebből tagadni.
OSWALD Micsoda rémes alak vagy, hogy így fröcsögsz valaki ellen, akit nem ismersz, és aki téged se ismer?!
KENT/CAJUS Micsoda pofátlan ganéj vagy, hogy letagadod, hogy ismersz? Hát nem két napja volt, hogy elgáncsoltalak és megvertelek a király előtt? Elő a kardot, te patkány! Éjjel van, de látlak a holdfénynél! *(Kardot ránt)* Fasírtot csinálok belőled a holdsütésben. A kardodat, te ocsmány szemét bodorított bábu! Vívjál!
OSWALD Hagyjál, semmi közöm hozzád.
KENT/CAJUS Vívjál, te felmosórongy! Idejössz, és levelet hozol a király ellen, pártját fogod a megtestesült Hiúságnak az apja királyi nevével szemben! Vívjál, patkány, vagy rostélyost csinálok a combjaidból! Vívjál, te rongy, gyerünk már, mi lesz?
OSWALD Segítség! Gyilkos! Segítség!
KENT/CAJUS Küzdjél, paraszt! Na, állj ki, patkány, állj ki, te csipkés féreg, küzdjél már! *(Verni kezdi)*
OSWALD Segítség! Gyilkos! Gyilkos!

Jön Edmund kivont karddal,[67] nyomában Cornwall, Regan, Gloster, szolgák

EDMUND Hé, mi folyik itt! Széjjel, széjjel!
KENT/CAJUS *(Edmundhoz)* Nini, fiacskám, inkább teveled?[68] Gyere, megmutatom, hogy' kell. Gyere, uracska.
GLOSTER Fegyver? Vívás? Mi történik itt?
CORNWALL Abbahagyni azonnal! Meghal, aki még egyet üt. Mi folyik itt?
REGAN A két küldönc: a nővéremé meg a királyé.
CORNWALL *(„Cajus"-hoz)* Min különböztetek össze? Beszélj.
OSWALD Nem jutok levegőhöz, nagyuram.
KENT/CAJUS Nem csoda, úgy fitogtattad a bátorságodat! Te gyáva rongy, a természet nem is tud róla: téged a szabó csinált.
CORNWALL Furákat beszélsz, hallod: szabó csinál embert?
KENT/CAJUS Igen, uram, a szabó. Szobrász vagy festő nem tudta volna így elrontani, még egy inas se, kétéves gyakorlattal.
CORNWALL *(Oswaldhoz)* Beszélj végre: hogy kezdődött a veszekedés?
OSWALD Ez az öreg briganti, uram, akinek életét megkíméltem ősz szakállára való tekintettel—
KENT/CAJUS Te nyamvadt „Z" betű, te ábécé legalja! Jó uram, ha megengedi, ezt a csimbókos gazembert porrá töröm, és bevakolom vele a vécéfalat. *(Oswaldhoz)* Megkímélted ősz szakállamat, te pudli?
CORNWALL Csend, ha mondom! Te barbár bunkó, nincs benned tisztelet?
KENT/CAJUS Van, uram, de a harag nagyobb úr.
CORNWALL Miért haragszol?
KENT/CAJUS Hogy egy ilyen alaknak kardja van,[69]
de tisztessége nincs. Csak mosolyognak,
de közben mint a patkány, tönkrerágnak
minden szent köteléket; bátorítják
a gazdáik felcsapó szenvedélyét:
tűzre olajat, fagyra jeget adnak;
tagadnak, helyeselnek, szélkakasként
forognak uruk forgása szerint,
s mint értetlen kutya, vígan lihegnek.
(Oswaldhoz) A lepra jöjjön a görcsös pofádra!
Mosolyogsz rajtam, hogy bolond vagyok?
Gágogó gúnár, kapnálak csak el,
behajtanálak a baromfiólba![70]
CORNWALL Te megőrültél, öregem?
GLOSTER Min vesztetek össze, azt mondd.
KENT/CAJUS Két mágnes egymást nem taszítja jobban,
mint engem ez a gazember.
CORNWALL Miért hívod gazembernek? Mit vétett?
KENT/CAJUS Hogy nem tetszik a képe.
CORNWALL S az enyém se! *(Körbemutat)* Az övé! Se a hölgyé!
KENT/CAJUS Uram, szokásom az őszinteség.
Bizony már láttam jobb arcokat is,
mint amik itt a nyakakon csücsülnek
a jelen pillanatban.
CORNWALL Ezt a fickót
sokat dicsérhették, hogy szókimondó,
s most nyerset játszik – csakhogy visszaél
a stílusával. Ő nem hízeleg!...
Őszinte lélek, igazat beszél –
ha elfogadják, jó; ha nem, hát nyers volt!...
Ismerem ezt a fajtát, nyers szivében
több hamisságot, intrikát takar,
mint húsz hajbókoló kis talpnyaló,
akik teszik a dolguk.
KENT/CAJUS Ó herceg, hitemre... vagy: hő szivemből,
ha bírhatom magas jóváhagyását,
melynek üdvös sugára, mint a tűzcsík
Phoebus[71] fénylő fején—
CORNWALL Most mit akarsz?
KENT/CAJUS Fölhagytam a stílussal, amit kifogásolt. Valóban, uram, én nem hízelgek. Ha valaki egyszerű beszéddel félrevezette önt, az egy egyszerű gazember volt, ami részemről nem áll fenn – bármenynyire is szeretne ön ebben a szerepben látni.
CORNWALL *(Oswaldhoz)* Mivel sértetted meg?
OSWALD Én semmivel. Gazdája, a király
méltóztatott megütni a minap
egy félreértés miatt; s ekkor ő,
dühödt urának hogy kedvébe' járjon,
hátulról elgáncsolt. Elestem, ő meg
ott fektemben úgy becsmérelt, gyalázott,
hogy hősnek tűnjön. A király dicsérte,
mert rám támadt, pedig nem védekeztem.
S most, hősi tettétől fölbátorodva,
kardjával jött nekem.
KENT/CAJUS Csupa silány,
pipogya rongy – és még a hős Ajax[72] is
hogy hisz nekik!
CORNWALL Hozzák a kalodát![73]

Egy-két szolga el

Te ősz zsivány, te tisztes, vén gazember,
ebből tanulsz!
KENT/CAJUS Uram, ahhoz öreg vagyok.
Ne zárjon kalodába. A király
megbízásából jöttem most ide.
Igencsak sértené gazdám személyét
és méltóságát, ha a követét
itt kalodába zárnák.
CORNWALL Hozzák a kalodát!
Úgy éljek én, hogy ott fog ülni délig!
REGAN Délig? Estig, sőt egész éjszaka!
KENT/CAJUS Úrnőm, ha az apja kutyája volnék,
nem bánna így velem.
REGAN Nem a kutyája: a gazembere.

A szolgák behozzák a kalodát

CORNWALL Ez az alak is afféle, akikről
nővéred szólt. Ide a kalodát!
GLOSTER Kérem, kegyelmes uram, ne tegye.
A vétke nagy; s gazdája, jó királyunk,
majd meg is rója érte. Ám e csúnya
fenyítés, mit kegyelmed szabna ki,
alantas, nyomorult kis tolvajoknál,
hétköznapi vétségeknél szokásos.
A király ezt rossz néven fogja venni,
hogy nem becsüljük őt, s a követét
így megaláztuk.
CORNWALL Ezt én vállalom.
REGAN A nővéremnek még sérelmesebb,
hogy udvarmesterét munkája közben
inzultus érte. – Rakják be a lábát!

Kent/Cajus lábait a kalodába zárják

CORNWALL[74] *(Glosterhez)* Gyere, gróf uram, menjünk.

Mind el, csak Gloster és Kent/Cajus marad

GLOSTER *(„Cajus"-hoz)* Sajnállak, barátom. Döntött a herceg, s a szándékától – ezt mindenki tudja – nem tér el soha. Majd még kérlelem.
KENT/CAJUS Ne tegye, uram.
Fönn voltam éjjel, nehéz volt az út.
Majd alszom egy sort, aztán fütyörészek.
(Tréfásan, a kalodára mutatva) Jó ember is megüti a bokáját. További jó napot!
GLOSTER A herceg a hibás: ebből harag lesz.

Gloster el

KENT/CAJUS *(saját kenti hangján)* Jó királyom, igazolod a mondást:

rossz nap után jó hajnalt sose várj!
Gyere, melengető nap, égi lámpa,
világítsd be itt lent a földgolyót,
hogy biztató fényednél végre lássam,
mit ír e levél. Ott van csak csoda,
ahol baj is van!... *(Levelet vesz elő)* Cordelia írta,
megtudta szerencsére, hogy titokban
a királyt szolgálom. *(Olvas)* „...előbb-utóbb,
látva innen e szörnyű helyzetet,
pótlom, mi elveszett."[75] – Fáradt szemem,
úgyis kialvatlan vagy: hát ne lássad
e szégyenletes szállást.
Jó éjt, Szerencse. Forgasd kereked,
és aztán mosolyogj!

Elalszik, lábával a kalodában. A színen marad

II. FELVONÁS, 3. SZÍN

Reggel.
Ugyanott.[76]
Kent gróf (mint Cajus) zavartalanul alszik a kalodában. — Jön Edgar

EDGAR *(nem látja az alvót)* Hallottam, hogy köröznek,
s egy szerencsésen talált faodúban
megmenekültem. Nincs egy kikötő,
nincs hely, hol ne azt lesnék éber őrök:
hogy kaphatnának el. Amíg lehet,
életben maradok. Ebből a célból
az emberi lét legalján levő
nyomorult, fél-állati koldusok
alakját öltöm fel. Az arcomat
bemocskolom, s egy szál ágyékkötőben,
csomókban lógó hajjal odaállok
a széllel és az égbolttal dacolni.
Példát veszek a menhelyről szökött
bolondokról,[77] akik üvöltve járnak,
és csupasz, érzéketlen karjukat
tűkkel, szögekkel szurkálják tele,
s e rémisztő külsővel kényszerítik
– hol őrjöngő átkokkal, hol imával –
kopott falvak, malmok, tanyák lakóit
adakozásra.[78] Itt vagyok: Rongyos Tamás –
ez valami! Edgarnak lenni: semmi.

El

II. FELVONÁS, 4. SZÍN

Reggel.
Ugyanott.
Jön Lear, a Bohóc és a Lovag. – Kent gróf (mint Cajus) alszik a kalodában

LEAR Furcsállom, hogy így elmentek hazulról,
s nem küldték vissza a küldöncömet.
LOVAG Előző este még föl se merült,
hogy elutaznak.
KENT/CAJUS *(fölébred)* Üdv, nemes gazdám!
LEAR Nocsak, te így szoktál pihenni?!
KENT/CAJUS Nem, uram.
BOHÓC Haha, nézd: fabugyi van rajta! A lovat a fejénél kötik ki, a kutyát,
medvét a nyakánál, majmot a tökénél, embert a lábánál.
Aki sokat ugrál, arra bükkfa-zoknit húznak!
LEAR *(„Cajus"-hoz)* Van ember, aki oly rosszul ítél,
hogy téged idetett?
KENT/CAJUS Ember, meg asszony:
az ön veje meg a lánya.
LEAR Nem.
KENT/CAJUS De.
LEAR Mondom: nem.
KENT/CAJUS Mondom: de.
LEAR Ilyet nem csináltak.
KENT/CAJUS De csináltak.
LEAR Jupiterre mondom, nem.
KENT/CAJUS Junóra mondom, de.
LEAR Ezt nem merik;
ilyet soha! Gyilkossággal fölér
a király követét így meggyalázni.
Mondd el gyorsan, világosan: mivel
szolgáltál rá? Vagy ők mért bántak így
a küldöncömmel?
KENT/CAJUS Felség, amikor
a házuknál felséged levelét
átnyújtottam, s még ott térdeltem illőn,
rohanva jött egy izzadó futár,
és verejték-bűzösen ellihegte
úrnője, Goneril üdvözletét;
félbeszakítva engem, levelét
átadta; elolvasták; erre föl
kíséretükkel rögtön lóra ültek,
nekem meghagyták, hogy jöjjek utánuk,
s várjam a választ. Zordan méregettek.
Itt újra láttam a másik futárt,
aki miatt olyan kurtán fogadtak:
ő az a fickó, aki a minap
felségeddel úgy szemtelenkedett.
Férfi vagyok, az agyam elborult,
és kardot rántottam: ő erre gyáván
ordítozott és fölverte a házat.
Felséged veje s lánya úgy ítélték,
hogy ez a szégyen jár a vétkemért.
BOHÓC A tél még nem múlt el, ha ilyen irányban röpülnek a vadlibák.[79]
Ha az apa ágrólszakadt,
oda se néz a gyerek.
Ha az apa zsebe dagad,
a gyereke hízeleg.
A Szerencse ócska kurva,
szegényekhez sose bújna.
Mindamellett a lányaid részéről rengeteg *báj* fog érni, egy évig
számolhatod, mennyi *bájod* lesz.
LEAR Mint szülő nőt, úgy fojtogat a görcs![80]
Hisztéria, kushadj: női betegség,
lenn a helyed! – Most hol van ez a lányom?
KENT/CAJUS A grófnál, uram, odabent.
LEAR *(a Lovaghoz)* Te ne gyere: maradj itt.

Lear el

LOVAG Nem volt más bűnöd, mint amit mesélsz?
KENT/CAJUS Semmi. Mért jön a király ilyen kis csapattal?[81]
BOHÓC Ha ezért a kérdésért csuknak kalodába, azt megérdemelted
volna.
KENT/CAJUS Miért, te bohóc?
BOHÓC Beíratunk iskolába a hangyához, hogy megtanuld: télvíz idején
hiába ügyködsz. Akik az orruk után mennek, látják, hova visz az
út, hacsak nem vakok; húszból húszan kiszagolják, ha valaki már
büdös.[82] Ha egy nagy kerék lefelé gurul a lejtőn, ne kapaszkodj
bele, mert kitöri a nyakad, ha alákerülsz. De amelyik fölfelé
megy, azt hagyd, hogy húzzon magával. Ha egy okos embertől
jobb tanácsot kapsz, ezt add vissza nekem; az enyémet csak gaz
emberek kövessék, mert bohóc adja.
A lovag, aki hasznot vár,
és szolgál, amíg jól vagy,
ha esni kezd, hát odébbáll,
s a zord viharban otthagy.
De én, a Bohóc, maradok –
a gazok fussanak:
bohócok itt a lovagok,
s én vagyok hű lovag.
KENT/CAJUS Ezt hol tanultad, te bohóc?
BOHÓC Nem attól, aki a kalodában ül, te bohóc.[83]

Jön Lear és Gloster

LEAR Nem hajlandók fogadni? Betegek??
Elcsigázottak? Csupa kifogás,
ez lázadás, ez felségárulás!
Menj, hozz egy jobb választ.
GLOSTER Felséges úr,
a herceg, tudod, heves jellemű,
és megrögzötten és csökönyösen
kitart a dolgában.
LEAR Mi a dögvészes nyavalya?! „Heves"?
Meg „jellem"? Gloster!! Szólni akarok,
most, Cornwall hercegével s a nejével!
GLOSTER Felség, erről már informáltam őket.
LEAR „Informáltad"?! Érted, hogy mit beszélek?
GLOSTER Igen, felség.
LEAR A király szólni kíván hercegével,
az apa lányával – parancsolom,
sőt elvárom hű szolgálatukat!
Te „informáltad" őket? A pokolba!
„Heves" a herceg? Nos, Lear üzeni—
De nem, még ne, talán tényleg beteg:
a kór nem hagyja, hogy mindazt tegyük,
mi egészségesnek kötelező.
Nem vagyunk magunk, amikor a test
kínját az észre átviszi. Belátom,

hogy helytelen volt önfejű dühömben
egészséges mércével megitélni
egy beteget. *(„Cajus"-ra esik a pillantása)* Mennykő a koronámba!
Mért ül ez itt?... Ez mégis azt mutatja,
hogy a hercegék gyors elutazása
üres fogás. – Engedjék szabadon
az emberemet! Szólj a hercegéknek,
hogy beszédem van velük, most, azonnal!
Vagy addig dobolok az ajtajuknál,
míg álmukat agyonverem.

GLOSTER Bár béke lenne felségtek között!

Gloster el

LEAR A szívem föltolul. *(Saját szívéhez)* Helyedre, vissza!

BOHÓC Úgy van, tata, szólj rá, mint a szakácsnő az angolnára, amit elfelejtett agyoncsapni, mielőtt a tepsibe tette, s csak aztán verte fejbe: „Helyedre, vissza!" Az öccse meg olyan hülye volt, hogy csupa szeretetből megvajazta a lovának a szénát.[84]

Jön Cornwall, Regan, Gloster, szolgák

LEAR Jó reggelt mindkettőtöknek!

CORNWALL Üdvözlet, felség!

Kent/Cajust szabadon engedik

REGAN Örömmel látom itt felségedet.

LEAR Regan, remélem is. Mert van okom,
hogy ezt higgyem rólad. Ha nem örülnél,
elválnék sírban fekvő jó anyádtól,
hiszen tudnám, hogy megcsalt!...[85] *(„Cajus"-hoz)* Na, szabad vagy?
Erre még visszatérünk![86] – Drága Regan,
a nővéred gonosz. Jaj, Regan: éles,
álnok keselyűcsőrrel mart ide. *(Kezét szívére teszi)*
Hogy is mondjam neked – el sem hiszed,
hogy milyen aljas lélekkel... – Regan!

REGAN Kérem, apám, nyugodjon meg. Szerintem
maga nem látja az ő érdemét,
s nem ő volt hanyag.

LEAR Micsoda? Hogy érted?

REGAN A nővéremről el nem képzelem,
hogy kötelességét ne teljesítse.
Ha ő tán korlátozta jó apám
kíséretének duhajságait,
ezt jó okkal és jó célból csinálta,
s nem vétkes semmiben.

LEAR Megátkozom!

REGAN Apám, maga öreg:
az életereje már közelít
végső határához. Fogadja el,
hogy irányítsák olyanok, akik
magánál jobban látják helyzetét.
Kérem, hogy térjen vissza Gonerilhez,
akit megbántott.

LEAR Én? Kérjek bocsánatot?
Ez lenne méltó egy királyi házhoz?!
(Letérdel, ironikusan) „Édes lányom, én már öreg vagyok
s fölösleges. Hát térden állva kérlek,
adj nekem kosztot, ágyat és ruhát!"

REGAN Apám, elég. Rossz játékok ezek.
Menjen csak vissza hozzá.

LEAR *(fölkel)* Nem, Regan:
a kíséretemet felére vágta,
sötéten nézett rám, s kígyószerű
hegyes nyelvével a szívembe szúrt.
Az egek minden bosszúja zuhogjon
önző fejére! Sújtsák bénasággal
magzata csontjait!

CORNWALL Miket beszél?!

LEAR Vakító gyors villámok, lőjetek
álnok szemébe! Mocsár gőzei,
rontsátok meg szép arcát hólyagos
fekélyekkel!

REGAN Szentséges istenek!
Majd rosszkedvében ezt kívánja rám is?

LEAR Nem, Regan, téged nem foglak sosem
megátkozni. Neked gyöngéd a lelked,
nem tudnál nyers lenni. Az ő szeme
kemény; a tiéd simogat, nem éget.
Te nem sajnálnád örömeimet,
kíséretemet nem kurtítanád,
nem korholnál, nem vonnád meg a pénzem,
és végül: nem tolnád be a reteszt,
ha kopognék. Te jobban fölfogod,
hogy mi a természetes kötelék,
az előzékenység, gyermeki hála.
A fél országot sem felejted el,
amit adtam neked.

REGAN Apám: a tárgyra.

LEAR Ki csukta kalodába a küldöncömet?

Kintről kürtjel. — Jön Oswald

CORNWALL Mi ez a jelzés?

REGAN A nővéremé. Írta a levélben,
hogy nemsokára jön. *(Oswaldhoz)* Úrnője megjött?

LEAR Ez a szolga olcsó fennhéjazását
úrnője gyarló gőgjéből meríti.
Takarodj, hitvány!

CORNWALL Felség, ezt hogy érti?

LEAR Ki csukta be?! Regan, nagyon remélem,
nem tudtál róla!—

Jön Goneril

Ki jött? Istenek,
ha szeretitek azt, aki öreg,
ha becsülitek, aki engedelmes,
ti vén egek, föntről segítsetek! –
(Gonerilhez) Nem szégyellsz szakállammal szembenézni? –
O, Regan, hát te kézen fogod őt?

GONERIL S mért ne fogna, apám? Vétkeztem én?
Attól még nem lesz vétek valami,
hogy zavarodott, gyenge öregek
annak találják.

LEAR Ó, hogy még a csontom
szét nem repedt! – Ki csukta kalodába?

CORNWALL Én zártam oda, felség; de a fickó
többet is érdemelne.

LEAR Te? Te voltál?

REGAN Kérem, apám, ha gyenge, lássa be!
Ha nővéremhez szépen visszamegy,
és nála ezt a hónapot kitölti,
fele csapattal hozzám már jöhet.
Most nincs módom – hiszen nem vagyok otthon –,
hogy ellátását illőn biztosítsam.

LEAR Vissza, oda? S leadni ötvenet?
Nem! Inkább födél nélkül maradok!
Megküzdök én a szabad levegővel,
majd társam lesz a farkas, a bagoly;
hadd csípjen a nyomor!... Vissza, *oda?*
A forrófejű francia, aki
hozomány nélkül vette el a lányom:
térdeljek őelébe, mint a jobbágy,
s kérjem, hogy tartson el?... Vissza, *oda?*
Inkább azt kérd, hogy csicskása legyek
ennek a féregnek. *(Oswaldra mutat)*

GONERIL Ahogy akarja.

LEAR Lányom, kérlek, ne hajts az őrületbe:
én nem terhellek többé. Elmehetsz.
Már nem találkozunk, nem látjuk egymást –
pedig a lányom vagy, a húsom-vérem,
vagy inkább betegség ebben a húsban,
mely szintúgy az enyém. Gennyes fekély vagy,
tályogos seb, duzzadt furunkulus,
rossz véremből fakadsz. De mit is szidlak:
mit hívom rád a szégyent, eljön úgyis;
nem kérem Jupiter villámait,
és nem föllebbezek ítéletéhez.
Javulj meg magad, majd ha jólesik:
én ráérek, ellakhatok Regannál,
én és száz katonám.

REGAN Az nem megy így.
Nem vártam most magát, nincs semmi készen
a fogadására. Hallgasson őrá:
ha apám dühét józan ésszel nézzük,
be kell látnunk: maga öreg, s ezért—
De ő tudja a dolgát.

LEAR Így beszélsz?!

REGAN Bátorkodom. Mért? Ötven katona,
az nem elég? Mi szükség volna többre?
Vagy akár ennyire? Költséges is,
veszélyes is. Hogy tudna ennyi ember
két gazdával, de egy fedél alatt
békében együtt élni? Lehetetlen.

GONERIL Mért is ne szolgálhatná ki magát
az én személyzetem, vagy az övé?

REGAN Mért ne, apám? Aztán ha hanyagok,
mi szedjük ráncba őket. – Én is érzem

a veszélyt. Ha az én házamba jön,
csak huszonötöt hozzon; nem tudok
többnek szobát, ellátást nyújtani.
LEAR Odadtam mindent—
REGAN Már ideje volt.
LEAR —a gondviselőimmé tettelek,
de kikötöttem, hogy száz katonám

kísérjen engem. Most csak huszonöttel
jöhetnék hozzád? Ezt mondtad, Regan?
REGAN És mondom újra, jó apám: ne többel.
LEAR A rossz ember kezd szépnek látszani
a rosszabb mellett; már-már becsülendő,
ha rosszabb is akad. *(Gonerilhez)* Jövök veled:
ötven, az kétszer annyi, mint Regannál,
úgyhogy duplán szeretsz.
GONERIL Hallgasson meg:
kell az a huszonöt? Vagy tíz? Vagy öt?
Egy olyan házban, ahol kétszer annyi
lesi az óhaját?
REGAN Minek kell egy is?
LEAR Ne érveljetek azzal, hogy mi „kell"!
A koldusnak is van egy-két kacatja,
ami nem kell, de mégis az övé!
Ha annyit adsz csak, ami „kell", az embert
állattá olcsósítod! Hercegnő vagy:
pompás ruhád van – *szükség* erre sincs:
a ruha arra kell, hogy melegítsen,
és ez nem melegít!... De ami kell –
egek! adjatok, ami kell: türelmet! –
itt állok, ó, egek, vénen, szegényen,
egyformán sújt a bánat és a vénség.
Ha ti hajtjátok lányaim szivét
az apjuk ellen, hát ne tegyetek
oly bolonddá, hogy tűrjem jámborul:
adjatok nemes haragot belém,
hogy nők fegyvere: könny ne szántsa végig
e férfiarcot! *(Lányaihoz)* Undok némberek,
oly bosszút állok mindkettőtökön,
hogy a világ majd— én olyat csinálok—
hogy mit, még nem tudom, de belerokkan
a földkerekség! Sírni nem fogok,
hiába várjátok. Volna miért;

Távolról vihar, mennydörgés hallatszik

de előbb törik százezer szilánkra
a szívem, mint hogy itt elkezdenék
sírni! – Bohócom! Megbolondulok!

Lear, Gloster, Kent (mint Cajus), Bohóc, Lovag el

CORNWALL Menjünk be, vihar közeledik.
REGAN Ez a kastély kicsi: az öreget
s a csapatát nem lehet elhelyezni.
GONERIL Ő a hibás: felizgatta magát,
most majd megízleli, milyen bolond volt.
REGAN Őt, magában, szívesen fogadom,
de kísérőit nem.
GONERIL Ezt mondom én is.
Hova lett Gloster gróf?
CORNWALL Kiment az öreg után – már jön is.

Jön Gloster

GLOSTER A király tombol dühében.
CORNWALL S hova megy?
GLOSTER Lovat kért, de a célját nem tudom.
CORNWALL Legjobb, ha hagyjuk – menjen, ha akar.
GONERIL *(Glosterhez)* Gróf úr, ne tartóztassa semmiképp.
GLOSTER De hát mindjárt sötét lesz, és a szél
vadul dühöng! Mérföldekre körül
nincs egy bokor.
REGAN Uram, a makacs ember
a saját hibáit fogadja föl
tanítónak. Zárjuk be a kaput.
A csapata szilaj, mindenre képes,
hergelik is, ő meg hagyja magát;
úgyhogy részünkről bölcs a félelem.
CORNWALL Zárja be a kaput, gróf úr. Hideg van,
Regan jól mondja: húzódjunk a házba.

Mind el

III. FELVONÁS, 1. SZÍN

Éjjel, nem sokkal később. A vihar dühöng.
A nyílt mezőn.
Jön Kent gróf (mint Cajus) és a Lovag, más-más irányból

KENT/CAJUS Ki jár erre, a rossz időn kívül?
LOVAG Aki úgy háborog, mint az idő.
KENT/CAJUS Én téged ismerlek! Hol a király?
LOVAG Birokra kelt a bosszús elemekkel:
a szélnek ordít, hogy fújja a földet
a tengerbe, vagy a vizet dagassza,
s mindent árasszon el. Fehér haját
úgy szaggatja, hogy a szél vak haraggal
belekapdos és semmivé zilálja;
egy szál magában, dacosan kihívja
a mindenhonnan csapkodó esőt –
ilyen éjjel, mikor az anyamedve
csöndben lapul, a farkas, az oroszlán
csak azt nézi: hogy' tartsa szárazon
a bundáját – ő sapkátlan rohangál,
s „végjáték!", azt kiáltja.
KENT/CAJUS De ki van vele?
LOVAG Csak a bohóc, aki azon igyekszik,
hogy viccekkel fölébe kerekedjen
a szívfájdalmának.
KENT/CAJUS *(saját Kent-hangján)* Tudom, ki vagy,
és ennek alapján rád bízhatok
egy bizalmas teendőt. Szakadás van
– bár ezt még ügyesen leplezgetik
mindketten – Cornwall s Albany között.
Nekik (s kinek nem, akit csillaga
magasra visz?) van szolgáik között
néhány hamis, akik a franciáknak
kémkednek államunkról. Észrevették,
talán a két herceg vitáiból,
vagy abból, hogy rövid pórázra fogták
az öreg királyt, vagy valami mélyebb
dologból,[87] s mindez tán csak kirakat...[88]
No, mindegy is:
ha bízol, s építesz rám annyira,
hogy Doverbe sietsz, ott valaki
hálás lesz, ha te őszintén beszámolsz
a királlyal szembeni tébolyító
és ocsmány bánásmódról.
Én magas rangú főnemes vagyok,
és megbízható hírek birtokában
bízlak meg ezzel a dologgal.
LOVAG De mondj még többet erről!
KENT/CAJUS Nem lehet.
Hogy bizonyítsam: sokkal több vagyok,
mint külső burkom, nyisd ki ezt a zacskót,
s vedd el, mi benne van.

Erszényt tart elébe, melyből a Lovag egy gyűrűt vesz ki[89]

Ha megtalálod
Cordeliát, mutasd meg ezt a gyűrűt,
s ő megmondja majd: ki is ez a fickó,
akit most nem ismersz. – Szörnyű idő!
Hol lehet a király?
LOVAG *(kezet nyújt)* Fogjunk kezet.
Nincs más mondandód?
KENT/CAJUS Pár szó még, de fontos:
induljunk megkeresni a királyt,
te erre próbálkozzál, én meg arra;
hahózzon, aki előbb rátalál.

Más-más irányban mindketten el

III. FELVONÁS, 2. SZÍN

Ugyanakkor.
A nyílt mező más helyén.
Jön Lear és a Bohóc

LEAR Fújjatok, ti szelek, püffedt pofával!
Szakadj, felhő; dagadj föl, hurrikán,
hogy eláraszd a templomtornyot is!
Ti kénes, gondolatnyi-gyors tüzek,[90]
a tölgyhasító mennykő jelei,
perzseljétek szénné fehér hajam!

S te, rengető mennydörgés, verd laposra
a világ duzzadó gömbölyűségét!
Zúzd szét az öntőformát és a csírát,
melyből az önző ember létrejön!
BOHÓC Jaj, tata, inkább kenjenek szenteltvízzel egy száraz házban, mint esővízzel idekint! Édes tata, befelé, és kérjed a lányaid áldását! Egy ilyen éjszaka nem kímél se bölcset, se bolondot.
LEAR Korogj, égi gyomor! Okádj vizet!
Eső, szél, villám nem a lányaim:
nem szidlak titeket, ti elemek,
a zordságotokért. Nektek nem adtam
királyságot, nem én neveltelek,
ti nem tartoztok nekem semmivel:
hát tessék, kínozzatok kedvetekre!
A rabotok vagyok: szegény, beteg,
lenézett vénember. Mégis kimondom:
ti szolgák vagytok csupán, eszközök,
akik két pusztító lányommal együtt
az égben gyűjtött sereggel rohantok
öreg és ősz fejemre. Ez gyalázat!
BOHÓC Akinek van fedél a feje fölött, az leveheti a fejfedőjét.
Ha házba dugod fütykösöd,
mielőtt volna házad,
a pénzt messzire üldözöd,
s csak tetű lakik nálad.
Ha valaki szíve helyett
a lábujjára hallgat,
fájlalhat majd egy tyúkszemet,
és nyugton sose alhat.[91]
És nem volt még szép nő, aki ne grimaszolt volna a tükör előtt.[92]
LEAR *(nem figyel rá)* Nem; én leszek maga a türelem,
egy szót se szólok.

Jön Kent gróf (mint Cajus)

KENT/CAJUS Kik vagytok?
BOHÓC Egy felség és egy fütyülő – vagyis egy bölcs és egy bohóc.
KENT/CAJUS *(Learhez)* Itt van, uram? Aki az éjszakát
kedveli, most remeg: az ég dühe
az éji állatot is megijeszti,
s vackára hajtja. Felnőtt korom óta
ilyen tűzcsíkokat, bénító dörgést,
ilyen bömbölő szelet és esőt
nem éltem át. Nem embernek való
e megpróbáltatás.
LEAR Az istenek,
akik fönt ezt a rémes zajt csinálják,
most látják: kik az ellenségeik.
Reszkess, bitang, ki titkos bűnt takargatsz:
lesújt a jog! Bujkálj, véreskezű,
fuss, hitszegő, s te, erényt mímelő,
ki vérfertőzve élsz! Hullj darabokra,
te galád, aki fondorkodva törtél
a mások életére! Ó, ti bűnök,
tépjétek föl rejtekajtóitok,
és kérjetek kegyelmet odafönt
zord bíráitoktól! – Énellenem
többet vétettek, mint vétettem én.
KENT/CAJUS Uram, hajadonfőtt?! Van a közelben
egy kunyhó, kicsit megvéd a vihartól.
Pihenjen ott, míg én a grófi háznál[93]
– mely keményebb, mint falában a kő,
mert mikor felségedet ott kerestem,
be se engedtek – keresztülviszem,
hogy fogadják.
LEAR Szétbomlik az agyam.
(A Bohóchoz) Gyere, fiam. Hogy vagy, fiam? Te fázol?
Én is. *(„Cajus"-hoz)* Barátom, hol van az a szalma?
A szükség nagy művész, mert a silányt is
értékessé teszi. Irány a kunyhó!
(A Bohóchoz) Szegény bolond bohóc, van a szivemben
még sajnálat irántad.
BOHÓC *(énekel)* *És hogyha néked rövid az agyad,*
Na nézd csak, már megint hogy zuhog –
érjed be azzal, mit a Szerencse ad,
Ez már elállni sose fog.[94]
LEAR Úgy van, fiam. *(„Cajus"-hoz)* A kunyhóhoz, vezess!

Lear és Kent/Cajus el

BOHÓC Ma éjjel még egy felhevült kurtizánt is le tudnék hűteni. Mondok egy prófétiát búcsúzóul:[95]
Ha majd a pap ezt mond és azt csinál,
ha a sörfőző vizes sört kínál,
ha a gazdag bódul a cicomától,
s nem az eretnek: a nőcsábász lángol;[96]
Ha majd a bíró mindig jól ítél,
ha lesz majd elég pénz mindenkinél,
ha majd nem szól a szánkon rágalom,
nincs zsebtolvaj, hol nagy a forgalom;
ha tiszták lesznek a bankügyletek,
kurvák, stricik templomra gyűjtenek;
Akkor hazánk, Albion
összeomlik, úgy bizony.
És lesz idő, csodálatos,
hogy lábon jár a gyalogos.
Ezt a prófétiát majd Merlin mondja, mert ő jóval
énutánam fog élni.[97]

El

III. FELVONÁS, 3. SZÍN

Ugyanakkor.
Szoba Gloster gróf kastélyában.
Jön Gloster és Edmund, lámpákkal

GLOSTER Nincs ez jól, Edmund, nem tetszik nekem ez az eljárás, ez természet ellen való. Amikor engedélyüket kértem, hogy segítsek rajta, kivették kezemből a saját házam irányítását, és megparancsolták, hogy ha nem akarok örökre kegyvesztett lenni, akkor ne is beszéljek róla, ne járjak közben érte, és semmilyen módon ne támogassam.
EDMUND Ez vademberség, természetellenes.
GLOSTER Vigyázz, jobb, ha nem szólsz. Szakadás van a két herceg között, és még egy nagyobb baj is van: ma este kaptam levelet – beszélni se merek róla –, elzártam a levelet a szobámban. Az a sok sérelem, ami a királyt éri, nem marad megbosszulatlan. Egy bizonyos hadsereg már partra is szállt; nekünk a király pártján kell lennünk. Megkeresem, hol van, és titokban enyhítek a helyzetén. Addig menj, és tartsd szóval a herceget, ne tűnjön föl neki, hogy segíteni mentem. Ha utánam érdeklődik, rosszul vagyok és lefeküdtem. Ha ezért meg kell halnom – mert nem kevesebbet helyeztek kilátásba –, akkor is segítenem kell öreg gazdámon, a királyon. Nagyon furcsa dolgok jönnek még, Edmund; kérlek, légy óvatos.

Gloster el

EDMUND Ezt a megtiltott jótékonykodást
a hercegnek azonnal megjelentem,
s a levelet is. Ő majd megjutalmaz:
amit apám veszít, megkapom én –
az ifjú győz, ahol bukik a vén!

El

III. FELVONÁS, 4. SZÍN

Valamivel később.
A mezőn, egy kunyhó előtt.
Jön Lear, Kent (mint Cajus), Bohóc

KENT/CAJUS Ez az a hely, felség, menjen be, kérem;
az éjszaka zsarnoki tombolása
nem embernek való.

A vihar folytatódik

LEAR Hagyj engem békén.
KENT/CAJUS Jó uram, menjen be!
LEAR Gyötröd a szívem?
KENT/CAJUS Inkább a magamét... Menjen be, kérem.
LEAR Neked rossz, hogy a dühöngő vihar
a bőrünkig hatol – neked igen,
de aki nagyobb bajjal küszködik,
az meg se érzi. A medve elől
kitérsz; de ha a tenger zúg mögötted,
azzal nem bírsz, hát inkább szembefordulsz
a medvével.[98] Mikor az elme
nyugodt, a test kényes; ez a vihar
minden fájdalmat kiszorít belőlem,

csak egy lüktet: hálátlan lányaim.
Beleharapna ez a száj a kézbe,
mely ételt tesz bele? De bosszut állok.
Nem sírok többet. Ilyen éjszakán
engem kicsukni? Zuhogjon, kibírom.
Ilyen időben! Regan! Goneril!
Idős apátok, aki jó szívével
kedvesen odaadta mindenét—
Jaj, ez az őrületbe visz, ne kelljen
gondolnom erre!

KENT/CAJUS Menjen be, uram!

LEAR Menjél be te, ha ott kényelmesebb.
A vihar jobb nekem: nem tépelődöm
fájdalmas dolgokon. – No jó, jövök:
(A Bohóchoz) Menj te, fiú. Födél nélkül, szegények—
Menj csak. Imádkozom, aztán elalszom.

Bohóc el a kunyhóba

(Letérdel) Ti ruhátlan szegények, mindenütt,
kik tűritek e kegyetlen vihart,
födél nélkül, kiéhezett tagokkal,
lyukas rongyokban kibírjátok-e
az ilyen évszakot? Jaj, nem törődtem
ilyesmivel. Gyógyulj, pompában élő!
Tedd ki magad a szegények bajának,
hogy aztán nekik add fölösleged,
ha már az ég nem adta.

Jön a Bohóc a kunyhóból. – Edgar (mint Rongyos Tamás) hangja hallatszik

EDGAR/TAMÁS *(a kunyhóból kiabál, Tamás hangján)* Derékig ér! Derékig ér![99]
Szegény Rongyos Tamás!

BOHÓC *(Learhez)* Ne gyere be, tata, kísértet van. Segítség, segítség!

KENT/CAJUS Fogd meg a kezem. Ki van ott bent?

BOHÓC Kísértet, egy kísértet. Azt mondja, Rongyos Tamásnak hívják.

KENT/CAJUS *(beszól a kunyhóba)* Mi vagy te, aki ott morogsz a szalmán?
Gyere elő.

Jön Edgar (mint Rongyos Tamás)

EDGAR/TAMÁS Menjetek innen! Nyomomban van az ördög. Tüskés galagonyák közt átfúj a hideg szél. Ffúúhh! Bújjatok a hideg ágyatokba, ott melegedjetek.

LEAR Te is mindent odaadtál a két lányodnak? És ide jutottál?

EDGAR/TAMÁS Ki ad valamit Rongyos Tamásnak? Akit az ördög áthajtott tűzön és lángon, gázlón és örvényen, lápon és mocsáron; akinek kést rakott a párnája alá és kötelet a székébe; patkánymérget a levese mellé[100] és gőgösséget a szívébe, hogy pejlovon ügessen át ujjnyi széles hidakon, és kergesse a saját árnyékát mint árulót? Áldassék az öt érzéked. *(Kántálva)* Fázom! Adjatok! *(Vacogva)* Dududididudu! Ne sújtson se forgószél, se rossz csillag, se betegség! Adjatok, adjatok szegény Tamásnak, akit kínoz az ördög! Most megvan a nyomorult, itt is, meg itt is, meg itt is![101]

A vihar dühöng

LEAR A lányai csinálták ezt vele?
(„Tamás"-hoz) Nem maradt semmid? Mindent odaadtál?

BOHÓC Azért egy lepedője maradt, különben röstellnénk ránézni.

LEAR *(„Tamás"-hoz)* A levegőből minden kór, ami
bűnökre hull, szálljon a lányaidra!

KENT/CAJUS Nincsenek lányai, uram.

LEAR Nem a fenét! Csak gonosz lányai
okozhatták, hogy ilyen mélyre süllyedt.
Ez a divat: a kidobott apák
a saját húsukat így nem kímélik?[102]
Jogos a büntetés, hisz *(Magára mutat)* ez a hús,
ez nemzette a varjú-lányokat.

EDGAR/TAMÁS Csip-csip csóka, vak varjúcska,
botot rakott a köcsögbe.
Hess!

BOHÓC Ebben az éjszakai hidegben mindnyájan megbolondulunk.

EDGAR/TAMÁS Vigyázz az ördöggel! Tiszteld szüleidet, csak igazat szólj, ne esküdözz, ne csinálj a más hites asszonyával, ne vágyjál tiszta szívedből divatos ruhákra. *(Kántálva)* Fázom! Adjatok!

LEAR Te mi voltál?

EDGAR/TAMÁS Szolgáltam én, büszke szívvel és ésszel, bodorítottam a hajamat, nők kesztyűjét dugtam a kalapomba, a hölgyem minden vágyát teljesítettem, még éjszaka is végeztük sötét munkánkat. Minden mondatom valami fogadkozás volt, és mindegyiket megszegtem, az égre kacagva. Álmomban kéjes dolgokat csináltam, és miután fölébredtem, tényleg megcsináltam. A bort nagyon szerettem, a szerencsejátékot imádtam, nőkből meg nagyobb háremem volt, mint a török szultánnak. Hamis szívű voltam, könnyű szavú és véres kezű. Lusta disznó, ravasz róka, mohó farkas, dühödt kutya, vérszomjas oroszlán. A bőrcipők finom nyikorgása, a selymek suhogása soha ne árulja el a szívedet a nőknek. Ne tedd a lábad a kuplerájba, a kezedet a szoknya alá, a tolladat az adóslevélre, és tagadd meg az ördögöt. Mindig fúj a szél a galagonyák közt, zzzz, úúúú, tulipiros rózsám. *(Mintha lovon ülne)* Hőő, állj meg, Delfin! Vigyázat az útból! Hadd ügessen!

Vihar hallatszik

LEAR Neked jobb volna a sírban, mint itt, csupasz testtel állni a tomboló ég alatt. Ennyi volna csak az ember? Nézzétek meg jól. Te nem veszed el a hernyótól a selymet, a marhától a bőrt, a birkától a gyapjút, a pézsmától az illatszert. Ugye? Mi hárman már meg vagyunk rontva: te vagy az igazi. Körítés nélkül az ember csak ez a szegény, pőre, kétlábú állat, amilyen te vagy. *(Saját ruháit kezdi leszaggatni)* Ledoblak titeket, kölcsönzött takarók! Gyerünk, kigombolni!

Kent/Cajus és a Bohóc lefogják, nehogy meztelenre vetkőzzön

BOHÓC Kérlek szépen, tata, elég legyen! Rossz időben nem megyünk úszni. *(Elnéz a távolba)* Egy kicsi láng a pusztaságban olyan volna, mint egy vén szatír szíve: kicsi a szikrája, s az összes többi testrésze hideg. Nézd, itt járkál egy láng.

Jön Gloster, kezében fáklyával bizonytalanul közeledik a sötétben

EDGAR/TAMÁS Ez a Fibirgibit nevű ördög: sötétedéskor jön, és az első kakaszóig járkál, hályogot rak a szemedre, kancsalságot csinál, meg nyúlszájat. Az érett búzára penészt hoz, és bántja a föld szegényeit.
Fönn a dombon lidérc volt,
és kilenc volt a kölyke;
arra jött a Szent Vitold,
és tisztára söpörte.
Távozz, lidérc, távozz![103]

KENT/CAJUS *(Learhez)* Hogy van, felség?

LEAR *(meglátja Glostert)* Ki ez?

KENT/CAJUS Ki van ott? Mit akar?

GLOSTER Maguk kicsodák? A nevük?

EDGAR/TAMÁS *(hadar, nehogy az apja ráismerjen)* Rongyos Tamás, aki megeszi az úszkáló békát, a varangyot, az ebihalat, a fürge gyíkot és a tarajos gőtét; aki, ha rajta van az őrjöngés, mikor dühöng benne az ördög, tehéntrágyát eszik salátának, majszol öreg patkányt, árokparti döglött kutyát; leissza a poshadt vízről a zöld takarót; akit korbáccsal vernek egyik faluból a másikba, akit kalodába meg pincébe meg börtönbe zárnak – aki valaha évi három rend ruhát kapott, meg hat új inget,
Lovat, fegyvert eleget –
szegény Tamás nem evett
hét éve, csak egeret.
Vigyázzanak, itt a kísérőm. Szmulcsika![104] Csönd, te kis sátán!

GLOSTER *(nem ismeri fel a fiát. Learhez)* Hát felségednek nincs jobb társasága?

EDGAR/TAMÁS Miért? A sötétség fejedelme igazi nemes! A neve Módó, illetve Mahu.[105]

GLOSTER A saját vérünk, felség, úgy lezüllött,
hogy nemzőjét utálja.[106]

EDGAR/TAMÁS *(kántálva)* Fázom! Adjatok!

GLOSTER *(Learhez)* Gyere velem, uram. A becsület
nem engedi, hogy pontosan betartsam
a lányaid minden kemény parancsát.
Bár előírták, hogy zárjak be mindent,
s hagyjalak kint a zsarnok éjszakában,
kilopóztam, hogy fölkutassalak,
és biztos, meleg helyre vigyelek.[107]

LEAR Még hadd beszéljek ezzel a tudóssal.[108]
(„Tamás"-hoz) Mi okozza a mennydörgést?

KENT/CAJUS Uram,
fogadjon szót, menjen a házba.

LEAR Beszélgetek ezzel a bölcs göröggel.
Mi a szakterülete?

EDGAR/TAMÁS Az ördögűzés meg a féregirtás.

LEAR Hadd kérdezzek négyszemközt valamit.

Lear és Edgar/Tamás félrevonulva beszélgetnek

KENT/CAJUS *(Glosterhez)* Nógassa, gróf úr, hogy menjen magával.
Kezd zavart lenni.

GLOSTER Hát az nem csoda.

Folytatódik a vihar

A lányai a halálát akarják.[109]

A drága Kent, ő megmondta előre –
száműzték is. Azt mondod, a király
kezd megőrülni? Hát, tudod, barátom,
én is megőrülök. Volt egy fiam,
de kitagadtam: életemre tört,
pár napja csak. Szerettem őt, barátom,
igaz szívemből. És tudd meg: a bánat
megőrjített. – Micsoda éjszaka!
(Learhez) Felség, legyen szíves.[110]

LEAR Ezer bocsánat!
(„Tamás"-hoz) Jeles tudós, kérem a társaságát.

EDGAR/TAMÁS *(kántálva)* Fázom! Adjatok!

GLOSTER Menj a kunyhóba, ember, ott meleg van!

LEAR *(indulna a kunyhóba)* Menjünk be mind.

KENT/CAJUS *(másfelé terelné)* Erre, uram.

LEAR *(„Tamás"-ra)* Vele!
A tudósommal akarok maradni!

KENT/CAJUS *(Glosterhez)* Engedje, gróf úr, hadd hozza magával.

GLOSTER Hozzad te.

KENT/CAJUS *(„Tamás"-hoz)* Jöhetsz, fickó, velünk.

LEAR Gyere, athéni filozófusom.

GLOSTER Egy szót se most már, csöndesen!

EDGAR/TAMÁS Roland vitéz a zord toronynál[111]
megállt, s a bástyafokra nézett:
„Piha! Itt emberszagot érzek!"

Mind el

III. FELVONÁS, 5. SZÍN

Ugyanakkor.
Szoba Gloster gróf kastélyában.
Jön Cornwall és Edmund

CORNWALL Megtorlom rajta, addig nem megyek el a házából.

EDMUND Félve gondolok arra, kegyelmes uram, mit fognak rám mondani, hogy az alattvalói hűséget elébe helyeztem a fiúi szeretetnek.

CORNWALL Most már látom, hogy a bátyád nem kizárólag gonoszságból tervezte, hogy megöli, hanem azért is, mert az apátokban meglévő kárhozatos hiba erre sarkallta őt.

EDMUND Milyen rosszmájú hozzám a szerencse, hogy röstellnem kell tisztességes viselkedésemet![112] Itt a levél, amiről apám beszélt *(Átadja)*, ez megerősíti, hogy kémtevékenységet folytat a franciák javára. Ó, egek! Bárcsak ne létezne ilyen árulás, vagy ne én lennék a leleplezője!

CORNWALL Gyere velem a hercegnéhez.

EDMUND Ha a levél tartalma igaz, akkor kegyelmednek komoly üggyel kell szembenéznie.

CORNWALL Akár igaz, akár nem, tebelőled ez Gloster grófot csinált.[113] Kutasd ki, hol van az apád, hogy gond nélkül lefoghassuk.

EDMUND *(félre)* Ha úgy találok rá, amikor épp a királyt ápolja, az még gyanúsabbá fogja tenni. *(Cornwallhoz)* Kitartóan követem az alattvalói hűség útját, bármennyire fáj is, hogy ellentétbe kerülök vérségi kötelékemmel.

CORNWALL Én megbízom benned, te pedig szerető apára fogsz találni bennem.

Mindketten el

III. FELVONÁS, 6. SZÍN

Valamivel később.
Melléképület fűtött szobája Gloster gróf kastélya mellett.
Jön Kent (mint Cajus) és Gloster

GLOSTER Mégiscsak jobb itt, mint a szabadban. Fogadjátok el. Igyekszem a lehetőség szerint kényelmessé tenni, hozok ezt-azt. Mindjárt visszajövök.

KENT/CAJUS A szellemi ereje teljesen elhagyta, nem bírja már a gyötrődést. – Az istenek hálálják meg a jóságát, uram!

Gloster el. – Jön Lear, Edgar (mint Rongyos Tamás) és a Bohóc

EDGAR/TAMÁS Hív engem a Fraterettó, azt mondja: Néró horgászik a Sötétség Tavában.[114] *(A Bohóchoz)* Imádkozzál, ártatlan, és őrizkedj az ördögtől.

BOHÓC Kérlek, tata, mondd meg nekem: a bolond az nemesember vagy közrendű?

LEAR Az király! Az király!

BOHÓC Nem. Közrendű, aki nemest csinált a fiából; mert csak a bolond emeli a fiát magasabbra, mint ő maga.

LEAR Jönne ezer, vörösen izzó nyárssal,
sziszegve rájuk rontana—

EDGAR/TAMÁS Az ördög harapja a fenekemet.[115]

BOHÓC Hibbant, aki megbízik a farkas szelídségében, a ló egészségében,[116] a fiúk szerelmében s a kurvák esküjében.

LEAR A bíróság elé citálom őket.
(„Tamás"-hoz) Foglaljon itt helyet, bíró uram.
(A Bohóchoz) Tudós uram, ide. – Nos, rókalányok—

EDGAR/TAMÁS *(egy képzelt ördögre mutat)* Nézzétek, ott áll, engem néz merően! –Hölgyem, nyilvános tárgyalást akarsz?
Jöjj hozzám, Böske, jöjj át a folyón!

BOHÓC A csónakja ereszt,
De nem vallja be ezt,
S így nem jöhet át a folyón.[117]

EDGAR/TAMÁS Az ördög szegény Tamást fülemüle-hangon kísérti.[118] A Hopszatánc-ördög Tamás hasában kiabál, mert két sós heringet szeretne. Ne brekegj, fekete angyal, mert most nem kapsz enni.[119]

KENT/CAJUS *(Learhez)* Jól van, felség? Olyan rémülten áll itt.
Kérem, pihenjen le, itt van a párna.

LEAR Előbb a tárgyalást! A tanukat!
(„Tamás"-hoz) Te taláros bíró, foglalj helyet.
(A Bohóchoz) S te, kollégája, rangos jogtudós,
ülj melléje. *(„Cajus"-hoz)* Maga az egyik esküdt:
üljön ide.

EDGAR/TAMÁS Járjunk el igazságosan.
Alszol talán, te csalfa pásztor?[120]
A búzába ment a nyáj!
Hát fújd meg furulyádat párszor,
s a nyáj hazatalál!
Cirmikém, ni, a szürke macska![121]

LEAR Az első vádlott Goneril. Esküvel vallom a tisztelt bíróság előtt, hogy ez a nő belerúgott apjába, a szegény királyba.

BOHÓC Jöjjön közelebb, asszonyom. A neve Goneril?

LEAR Nem tagadhatja.

BOHÓC Elnézést, nem láttam, hogy ül itt valaki.

LEAR És itt a másik: torz ábrázata
mutatja, miből van a szíve. Fogják meg!
Katonák! Őrök! Összejátszanak!
Hamis bíró, mért engeded, hogy szökjön?

EDGAR/TAMÁS Áldassék az öt érzéked.

KENT/CAJUS *(Learhez)* Jaj nekem, uram: hol van a türelme,
amelyre mindig olyan büszke volt?

EDGAR/TAMÁS *(félre, saját hangján)* Annyira vele érzek, hogy a könnyem a végén még leleplez.

LEAR Még a kiskutyák is,
a Csöpi, Masni, Pamacs, megugatnak!

EDGAR/TAMÁS A Tamás majd elhajtja. Hess, dögök!
Lehetsz fehér, fekete,
lehetsz bárki ölebe,
agár, véreb, kotorék,
fajtiszta vagy keverék,
uszkár, pincsi, spániel,
a Tamástól félni kell:
ha egy nagyot röfögök,
eliszkolnak a dögök.
Du-di-di-di, na ugye!... – *(Visszatér hibbant szerepébe, mint aki nem érti, hol van)* Gyertek a búcsúba, vásárba, piacra![122] Szegény Tamás, kiürült a kulacsod![123]

LEAR Tessék, boncolják föl Regant: nézzék meg, mi nőtt a szíve köré. Van valami természetes oka, hogy egy szív így meg tud keményedni? *(„Tamás"-hoz)* Téged, uram, fölveszlek a százfős csapatomba, csak az öltözeted nem valami szép. Te biztos azt mondod, hogy ez perzsa viselet, de akkor is cseréld le.

KENT/CAJUS Felség, kérem, feküdjön le s pihenjen.

LEAR Ne zajongjatok, ne zajongjatok, húzzátok be a függönyt. Jól van, jól van. Majd reggel vacsorázunk. Jól van, jól van. *(Elalszik)*

BOHÓC Én meg majd éjjel napozok.[124]

Jön Gloster

GLOSTER *(„Cajus"-hoz)* Jóember, hol van urunk, a király?

KENT/CAJUS Itt van, de ne zavarja: nincs magánál.

GLOSTER Jóember, vedd föl, kérlek, a karodba.
Megtudtam, hogy az életére törnek.
Egy hordágy van itt kint: fektesd bele
és vidd el Doverbe, ahol biztos helyet
és ápolást talál. Fogd, vidd, barátom,
ha félórát késel, kockán forog
az élete, s vele mindenkié,
aki őt védené. Vedd föl! Vedd föl,
kövess; majd megmutatom, hol találsz
útravalót.

KENT/CAJUS Elfáradt; elaludt.
(Az alvó Learhez) Balzsam lett volna ez a pihenés
elkínzott elmédnek; hogy fogsz enélkül
fölépülni?... *(A Bohóchoz)* Segíts, vigyük a gazdád,
te se maradhatsz itt.

GLOSTER Erre, gyerünk!

Kent/Cajus és a Bohóc kiviszik Leart. Mind el, csak Edgar/Tamás marad

EDGAR/TAMÁS *(saját edgari hangján)* Ha látjuk szenvedni a nagyokat,
saját bajunk kevésbé fojtogat.
Ki egyedül szenved, szenved nagyon:
távol lesz tőle szín és vigalom.
Ám lelkünk sok-sok gyötrelmet kiáll,
ha fájdalmában társakat talál.
Mily könnyű lett most az én szenvedésem,
hogy ugyanez dúl a király szivében:
nekem apám, neki a lányai!...
Tamás! Álarcodat lerántani
majd akkor kell, ha tiszta napra ébredsz,
belátják: tévedtek, s te visszatérhetsz. –
Bárhogy is lesz ma éjjel, a királyt
ne érje baj! *(Visszavedlik Tamássá)* Tűnés innen!

El

III. FELVONÁS, 7. SZÍN

Valamivel később.
Terem Gloster gróf kastélyában.
Jön Cornwall, Regan, Goneril, Edmund, szolgák

CORNWALL *(Gonerilhez)* Indulj azonnal a férjedhez, és mutasd meg neki ezt a levelet. *(Átadja)*[125] A francia hadsereg partra szállt. *(A szolgákhoz)* Keressék meg az áruló Glostert!

Szolgák el

REGAN Akasszák föl, de rögtön!
GONERIL Szúrják ki a szemét!
CORNWALL Bízzátok őt a haragomra. – Edmund, kíséri el nővérünket.
A bosszút, melyet áruló apádon kitölteni kényszerülünk, nem volna helyes végignézned. Mondd meg a hercegnek, ha odaértek, hogy sürgősen készüljön háborúra; mi is így kell hogy tegyünk. Futáraink gyorsak lesznek közöttünk, s mindenről értesítenek. *(Gonerilhez)* Jó utat, sógornőm; *(Edmundhoz)* jó utat, ifjú Gloster grófom!

Jön Oswald

Mi van, hol a király?
OSWALD Az idős Gloster gróf úr elvitette.
A király harmincöt-hat katonája
rég kereste, s várták a kapunál.
Ők, meg a gróf úr egy-két embere
Dover felé viszik, ahol szerintük
baráti sereg várja őket.
CORNWALL Nyergeltess az úrnőd számára.

Oswald el

GONERIL Ég veletek, édes herceg és húgom.
CORNWALL Ég veled, Edmund.

Goneril és Edmund el

(A szolgákhoz) Hozzátok ide
Glostert, az árulót, de megkötözve,
mint a tolvajt!

Szolgák el

Bár halálra ítélni nem tudom
eljárás nélkül, arra van hatalmam,
hogy haragomat más módon kitöltsem.
Megszólhatnak, de megállítani
senki se tud. – Á, itt az áruló!

Jön Gloster, akit fogolyként hoz két-három szolga

REGAN A hálátlan róka, ez.
CORNWALL Kössétek össze azt a fonnyadt karját.
GLOSTER Kegyelmes uram, mit jelentsen ez?
Barátaim, hát gondolják meg: itt
az én vendégeim: ne játsszanak
gonosz játékot!
CORNWALL Megkötözni, mondom!

A szolgák hátrakötik Gloster karjait

REGAN Erősebben! Ocsmány áruló!
GLOSTER Kegyetlen asszonyom, nem vagyok az.
CORNWALL Ehhez a székhez, itt. *(Glosterhez)* Most majd, te aljas—

Regan tépkedi Gloster szakállát

GLOSTER Az istenekre! Nemtelen dolog
a szakállamat tépkedni!
REGAN Ősz fejjel áruló vagy!
GLOSTER Gonosz asszony!
Az ősz szőr, amit államból kirángatsz,
téged fog vádolni. A házigazdát,
ki szívesen lát, így bántalmazod,
rabló gyanánt? És mi történik itt?
CORNWALL Halljuk, uram, milyen leveleket
kaptál nemrég a franciáktól?
REGAN Röviden, mert tudjuk az igazat.
CORNWALL Mi kapcsolatod van az árulókkal,
akik nemrég országunkba betörtek?
REGAN Akikhez küldted a bolond királyt.
GLOSTER A levél tartalma találgatás.
Olyan írta, ki semleges szivű
s nem ellenségünk.
CORNWALL Ravaszkodsz.
REGAN Hazudsz.
CORNWALL A királyt hova küldted?
GLOSTER Doverbe.
REGAN S mért Doverbe? Hát nem írtuk elő—
CORNWALL Mért Doverbe? Előbb ezt mondja meg.
GLOSTER Sarokba szorítottak, s nekem esnek.
REGAN Mért Doverbe, uram?
GLOSTER Hogy ne lássam, amint vad körmödet
szegény öreg szemébe belevájod;
sem ádáz nővéredet, ahogyan
agyarait szent húsába döfi.
Olyan viharban állt védtelenül
a pokol-sötét éjben, mely a tengert
fölforralná a csillagok tüzéig.
Ő meg, szegény, táplálta az esőt.
Ha farkas vonyít ajtódnál ilyenkor,
azt mondtad volna: „Kapus, nyisd hamar!",
bármily kegyetlen vagy. – De látom én még
leszállni rátok az ég bosszúját!
CORNWALL Nem látsz te semmit. Tartsátok a széket,
mert széttaposom a két szemedet.
GLOSTER Aki szeretne hosszú életet,
segítsen rajtam! – Ne! Ó, istenek!

Cornwall kinyomja Gloster egyik szemét[126]

REGAN Így olyan csálé – a másikat is!
CORNWALL Ha látod bosszúm—
1. SZOLGA Megálljon, uram!
Gyerekkoromtól szolgáltam kegyelmed,
de most szolgálom igazán, mikor
azt mondom: elég!
REGAN Mi van, te kutya??
1. SZOLGA Ha magának szakáll lógna az állán,
megverekednénk. Mit csinálnak itt?!
CORNWALL *(kardot ránt)* A cselédem?
1. SZOLGA *(kardot ránt)* Hát tessék. Jöjjön, vívjon meg dühömmel.

Vívnak. Az 1. Szolga megsebzi Cornwallt. – Regan elveszi egy másik szolga kardját

REGAN A kardodat! Föllázad egy paraszt? *(Hátulról rárohan az 1. Szolgára, és átdöfi)*
1. SZOLGA Jaj, meghalok! *(Glosterhez)* Gróf úr, van egy szeme:
meglátja, megbűnhődik ez! Jaj! *(Meghal)*
CORNWALL Azt soha! Kifelé, rút kocsonya. *(Kinyomja Gloster másik szemét)*
Na, hol a csillogásod?
GLOSTER Sivár sötét van. Edmund, merre vagy?
Edmund fiam, gyújtsd föl a véredet,
s torold meg ezt a borzalmat!
REGAN Te hitvány,
azt hívod, aki gyűlöl. Éppen ő
tudatta velünk árulásodat.
Az ő jó lelke nem fog szánni téged.
GLOSTER Ó, én bolond! S én még elűztem Edgart!
Bocsásd meg, kegyes ég, és tartsd meg őt!
REGAN *(egy szolgához)* Menj, dobd ki a kapun, aztán szagolja,
merre van Dover. *(Cornwallhoz)* Mi bajod, uram?
CORNWALL Megsebesültem. Gyere most velem.
(A szolgákhoz) Rúgjátok ki a vak gazembert.
(A holttestre mutat) Ezt meg a trágyadombra.

Egy szolga kikíséri Glostert, ketten kiviszik az 1. Szolga holttestét

Regan, vérzek.
Rosszkor jön ez a seb. Add a karod.

Cornwall és Regan el

2. SZOLGA Ha ez az ember jól kerül ki ebből,
én bűnöző leszek.
3. SZOLGA Ha ez a nő
békében megöregszik, minden asszony
nyugodtan lehet szörnyeteg.
2. SZOLGA Menjünk a gróf után, s a menhelyi bolondot
vegyük rá, hogy kísérje. Úgyis őrült,
annak mindent szabad.[127]
3. SZOLGA Menj te; hozok vattát, tojásfehérjét
a véres arcára. Bár szánná meg az ég!

Más-más irányban mindketten el

IV. FELVONÁS, 1. SZÍN

Másnap napközben.
Valahol a szabadban, Gloster gróf kastélya és Dover között.
Jön Edgar (mint Rongyos Tamás)

EDGAR/TAMÁS *(saját edgari hangján)* Jobb így nekem, ha tudom, hogy lenéznek,
mint ha lenézve hízelegnek. Így,
ha sorsa legfenekén van az ember,
még remélhet, s félnivalója nincs.
A jóból kipottyanni, az keserves:
a rosszból – ünnep! Keblemre ölellek,
te üres levegő; a nyomorult,
akit az élet legaljára fújtál,
nem adósod neked.

Jön Gloster, akit az Öreg Bérlő vezet[128]

(Félre) Ki ez? Apám? Hol a kísérete?![129]
Ó, világ, világ!... Változásaid
oly gyűlöltté tesznek, hogy azt se bánjuk,
ha végül megöregszünk. *(Félrehúzódik)*
ÖREG BÉRLŐ *(Glosterhez)* Kegyelmes uram, én nyolcvan éve élek bérlőként[130]
kegyelmednél meg az édesapjánál—
GLOSTER Menj, menj innen! Kérlek, menj el, barátom.
Rajtam úgysem segítesz, magadat
meg bajba sodrod.[131]
ÖREG BÉRLŐ De hát uram, nem látja az utat!
GLOSTER Nincs utam, és így szem se kell nekem.
Míg láttam, botlottam. Gyakran van így:
a birtoklástól elbízzuk magunkat,
s a hiány kincsnek bizonyul. Ó, Edgar,
édes fiam, apádat jól becsapták,
s terajtad hizlalta téves dühét!
Bár láthatnálak egyszer ujjaimmal,
azt hinném: van szemem.

Edgar (mint Rongyos Tamás) előlép

ÖREG BÉRLŐ Hé, ki az ott?
EDGAR/TAMÁS *(meglátja apja arcát; félre)*
Egek! Azt mondtam: rosszabb nem lehet?
Íme, lehet.
ÖREG BÉRLŐ *(Glosterhez)* Ez a bolond Tamás.
EDGAR/TAMÁS *(félre)* S még rosszabb is jöhet. Míg azt hiszed,
„ez a legalja" – még van lefelé!
ÖREG BÉRLŐ *(„Tamás"-hoz)* Te merre mész?
GLOSTER Valami koldus ez?
ÖREG BÉRLŐ Bolond is, koldus is.
GLOSTER Valami esze csak van, hogyha koldul.
Láttam egy ilyen fickót a viharban,
s azt gondoltam: milyen pondró az ember!
A fiam jutott eszembe, pedig
hogy gyűlöltem! Most már többet tudok:
az isteneknek csak legyek vagyunk,
játékból lecsapdosnak.
EDGAR/TAMÁS *(félre)* Hogy csináljam?
Rossz szerep, bolondozni gyászolókkal,
bosszantva mindenkit. *(Glosterhez)* Üdv, jó uram.
GLOSTER Ez az a meztelen?
ÖREG BÉRLŐ Igen, uram.
GLOSTER *(az Öreg Bérlőhöz)* Akkor most menj, kérlek. Tegyél meg annyit,
hogy utánunk jössz, ahogy itt megyünk
Dover felé; ha hűséggel szeretsz,
hozz ennek a csupasznak takarót.
Megkérem, hogy vezessen.
ÖREG BÉRLŐ De gróf úr, hát bolond!
GLOSTER Csúf idő van: vakot bolond vezet.
Tedd, amit mondtam – már ha jónak látod.
És főleg, menj.
ÖREG BÉRLŐ Elhozom neki a legjobb ruhámat,
lesz ami lesz.

Öreg Bérlő el

GLOSTER Hallod, te meztelen!
EDGAR/TAMÁS *(kántálva)* Fázom! Adjatok! *(Félre)* Nem bírom ezt a cirkuszt.
GLOSTER Gyere ide, fiú.
EDGAR/TAMÁS *(félre)* De muszáj.[132] *(Glosterhez)* Vérzik a két szép szeme.
GLOSTER Tudod az utat Doverbe?
EDGAR/TAMÁS Kapun át az ösvényt, árkon át a csapást. Szegény Tamást úgy
megijesztették, elment az esze. Őrizkedjél, jóember, a gonosz
ördögtől. Öt ördög volt egyszerre szegény Tamásban: Obidukát,
a kéjvágy; Hopszatánc, a sötétség ura; Mahu, a lopás; Modo, az
öldöklés; Fibirgibit, a grimaszolás és pofavágás ördöge, aki azóta
szobalányokban és komornákban lakik. Úgyhogy erő, egészség,
jó uram.
GLOSTER Fogd ezt a pénzt. *(Erszényt ad át)* Téged úgy vert az ég,
már tűrsz minden csapást. Nyomorúságom
neked haszon. Így mérjék az egek!
Az örömökkel töltekező ember,
ki a jóság parancsát megveti,
s nem látja, nem érzi mások baját:
hadd érezze, mily hatalmas az ég.
A sokat, ha elosztjuk, jut belőle
mindenkinek. – Mondd, Dovert ismered?
EDGAR/TAMÁS Ismerem.
GLOSTER Van ott egy szikla: kihajló fejével
rémülten néz le a tengerszorosra.
Vigyél engem a legszélére annak.
Van nálam valami, odaadom,
s te nem leszel szegény. Onnan tovább
már nem kell vezető.
EDGAR/TAMÁS Add a karod,
Rongyos Tamás vezet.

Mindketten el

IV. FELVONÁS, 2. SZÍN

Ugyanakkor.
Albany herceg palotájának kapujában.
Jön Goneril és Edmund, más irányból Oswald

GONERIL *(Edmundhoz)* Érezd otthon magad. A puha férjem
miért nem jött elénk? *(Oswaldhoz)* Hol van a herceg?
OSWALD Bent, asszonyom – de úgy megváltozott!
Mondtam, hogy partra szállt egy hadsereg,
erre mosolygott. Mondtam: jön az úrnő,
„Elég baj", válaszolta. Amikor
elmondtam neki Gloster árulását
s a fia hűséges szolgálatát,
ökörnek nevezett, s azt magyarázta,
hogy én kiforgatom a dolgokat.
Helyesli, amit gyűlölnie kéne,
és fordítva.
GONERIL *(Edmundhoz)* Akkor ne gyere be.
Gyáván rémüldözik, semmit se vállal.
Nem veszi fel a sértést, hogy ne kelljen
rá megfelelni. – Az, amit kívántunk
idejövet, bár valósulna meg!...
Fordulj vissza a sógoromhoz, Edmund,
sürgesd a toborzást, légy hadvezére.
Itthon címert cserélek: férjemé lesz
a főzőkanál. *(Oswaldra mutat)* Ő bizalmasom,
majd közvetít közöttünk. Nemsokára –
ha meg mered markolni a szerencséd –
női parancsot kapsz. Meg ezt.
(Láncot akaszt Edmund nyakába) Ne szólj,
hajtsd le a fejed. *(Csókot ad neki)* Íme, ez a csók,
ha nyelve volna, olyat mondana,
hogy lelked égre ágaskodna tőle.
Éld bele magad. Jó utat—
EDMUND Én veled mennék el...!
GONERIL —én édes Glosterem![133]

Edmund el

Férfi és férfi: micsoda különbség!
Téged illet, amit nő adni tud;
az ágyamat egy mamlasz bitorolja.

OSWALD Asszonyom: a herceg őkegyelme.

Oswald el. – Jön Albany

GONERIL Méltó vagyok a figyelmedre?
ALBANY Goneril,
te arra se vagy méltó, hogy a szél
port fújjon arcodba. Ijesztő vagy!
Aki megcsúfolja a származását,
az másban sem ismer korlátokat.
Aki fűrésszel levágja magát
éltető törzséről, fonnyadni kezd,
s halálos véget ér.
GONERIL Unalmas ez a téma.
ALBANY Okos szót az lát rossznak, aki rossz;
a szenny a saját szagát szereti.
Mit csináltál?! Ti nőstény tigrisek,
nem lányok vagytok – mit műveltetek?
Egy apát, méltóságos öreget,
kit kézen nyalna a vad medve is,
barbár módon az őrületbe visztek?
Ezt hogy tűrhette az én sógorom:
egy ember, egy úr, Lear egyik kegyeltje?
Ha most nem küld az ég szellemeket,
hogy megfékezzék e garázdaságot,
előbb-utóbb
az emberek egymás húsát zabálják,
mint a tengeri szörnyek.
GONERIL Nyúlszívű!
Az arcodat csak pofozásra tartod,
nincs szemed rá, hogy különbséget észlelj
kitartás és gyáva tűrés között!
Bolondság szánni azt a bűnözőt,
akit megbüntetnek, még mielőtt
gaztettét elkövetné.[134] – Nem doboltatsz?
Csendes tájunkon itt a francia,
tollas sisakkal államunkra tör,
te meg itt ülsz, bambán moralizálsz:
„Jaj, mért jönnek ide?"
ALBANY Nézz csak magadra:
az ördög torzsága nem oly ijesztő,
mint a torz asszonyé.
GONERIL Üresfejű!
ALBANY Te emberből kifordult bestia!
Ne változz szörnyeteggé! Ha kezem
megtehetné, amit vérem parancsol,
hát szétszedném és darabokra tépném
a testedet. De ördögi valódat
megvédi női külsőd.
GONERIL Na szép! Így vagy te férfias! Nyaú!

Jön egy Hírnök

ALBANY Mi hír van?
HÍRNÖK Kegyelmes úr, Cornwall herceg halott.
Szolgája ölte meg, mikor kinyomta
Gloster egyik szemét.
ALBANY Gloster szemét?...
HÍRNÖK Egy szolgája, eltelve szánalommal,
közbelépett, és hercegi urára
kardot fogott. Az meg, dühbe gurulva,
vívni kezdett vele és meg is ölte,
de közben oly csúnya sebet kapott,
hogy később belehalt.
ALBANY Lám, odafönt
vannak bírák, kik gyorsan megitélik
a lenti bűnöket. Szegény jó Gloster!
S a másik szeme?
HÍRNÖK Odalett az is.
(Gonerilhez, levelet ad át) Asszonyom, ez sürgős választ kíván:
a húga küldi.
GONERIL *(félre)* Nem is baj talán;[135]
bár így, hogy özvegy, s az én Glosterem
ott van vele, a vágyaim csodás
légvára mindenestül ráomolhat
megutált életemre. Másfelől
a hír nem rossz. *(A Hírnökhöz)* Mindjárt válaszolok.

Goneril el

ALBANY S a fia hol volt, amikor megvakították?
HÍRNÖK Idejött asszonyommal együtt.
ALBANY Itt nincs.
HÍRNÖK Nincs, jó uram; láttam őt visszamenni.
ALBANY Tudja a gaztettet?
HÍRNÖK Persze, uram, ő jelentette föl,
és szándékosan hagyta el a házat,
hogy így engedjen szabadabb folyást
a büntetésnek.
ALBANY Gloster, amig élek,
meghálálom, hogy védted a királyt,
s megbosszulom a két szemed! – Gyere,
mondd el, barátom, mit tudsz még.

Mindketten el

IV. FELVONÁS, 3. SZÍN

Egy-két nappal később.
A francia táborban, Dover közelében.
Jön Kent (mint Cajus) és a Lovag

KENT/CAJUS De miért ment haza olyan hirtelen a francia király, azt nem tudod?
LOVAG Valamit befejezetlenül hagyott, valami államügyet, ami itt jutott
újra eszébe. A dolog az országára nézve veszélyes és fenyegető,
ezért a személyes visszatérése fölöttébb kívánatos és szükséges
volt.
KENT/CAJUS Kit hagyott itt a hadainak élén?
LOVAG A francia marsallt, La Far[136] tábornokot.
KENT/CAJUS A levél,[137] amit átadtál, kiváltott valami látható fájdalmat a királynéból?
LOVAG Igen. Átvette, elolvasta helyben,
és időnként kövér könnycsepp futott le
finom arcán. Királynőként uralta
érzelmeit, melyek, mint lázadók,
uralni akarták.
KENT/CAJUS Hát fölkavarta?
LOVAG Nem őrjöngött: a türelem s a bánat
vetélkedett az arcán. Mint mikor
esik és süt a nap, keveredett
könnye és mosolya. Telt-piros ajkán
a mosoly nem vett arról tudomást,
hogy szemében milyen vendégek ülnek,
s potyognak le mint gyöngyök. Mondhatom,
ha ilyen szépen csinálnák, a bánat
divatba jönne.
KENT/CAJUS De nem szólt, nem kérdezett semmit?
LOVAG Hát, egyszer-kétszer sóhajtott: „apám",
mint akinek szorítják a szivét;
aztán „Nővéreim! Micsoda szégyen!"
és „Kent, apám, nővéreim! Viharba?
Éjjel? Ezt nem hiszem!". Ekkor megindult
a szenteltvíz két mennyei szeméből,
s legyűrte őt a zokogás; el is szaladt,
egyedül bánkódni.
KENT/CAJUS A csillagok,
azok döntik el, milyenek leszünk.
Másként *egy* szülőpár utódai
nem lehetnének ily különbözők.
Azóta nem beszéltél vele?
LOVAG Nem.
KENT/CAJUS Ez még azelőtt volt, hogy hazament
a francia király?
LOVAG Nem, azután.
KENT/CAJUS Nos, szegény zavart Lear is ideért.
Néha, egy tiszta pillanatban érti,
hogy mért jöttünk ide, de nem akar
találkozni a lányával.
LOVAG S miért nem?
KENT/CAJUS Irdatlan szégyent érez. Durva volt:
atyai áldását megvonta tőle,
elűzte messzire, bizonytalanba,
jogos járandóságát odaadta
két kutyalelkű lányának. A szégyen
méregként marja bent, s nem engedi,
hogy Cordeliát lássa.
LOVAG Ó, szegény!
KENT/CAJUS Hallottad már, hogy Cornwall s Albany[138]
hadakat gyűjt?
LOVAG Így van, már közelednek.
KENT/CAJUS Barátom, odaviszlek Lear királyhoz.
Kérlek, maradj vele. Egy fontos okból[139]
még álruhát hordok egy darabig.
Ha leveszem, lesz majd okod örülni,
hogy barátodnak elfogadtál.
Kérlek, gyere velem.

Mindketten el

IV. FELVONÁS, 4. SZÍN

Valamivel később.
A francia táborban, Dover közelében.
Jön Cordelia dobszóval és francia hadizászlókkal, a Lovag, egy Tiszt, katonák

CORDELIA Sajnos, ő az. Látták is az imént:
szeszélyes, mint a tenger, énekel,
a fején vadvirágból korona,
csalán, bürök, bojtorján, füstike,
konkoly, és minden gyom, mely benövi
az életadó búzát. *(A Tiszthez)* Százados,
kutassák végig az egész határt,
s hozzák elém. Ha emberi tudás
visszaadhatja elveszett eszét,
minden kincsem azé, aki segít.

Tiszt és katonák el

LOVAG[140] Van megoldás, felséges asszony.
A pihenés a legjobb ápolónő,
s itt ez hiányzik. Sok szer létezik,
hatásos füvek, melyek képesek
a szorongás szemét lecsukni.
CORDELIA Bármi,
amit a föld gyógyszerként rejteget,
könnyemtől öntözve szökjön virágba,
hogy jót tegyen! – Keressék meg szegényt,
nehogy bolond dühében elveszítse
téveteg életét.

Jön egy Hírnök

HÍRNÖK Hírek, királyném:
a brit erők errefelé vonulnak.
CORDELIA Erről tudunk. Seregünk harcra kész,
állunk elébük. – Ó, drága apám,
a te ügyedben járok el; ezért van,
hogy engedett a francia király,
megszánta gyászoló könnyeimet.[141]
Nem szerzésvágy indít hódítani,
csak szeretet és apánk jogai.
S én nemsokára látom-hallom őt.

Mind el

IV. FELVONÁS, 5. SZÍN

Ugyanakkor.
Szoba Gloster gróf kastélyában.[142]
Jön Regan és Oswald

REGAN De a sógorom összeállította a seregét?
OSWALD Igen, asszonyom.
REGAN Ő is ott van személyesen?
OSWALD Nyögve-nyelve, asszonyom. Az ön nővére a jobb katona.
REGAN Edmund gróf nem beszélt a herceg úrral?
OSWALD Nem, asszonyom.
REGAN Mit írhat vajon nővérem neki?
OSWALD Nem tudom, kegyelmes asszony.
REGAN Edmund nincs itt, el kellett mennie.
Butaság volt a megvakított Glostert
életben hagyni: mindenki szivét
csak ellenünk hangolja. Azt hiszem,
Edmund őt keresi, hogy szánalomból
véget vessen vak életének; és
fölmérje az ellenség erejét.
OSWALD Utána kell vinnem a levelet.
REGAN Seregünk holnap indul; várja meg.
Az út veszélyes.
OSWALD Sajnos nem lehet:
az úrnőm szigorú parancsa ez.
REGAN Mért ír Edmundnak Goneril? Hiszen
üzenhetne magával szóban is!
Talán... Szóval... Hálás lennék nagyon...[143]
Hadd bontsam föl a levelet.
OSWALD Asszonyom, inkább—
REGAN Az úrnője – tudom – nem szereti a férjét,
ez biztos; és a múltkor, mikor itt volt,
folyton sokatmondóan pislogott
a nemes Edmundra. Maga, ugye,
a nővérem bizalmasa?
OSWALD Én, asszonyom?
REGAN Tudom, amit tudok. Tudom, hogy az.
Ezért most azt ajánlom, jól figyeljen.
Férjem halott; Edmund és én beszéltünk;
énhozzám sokkal jobban illene,
mint nővéremhez. A többi világos?
Ha látja Edmundot, ezt adja át. *(Ékszert ad át)*[144]
S ha úrnőjének minderről beszámol,
kérje, hogy használja józan eszét.
Hát, jó utat.
Ha hall esetleg a vak árulóról:
jutalmat kap, aki végez vele.
OSWALD Bár látnám, asszonyom – meg is mutatnám,
kinek a pártján állok.
REGAN Jó utat.

Más-más irányban mindketten el

IV. FELVONÁS, 6. SZÍN

Ugyanakkor.
Mező Dover közelében.
Jön Gloster és Edgar (mint Parasztlegény[145]), kezében vándorbot

GLOSTER Mikor leszek már fönn a dombtetőn?
EDGAR/PARASZT Most mászunk föl. Nem érzi, hogy nehéz?
GLOSTER Szerintem ez sík.
EDGAR/PARASZT Szörnyen meredek.
Pszt! Hallja már a tengert?
GLOSTER Én ugyan nem.
EDGAR/PARASZT Aha, az összes érzéke leromlott
a látásával együtt.
GLOSTER Meglehet. –
Megváltozott a hangod; s a beszéded
értelmesebb, szebb is, mint azelőtt.[146]
EDGAR/PARASZT Ez tévedés: semmim se változott,
csak a ruhám.
GLOSTER Pedig jobban beszélsz.
EDGAR/PARASZT Jöjjön csak: itt vagyunk. Állj! *(Előbbre lép)* Széditő
és félelmetes lenézni a mélybe.
A varjak, csókák, amik lent röpülnek,
legyeknek látszanak. Félúton, ott,
a sziklán lógva növényt gyűjt egy ember
– veszélyes szakma! –, kis pontnak tünik.
A parton halászok: csak akkorák,
mint egy egér. A nagy teherhajó
csónaknak látszik, a csónakja meg
pöttömke bójának. A mormolás,
ahogy a víz milljó kavicsra csap,
ide nem ér föl. – Nem nézem tovább,
mert elszédül az agyam, s lebukom
fejjel előre.
GLOSTER Hadd álljak oda.
EDGAR/PARASZT Fogjon kézen; egy arasznyira áll
a szélétől. A világért se mernék
itt mozdulni.
GLOSTER Engedd el a kezem.
(Erszényt vesz elő) Tessék, barátom, itt van még egy erszény,[147]
egy drágakő: neked egész vagyon.
Gyarapítsák az istenek! Most indulj,
búcsúzz el. Halljam, ahogy távolodsz.
EDGAR/PARASZT Ég áldja, jó uram.
GLOSTER Szívből kivánom.
EDGAR/PARASZT *(arrébb megy; félre)* Csak azért játszom így a bánatával,
hogy kigyógyítsam.
GLOSTER *(letérdel)* Ó, nagy istenek,
lemondok e világról; nézzetek,
csöndben lerázom gyötrelmeimet.
Ha bírnám tovább, s nem szállnék vitába
örök döntésetekkel, életem
üszkös kanóca pislogna tovább,
míg le nem ég. Áldjátok meg Edgart, ha él! –
(A „Parasztlegény"-hez) Na, fickó, ég veled!
EDGAR/PARASZT Elmentem! Ég vele!

Gloster előreugrik, és elterül a földön

(Félre) Vajon nem tudja-e az élet kincsét
elrabolni a képzelet, ha épp az élet
akarja ezt? Ha ott állt volna tényleg,
ahol gondolta, már nem lenne képes
gondolkodásra.
(Más hangon,[148] Glosterhez) Él ez itt, vagy meghalt?
Hé, uram! Ember! Hall engem? Beszéljen! –
(Félre) Lehet, hogy tényleg meghalt? Nem! Mozog! –
(Hangosan) Ki ez?
GLOSTER Hagyjon meghalni, menjen el!
EDGAR/PARASZT Ha tollból van, vagy tüllből, levegőből,
akkor is széttörik ilyen eséstől,

mint a tojás! De lélegzik, beszél,
súlyos a teste, ép, vérzése nincs.
Tíz hajóárboc egymás tetején,
ennyit zuhant le függőlegesen.
Csoda, hogy él. Mondjon már valamit.
GLOSTER De tényleg leestem?
EDGAR/PARASZT A fehér sziklafal legtetejéről.
Nézzen csak föl: olyan szörnyű magasból
az éles torkú pacsirta szava
se hallatszik ide. Csak nézzen föl!
GLOSTER Sajnos nincsen szemem.
A nyomor nem vethet véget magának
a halál révén? Mégiscsak vigasz volt,
mikor ezzel ki tudták játszani
a zsarnok dühét, megcsúfolva ezzel
dölyfös akaratát.[149]
EDGAR/PARASZT Adja a karját.
Álljon föl. Úgy. Szépen. Érzi a lábát?
GLOSTER Bár ne érezném.
EDGAR/PARASZT Ez felfoghatatlan.
Ott fönn a sziklán mi volt maga mellett,
ami elment?
GLOSTER Egy szerencsétlen koldus.
EDGAR/PARASZT Innen lentről úgy festett a szeme,
mint két kerek hold. Ezer orra volt,
szarva csavart s hullámos, mint a tenger.
Valami ördög! Örüljön, papa,[150]
hogy a jó istenek emberfölötti,
nemes hatalmuk révén így megóvták!
GLOSTER Megjegyeztem. Mostantól viselem
a szenvedést, míg az magától így szól:
„Elég, elég!", és meghal. – Azt a lényt
én embernek hittem. Azt hajtogatta:
„Ördög, ördög!" Ő vezetett oda.
EDGAR/PARASZT Nyugodjon meg a lelke. – Ki jön itt?

Jön a zavart elméjű Lear, fején vadvirágkorona

Épeszű embert a józan esze
így nem engedne járni!
LEAR Nem nyúlhatnak hozzám, jogom van pénzt veretni. Én vagyok a király, személyesen.
EDGAR/PARASZT Micsoda szívet tépő látvány!
LEAR A természet ebben is fölötte van a művészetnek.[151] – Tessék, újoncok, a zsold. Ez a gyerek úgy tartja az íját, mintha varjakat lődözne: feszítsd azt a nyilat végig! – Nini, egér! Nyugalom, ez a kis füstölt sajt elég lesz. Itt a kesztyűm: odadobnám egy óriás elé is! – Hívják az alabárdosokat! – Szépen röpülsz, madárkám, bele a céltábla közepébe! Huíííí![152] – Kérem a jelszót.
EDGAR/PARASZT Édesmajoránna.[153]
LEAR Mehetsz.
GLOSTER Ezt a hangot ismerem.
LEAR *(észreveszi Glostert)* Aha! Goneril, fehér szakállal! Ők hízelegtek, dörgölőztek, mint a kutya, hogy nekem bölcs fehér szakállam van, amikor még fekete se volt![154] Aki mindenre azt mondta: „igen" meg „nem", amire én azt mondtam: „igen" meg „nem", az nem jól istenített. Mikor aztán eláztatott az eső, és megvacogtatott a szél, mikor a mennydörgés nem hallgatott el a szavamra, akkor rájöttem, milyenek ezek, akkor kiszagoltam őket. Na hiszen! Ezek nem szavahihető emberek: azt mondták, mindenható vagyok – hazugság, engem is elkap a váltóláz, mint bárkit.
GLOSTER Ezt a hangot nagyon jól ismerem:
nem a király? *(Térdre borul)*
LEAR De, minden porcikája!
Ha rád nézek, remegsz, alattvaló!
Meghagyom életed. Mi volt a bűnöd?
Házasságtörés?[155]
Nem kell meghalnod. Házasságtörésért...?
A veréb is csinálja, a legyecske
szemem láttára párzik. Közösüljön,
aki csak bír: Gloster zabi fia
jobb volt az apjához, mint lányaim,
akiket tisztes lepedőn csináltam.
Üzekedni, nyomás: kevés az újonc! –
Nézzétek ott a kényeskedő dámát,
hideg arca *lent* hómezőt igér,
erkölcsösen tipeg, és összerezzen,
ha azt hallja, hogy „nemi élvezet";[156]
de a vadmacska vagy a sárló kanca[157] semmi őhozzá képest, amikor csinálni kell a dolgot. Deréktól lefelé állatok, mint a kentaur, fölötte finom nők. Föntről az övükig az istenek birodalma; öv alatt az ördögé: ott a pokol, a sötétség, a kénköves lyuk, perzselő lángok, bűz és összeomlás! Pfúj, pfúj, pfúj, brr, brr! *(Glosterhez)* Adj egy üveg parfőmöt, kedves patikus, megédesíteni a fantáziámat. Itt a pénzed.
GLOSTER Hadd csókoljam meg azt a kezet!
LEAR Előbb megtörlöm, halálszaga van.
GLOSTER Ó tönkrement teremtmény – a világ
így foszlik széjjel semmivé. Megismersz?
LEAR A szemedre jól emlékszem. Te kacsingatsz rám?
Csak erőlködj, vak Cupido,[158] én nem leszek szerelmes! –
Nézd ezt a levelet, párbajra hív. Nézd a betűit.
GLOSTER Ha ragyog, mint a nap, akkor se látom.
EDGAR/PARASZT *(félre)* Ha ezt nekem mesélnék, el se hinném;
pedig igaz, és megszakad a szívem.
LEAR Olvasd.
GLOSTER Hogy? Az üres szemgödrömmel?
LEAR Aha! Szóval erről van szó? A fejedben nincs szem, a tárcádban nincs pénz? Szemed állapota súlyos, a tárcádé könnyű? És mégis látod, milyen ez a világ?
GLOSTER Azzal látom, hogy érzem.
LEAR Bolond vagy te? Szemek nélkül is lehet látni, hogy' megy a világ. Nézz a füleddel. Nézd, hogy kiabál az a bíró azzal az egyszerű kis tolvajjal. De fülelj tovább: mindjárt helyet cserélnek, na most melyik kezemet kéred...?[159] – Láttad már, ahogy megugatja a paraszt kutyája a koldust?
GLOSTER Láttam, felség.
LEAR És hogy' szalad szegény a veszett dög elől? Itt látható a hatalom nagy példázata: a kutyát is tiszteljük, ha hivatalból jár el.
Te hitvány csendőr, várj véres kezeddel:
mért a kurvát vered? Magadat üsd,
hisz te is arra használnád a nőt,
amiért megkorbácsolod. – Az uzsorás
a sikkasztót kötteti föl.
Rongyos ruhán át meglátszik a bűn:
de prém és bunda mindent eltakar.
Vond be a bűnt arannyal – és a jog
lándzsája e páncélon széttörik;
öltöztesd rongyba – s fűszál átdöfi.
Senki se bűnös, senki se! Nekem
elhiheted, mert megvan a hatalmam,
hogy a vád száját befogjam. Vegyél
szemüveget, s mint a rühes csalók,
mondd azt, hogy látod, amit nem látsz. – Hé, ti![160]
Húzzátok le a csizmám! Húzzad! Úgy.
EDGAR/PARASZT *(félre)* A lényeg vegyül a lényegtelennel:
bölcs szó a tébolyban!
LEAR Ha sírnál sorsomon, vedd a szemem.
Ismerlek én jól: Gloster a neved.
Légy türelmes. Sírva jöttünk ide:
hiszen tudod, amikor levegőt
először szagolunk, sírunk-üvöltünk.
Most prédikálok, hallgasd.
GLOSTER Ó, szegény!
LEAR Megszületünk: sírunk, hogy idejöttünk,
bolondok színpadára. *(Leveszi Gloster fejéről a kalapot[161])* Jó kalap!
Kiváló hadicsel volna, igen:
lovak patkóját posztóval bevonnám;[162]
s mikor közel férkőztem vejeimhez,
akkor roham, és ölni, ölni, ölni!

Jön a Lovag és két kísérő. Gloster és Edgar (mint Parasztlegény) félreállnak

LOVAG Na végre, itt van! Fogjátok le! – Felség,
szerető lánya—

Kétfelől óvatosan lefogják Leart

LEAR Menekvés nincs? Fogoly vagyok? A sors
bolondja voltam születésem óta!...
Ha jól bántok velem, lesz váltságdíj is.
És orvos is kell, mert kettébe vágták
az agyamat.
LOVAG Lesz minden, ami kell.
LEAR Segédek sehol? Csak magam?
Na, ettől bárki könnyekre fakadna,
öntözőkannát csinálna magából
az őszi locsoláshoz.
LOVAG Jó uram!
LEAR Elmegyek, mint egy puccos vőlegény.
Bizony! Derűs leszek. Egyébként
király vagyok, fiúk, tudjátok ezt?
LOVAG Felséged király, és mi hódolunk.
LEAR Akkor még van esély. A váltságdíjat
megkapjátok, ha futtok! *Sza-sza-sza-szá![163]*

Lear futva el, nyomában a két kísérő

LOVAG *(magában)* Siralmas volna bárkit látni így,
de egy királyt – nincs erre szó. De hát

van egy lányod, ki eltörli a bűnt,
mit ketten hoztak a világra.
EDGAR/PARASZT *(előlép)* Jó napot.
LOVAG Neked is. Mit akarsz?
EDGAR/PARASZT Igaz vajon,
hogy ütközet lesz?
LOVAG Már nyilvánvaló. 205
Mindenki hallhatja, ha van füle.[164]
EDGAR/PARASZT S közel van, kérném, a másik sereg?
LOVAG Közel, és erre jönnek. A derékhad
bármikor föltűnhet.
EDGAR/PARASZT Hát, köszönöm,
csak ezt akartam. 210
LOVAG A királyné bizonyos okból itt van,
a serege már indul.
EDGAR/PARASZT Köszönöm.

Lovag el

GLOSTER Ti kegyes istenek, vegyétek el
életemet – nehogy rossz lelkem újra 213/a
meghalni kísértsen, még mielőtt
ti akarnátok.
EDGAR/PARASZT Jól mondja, papa. 215
GLOSTER Ki vagy te, jóember?
EDGAR/PARASZT Egy nincstelen, akit úgy vert az élet,
hogy láttam is, viseltem is a bajt,
s eltölt a szánalom. Adja kezét,
tudok egy szállást.
GLOSTER Szívből köszönöm. 220
Az ég áldjon meg, és nyerjél jutalmat
bőségesen!

Jön Oswald

OSWALD Nicsak, itt van a vérdíj!
Micsoda véletlen! Te csak azért 222/a
születtél hús-vér testbe, vén *szemetlen*,
hogy gazdaggá tégy! Rozzant áruló,
gondolj a bűneidre. Itt a kard, 225
amely kivégez.
GLOSTER *(Oswaldhoz)* Markold hát erősen,
s tégy jót velem!

Edgar/Parasztlegény elhúzza Glostert Oswald elől

OSWALD Te vakmerő paraszt,
védelmezed a felségárulót?
Eredj! Meg ne fertőzzön téged is
az ő balsorsa. Engedd el a karját! 230
EDGAR/PARASZT *(messzevidéki tájszólásban*[165]*)* Engedi a fene, amíg okom nincs rá.
OSWALD Engedd el, paraszt, mert meghalsz.
EDGAR/PARASZT Legyen má' jó az úr, azt' menjen a dógára, szálljon le a szegény emberről. Ha engem ilyen beszéddel meg lehetne halasztani, már két hetet se éltem vóna a világon. Hé, hé! Ne merjen az öreghez nyúlni! Maradjon magának, ha jót akar; mer' kipróbálom, hogy elég kemény-e az a gombóc feje a botomhoz. Komolyan beszélek, hallja!
OSWALD Takarodj, te trágya! 239

Oswald kardot ránt. Küzdenek[166]

EDGAR/PARASZT Egyenként verem ki a fogait. Döfködjön csak a kardjával, jó' van, jó' van!
OSWALD *(elterül)* Paraszt, megöltél!... Hitvány, vedd a pénzem:
ha boldog életet akarsz, temess el,
s a nálam lévő levelet továbbítsd
Edmundnak, Gloster grófjának. Keresd meg 245
a brit táborban. – Túl korán halok meg! *(Meghal)*
EDGAR/PARASZT *(újra Parasztlegény-hangján)* Ismerlek, te mindenre kész gazember,
aki az úrnőd gonoszságait
szolgáltad szorgosan.
GLOSTER Meghalt? Mi van?
EDGAR/PARASZT Üljön le, papa, és pihenjen. 250
Nézzük a zsebeit: az a levél
még jól jöhet. Meghalt; csak az a kár,
hogy hóhéra nem más volt. *(Megtalálja a levelet)* Á, ez az!
Bocsánat, nem illik, de felnyitom.
Az ellenség szívét is fölhasítjuk, 255
hogy titkát megtudjuk; a levelét 255/a
talán inkább szabad. *(Olvas)*
„Ne felejtsük, mit fogadtunk egymásnak! Bőven lesz alkalmad,
hogy végezz vele. Ha megvan benned az akarat, gazdagon kínálkozik majd hely és idő. Semmit se oldottunk meg, ha ő győztesen hazatér: akkor az ő rabja leszek, börtönöm lesz az ágya,
melynek gyűlölt melegétől szabadíts meg. Foglald el a helyét.
Megdolgozol érte.
– A te szerető (mondanám: feleséged, de egyelőre csak) híved,
aki jóban-rosszban a tiéd,
Goneril." 265
Határtalan az asszonyi mohóság!
A derék férje életére tör,
s az öcsémre cserélné. *(A halott Oswaldhoz)* Itt, a sárba
kaparlak el, gyilkosok és paráznák
romlott futára! S ha a perc megérett, 270
megmutatom ezt a ronda papírt
a hercegnek, akire gyors halál
leselkedik. Neki még jól jöhet, 272/a
ha tudja dolgodat és végedet!

Edgar/Parasztlegény kivonszolja Oswald holttestét

GLOSTER A király megőrült – bezzeg az én
érzékeim szívósan józanok, 275
s bajomat fölfogom. Lennék bolond:
gondolatom elválna kínjaimtól,
s a fájdalom, tévképzetek között,
nem tudna önmagáról.

Távolról dobszó hallatszik. – Jön Edgar (mint Parasztlegény)

EDGAR/PARASZT Adja a kezét.
Úgy hallom, verik messze a dobot. 280
Jöjjön, papa, barátokhoz viszem.

Mindketten el

IV. FELVONÁS, 7. SZÍN

Valamivel később.
A francia táborban, Dover közelében.
Jön Cordelia, Kent (még mindig Cajusnak öltözve) és a Lovag[167]

CORDELIA Drága jó Kent, hogy tudnám viszonozni
a jóságát? Ahhoz rövid az élet,
s a módját sem találnám.
KENT/CAJUS Ha megjegyzi, felség, már túlfizet!
Amit elmondtam, az mind úgy igaz: 5
se több, se kevesebb.
CORDELIA Öltözzön át!
A rossz időket idézi, ha így jár.
Vegye le, kérem!
KENT/CAJUS Asszonyom, bocsánat:
ha fölismernek, tervem elvetél.[168]
Kérem, hogy ön se tudja, ki vagyok, 10
amíg nem szólok.
CORDELIA Hát legyen, gróf úr. *(Odainti a Lovagot)* Hogy van a király?
LOVAG Felség, még alszik.
CORDELIA Mennyei istenek,
gyógyítsátok be ezt a szakadást 15
megkínzott elméjében! Szétzilált 15/a
érzékeit hangoljátok föl éppé
e gyermeteg apának!
LOVAG Felséges asszony,
fölébreszthetjük most már a királyt?
CORDELIA Tegyék azt, amit tudásuk alapján
helyesnek látnak. Fel van öltöztetve? 20
LOVAG Igen, felség. Mély álma közepette
új ruhát adtunk rá.

Két szolga behozza Leart, aki királyi öltözetben egy hordozható trónszékben ül és alszik

Jöjjön, úrnőm, és lássa, mikor ébred.
Biztos, hogy nyugodt lesz.
CORDELIA Hogyne, igen.

A színen kívül zene szól

LOVAG Jöjjön. – A zenét hangosabbra! 25
CORDELIA *(az alvó Lear székéhez lép, s megcsókolja a kezét)*
Drága apám, hozzanak ajkaim
gyógyszert neked, s csókom simítsa el
a sok sebet, amit nővéreim
ejtettek méltóságodon!
KENT/CAJUS *(magában)* Micsoda jóság!
CORDELIA Ha nem volnál az apjuk, korodat 30
szánniuk kellett volna. Ezt az arcot

a háborgó szelekbe tartani?!
A mennydörgésben járni odakint,
ijesztő, fürgén lobbanó, sokágú
villám-szikrák között? Előretolt
őrként kiállni, ily vékony sisakban?[169]
Az ellenségem kutyáját behívnám,
ha megharapott is, egy ilyen éjjel
a tűzhelyemhez – s te, szegény apám,
örültél, hogy egy kunyhóban leülhetsz,
csavargók szalmáján, disznók között?
Csoda, hogy életed, eszeddel együtt
nem lett oda! *(A Lovaghoz)* Ébred; szólítsa meg.

LOVAG Ön, asszonyom! Az jobb lesz.

CORDELIA *(Learhez)* Hogy van, felséges úr? Jól van, apám?

LEAR *(felébred)* Ez nem helyes, hogy kihúztok a sírból.
Te üdvözült vagy, én tüzes kerékhez
vagyok kötözve,[170] s mint az olvadt ólom,
égetnek könnyeim.

CORDELIA Megismer engem?

LEAR Szellem vagy, azt tudom. Hol haltál meg?

CORDELIA *(félre a Lovaghoz)* Még nagyon messze jár.

LOVAG Csak épp hogy fölébredt; hagyja kicsit.

LEAR Hol voltam? Hol vagyok? Nappali fény van?
Ez csalás. Meghalnék a szánalomtól,
ha mást így látnék. Én nem is tudom.
Biztos, hogy ez az én kezem? Na nézzük. *(Megszúrja magát[171])*
Érzem a szúrást! – Bár tudnám szilárdan,
hogy mi van velem!

CORDELIA *(letérdel)* Nézzen rám, apám,
és tartsa fölém áldón két kezét.

Lear le akar térdelni, de Cordelia visszatartja

Magának nem szabad!

LEAR Ne gúnyolódj.
Ostoba, bolond vénember vagyok,
nyolcvan fölött, se több, se kevesebb.
És szó, ami szó,
nem vagyok teljesen az ép eszemnél.
Ismernem kéne téged s azt az embert *(„Cajus"-ra mutat)*,
de bizonytalan vagyok; nem tudom,
mi ez a hely, és bár erőlködöm,
nem emlékszem e ruhákra, se arra,
hol aludtam az éjjel. Ne nevess,
mert megesküdnék rá, hogy ez a hölgy
a lányom: Cordelia.

CORDELIA Az vagyok!

LEAR Nedves a könnyed? Az. Kérlek, ne sírj.
Ha mérget hoztál nekem, megiszom.
Tudom, hogy nem szeretsz. Nővéreid,
ha jól emlékszem, elbántak velem.
Neked van okod; nekik nincs.

CORDELIA Nekem sincs.

LEAR Ez francia föld?

KENT/CAJUS Saját birodalma.

LEAR Ne vezess félre!

LOVAG *(Cordeliához)* Nyugodjon meg, úrnőm: a tombolása
– mint látja – elhalt; de mégis veszélyes
felidézni a kiesett időt.
Kísérje be, és most már ne zavarja,
míg meg nem nyugszik.

CORDELIA *(Learhez)* Felség, föl tud állni?

LEAR El kell hogy viseljetek. Kérlek, bocsáss meg mindenért. Vén
bohóc vagyok.

Lear, Cordeliától támogatva, el

LOVAG *(„Cajus"-hoz)* Uram, tartja magát a hír, hogy Cornwall herceget
megölték?

KENT/CAJUS Úgy bizony.

LOVAG Ki vezeti most a seregét?

KENT/CAJUS Állítólag Gloster törvénytelen fia.

LOVAG Azt hallottam, hogy elűzött fia, Edgar, Németországban van Kent
gróffal.

KENT/CAJUS Annyi mindent beszélnek... Inkább nézzük, mi a helyzet.
A hazai erők gyorsan közelednek.

LOVAG A döntés véresnek ígérkezik. Hát, minden jót, uram.

Lovag el

KENT/CAJUS Sorsom ma végigírja mondatát –
rosszul vagy jól? Várjuk meg a csatát.

El

V. FELVONÁS, 1. SZÍN

Ugyanakkor.
A brit táborban, Dover közelében.
Jön dobszóval és brit hadizászlókkal Edmund, Regan, tisztek, katonák

EDMUND *(egy tiszthez)* Tudd meg, hogy tartja-e szavát a herceg,
vagy azóta meggyőzte valami,
hogy más irányt kövessen. Terveit
hol megmásítja, hol meg elveti.
Hozd el a végső óhaját.

Tiszt el. – Regan és Edmund félrehúzódva beszélgetnek

REGAN Nővérem futárát[172] talán baj érte.

EDMUND Félő, hogy úgy van.

REGAN Nos, édes uram,
tudod, mit szándékozom neked adni.
Most mondd meg őszintén, de igazán:
Szereted nővéremet?

EDMUND Tisztelem.

REGAN De sosem jártál sógorom nyomában,
tiltott helyen?

EDMUND Hogy gondolhatsz ilyesmit?!

REGAN Biztos, hogy sosem léptél ővele
igen szoros, bizalmas kapcsolatra?

EDMUND Nem, becsületszavamra.

REGAN Nem is tűrném soha. Édes uram,
ne menj hozzá közel.

EDMUND Attól ne tarts—
Itt jön, s férje, a herceg.

Jön dobszóval és brit hadizászlókkal Albany, Goneril, katonák

GONERIL *(félre)* Verjék meg inkább a seregemet,
mint hogy húgom verjen éket közénk.

ALBANY Szeretett sógornőnk, örömmel látunk!
(Edmundhoz) Azt hallom, hogy a király átszökött
a lányához, s vele más olyanok,
kiket uralkodásunk szigora
panaszra hangolt. Én olyasmiért
sosem küzdöttem, amit nem helyeslek.
Azért szállok szembe a franciákkal,
mert betörtek – s nem azért, mert segítik
a királyt s társait, kiket jogos
sérelmek fordítottak ellenünk.

EDMUND Nemesen szólt, uram.

REGAN De fontos ez?

GONERIL Az ellenséggel szemben egyesüljünk;
a családi, privát torzsalkodások
most mind mellékesek.

ALBANY Nos, tanácskozzuk meg a legjobb katonákkal, hogy mi a teendő.

EDMUND A sátránál azonnal ott leszek.

REGAN Nővérem, jössz velem?

GONERIL Nem.

REGAN Pedig úgy illene. Hát gyere, kérlek.

GONERIL *(félre)* Aha, értem a rejtélyt. *(Hangosan)* Jó, jövök.

Mindenki el,[173] csak Albany és néhány tisztje marad hátra. Egy pillanattal később ők is távoznának, ám jön Edgar (mint Parasztlegény)

EDGAR/PARASZT *(Albanyhoz)* Ha kegyelmed szóba áll egy paraszttal,
hallgasson meg.

ALBANY *(a tisztjeihez)* Mindjárt jövök.
(a „Parasztlegény"-hez) Beszélj.

Tisztek el

EDGAR/PARASZT *(levelet ad át)*[174] A csata előtt ezt olvassa el.
Ha kegyelmed győz, hívja kürttel azt, *(Saját magára mutat)*
aki ezt hozza. Bár külsőm szegényes,
hozok egy bajnokot,[175] s bebizonyítom,
hogy a levél: igaz. Ha meg veszít,
már úgyse lesz több dolga e világon,
s vége az intrikáknak. Sok szerencsét!

ALBANY Várj, míg elolvasom!

EDGAR/PARASZT Nekem tilos.[176]
Ha jön a perc, adjanak kürtjelet,
s én újra itt leszek.

ALBANY Hát, ég veled! Ezt meg majd átfutom.

Edgar (mint Parasztlegény) el.[177] – Jön Edmund

EDMUND Az ellenség itt van; indítsa el
a seregét. *(Írást ad át)* Tessék, a kémjelentés

az erőikről. De most az a lényeg,
hogy siessen.

ALBANY Amikor kell, cselekszünk.

Albany el

EDMUND Mindkét nővérnek szerelmet igértem,
s most méregetik egymást, mint akit
vipera csípett. Melyiket vegyem?
Mindkettőt? Egyiket? Semelyiket?
Sehogy se jó, amíg mindketten élnek.
Az özvegyet? Hát abba beleőrül
nővére, Goneril; viszont vele
nem jutok semmire, míg férje él.
Igen... A csatához még kell nekem
Albany tekintélye – no de aztán?
Tegye el láb alól, aki akarja.
A kegyelmet pedig, amit a herceg
megadna Learnek és Cordeliának –
nos, ha mi győzünk, s kezembe kerülnek,
azt nem fogják megkapni, mert nekem
a tett, s nem a vita az érdekem!

El

V. FELVONÁS, 2. SZÍN

Valamivel később. A csata előtt.
A két tábor között, a mezőn.
Riadó hallatszik. Jön dobszóval és francia hadizászlókkal Lear, Cordelia, katonák. Átmasíroznak a színen, majd el. – Jön Edgar (mint Parasztlegény) és Gloster

EDGAR/PARASZT Jöjjön, papa, megkérjük ezt a fát,
hogy őrizze magát. Mondjon fohászt
a jók győzelméért. Ha valaha
visszajövök, jó hírt hozok.

GLOSTER Ég áldjon, derék ember!

Edgar/Parasztlegény el. – Riadó, visszavonulás hangja kintről. – Jön Edgar (mint Parasztlegény)

EDGAR/PARASZT Gyerünk, öreg, el innen! A kezét!
Lear vesztett; ő s a lánya is fogoly.
Adja a kezét, gyerünk!

GLOSTER Nem megyek. Itt is meg lehet rohadni.

EDGAR/PARASZT Megint ezen rágódik?... Ugyanúgy
csak szenvedéssel távozhatunk innen,
mint ahogy megérkeztünk. Az a fő,
hogy érettek legyünk.[178] Jöjjön!

GLOSTER Igaz.

Mindketten el

V. FELVONÁS, 3. SZÍN

Ugyanakkor.
A brit táborban.
Jön győztesen dobszóval és brit hadizászlókkal Edmund, egy Százados, tisztek, katonák. Fogolyként hozzák Leart és Cordeliát

EDMUND Néhány tiszt vigye őket őrizetbe,
míg megtudjuk a herceg óhaját,
ő majd ítél fölöttük.

CORDELIA Van ilyen:
legjobb szándékkal legrosszabb eredmény.
Miattad bánkódom, levert király:
ha magam volnék, visszafintorognék
a sorsomra. S nem látjuk már vajon
a lányaidat, a nővéreket?

LEAR Ne, ne, ne, ne! Menjünk börtönbe ketten,
énekeljünk, két kalitkás madár.
Ha áldást kérsz tőlem, letérdelek
s bocsánatodat kérem. Így leszünk:
imádkozunk, mesélünk; mulatunk
az udvar pillangóin,[179] megvitatjuk
a közneppel az udvar híreit:
ki van épp fent, ki lent, ki kint, ki bent –
úgy teszünk, mintha tudnánk titkokat,
Isten[180] kémjeiként. Túl fogjuk élni
a négy fal közt a nagyok pártjait
meg frakcióit, melyek úgy apadnak,
dagadnak, mint a hold.

EDMUND *(a katonákhoz)* Vigyék el őket.

LEAR Az áldozatodra, Cordeliám,
istenek szórnak tömjént. Itt vagy újra. *(Megöleli)*
Minket csak az választhat el, ki égből
hoz le tüzet, s mint rókákat, kifüstöl.
Töröld le könnyed. *(Mintha gyerekhez szólna)* Jönnek a manók,
s ezeket mindenestül megeszik.
Azért se sírunk nekik! Dögöljenek éhen!
Gyere!

Lear és Cordelia őrzőikkel, valamint katonák el[181]

EDMUND Gyere csak, százados. Figyelj. *(Írást ad át)*
Fogd ezt, és menj a börtönbe utánuk.
Egyszer már kitüntettelek, s ha most
pontosan jársz el, utat nyitsz magadnak
nemesebb cím felé. Az emberek
olyanok, mint a kor. A lágyszívűség
a kardhoz most nem illik. Ez a munka
nem tűr kérdéseket: vagy megcsinálod,
vagy elmész.

SZÁZADOS Megcsinálom, jó uram.

EDMUND Láss hozzá. És ha kész, elmondhatod:
„szerencsés vagyok!" Értetted? Azonnal!
Pont úgy, ahogy leírtam!

SZÁZADOS Kocsit nem húzok, zabot nem eszem:
de amit ember tehet, vállalom.

Százados el. – Harsonaszó, jön Albany, Goneril, Regan, katonák, egy kürtös

ALBANY *(Edmundhoz)* Uram, ma megmutattad, hogy vitéz vagy,
és szerencsés. Nálad vannak fogolyként,
kik ellenünk csatáztak e napon:
add át őket, hogy úgy bánjak velük,
ahogyan érdemük és a mi érdekünk
együtt kívánja.

EDMUND Úgy véltem, uram,
jobb az öreg és rozoga királyt
őrzött helyen elkülöníteni,
mert szép kora s címe: varázserő,
magához hajtja a köznép szivét,
és közlegényeink végül a lándzsát
még nekünk szegezik. Ugyanez okból
a királynét[182] is elküldtem vele.
Holnap, vagy bármikor, állnak elébe
a tárgyalásnak. Jelen pillanatban
még véresek és izzadtak vagyunk,
barát a barátját vesztette el;
s a legjobb ügy is elmérgesedik
a szenvedély és fájdalom hevében.
Cordeliát s az apját megitélni
nem alkalmas e hely.

ALBANY Már megbocsáss,
te beosztottam vagy e háborúban,
nem testvérem!

REGAN De testvérré teszem!
Tán kikérnéd a véleményemet,
mielőtt szólsz?! Vezette hadamat,
rangom s személyem megbízottja volt.
E szoros kötelék már indokolja,
hogy testvérnek nevezd.

GONERIL Lassan a testtel!
Saját vitézsége tünteti ki,
nem a te címkéid.

REGAN A jogaimban,
ahová helyeztem, rangja magas.

ALBANY Ez akkor lenne így, ha el is venne...!

REGAN A viccből prófécia lesz!

GONERIL Huhú,
kancsalul látod te azt a jövőt!

REGAN Hölgyem, nem érzem jól magam – különben
felelnék rendesen! *(Edmundhoz)* Tábornokom,
vedd katonáimat, birtokomat,
rendelkezz velük, velem, mert legyőztél.
A világ előtt, íme, kinevezlek
urammá s gazdámmá.

GONERIL Férjül veszed?!

ALBANY Nem te fogod neki megtiltani!

EDMUND Te se, uram!

ALBANY De bizony én, te fattyú!

REGAN *(Edmundhoz)* Szóljon a dob, s te állj ki jogodért.[183]

ALBANY Megállj! Halljátok! Edmund: árulásért
letartóztatlak, és a bűnsegédet
(Gonerilre mutat), az aranykígyót szintén! *(Reganhoz)*

Szép hugom,
igényedet a nejem érdekében
meg kell tagadnom: ő ezzel az úrral
már leszerződött, s így én, mint a férje,
megóvom ezt. Ha férj kell, végy el engem;
nejem már menyasszony.

GONERIL Komédiás!

ALBANY *(Edmundhoz)* Gloster,[184] van fegyvered. – Szóljon a kürt! –
Ha nem jön senki, hogy rád bizonyítsa
többszörös, undok árulásodat,
kihívlak én. *(Ledobja kesztyűjét)* Ne lássak kenyeret,
míg beléd nem verem, hogy igen, az vagy,
aminek mondtalak!

REGAN Rosszul vagyok.

GONERIL *(felre)* Úgy látszik, bízhatok a vegyszerekben!

EDMUND Tessék, a válaszom. *(Ledobja kesztyűjét)* Bárki is az,
ha árulónak hív: hazug gazember.
Szóljon a kürt! S ha bárki ki mer állni,
annak – neked, ha kell! – megmutatom,
hogy bűntelen vagyok.

ALBANY Hé, kikiáltó!
(Edmundhoz) Magadban bízhatsz csak, mert katonáid,
kiket az én nevemben toboroztak,
szabadságot kaptak.

REGAN Összeesek!

ALBANY *(a szolgákhoz)* A hölgy nincs jól, a sátramba vigyétek!

Regant kitámogatják. – Jön a Kikiáltó

Kikiáltó, gyere! Szóljon a kürt,
s ezt olvasd föl.

Bevezető kürtjel

KIKIÁLTÓ *(olvas)* „Ha bármely úr vagy nemesember a hadsereg kötelékéből
fenntartja, hogy Edmund, Gloster állítólagos grófja többszörös
áruló, az jelenjen meg a harmadik kürtszóra. Ő kész megvédeni
magát."

Első kürtjel

Még egyet!

Második kürtjel

Még egyet!

Harmadik kürtjel. Válaszként a színen kívül is felhangzik egy kürtjel. Jön Edgar, fegyverzetben, sisakja eltakarja arcát:[185]

ALBANY Kérdezd meg célját, hogy miért jön
a kürt hívó szavára.

KIKIÁLTÓ Mondd, ki vagy?
Neved? Rangod? Miért léptél elő
a kihívásra?

EDGAR Rég nincs már nevem,
az árulás megfertőzte s lerágta,
de nemes vagyok, mint ellenfelem,
aki kihív.

ALBANY Ki az ellenfeled?

EDGAR *(körülnéz, mintha nem ismerné Edmundot)*
Ki szól Edmund, Gloster grófja nevében?[186]

EDMUND Ő maga. Mit kívánsz?

EDGAR Vond ki a kardod,
s ha szavam megsérti nemes szived,
végy elégtételt. Itt van az enyém: *(Kardját kivonja)*
becsületem s rangom jelképe ez,
lovagi eskümé. Azt állítom,
hogy ifjú erőd, nemesi családod,
győztes csatád, tüzes sikereid,
friss rangod ellenére áruló vagy:
megcsaltál istent, fivért és apát,
tervet szőttél e dicső herceg ellen,
s a koponyád legfelső peremétől
a talpad alatt csikorgó porig
varangyos áruló vagy. Tagadod?
Kardom, karom, szellemem készen áll,
hogy szívemből szívednek bizonyítsam:
hazudsz.

EDMUND Kérdezhetném a nevedet,[187]
de minthogy külsőd oly szép és vitézi,
s a beszéded is műveltségre vall:
időhúzás helyett most félresöpröm
a lovagi párbaj szabályait.
Visszadobom a vádakat fejedre,
szívedre szórom rágalmaidat,
melyek csak súroltak s meg nem sebeztek,
ám kardom tüstént utat vág nekik
örök helyükre.[188] – Kérek kürtjelet!

Kürtszó. Párbajoznak. Edmund legyőzve elterül

ALBANY *(Edgarhoz)* Ne öld meg még!

GONERIL Gloster, ez csapda volt!
A jog szerint nem kellett volna vívnod
egy ismeretlennel! Nem vagy legyőzve:
rászedtek és becsaptak!

ALBANY Asszony, tartsd a szád,
vagy ezzel a papírral betömöm.
(A földön fekvő Edmundnak nyújtja a levelet)[189] Nesze.
Te legalantasabb, olvasd a bűnöd!
(Gonerilhez, aki ki akarja tépni a kezükből a levelet)
Ne kapkodj, úrnőm, úgyis ismered.

GONERIL És ha igen? A törvényt én csinálom,
nem te![190] Ki vádolhat?

Goneril el

ALBANY *(Goneril után szól)* Te szörnyeteg!... –
(Edmundhoz, a levélre mutatva) Tudod, mi ez?

EDMUND Ne kérdezd, mit tudok.

ALBANY *(egy tiszthez, aki Goneril után indul)*
Menj utána; mindenre képes. Őrizd.

Tiszt el

EDMUND Amivel vádolnak, azt meg is tettem,
és többet, még többet – majd kiderül.
Vége. És nekem is. *(Edgarhoz)* De te ki vagy,
szerencsés győztes? Ha nemes vagy,
én megbocsátok.

EDGAR Béküljünk ki hát.
Vagyok annyira nemes, mint te, Edmund:
sőt jobban – s jobban ártottál nekem.
(Felfedi az arcát) Edgar vagyok, apád másik fia.
Az igazságos istenek az ember
bűnös örömét büntetésre váltják:
sötét zugban nemzett téged apánk,
s szemével fizetett.

EDMUND Nagyon igaz.
A kerék megfordult, s én lent vagyok.

ALBANY *(Edgarhoz)* Igen, neked már a járásod is
nemességet sugallt. Jöjj, megölellek.
Törjön ketté e szív, ha valaha
téged vagy apádat gyűlöltelek.

EDGAR Tudom, kegyelmes herceg.

ALBANY De hol rejtőztél el?
Hogy tudtad meg apád nyomoruságát?

EDGAR Én ápoltam, uram. Hadd mondjam röviden,
s ha elmondom, a szívem megszakad.
A körözés és kivégzés elől,
mely a sarkamban volt (édes az élet,
hogy inkább halálfélelemben élünk,
mintsem meghaljunk rögtön!), menekülvén
beöltöztem koszos, rongyos bolondnak,
akit lenéz a kutya is; e mezben
találkoztam apámmal, akinek
vérző gyűrűiből az ékkövek kiestek.
Kísértettem, koldultam rá, megóvtam
a kétségbeeséstől; és soha
– nagy hiba volt! – nem fedtem föl magam,
csak most, félórája, fegyveresen,
mikor e sikert, itt, még csak reméltem.
Áldását kértem, s elmondtam neki
hányattatásunk minden részletét.
De sajnos gyönge szíve képtelen volt
öröm és bánat harcát elviselni,
s derűsen meghasadt.

EDMUND Történeted
megindított, s jót tesz talán. De folytasd:
mintha még lenne mondanivalód.

ALBANY Ha van, s még szomorúbb, tartsd vissza inkább.
Így is csaknem elöntenek a könnyek,
ahogy ezt hallom.

EDGAR Amit elbeszéltem,
talán sok is volt a szomoruságból,
de még egy van, amit kifejteni
aligha elviselhető.
Míg ott zokogtam, bejött valaki,
aki már látott rongyokban, s kerülte

förtelmes társaságomat; de most,
megtudva: ki volt az a nyomorult,[191]
a nyakam átölelte s bőgni kezdett,
mint az égzengés; ráborult apámra,
és elmesélte Learről és magáról
a legfájdalmasabb történetet,
hogy bánatától szíve szálai
majd' szétszakadtak. Akkor szólt a kürt,
s én otthagytam aléltan.

ALBANY — Ez ki volt?

EDGAR — Kent grófja volt, uram, a száműzött.
Álruhában követte a királyt,
aki elűzte – és szolgálta úgy,
mint egy cseléd.

Jön egy nemes, kezében véres késsel

NEMES — Segítség! Segítség!

EDGAR — Mihez kell?

ALBANY — Mondd már!

EDGAR — Mi ez a véres kés?

NEMES — Még gőzölög,
most húztuk ki a szívéből – halott!

ALBANY — Ki halt meg? Beszélj, ember!

NEMES — A felesége, uram! S a hugának
ő adott mérget! Még mindent bevallott.

EDMUND — Mindkettőt eljegyeztem: most mi hárman
egymáséi leszünk.

EDGAR — Kent gróf jön erre!

Jön Kent (saját ruhájában)

ALBANY — *(a szolgákhoz)* Hozzák be őket, élve vagy halottan.

Behozzák Goneril és Regan holttestét[192]

Az egek bosszújától reszketünk,
de szánalmat nem érzünk. *(Kentre)* Nos, hát itt vagy?
Most nincs helyük az üdvözlő szavaknak
s az udvariasságnak.

KENT — Azért jöttem,
hogy király uramnak jó éjt kívánjak,
örökre. Nincs itt?

ALBANY — A legfontosabb! Kiment a fejemből!
Edmund! Hol a király? S Cordelia? –
Kent, látod ezt? *(A két halott nővére s a haldokló Edmundra mutat)*

KENT — Borzasztó! Mi van itt?

EDMUND — De Edmundot szerették. Egyikük
megmérgezte a másikat miattam,
majd öngyilkos lett.

ALBANY — Igen... Takarják le őket.

EDMUND — Légszomjam van. Hadd tegyek jót is egyszer,
bár nem szokásom. Gyorsan küldjetek,
hamar, futárt a kastélyba, ahol
meghagytam, hogy Leart és Cordeliát
végezzék ki. Talán még van idő.

ALBANY — Rohanjanak! Rohanjanak!

EDGAR — Kihez, uram? *(Edmundhoz)* Kit bíztál meg? Te küldjél
jelet, hogy kéred elhalasztani.

EDMUND — Ez jó ötlet; vidd el a kardomat.
A százados, a századosnak adják. *(Átadja a kardját Edgarnak)*

EDGAR — *(a kardot egy tisztre bízza)* Rohanj, ahogy csak bírsz.

Tiszt el

EDMUND — *(Albanyhez)* Parancsot kapott tőlem és nejedtől,
hogy ott a börtönben akassza fel
Cordeliát, és fogja rá, hogy ő
végzett magával.

ALBANY — Óvják az istenek! – Ezt meg vigyétek innen!

A haldokló Edmundot kiviszik. – Jön Lear, karjában a halott Cordeliával; valamint a Tiszt

LEAR — Üvöltsetek! Üvöltsetek! Hát kőből vagytok?
A helyetekben úgy üvöltenék,
hogy széttörne az égbolt! – Vége, meghalt.
Én látom valakin, hogy holt vagy élő:
ez halott, mint a föld. *(Leteszi)* Kérek egy tükröt,[193]
ha párafoltos lesz lélegzetétől,
akkor még él.

KENT — Lehet, hogy ez a vég?

EDGAR — Az utolsó ítélet.

ALBANY — Minden összedől.

LEAR — *(madártollat tart Cordelia szájához)*
Remeg a toll! Él! Ez csodás remény,
mely ellensúlyoz minden bánatot,
amit valaha éltem.

KENT — Drága gazdám!

LEAR — Menj félre, jó?

EDGAR — Ez Kent gróf, a barátja!

LEAR — Dögöljetek meg, gyilkos árulók,
én megmenthettem volna: végleg elment. –
Cordelia, Cordelia, maradj még!
Hm? Mit mondasz? – Mindig halk volt a hangja,
finom és lágy, ez nőnél gyönyörű. –
A hitványt, aki fölkötött, megöltem.[194]

TISZT — Ez igaz, uraim!

LEAR — Ugye, barátom?
Ó, azelőtt...! Szablyám is volt nekem,
megtáncoltattam volna. Vén vagyok,
a sok baj megrogyasztott. *(Kenthez)* Maga ki?
A szemem nem a legjobb, az a helyzet.

KENT — Ha van sors-kedvence és sors-utáltja,
hát itt az egyik.

LEAR — Olyan homályos minden. Kent vagy?

KENT — Úgy van!
A szolgád, Kent! És hol a szolgád, Cajus?

LEAR — Derék gyerek volt, annyit mondhatok.
Hamar odacsapott! Rohad a sírban.

KENT — Dehogy, felség, én vagyok az az ember—

LEAR — Utánanézek.

KENT — —aki az első bajoktól követtem
szomorú utadat—

LEAR — Légy üdvözölve.

KENT — —mint senki más. Minden pusztul, sötét;
idősebb lányaid magukra mérték
a szánalmas halált.

LEAR — Azt hiszem, így volt.

ALBANY — Nem tudja, mit beszél, hiába mondjuk,
hogy ez meg az vagyunk.

EDGAR — Fölösleges.

Jön egy Hírnök

HÍRNÖK — *(Albanyhez)* Edmund meghalt, uram.

ALBANY — Az a legkevesebb. –
Barátaim, halljátok tervemet:
e romba dőlt nagyságnak megadok
minden vigaszt. Legfőbb hatalmamat,
amíg csak él, az agg felséges úrnak
kezébe leteszem; *(Edgarhoz és Kenthez)* nektek pedig
a jogaitokat, bőségesen
kiérdemelt jutalmakkal tetézve,
visszaadom. Ízlelje, ki velünk volt,
jósága hasznát; s aki ellenünk volt,
a harag poharát. – *(Learre néz)* Nézzétek csak!

LEAR — Szegény kis bohócomat felkötötték.
Nem, nem, nem él. A kutya, ló, a patkány,
az élhet, csak te nem. Nem is jössz többet,
soha, soha, soha, soha, soha.
(Edgarhoz, saját ruhájára mutatva)
Kérlek, gombold ki. Köszönöm, uram. Jaj, jaj, jaj...
Látjátok ezt? Nézzétek, ott, a száját,
nézzétek, ott! *(Meghal)*

EDGAR — Elájult! *(Learhez)* Felség! Felség!

KENT — Csak lenne vége!

EDGAR — Felség! Ide nézzen!

KENT — Most ne zaklasd a lelkét. Hagyd, hogy menjen.
Utálná, hogyha itt, e zord világban
tovább kerékbe törnéd.

EDGAR — Tényleg elment.

KENT — Csoda, hogy ilyen sokáig kibírta:
végül már nem volt önmaga.

ALBANY — Vigyék ki őket! – Egy dolgunk maradt:
a gyászolás. *(Edgarhoz és Kenthez)* Barátaim, ti ketten
e vérző államot tartsátok egyben.

KENT — Én, uram, nem maradok itt soká:
a gazdám hív – muszáj hallgatni rá.[195]

EDGAR[19] — E súlyos időknek meg kell felelnünk:[196]
ne illem vezessen, csakis a lelkünk.[197]
Ki legtovább élt, szenvedett sokat:
nekünk a sors ennyit nem tartogat.

Gyászzene hangjai mellett mind el

VÉGE

[1] Lear: ejtsd [lír]. Britannia: az angolok bejövetelét megelőző, ősi kelta királyság Nagy-Britannia szigetén. A Shakespeare által is ismert krónikák szerint az eset a Kr. e. VIII. században történt; Shakespeare képzelete a korai középkorba helyezi.

[2] Bohóc: az eredetiben Fool, azaz „udvari bolond", hivatásos szórakoztató. Lear „fiúnak" szólítja, de nem biztos, hogy fiatal; láthatólag jól ismerik egymást. A XIX. század vége óta néha nőre osztják a szerepet.

[3] Lovag: Lear, Kent és Cordelia bizalmasa, kísérője. Az összövegekben felváltva *Knight* (Lovag), *Gentleman* (Nemes), *Servant* (Szolga), *Doctor* (Orvos) néven szerepel, de föltehetőleg egyetlen szereprőI van szó. Fordításomban csak őt hívom „Lovagnak".

[4] Albany [ólbeni], latinosan Albania vagy Albanacte: a sziget északi része, nagyjából a mai Skócia. Némely magyar fordítások a herceg nevét „Alban"-ra rövidítik.

[5] Oswald [ozvald]: nemesember, az Albany–Goneril pár palotájának, háznépének irányítója.

[6] Ejtsd [regán].

[7] Cornwall [kornvall]: a sziget délnyugati része (ma is így hívják).

[8] Cordelia [kordélia]: a névben benne rejlik a latin *cord-* tő, mely 'szívet' jelent.

[9] Burgundia: hercegség Franciaország Svájccal határos részén. Már a középkorban is gazdag vidék volt.

[10] Gloster: az angolban néha a régies *Gloucester* írásmódot használják. Ejtése mindenképp [gloszter].

[11] Ejtsd [kurán].

[12] Ez arra mutat, hogy Kent és Gloster a király bizalmasai, hiszen tudják titkos tervét.

[13] Törvényes fia: Edgar, aki Lear keresztfia (II. 1. 91.).

[14] Gloster tehát alig ismerheti Edmund karakterét, hiszen fia a távollét évei alatt cseperedett felnőtté.

[15] Egyes kiadók szerint itt Edmund is kimegy; mások szerint az udvarral együtt, a 268. sornál megy ki.

[16] Az eredetiben itt Lear végig királyi többest használ, tehát „fölfedjük", „országunkat" stb.

[17] Értsd: Franciaország szőlőskertjei és Burgundia dús hegyi legelői.

[18] Hekaté: az ókori mitológiában a sötétség, az alvilág, a hold, a mágia istennője.

[19] A sárkány utalás a walesi címerre, mely a régi kelta birodalomból öröklődött.

[20] A százfős kíséret a korabeli nézők szemében is meghökkentően nagynak számított.

[21] Bár az öröklés a lányok jogán történik, a tényleges hatalmat a férfiakra, vejeire ruházza.

[22] A kis koronát a jelenet elején hozták be, nyilván Cordeliának szánta Lear.

[23] Feltűnő, hogy Kent itt és a továbbiakban egyszerűen tegezi Leart, „királynak" vagy „Learnek" szólítja, s nem használja a „felség(ed)" megszólítást.

[24] Apolló isten tisztán látó, pontosan célzó íjász volt. A krónikák szerint a régi britek pogány isteneket tiszteltek, így Apollót, Jupitert stb.

[25] A külföldi nagyságok színre lépésekor a zászlajukat, címerpajzsukat szolgáik behozzák a színpadra.

[26] Némely kiadásokban ezt Gloster mondja, megint másokban Cordelia.

[27] A „vizenyős" egyszerre vonatkozik Burgundia dúsan öntözött hegyi legelőire és a Burgund herceg jellemére.

[28] Úgy illik, hogy Lear az idősebb lányánál kezdje az „ingázást".

[29] Furcsa itt a „francia király" említése, hiszen őt Lear már gorombán útjára bocsátotta Cordeliával; persze ettől még sor kerülhet egy diplomáciai búcsúztató ceremóniára. — Egyesek szerint itt „francia király" helyett „burgundi herceg"-et kell olvasni (azaz hibás az összöveg). — Mások a „Még hátravan" részt (eredetiben *There is further complement*) gúnyosan értik, mint Lear harmadik ballépését (Cordelia kitagadása és Kent száműzése után): „És akkor még nem is beszéltünk arról, ahogyan elbúcsúzott..."

[30] A rendes nő fia: Edgar.

[31] Mivel a levél bevezetés nélkül, mintegy a közepén kezdődik, Gloster föltehetőleg csöndben olvassa egy darabig, s itt vált hangosra.

[32] 1605-ben valóban volt Angliában nap-, illetve holdfogyatkozás; a közönség emlékezhetett ezekre.

[33] Sárkány Farka: a holdpálya leszálló ága (melyet baljós időszaknak tekintettek), avagy a Sárkány (Draco) csillagkép. Nem nyilvánvaló, hogy ez az egész mondat hogy értendő: vajon Edmund valós információkat közöl-e magáról, vagy ironikusan bemutatja, hogyan mentegetik magukat az emberek.

[34] Nagymedve: magyarosan Göncölszekér, de a magyar névben nincs benne a medve durvasága, erőszakos nemisége.

[35] A legtöbb kiadásban Edmund itt még azt mondja: „Edgar—", mintha róla készülne valamit mondani.

[36] Menhelyi bolond: az eredetiben *Tom of Bedlam*. Bedlam a londoni tébolyda neve volt; az innen elbocsájtott (vagy megszökött) bolondok az országot járva koldultak, s a köznyelv a Tom (= „Tamás") nevet ragasztotta rájuk. Gyakran csalók is keveredtek közéjük, akik őrültséget színlelve koldultak.

[37] Kent innentől egészen az V. 3. 228.-ig álruhában van; az V.3.281-ben megtudjuk, hogy a Cajus [kájusz] álnevet használta (bár a darabban sose szólítják e néven).

[38] Letaroltam: grófi külsőmet egyszerű katonáéra cseréltem. Az eredetiben *razed*, ami „leborotvál"-t is jelent – talán leborotválta a szakállát.

[39] Nem fogyasztok halat: ez önmagában is vicces, bár lehet, hogy mélyebb értelme volt, pl. hogy „protestáns vagyok, nem tartom a katolikusok böjti szokásait"; vagy hogy „igazi férfiember vagyok, csak húst eszem"; vagy hogy „nem járok kurvákhoz" (akiket a korabeli szlengben 'halaknak' neveztek).

[40] Lear kíséről közül azt nevezem végig Lovagnak, aki a legtöbbet szerepel (s aki feltehetőleg egyetlen személy).

[41] Visszakézből lecsap: az eredetiben *(bandy looks)* a *bandy* tenisz-kifejezés: 'visszaüt, adogat'. A szöveg tehát szándékosan kétértelmű: 'visszaüti a nézést', azaz farkasszemet néz. A tenisz elegáns, nemesi játék volt; a futball viszont az alacsony osztályok durva sportja. Az eredetiben Kent (85. sor) Oswaldot 'alantas labdarúgó'-nak *(base football player)* nevezi.

[42] Nem világos, hogy ezt mire mondja Lear: a Bohóc bölcs mondására, vagy jelen helyzetére Goneril házában, avagy Cordelia fájdalmas emlékére.

[43] A Bohóc jól tudja, hogy ez Lear saját ötlete volt.

[44] Tarkában: a Bohóc a szokásos tarka bohócruhát viseli.

[45] Nyilván kemény tojásról van szó.

[46] A kakukk kisebb madarak fészkébe tojja tojását. Azok fölnevelik, s a nagy testű kakukk kilöki, elpusztítja őket (bár megenni nem tudja, hiszen nem ragadozó madár).

[47] Bizonytalan értelmű sor. A gyertya talán Lear, akinek lemondásával az ország borult sötétbe.

[48] „Hoppá, Cicám, szeretlek!" – valószínűleg egy korabeli dal refrénje. Talán azért mondja (vagy énekli?) a Bohóc, mert Goneril fenyegető mozdulatot tesz feléje.

[49] Egyesek szerint a Bohóc itt nem megy ki, s csak a 314. sornál távozik.

[50] Ezt úgy szokás érteni, hogy Lear odakint tudta meg, hogy csapatát már meg is felezték.

[51] Lear még csak két hete vendégeskedik az Albany–Goneril házaspárnál.

[52] Ilyen gyorsan persze nem írhatta meg: itt a valós idő helyett „cselekménygyorsító vágás" van, azaz úgy beszél, mintha már lett volna ideje megírni (illetve Oswalddal megíratni).

[53] Az olvasóban felmerül a kérdés: Lear miért Glosterhez küldi „Cajust", s nem Cornwallba – hiszen nem tudhatja, hogy a Cornwall–Regan házaspár Glosterhez indult. Shakespeare vagy figyelmetlen volt, vagy szándékosan csinált egy „cselekménygyorsító vágást", amit a színházi közönség nem vesz észre.

[54] Értsd: ha most Reganhoz mész, még a lábadban sincs ész – ezért nem fog az eszed kisebesedni.

[55] A Bohóc a botját pörgeti, vagy arra támaszkodik (sőt talán a lába közé kapja).

[56] Curan, a Gloster-kastélyban élő nemesember. Csak ebben a jelenetben szerepel.

[57] Feltehetőleg arra céloz, hogy Edgartól meg kell szabadulnia.

[58] Edmund az eredetiben Edgarral beszélve mindig az „apám" *(my father)* szóval utal Glosterre. Ennek nyilván van jelentősége, de a követhetőség kedvéért mindenütt „apánk"-nak fordítottam.

[59] Edmund szándékosan beszél ellentmondásokban, hogy összezavarja Edgart.

[60] Gloster grófja tehát Cornwall herceg hűbérese, alattvalója.

[61] Edmund ezt már megtette (I. 2.): apjának bemutatta Edgar (általa hamisított) „saját kezű" levelét.

[62] Értsd: mindenki azt hinné: Edmund azért vádolja be bátyját, hogy mint készülő apagyilkost kivégezzék, s ő örököljön. (A helyzet fonáksága, hogy pontosan ez zajlik most a szemünk láttára.)

[63] Az eredeti *trumpet* 'trombita' szót végig „kürt"-nek fordítom, rövidsége miatt.

[64] Bár a darab a pogány időkben játszódik, itt mégis egy keresztény szokás jelenik meg. Shakespeare következetlensége.

[65] Kent, aki valójában gróf, így, Cajusnak öltözve nem számít magasabb rangúnak, mint Oswald, aki Albany herceg udvarmestere.

[66] Kentet az is bosszanthatja, hogy Oswald nem ismeri meg „Cajust", pedig többször találkoztak.

[67] A társadalmi konvenciók felrúgását jelentette, hogy Edmund a magasabb rangúak előtt jön be.

[68] Kent felismeri Edmundot, hiszen az I. 1. elején bemutatták neki.

[69] Elvileg csak a nemesek viselhettek kardot. Oswald, mint általában a magas udvari tisztséget betöltők, nemesember *(gentleman)*. Alkalmazott, de nem szolga.

[70] Az eredetiben egy ma már nehezen értelmezhető ironikus utalás van Sarum (= Salisbury város) mezejére és Camelotra, Artúr kelta király legendás várára.

[71] Ejtsd [főbusz].

[72] Ajax nagy erejű, de híresen buta hős volt (Homéros: *Ilias*). Cornwall megérti, hogy „Cajus" őrá céloz.

[73] Kaloda: enyhe büntetőeszköz. Fatábla, benne két kivágás, ahova a vétkes a lábait (esetleg a kezeit) bedugta, majd bizonyos időre lelakatolták. Ezzel ugrálhatott, mászkálhatott is.

[74] Más kiadásokban itt Regan szól Cornwallhoz.

[75] A levélrészlet értelme vitatott. Úgy szokták érteni, hogy Cordelia francia királynéként (= „innen") majd beavatkozik, s rendet teremt.

[76] Ez a szín egyes kiadók szerint másutt, a nyílt mezőn játszódik (s akkor persze az alvó „Cajust" el kell takarni). Mások épp ellenkezőleg: olyannyira folyamatosnak tartják a történést, hogy Edgar monológját nem tekintik külön színnek, s az itteni 2.+3.+4. színt egynek veszik. Így tesz fordításom alapszövege is, ezért a sorszámozás nálam is folyamatos.

[77] A menhelyi bolondokról, akik Tamásnak nevezték magukat, lásd az I. 2. 136. jegyzetét.

[78] A színpadi hagyomány szerint amíg ezt elmondja, át is öltözik koldusnak.

[79] Célzás Lear helyzetére: a tél a Lear számára zord mostani időszak, a vadlibák a lányai.

[80] A hisztériát (mai szóval: pszichoszomatikus rosszullétet) az altesti szervek – főleg nőknél a méh – fölfelé tolulásának tulajdonították. Az angolban e rosszullét korabeli megnevezése *mother* volt. Lear a latin nevet is megadja: *hysterica passio*. (Ez a görög *hystera* 'anyaméh' szóból származik.)

[81] Lear kísérete kínosan fogyatkozik (most nyilván a kastélyon kívül várakoznak). Oswaldtól később (III. 7. 15) azt halljuk, hogy kb. 35 fő még kitart; viszont az éjszakai viharban (III. 1.) csak kettő jelenik meg: Kent/Cajus és a Lovag.

[82] Megbüdösödött: Lear, mert lecsúszott, vesztes lett.

[83] Értsd: a versike nem vonatkozik „Cajusra", aki hűen szolgál.

[84] A ló nem eszik meg semmi zsírosat. – Ez alighanem „ráadás poén", nem tekinthető a történésekhez fűzött kommentárnak..

[85] Értsd: tudnám, hogy nem tőlem származol, hogy más férfi volt az apád.

[86] Más kiadásokban Kent már itt kimegy.

[87] Nem tudni, mi az a „mélyebb dolog", amire Kent gondol.

[88] Más kiadásokban itt még 4 sort mond arról, hogy a franciák már partra is szálltak Britanniában.

[89] Az eredeti úgy is érthető, hogy a pénztárcát pénzzel együtt odaadja, majd külön egy gyűrűt is átnyújt.

[90] Tüzek: a villámok.

[91] A tömör, homályos versike föltehető értelme: Aki úgy kezd nemi életet, hogy nem házasodik meg, az tetves lesz és elszegényedik. Aki nem arra hallgat, amire/akire kéne, azt méltatlan fájdalmak érik, s nincs nyugalma.

[92] Ez a mondat alighanem „ráadás poén", nem tekinthető a történésekhez fűzött kommentárnak.

[93] Gloster kastélyáról van szó, mely most a hercegi vendégek: Goneril, Cornwall és Regan óhaja szerint működik.

[94] Ez a *Vízkereszt* záró dalának egy átalakított strófája.

[95] A vers az akkoriban divatos világvége-próféciák paródiája. Az első strófában negatív (de nagyon is létező) jelenségeket ír le; a második strófa igazi utópia (ami tehát sohasem lesz); a harmadik strófa pedig abszurd lezárás.

[96] Értsd: a szerelmi kalandozás fontosabb, mint a helyes hit (melyért az eretnekeket megégették). Sokak szerint a nőcsábász „lángolásán" a szifiliszes gyulladást kell érteni.

[97] Ez igaz: a Shakespeare által is ismert krónikák szerint Lear a Kr. e. VIII. században élt, míg Merlin (Artúr király varázslója) a Kr. u. VI. században.

[98] Értsd: a nagyobb, legyőzhetetlen baj (a lányok gonoszsága; a tengerbe fulladás) helyett figyelmünket a kisebb, elvileg legyőzhető bajra (a mostani vihar; a medve) irányítjuk.

[99] Talán földbe ásott putriról van szó, ahová befolyt az esővíz.

[100] Kés, kötél, méreg: az ördög ezekkel csábítja öngyilkosságra a kétségbeesett vagy gyenge embereket.

[101] Egyesek szerint e mondatnál tetveket keres (és talál!) magán; mások szerint egy (csak általa látott) ördögöt próbál bottal agyoncsapni.

[102] Talán arra céloz, hogy „Tamás" karjába – a bolondok szokása szerint – tűk és szögek vannak szúrva.

[103] Nem derül ki, Edgar mikor ismeri föl, hogy az apja közeledik.

[104] Úgy tesz, mintha lenne mellette valami kis állat. A név (Smulkin) közismert volt: egérformába búvó ördögöcskére mondták.

[105] Ezek is Shakespeare korában ismert ördögnevek. Jelentésük ismeretlen.

[106] Gloster úgy hiszi, az ő Edgar fia (akit nem ismer föl Rongyos Tamásban) ugyanúgy őellene fordult, mint Lear ellen a lányai.

[107] Gloster a kastélyának valamilyen melléképületébe akarja vinni Leart.

[108] Learnek fogalma sincs, hogy a saját keresztfiával beszélget.

[109] Ez így nem hangzott el – bár lehet, hogy Gloster jól látja a dolgot.

[110] Az összövegekből nem egyértelmű, mi történik a színpadon. Az itt követett értelmezés szerint a király „Tamással" szeretne behúzódni a kunyhóba, föl se fogja, hogy Gloster hova invitálja. Gloster nem akarja a mocskos, büdös „Tamást" magával vinni, de „Cajus" rábeszéli. A Bohóc némán figyel. Végül mindnyájan elmennek Glosterrel az általa kínált szállásra.

[111] Korabeli balladák, dalok szövegét férceli össze.

[112] Röstellnie kell, mert apja ellen irányul; tisztességes, mert leleplezi az árulót.

[113] Cornwall herceg ezzel leváltja az idősebb Glostert, s Edmundot ruházza fel a „Gloster grófja" címmel.

[114] Fraterettó ('öcsike'): egy ördög neve. – Néró római császár gonoszságáról volt híres. – Sötétség Tava: a Styx, melyen átkelve az Alvilágba jutunk.

[115] Értsd: tetű vagy bolha formájában.

[116] A lónak köztudottan rengeteg betegsége lehet.

[117] „Tamás" egy létező dal első sorát énekli (ezzel hívja a hölgyet a tárgyalásra); a Bohóc improvizálva folytatja, trágár célzással (*csónakja ereszt* = menstruál, vagy nemi bajból eredő folyása van).

[118] A *fülemüle* szóval talán a Bohóc éneklését gúnyolja.

[119] Alighanem korgó gyomrára céloz.

[120] Nem világos, hogy a dalocskának hogyan van köze a helyzethez.

[121] A szürke macska is egy ördög megtestesülése.

[122] „Tamás" a koldustársait hívja koldulni.

[123] Ezzel talán arra is céloz, hogy kifogyott a szavakból; valóban, nem szólal meg itt többet mint „Tamás".

[124] Az eredetiben: „Délben fogok lefeküdni." Ez a Bohóc utolsó megszólalása a darabban.

[125] Ez az a levél, melyet Edmund kilopott apja szobájából, s átadott Cornwallnak a III. 5.-ben.

[126] A 67. sor alapján a kiadók hozzá szokták tenni: *„...a földre dobja és rátapos."*

[127] Értsd: a bolond Tamást nem fogják felelősségre vonni, hogy miért támogatja a kegyvesztett Glostert.

[128] A III. 7. végén a két szolga még úgy tervezte, hogy ők adják át Glostert „Tamásnak".

[129] Gloster gróf, mint a királyság egyik vezető arisztokratája, fényes kísérettel szokott járni. – Más kiadásokban e mondat *(Poorly led)* helyett az áll: „Véres-fehér szemekkel?" *(Parti-eyed)*. Ez esetben Edgar már itt rádöbben apja állapotára.

[130] Az évszámokat nem kell névértékben venni – értsük úgy, hogy nagyon régen.

[131] Mert támogatsz egy árulót.

[132] Nem nyilvánvaló, miért érzi Edgar úgy, hogy még most se leplezheti le magát apja előtt.

[133] Ő már így nevezi Edmundot, akit Cornwall sebtében Gloster grófjá tett (III. 5.)

[134] Ez vonatkozhat Learre, akit megbüntettek (kicsukták), holott csak most fogja „bűnét" elkövetni (szövetkezik a franciákkal és Cordeliával); avagy Glosterre, aki még nem követte el árulását, de már megbüntették.

[135] Arra céloz, hogy Cornwall halálával a királyság egésze Albany (és így az ő) kezébe kerülhet.

[136] La Far (ejtsd [lafár]) tábornokról többé nem esik szó; csak Cordeliát látjuk a francia hadak között, sőt mintha ő vezetné a sereget.

[137] Ez az a levél, amit Kent a III. 1.-ben bízott a Lovagra.

[138] Nemrég azt hallottuk, hogy Albany csak mosolyog a francia betörés hírére; most már serege élén közeledik. Shakespeare gyorsítja a cselekményt.

[139] Az később sem derül ki, hogy mi ez az ok, hacsak az nem, hogy még érvényben van ellene a Lear által kiszabott halálbüntetés, ha brit földön találják.

[140] Más kiadások ezt a megszólalást egy új szereplő, az Orvos szájába adják.

[141] Értsd: Cordelia sírva könyörgött férjének, a francia királynak, hogy küldjön csapatokat Britanniába.

[142] A legtöbb kiadó Gloster kastélyába teszi ezt a jelenetet, de történhet a Cornwall–Regan-palotában is.

[143] Az eredetiben itt Regan váratlanul egy tegező mondatot mond (*I'll love thee much* 'Nagyon foglak szeretni'), de ez alighanem pusztán 'Lekötelezne' értelmű volt.

[144] Lehet az is, hogy levelet ad át, bár később Edgar csak a Goneriltől való levelet találja Oswaldnál.

[145] Edgar közben levetette „Tamás" rongyait, és átöltözött az Öreg Bérlőtől kapott paraszti ruhába.

[146] Gloster jól hallja: Edgar az elmebeteg prózája és rigmusai helyett most – a darabban normálisnak számító – verses formában („blank verse"-ben) beszél.

[147] Egy erszényt már adott neki a IV. 1.-ben.

[148] Edgar innentől kezdve egy új, iskolázottabb ember hanghordozásával beszél, s ezzel végleg eltemeti a Tamás-figurát. (Ruházata – amit Gloster nem lát – továbbra is a Parasztlegény.)

[149] A régi rómaiakra gondol, akiknél nemes dolog volt a reménytelen helyzetben elkövetett öngyilkosság.

[150] A „papa" *(father)* megszólítás látszólag az ismeretlen, idős embernek szól; Gloster nem sejti, hogy tényszerűen is igaz.

[151] Ezt úgy szokták érteni, hogy a természet (s így a valódi, született király is) fölötte van az ábrázolásnak (= a művészetnek, tehát a pénzen lévő királyképnek, illetve annak, aki emberi akaratból lett királlyá).

[152] A röpülő nyíl hangját utánozza.

[153] Az édesmajoránna az elmezavar közismert gyógyszere volt. Említése úgy hathatott a közönségre, mintha ma azt mondaná: „Jelszó: Alzheimer!"

[154] Értsd: már gyermekkoromban azzal hízelegtek, hogy bölcs vagyok.

[155] Lear – ha homályosan is – fölismeri Glostert, akinek egyik fia, Edmund, házasságtörésből származik.

[156] Lear szövegének versformája egyre zilálatlanabb lesz; nagyjából innen már prózává esik szét.

[157] Sárló kanca: a megtermékenyítésre kész, csődörét váró kanca hagyományos magyar neve.

[158] Vak Cupido (= Ámor), a szerelem istene, vak kisfiú, aki nyilát válogatás nélkül lődözi mindenkibe.

[159] Utalás a gyerekjátékra. Lear a háta mögé dugja ökleit, jelezve, hogy Gloster válasszon.

[160] Képzeletbeli szolgáihoz beszél.

[161] Az is lehet, hogy saját fejéről veszi le a virágkoronát.

[162] Ahogyan a kalap is készül: egy formát posztóval bevonnak.

[163] Vadászkiáltás: „erre, erre!"

[164] Arra céloz, hogy a csatára készítő dobszó már idehallatszik.

[165] A vastag betűs részeket Edgar egy újabb hangon, nyugat-angliai tájszólásában mondja (és prózában!), amit Shakespeare az írásmóddal is jelez (*sir* helyett *zir* stb.). Az angol színpadon ma is természetes, hogy a munkás-paraszt figurák tájszólásban (vagy éppen városi szlengben) beszélnek. Ezt a leírt magyar fordításban alig lehet érzékeltetni, s így megvalósítását, mértékét a színészre kell bíznom.

[166] Némelyek szerint a küzdelem során Edgar megkaparintja Oswald egyik tőrét, s azzal öli meg.

[167] A Lovag félreáll, nem hallja beszédüket, s csak a 12. sornál lép hozzájuk. – A Lovag helyett más kiadásokban egy Orvos jön be, az itt „Lovag"-ként jelzett szövegeket ő mondja, s a Lovag csak a 23. sornál jön be Learrel együtt.

[168] Később sem derül ki, mi lehet Kent terve.

[169] Értsd: födetlen koponyával, ritkás ősz hajjal.

[170] Értsd: te a mennyben vagy, én a pokolban.

[171] A színpadi hagyomány szerint díszes ruházatának egy brosstűjével vagy csatjával.

[172] Oswaldot.

[173] Más kiadásokban mindnyájan csak a 40. sornál távoznak.

[174] Ez Goneril levele Edmundhoz, amit Edgar a megölt Oswald zsebében talált.

[175] Edgar egy igazi középkori bajvívást (lovagi párbajt) akar rendezni. A szokás szerint ha bármely nemes kétségbe vonta egy másiknak valamely jogát vagy követelését, akkor nyilvánosan ki kellett állnia érveivel, s ha a szó nem volt elég, meg kellett vívniuk.

[176] A tiltás csak dramaturgiailag indokolható, vagyis hogy Albany itt még ne értesüljön Edmund árulásáról.

[177] Némely előadásban Albany itt egy percre egyedül marad, s ekkor olvassa el a „Parasztlegény" által hozott levelet. Mások szerint csak később, színen kívül olvassa el.

[178] Ez a mondat (eredetiben *Ripeness is all.*) többféleképp értelmezhető. Más fordítóknál: Vörösmarty: „A fő dolog, hogy elszántak legyünk." Kosztolányi, Mészöly, Jánosházy: „(Fő, hogy) készen legyünk (rá)."; Füst: „Mert érettség: ez mindenünk."

[179] Értsd: a kikent-kifent, helyezkedő udvaroncokon.

[180] Az eredetiben nem egyértelmű, hogy a nagybetűs Istenről *(God's)* vagy a pogány istenekről *(gods')* van-e szó.

[181] Egyesek szerint néhány katona és dobos bent marad, mert a darab végén szükség lesz rájuk.

[182] Cordeliát.

[183] Ugyanolyan bajvívást javasol, mint amilyet Edgar akar összehozni.

[184] Albany még az újdonsült címén szólítja Edmundot.

[185] Kérdés, hogy a közönségnek fel kell-e ismernie a páncélos vitézben Edgart.

[186] Értsd: van-e párbajsegéde.

[187] A szokásjog szerint ismeretlen ellen nem kötelező kiállni: mindkét félnek be kell mutatkoznia. (Ezzel próbál érvelni Goneril alább a 150. sornál.)

[188] Értsd: a te halott testedbe.
[189] Ez Goneril Edmundhoz írott levele.
[190] Mert én a király lánya vagyok, te csak a férjem.
[191] Értsd: elmondtam neki, hogy én voltam a „Rongyos Tamás".
[192] Más kiadásokban a két holttestet csak a 237. sornál hozzák be.
[193] Az eredetiből nem derül ki, hogy valóban kap-e tükröt, s odatartja-e, avagy mindezt csak képzeli vagy tervezi, vagy pantomimszerűen eljátssza. Ugyanígy alább a madártollal.
[194] A Századost.
[195] Értsd: hamarosan meghalok, követem Leart, ezért nem vállalok kormányzati feladatot. Kent 48 évesnek mondta magát; most aggastyánnak tűnik.
[196] Egyes kiadásokban ezt az utolsó négy sort Albany mondja.
[197] Edgar elvállalja a politikusi szerepet. Föltehetőleg Albany herceg lesz a király, Edgar (aki mostantól Gloster gróf) lesz a főminiszter.
[198] Utalás Cordeliára: a darab elején őt sem az illem vezette, hanem a lelke.

Kiadó: Színház Alapítvány. Felelős kiadó: Koltai Tamás. Készült a Multiszolg Bt. (Vác) nyomdájában